ЗМІСТ:

ЛЕСЯ УКРАЇНКА: Хвиля..... 3

М. КОЦЮБИНСЬКИЙ: Тіни забутих предків (оповіданнє) (кінець буде) 4

О. ОЛЕСЬ: Тихого вечера (етюд) 33

В. ПАНЕЙКО: Історіософія Канта..... 39

О. КОБИЛЯНСЬКА: Через кладку, повість (далї буде) 44

К. ШИРОЦЬКИЙ: На руїнах Бахоти 71

ГР. ЧУПРИНКА: Апотеоз, Сини землї 80

МАК. СЕНДЕРКО: Протестанти (хроніка семинарського життя 1880-х рр.) (кінець буде) 81

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: На українські теми: „Мазепинство" і „Богданівство"..... 94

П. ТИЧИНА: Поезії..... 109

М. ЄВШАН: Здобутки української літератури за 1911 рік 109

Д. А.: Українська артистична вистава у Київі 110

М. ВОРОНИЙ: Очам 116

П. ТЕНЯНКО: Рожеві мрії, Зорі 116

ФР. МІСТРАЛЬ: Спогади та оповідання, переклала Г. Чиканенко (докінченнє буде) ... 117

М. ЗАЛЇЗНЯК: Головні федерації сучасного світа. Сполучені держави Північної Америки (далї буде) 139

ШОЛОМ АЛЕЙХЕМ: Німець, оповіданнє, переклав Л. Будай 159

М. ГЕХТЕР: Українське життє в 1911 р. (докінченнє буде) .. 170

SPECTATOR: Епільог мароканської справи 192

Бібліографія 197

Зміст II-ої кн. ЛНВ.

Оголошення.

Digitized by Google

і просимо надсилати передплату. Хто не хоче передплачувати журнала, най повідомить н те і зверне книжку.

1912.

РІЧНИК XV. ТОМ LVII.

КНИЖКА I. ЗА СІЧЕНЬ.

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

КИЇВ.

Друкарня І-ої Київської Друкарської спілки, Київ, Трьохсвятительська 5. Телеф 1069.

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-04 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

КНИГАРНЯ Наук. Тов. ім. Шевченка

у Львові Ринок ч. 10,

має на складі всї українські виданя, висилає всякі книжки на всяких мовах скоро і точно.

М. Грушевський: Наша полїтика.

ЗМІСТ: Під нинїшню хвилю. Два роки галицької полїтики. Реальна полїтика на галицькім грунтї. Малі дїла. Ера фінансово-економічна. З нашого культурного житя. По виборах. Ст. 119.

Книжка оздоблена композиціями В. Кричевського на мотиви гуцульської різьби. Висилає Книгарня Наукового Товариства ім. Шевченка. Цїна 1 кор. 20 сот.

Останнї видання

Українсько-руської Видавничої Спілки (1909—1912):

К. Біхер. Повстаннє народнього господарства	1 К	70 с
Й. Бойєр: Сила віри, роман.	1 „	40 „
М. Вовчок: Посмертні оповідання (що не вийшли в попередні збірки)	2 „	— „
Т. Гайне: Фльорентійські ночи, пер. Ів. Франка, брош. 1 К., опр.	1 „	40 „
К. Гамсун: Пан, повість	1 „	40 „
Т. Деледа: Плющ (роман)	1 „	70 „
А. Доде: Оповіданнє	— „	70 „
Р. Єрінґ: Боротьба за право	1 „	— „
Ке де сент-Емур: Анна Русинка, королева Франції, пер. І. Франка	1 „	— „
Гр. Квітка: Маруся, повість, 2 вид.		60 „
Л. Журбенко: Філїстер, повість, брош. 3 К 30 с., опр.	3 „	90 „
Р. Кіплїнґ. Оповідання	1 „	70 „
О. Кобилянська: „В недїлю рано зїлє копала“, повість	2 „	24 „
Гр. Коваленко: Гуморески (з ілюстраціями)	2 „	40 „
С. Ковалїв: Похресник і інші оповіданя, брош. 2 К 20 с., опр.	2 „	60 „
„ Чародїйна скрипка, брош. 1 К 20 с., опр.	1 „	60 „
„ Писанка, брош. 1 К 80 с., опр.	2 „	— „
„ В остатнїй лавцї, брош. 2 К., опр.	2 „	40 „
„ Щаслива бабуня, брош. 1 К 80 с.,	2 „	30 „
М. Коцюбинський: Дебют. Оповідання	2 „	25 „
М. Левицький: Дурисвіти	— „	53 „
М. Лозинський: Польська народова демократія	1 „	40 „
С. Ляґерлеф: Королеви півночи, оповідання	2 „	20 „
Я. Невестюк: Кандидат. Комедія в трьох актах	— „	60 „
А. Оляр: Від монархії до республїки (з історії французької революції)	— „	40 „
А. Сінклер: Герой капітала, повість	— „	70 „
Т. Сулима: Народнї оповідання	— „	80 „
О. Тесленко: Страчене житє, оповіданнє селянина	— „	56 „
Ів. Франко: Украдене щастє, пєса на 5 дїй	— „	56 „
„ Лис Микита, оправл.	1 „	30 „
„ Нарис українсько-руської лїтератури, брош. 3 К 60 с., опр.	4 „	— „
„ Молода Україна, брош. 1 К 60 с., опр.	2 „	— „
„ Учитель, комедія в 3 дїях	— „	60 „
„ Зівяле листє, вид. 2	1 „	40 „
„ Батьківщина. Оповідання	1 „	15 „
„ Давнє й нове. Поезії, брош. 3 кор., опр.	3 „	40 „
„ Панські жарти, 2 вид.	— „	90 „
Гр. Цеглинський: Кара совісти, нар. драма, 2 вид.	— „	60 „
„ Шляхта ходачкова, комедія, 2 вид.	— „	70 „
„ Соколики, комедія, 2 вид.	— „	80 „
Сп. Черкасенко: Хвилини, збірка поезій	— „	56 „

М. Коцюбинський: ДЕБЮТ (оповідання).

Виданє Українсько-руської Видавничої Спілки (I серія ч. 133), С-Петербург-Львів, 1911. ст. 192.

Зміст: Дебют. Сміх. Intermezzo. Fata morgana ч. II. Як ми їздили до Криниці. В дорозї. Невідомий. Хмари. Утома. Самотний.

Продаєть ся в книгарнї Наук. Тов. ім. Шевченка. Цїна 2 кор. 25 сот., в оправ. 2 кор. 65 сот.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-04 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

РІЧНИК XV. ТОМ LVII.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

СІЧЕНЬ—МАРТ—1912.

Generated on 2015-08-04 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-04 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

891.7905
LIN
v.15
no.1-3

ЛЕСЯ УКРАЇНКА.

Хвиля.

Хвиля йде,
вал гуде —
білий, смілий, срібний, дрібний,—
нападе
на сухеє баговіння,
на розсипане каміння,
білим пломенем метнеть ся,
стрепенеть ся,
скине з себе все, що ясне,
й гасне...
Хвиля смутна,
каламутна,
вже не ясна, вже не біла,
відпливає посумніла
мов до гробу,
і з плачем до себе горне
баговіння тьмяне, чорне,
мов жалòбу.
І зітхає,
і втихає,
рине в море величезне
й чезне...

Чи вона
йде до дна?
Може буде там покірно,
мов рабиня, тихо, вірно,
колихать малі молюски,
гаптувать прозорі луски,
на коралї класти карби,
вартувати морю скарби,
і слугою
під вагою
там вона до віку стане
й не повстане?..
Чи полине
межи сестри, межи милі,
вільні хвилї,
розтечеть ся, розпливеть ся,
знову сили набереть ся,
потім зрине —
і гучнà,
і бучнà
переможно вгору сплесне
і воскресне?

Generated on 2015-08-04 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ.

Тїни забутих предків.

Иван був девятнадцятою дитиною в гуцульській родинї Палїйчуків. Двадцятою і останньою була Анничка.

Незнати, — чи то вічний шум Черемоша і скарги гірських потоків, що сповняли самотню хату на високій кичері, [1]) чи сум чорних смерекових лїсів лякав дитину, тільки Иван все плакав, кричав по ночах, погано ріс і дивив ся на неню таким глибоким, старече-розумним зором, що мати в трівозї одвертала од нього очи. Нераз вона з ляком думала навіть, що то не од неї дитина. Не „сокотила ся“ баба при злогах, не обкурила десь хати, не засвітила свічки — і хитра бісиця встигла обміняти її дитину на своє бішеня.

Туго росла дитина, а все-ж підростала і не стямились навіть, як довело ся шить їй штани. Але так само була чудна. Дивить ся перед себе, а бачить якесь далеке і невідоме нікому, або без причини кричить. Гачі [2]) на йому спадають, а воно стоїть серед хати, заплющило очи, роззявило рота і верещить.

Тодї мати виймала люльку з зубів і, замахнувшись на нього, люто гукала:

— Ігі на тебе! Ти обмінінник! Щез би у озеро та в тріски!..

І він щезав.

Котивсь зеленими царинками [3]), маленький і білий, наче банька кульбаби, безстрашно забірав ся у темний лїс, де ґаджуґи [4]) кивали над ним галузками, як ведмідь лабами.

Звідси дивив ся на гори, близькі й далекі верхи, що голубіли на небі, на смерекові чорні лїси з їх синим диханнєм, на ясну зелень царинок, що мов дзеркала блищали в рамах дерев. Під ним, в долинї, кипів холодний Черемош. По далеких горбах дрімали на сонцї самотні оселї. Було так тихо і сумно, чорні смерики безперестанку спускали сум свій в Черемош, а він ніс його долом й оповідав.

— Ива!.. мо-ой! гукали на Ивана од хати, але він того не слухав, збірав малини, пукав з листочків, робив свистілку, або пищав

---

[1]) Безлїсній горі.

[2]) Штани.

[3]) Царинка — обгорожений сїнокіс близько од оселї.

[4]) Смереки, рід наших ялинок.

Generated on 2015-08-04 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

у травинку, намагаючись вдати голоси птахів та всї ті згуки, що чув у лїсї. Ледве помітний в лїсовім зелї, збірав квітки і косичив ними свою креса́ню (бриль), а утомившись, лягав десь під сїном, що сохло на остревах [1]) і співали йому до сну тай будили його своїм дзвоном гірські потоки.

Коли Иванові минуло сїм лїт, він вже дивив ся на світ инакше. Він знав вже багато. Умів знаходити помічне зїллє — одален, матріґан і підойму, розумів, про що канькає каня, з чого повстала зозуля — і коли оповідав про все те вдома, мати непевно позирала на нього: може воно до нього говорить? Знав, що на світї панує нечиста сила, що а́рідник (злий дух) править усїм; що в лїсах повно лїсовиків, які пасуть там свою маржи́нку: [2]) оленїв, зайцїв і серн; що там блукає веселий Чугайстир, який зараз просить стрічного в танець та роздирає нявки, що живе в лїсї голос сокири. Вище, по безводних далеких недеях [3]) нявки розводять свої безконечні танки, а по скелях ховаєть ся щезник. Міг би росказати і про русалок, що гарної днини виходять з води на беріг, щоб співати пісень, вигадувать байки і молитви, про потопельників, які по заходї сонця сушать блїде тїло своє на каменях в річцї. Всякі злі духи заповнюють скелї, лїси, провалля, хати й загороди та чигають на хрестянина або на маржину, щоб зробити їм шкоду.

Не раз, прокинувшись у ночі, серед ворожої тиші, він тремтїв, сповнений жахом.

Весь світ був як казка, повна чудес, таємнича, цїкава й страшна.

Тепер він вже мав обовязки — його посилали пасти корови. Гнав в лїс своїх жовтаню та голубаню і коли вони потопали в хвилях лїсових трав та молодих смеречок і вже звідти обзивались до нього, як з під води, тужливим звоном своїх дзвінків, він сїдав десь на узбіччю гори, виймав денцївку (сопілку) і вигравав немудрі піснї, яких навчив ся од старших. Однак та музика не вдовольняла його. З досадою кидав денцївку і слухав инчих мельодій, що жили в ньому, неясні і невловимі.

Знизу підіймавсь до Ивана і затоплював гори глухий гомін ріки, а в нього капав од часу до часу прозорий дзвін колокільця. З-за галузки смереки виглядали зажурені гори, напоєні сумом тї-

---

[1]) Острева — суха смерека з галузками, на якій сушить ся сїно

[2]) Худобу.

[3]) Диких верхах гір.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ний од хмар, що все стирали блїду усмішку царинок. Гори що хвилини міняли свій настрій: коли сміялась царинка, хмурив ся лїс. І як трудно було вдивитись в те рухливе обличчє гір, так трудно було дитинї спіймати химерну мельодію піснї, що вилась, тріпала крильцями коло самого вуха і не давалась.

Одного разу він покинув свої корови і подряпавсь на самий ґрунь (верх). Ледве помітною стежкою підіймавсь вище і вище, поміж густих зарослів блїдої папороті, колючих ожин і малини. Легко пересказував з камінця на камінчик, перелазив через повалені дерева, продерав ся крізь гилячки кущів. За ним підіймав ся з долини вічний шум річки, росли гори і вже вставав на крайнебі блакитний привид Чорногори. Довгі плакучі трави крили тепер боки гори, дзвінки коров обзивались, як далеке зітханнє, все частіще попадалось велике каміння, що далї, на самім вершку, творило хаос поламаних скель, списаних лишаями, здушених у гадючих обіймах коріннєм смерек. Під ногами в Ивана кожний камінь вкривали рудаві мхи, грубі, мягкі, шовкові. Теплі і нїжні, вони ховали у собі позолочену сонцем воду лїтнїх дощів, мягко вгинались і обіймали ногу, як пухова подушка. Кучерява зелень ґоґозів і афин [1]) запустила своє корінне у глибінь моху, а зверху сипнула росою червоних та синих ягід.

Тут Иван сїв одпочити.

Нїжно дзвенїла над ним фоя смерек, змішавшись з шумом ріки, сонце налляло злотом глибоку долину, зазеленило трави, десь курив ся синий димок од ватри, [2]) з-за Игриця оксамитовим гулом котив ся грім.

Иван сидїв і слухав, забувши зовсїм, що має доглядати корови.

І ось раптом, в сїй дзвінкій тиші, почув він тиху музику, яка так довго і невловимо вилась круг його вуха, що навіть справляла муку. Застиглий і нерухомий, витягнув шию і з радісним напрудженнєм ловив дивну мельодію піснї. Так люде не грали, він принаймнї нїколи не чув. Але хто грав? Навкруги була пустка, самотний лїс і невидно було живої душі. Иван озирнув ся назад, на скелї — і скаменїв. На каменї, верхи, седїв „той“, щезник, скривив гостру борідку, нагнув ріжки і, заплющивши очи, дув у фльояру. „Нема моїх кіз... нема моїх кіз...“ розливалась жальом фльояра. Та ось ріжки піднялись вгору, щоки надулись і росплющились очи. „Є мої кози... є мої кози...“ заскакали радісно згуки

[1]) Лїсові ягоди.
[2]) Ватра — вогнище.

Generated on 2015-08-04 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і Иван з жахом побачив, як, виткнувшись з-за галузок, затрясли головами бородаті цапи.

Він хтів тікати й не міг. Седів прикутий на місцї і нїмо кричав од холодного жаху, а коли врештї видобув голос, щезник звинув ся і пропав раптом у скелї, а цапи обернулись в корінне дерев, повалених вітром.

Иван гнав тепер вниз, без тями, ослїп, рвав зрадливі обійми ожин, ламав сухі гилячки, котив ся по слизьких мхах і з жахом чув, що за ним щось женеть ся. Нарештї впав. Скільки лежав, не памятає.

Прийшовши до себе і вздрівши знайомі місця, він заспокоїв ся трохи. Здивований, наслухав якійсь час. Пісня, здавалось, бренїла вже в ньому. Він вийняв денцївку. Зразу йому не йшло, мельодія не давалась. Починав грати спочатку, напружував память, ловив якісь згуки — і коли врештї знайшов, що віддавна шукав, що не давало йому спокою — і лїсом поплила чудна, невідома ще пісня, радість вступила у його серце, залляла сонцем гори, лїс і траву, заклекотїла в потоках, підняла ноги в Ивана і він, пожбурнувши денцївку в траву та взявшись у боки, закружив ся у танцї. Перебірав ногами, ставав легко на пальцї, бив босими пятами в землю, щібав голубцї, крутив ся і присїдав. „Є мої кози ... є мої кози ...“ щось співало у ньому. На соняшнїй плямі полянки, що закралась в похмуре царство смерек, скакав біленький хлопчик, немов метелик пурхав з стебла на стеблину, а обидві корови — біланя і голубаня, просунувши голови межи галузки, привітно дивились на нього, жуючи жуйку та зрідка дзвонили йому до танцю.

Так знайшов він у лїсї те, чого шукав.

Вдома, в родинї, Иван часто був свідком неспокою і горя. За його памяти вже двічи коло їх хати трембітала трембіта [1]), оповіщаючи горам і долам про смерть: раз, коли брата Олексу роздушило дерево в лїсї, а вдруге, коли браччік Василь, файний веселий леґінь, згинув у бійцї з ворожим родом, посїчений топірцями. Се була стара ворожнеча між їхнїм родом і родом Гутенюків. Хоч всї в родинї кипіли злістю й завзятєм на той дявольський рід, але нїхто не міг докладно розсказати Иванови, звідки пішла ворожнеча. Він теж горів бажаннєм помститись і хапавсь за татову бартку, важку ще для нього, готовий кинутись в бій.

То байка, що Иван був девятнадцятий в батька, а Анничка

---

[1]) Довга на сажень сурма з кори.

Generated on 2015-08-04 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

двадцята. Їхня родина була невелика: старинї двоє та пятеро дітей. Решта пятнадцять спочило на цвинтарі біля церковцї.

Всї вони були богомільнї, любили ходити до церкви і особливо на храм. Там можна побачитись було з далеким родом, що осїв ся по околишнїх селах та й траплялась нагода оддячить Гутенюкам за смерть Василеву та за ту кров, що не раз чюрила з Палійчуків.

Витягалось найкраще лудїне (одежа), нові крашеницї, писані кептарі, череси і табівки, багато набивані цвяхом, дротяні запаски, черлені хустки шовкові і навіть пишна та білоснїжна ґуґля, яку мати обережно несла на ціпку через плече. Иван теж дістав нову кресаню і довгу дзьобню, що била його по ногах.

Сїдлались конї і суточками [1]), зеленим верхом, ішов пишний похід та закосичував плай гей би червоним маком.

По горах, долами й верхами, тягли ся святочно прибрані люде. Зелена отава царинок розцвитала ся раптом, вздовж Черемоша плив ріжнобарвний потік, а десь високо, на чорному запиналї смерекових лїсів, жаром горів під ранїшним сонцем червоний дашок гуцульського парасоля.

Незабаром Иван побачив стрічу ворожих родів.

Вони вже вертали з храму, тато був трохи напитий. Раптом на вузенькій дорозї, між скелею і Черемошем, зробив ся тиск. Вози, кінні і піші, чоловіки й жінки — спинились і збились в купу. В лютому ґвалтї, що звіявсь одразу, як вихор, невідомо од чого, заблищали залїзні бартки та заскакали перед самим обличчем. Як кремінь і криця стялись роди — Гутенюки з Палїйчуками і перше, нїж Иван встиг розібрати, про що їм йдеть ся, тато розмахнув бартку і вдарив плазом комусь по чолї, з якого бризнула кров, залляла лице, сорочку та пишний кептар. Йойкнула челядь, [2]) кинулась одтягати, а вже людина з лицем червоним, як його гачі, тяла барткою ворога в голову, і похитнув ся Иванів тато, як підтята смерека. Иван кинув ся в бійку. Непамятав, що робить. Щось підняло його. Але дорослі потолочили йому ноги і він не міг протиснутись туди, де бились. Все ще гарячий, разюшений злістю, він наскочив з розгону на маленьке дївча, що тряслось з жаху біля самого воза. Ага! Се певно Гутенюкова дївка! І не думавши довго, ударив її в лице. Вона скривилась, притулила руками до грудий сорочку і почала тїкати. Иван зловив її коло ріки, шарпнув за

---

[1]) Суточки — обгорожена гірська стежка.

[2]) Жінота.

Generated on 2015-08-04 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

пазуху і роздер. Звідти впали на землю нові кісники, а дівчинка з криком кинулась їх захищати. Але він видер і кинув у воду. Тоді дівчинка, зігнута вся, подивилась на нього з-під лоба якимсь глибоким зором чорних матових очей і спокійно сказала:

— Нічьо... В мене є другі... май ліпші.

Вона наче його потішала.

Здивований лагідним тоном, хлопець мовчав.

— Мені неня купили нову запаску... и постоли... и мережані капчурі... и...

Він все ще не знав, що сказати.

— Я си обую файно тай буду дівка...

Тоді йому заздрісно стало.

— А я вже вмію грати в денцівку.

— Наш Федір зробив си таку файну фльояру... той як зайграє...

Иван надув ся.

— Я вже щезника бачив.

Вона неймовірно подивилась на нього.

— А на шо-ж ти бєш си?

— А ти нашо коло воза стояла?

Вона подумала трохи, не знаючи, що одповісти і почала шукать щось за пазухою.

Витягла врешті довгий цукерок.

— Ади!

Половину вкусила, а другу поважним, повним довірря рухом подала йому.

— На!

Він завагав ся, але узяв.

Тепер вони вже седіли рядочком, забувши про вереск бійки й сердитий шум річки, а вона оповідала йому, що зветь ся Марічка, що пасе вже дробєта (вівці), що якась Марцинова — сліпа на одно око — покрала у них муку... і таке инше, обом цікаве, близьке і зрозуміле, а погляд її чорних матових очей мягко поринав у Иванове серце...

І втретє затрембітала трембіта про смерть в самотній хаті на високій кичері: другого дня по бійці помер старий Палійчук.

Тяжкі часи настали в родині Ивана по смерти ґазди. Загнїздилось безладдє, спливали гаразди, продавались царинки одна по одній і маржина десь танула так, як по горах весною снїги.

Але в Ивановій памяти татова смерть не так довго жила, як знайомість з дівчам, що скривджене їм безневинно, повним довірря рухом подало йому половину цукерка. В його давний і без-

Generated on 2015-08-04 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

причинний смуток влилась нова течійка. Вона несвідомо тягла його в гори, носила по сусіднїх кичерах, лїсах і долинах, де б він міг стріти Марічку. І він стрів ся нарештї з нею: пасла ягнята.

Марічка його прийняла, як би давно сподївалась: він буде з нею пасти овечки. А й справдї! Нехай жовтаня та голубаня для себе бють в колокільцї та вирікують в лїсї, а він йме пасти її ягнята.

І як вони пасли!

Білі ярки, забившись у холодок під смереку, дивились дурними очима, як качались по мхах двоє дїтей, дзвонячи в тиші молодим сміхом. Втомившись, вони забірались на біле камінне і лячно зазирали звідти у прірву, з якої стрімко підіймав ся у небо чорний привид гори і дихав синю, що не хтїла тануть на сонцї. В щілинї поміж гір летїв в долину потік і тряс по каміннях сивою бородою. Так було тепло, самотно і лячно у віковічній тиші, яку беріг лїс, що дїти чули власне диханнє. Але вухо уперто ловило і побільшало до найбільших розмірів усякий згук, що мусїв жить в лїсї і їм часом здавалось, що вони чують чийсь хід потайний, глухе гупання барди, хеканнє втомлених грудей.

— Чуєш, Ива? шепотїла Марічка.

— Чому б не мав чути? А чую.

Вони обоє знали, що то бродить по лїсї невидима сокира, гупа об дерева і хека з втомлених грудей.

Ляк проганяв їх звідти в долину, де потік плив спокійнїще. Вони робили собі курбало у потоцї, глибоке місце і, роздягшись, бовтались в нїм, як двоє лїсних звірят, що не знають, що таке сором. Сонце спочивало на їх яснім волоссї і било в очи, а льодова вода потока щипала тїло.

Марічка перша змерзала і пускала ся бігти.

— Стій, гукав на неї Иван. Звідки ти?

— З Я-вор-рова, цокотїла зубами синя Марічка.

— А чия ти?

— Ковальова.

— Бувай здорова, ковальова! щіпав її Иван і пускавсь доганяти, аж поки потомлені, але загріті, не падали на траву.

В тихім плесї потічка, над якім горів царівник соняшним цвітом та синїв лабуштан низкою черевичків, жалібно кумкали жаби.

Иван нахиляв ся по над потоком і питав жабу:

— Кума—кума, шос варила?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Бурак—борщ. Бурак—борщ. Бурак — борщ... кректала Марічка.

— Бураки-ки-ки!.. Бураки-ки-ки! Бураки-ки-ки! верещали обоє, заплющивши очи, аж жаби здивовано мовкли.

І так вони пасли, що не раз розгубили овечки.

Коли вони старшими стали, забави були вже инші.

Тепер Иван був уже леґінь, стрункий і міцний як смерічка, мастив кучері маслом, носив широкий черес і пишну кресаню. Марічка теж вже ходила у заплїтках, а се значити мало, що вона вже готова й віддатись. Не пасли більше в купі ягнята і стрічались лиш в свято, або в неділю. Сходились коло церкви, або десь в лїсї, щоб стариня не знала, як кохають ся дїти ворожих родів. Марічка любила, коли він грав на фльояру. Задуманий все, встромляв очи кудись поза гори, неначе видїв, чого не бачили другі, прикладав мережану дудку до повних уст і чудна пісня, якої нїхто не грав, тихо спадала на зелену отаву царинок, де вигідно послали свої тїни смереки. Холодно було і мороз йшов позашкуру, коли вилїтали перші свистячі згуки. Наче зими лежали по мертвих горах. Та ось зза гори встає вже бог—сонце і вкладає свою голову в землю. Зрушились зими, збудились води і задзвенїла земля од співу потоків. Розсипалось сонце пилом квіток, легким ходом їдуть по царинках нявки, а під ногами у них зеленїє перша трава. Зеленим духом дихнули смереки, зеленим сміхом засміяли ся трави, на всьому світї тільки дві барви: в зеленій земля, в блакитній—небо... А долом Черемош мчить, жене зелену кров гір, неспокійну й шумливу...

Трембіта!.. Туру-рай-ра... туру-рай-ра...

Заграло серце у вівчарів, заблєяли вівцї, учувши пашу... Шумить шваром полонина холодна, а з диких ломів, з гайнà, встає на задні лаби ведмідь, пробує голос і вже бачить заспаним оком свою поживу.

Бють плови [1]) весняні, ричать громом гірські верхи — і дух злого холодом віє од Чорногори... а тут раптом зявляєть ся сонце — праве боже лице — і вже звонить у коси, що кладуть сїно в поліг. З гори на гору, з поточка в поточок — пурха коломийка, така легенька, прозора, що чуєш, як од неї за плечима тріпають крильця...

Ой прибігла з полонинки
Білая овечка —

---

[1]) Негода, дощі.

Generated on 2015-08-04 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Люблю тебе, файна любко,
Тай твої словечка...

Тихо дзвенить фоя смерек, тихо шепчуть ліси холодні сни літньої ночи, плачуть дзвінки коров і гори безперестанку спускають сум свій в потоки.

З лоскотом й зойком летить десь в долину зрубане дерево в лісі, аж гори одвітно зітхають—і знову плаче трембіта. Тепер вже на смерть... Спочив хтось на віки по тяжкій праці. Закувала зозуленька тай коло Менчила... от тепер вже співаночка комусь си скінчила...

Марічка обзивалась на гру фльояри, як самичка до дикого голуба — співанками. Вона їх знала безліч. Звідки вони зявлялись — не могла б росказати. Вони, здаєть ся, гойдали ся з нею ще у колисці, хлюпались у купелі, родились у її грудях, як сходять квітки самосійні по сіножатях, як смереки ростуть по горах. На що б око не впало, що б не сталось на світі: чи пропала овечка, полюбив леґінь, зрадила дівка, заслабла корова, зашуміла смерека — все виливалось у пісню, легку і просту, як ті гори в їх давнім, первісним житті.

Марічка і сама вміла складати пісні. Сидячи на землі, поруч з Иваном, вона обіймала свої коліна і потиху гойдала ся в такт. Її круглі литки, опалені сонцем і од колін голі до червоних онучів, чорніли під полою сорочки, а повні губи мило ламались, коли вона починала:

Зозулька ми закувала сива та маленька.
На все село іскладена пісенька новенька...

Марічкина пісня оповідала всім добре знайому полію, ще свіжу: як счарувала Андрія Параска, як він вмірав од того та навчав не любити чужі молодиці. Або про горе матери, якої син загинув у лісі, придушений деревом. Пісні були сумні, прості і ревні, аж краяли серце. Вона їх звичайно кінчала:

Ой кувала ми зозулька тай коло потічка.
А хто ісклав співаночку? Йванкова Марічка.

Вона давно вже була Иванкова, ще з тринадцяти літ. Що-ж в тому дивного було? Пасучи вівці, бачила часто, як цап пéрчить козу, або баран валує вівці — все було так просто, природно, від коли світ світом, що жадна нечиста думка не засмітила їй серця. Правда, кози та вівці стають од того кітні, але людям помогає ворожка. Марічка не боялась нічого. За поясом, на голім тілі, вона носила часник, над яким пошептала ворожка, їй ніщо тепер не зашкодить. На згадку про се Марічка лукаво осміхалась до себе і обіймала Ивана за шию.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Любчику Иванку! Ци будемо в парі усе?

— Єк Бог даст, моє солодашко.

— Ей, ні! Велику пізьму має у серді стариня наша. Не набути ся нам.

Тоді його очи темніли і груз топірець в землю.

— Я не требую їхнею згодою. Най що хоте робе, а ти будеш моєю.

— Ой мой—мой! шо ти говориш...

— Шо чуєш, душко.

І наче на злість старині він на танцях вимахував дівкою так, що аж постоли розсідались.

Однак не все так складалось, як думав Иван. Ґаздівство його руйновалось, вже не було коло чого усім робити і треба було йти в найми.

Жура гризла Ивана.

— Мушу йти в полонину, Марічко, сумував він заздалегідь.

— Шо-ж, йди, Иванку, покірно обзивалась Марічка. — Така нам доля судилась...

І вона співанками косичила їх розлучіннє. Ій було жалко, що на довго перервуть ся їхні стрічи в тихому лісі. Обіймала за шию Ивана та тулячи до його лиця свою біляву головку, стиха співала йому над вухом:

Изгадай мні, мій миленький,
Два рази на днину,
А я тебе изгадаю
Сім раз на годину.

— Изгадаєш?

— Изгадаю, Марічко.

— Нічьо! потішала вона його. — Ти меш, сарако, вівчарити, я му сіно робити. Вилізу на копицу тай си подивлю в гори на полонинку, а ти мені затрембітай... Може почую. Як муть мряки сідати на гори, я сяду тай си заплачу, шо не видко, де пробуває милий. А як в погожу нічку зазоріє небо, я му дивитись, котра зірка над полонинков — тоту бачить Иванко...

Тільки співати залишу...

— Чьому? Співай, Марічко, не втрачай веселости свої, я си хутко поверну.

Але вона тільки сумно головою хитала.

Співаночки мої милі,
Де я вас подію?
Хиба я вас, співаночки,
Горами посію,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:16 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стиха обізвалась до нього Марічка.

Гой ви мете, співаночки,
Горами співати,
Я си буду, молоденька,
Сльозами вмивати.

Марічка зітхнула і ще сумніще додала:

Ой як буде добра доля,
Я вас позбираю,
А як буде лиха доля,
Я вас занехаю...

— Отак і мені... Може і занехаю...

Иван слухав тоненький дівочий голос і думав, що вона давно вже засіяла гори співанками своїми, що їх співають ліси й сіножати, ґруні й полонини, звонять потоки і виспівує сонце... Але прийде пора, він поверне до неї і вона знов позбірає співанки, щоб було одбуть чим весіллє...

Теплим весняним ранком Иван ішов в полонину. Ліси ще дихали холодками, гірські води шуміли на скоках, а плай [1]) радісно підіймав ся у гору поміж вориннєм. [2]) Хоч йому тяжко було покидати Марічку, а проте сонце і та шумлива зелена воля, що підперала верхами небо, вливали в нього бадьорість. Він легко стрибав з каміня на камінь, наче гірський потік і вітав стрічних, аби тільки почути свій голос.

— Слава Ісусу!..

— На віки слава.

По далеких горбах самотіли тихі гуцульські оседки, вишнев од смерекового диму, яким прокурились, гострі дашки оборогів [3]) з запашним сіном, а в долині кучерявий Черемош сердито поблискував сивиною та світив по під скелї недобрим зеленим вогнем. Переходячи потік за потоком, минаючи хмурі ліси, де озивалась часом дзвінком корова, або білиця сипала вниз під смереку обідки шишок, Иван піднімав ся все вище. Сонце починало пекти і камяниста доріжка мулила ноги. Тепер вже хати попадали ся рідше. Черемош простяг ся в долині, як срібна нитка і шум його сюди не доходив. Ліси уступали місце гірським сіножатям, мягким і повним- Иван брів серед них, як по озерах квіток, нагинаючись часом, щоб

---

[1]) Огорожа з деревяних лат.

[2]) Гірська стежка.

[3]) Повітка на сіно.

Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

закосичить кресаню жмутком червоної ґрані, або блідим вінком невістульки. Вниз западали ся боки гори у глибокі чорні ізвори, звідки родились холодні потоки, куди не ступала людська нога де плекав ся тільки бурий ведмідь, страшний ворог маржини — „вуйко“. Вода попадала ся рідше. Зате, як припадав він до неї, коли знаходив потік, той холодний кришталь, що омивав десь жовті корні смерек і аж сюди приносив гомін лїсів! Коло такого поточка якась добра душа лишала горнятко або коновочку гуслянки.

А стежка вела все далї, кудись у ломи, де гнили одна на одній голі колючі смереки, без кори й фої, як кістяки. Пусто і дико було на тих лїсових кладовищах, забутих Богом й людьми, де лиш готури гутїли та вились гадюки. Тут була тиша, великий спокій природи, строгість і сум. За плечима в Ивана росли вже гори і голубіли у далинї. Орел здіймав ся з камяних шпиць, благословляючи їх широким розмахом крил, чулось холодне полонинське диханнє і розросталось небо. Замісць лїсів тепер слав ся землею жереп, чорний килим повзучих смерек, в якому плутались ноги і мхи одягали камінь зеленим шовком. Далекі гори одкривали один за другим свої верхи, вигинали хребти, вставали як хвилї в синьому морі. Здавалось, морські буруни застигли саме в ту мить, коли буря підняла їх з дна, щоб кинуть на землю та заллять світ. Вже синими хмарами підперали крайнебо буковинські верхи, оповились блакитю близькі Синиці, Дземброня і Біла Кобила, курив ся Игрець, колола небо гострим шпильом Говерля, і Чорногора важким своїм тїлом давила землю.

Полонина! Він вже стояв на нїй, на сїй високій луцї, вкритій густою травою. Блакитне море збурених гір обляло Ивана широким колом і здавалось, що ті безконечні синї вали таки ідуть на нього, готові впасти до ніг.

Вітер, гострий як наточена бартка, бив йому в груди, його диханнє в одно зливалось з диханнєм гір і гордість обняла Иванову душу. Він хотїв крикнуть на всї легенї, щоб луна покотилась з гори на гору аж до крайнеба, щоб захитати море верхів, але раптом почув, що його голос пропав би у сих просторах, як комариний писк...

Треба було спішити.

За горбком, у долинцї, де вітер не так дошкуляв, він знайшов стаю,[1]) закопчену димом. Діра у стінцї для диму чорнїла холодним отвором. Загороди на вівцї стояли порожнї і вівчарі пора-

[1]) Деревяний намет, в якому живуть вівчарі та роблять сир (будз, бриндзю).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

лись там, щоб було де ночувати при вівцях. Ватаг занятий був добуваннєм живого вогню.

Заклавши в одвірки скалку, двоє людей перетягали ремінь, від чого скалка крутилась й скрипіла.

— Слава Ісусу! привітав ся Иван.

Але йому нічого не одповіли.

Так само фуркала скалка і двоє людей, скуплені й строгі, тим самим рухом перетягали ремінь. Скалка починала куритись і скоро маленький вогник вискочив з неї та запалав з обох кінців. Ватаг побожно підняв вогонь і встромив в ватру, зложену коло дверей.

— На віки слава! обернув ся він до Ивана.—Тепер маєм живий вогонь, а доки ме він горіти, ні звір ні сила нечиста не озьме ся маржини та й нас ирщених...

Й завів Ивана до стаї, де од порожних бербениць, путин[1]) та голих лавиць йшов запах пустки.

— Завтра приженуть нам худібку, колиб допоміг пан-Біг усю людям віддати, обізвавсь ватаг і росповів, що Иван має робити.

Щось було спокійне, навіть величне в мові та в рухах полонинського ґазди.

— Мико!.. гукнув він у двері. А росклади борше ватру у стаї...

Тонкий кучерявий Микола, з повним жіночим обличчєм, вніс в стаю вогонь.

— Ти ж хто, браччіку, будеш, вівчар? зацікавивсь Иван.

— Ні, я спузар, одкрив зуби Микола. — Маю пильнувать ватри, або не згасла через все літо, бо була б біда!.. Він навіть з жахом озирнув ся навколо. — Та й піти до потоку води, та й у ліс дров...

Тим часом ватра розгоралась на полонині. Повним поваги рухом, як давній жрець, підкидав ватаг до неї сухі смереки та свіжу фою і синій дим легко здіймав ся над нею, а далі, кинутий вітром, зачепляв ся за гори, перетинав чорну смугу лісів та стелив ся по далеких блакитних верхах.

Полонина починала своє життє живим невгасимим вогнем, що мав її боронити од всього лихого. І наче знаючи се, вогонь вивсь гордо своїм гадючим тілом та дихав усе новими клубами диму...

Чотири сильних вівчарки, поклавши в траву свої кожухи, дивились задумливо в гори, готові в одну хвилину скочить на ноги, показать зуби та наїжити шерсть.

День уже гас. Гори міняли своє блакитне убраннє на рожеві з золотом ризи.

---

[1]) Деревяна посудина

Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Микола кликав вечерять.

Тоді зійшлись до стаї всї вівчарі і сїли біля живого вогню, щоб в мирности зїсти свою першу полонинську кулешу...

Якаж тота полонинка по веснї весела, як овечки у ню ідуть із кожного села!..

Високий ватаг, наче дух полонини, обходить з вогнем стоїще. Обличчє в нього поважне, як у жерця, ноги ступають твердо й широко, а дим з головешки фурка за ним крилатим змієм. На воротях стоїща, куди мають переходити вівцї, ватаг кида вогонь, а сам наслухає. Він чує хід полонинський не тільки вухом. Він серцем чує, як з глибоких долин, де киплять ріки та рвуть береги, з тихих осель і царинок, котить ся в гору, на поклик весни, жива хвиля худібки і під ногами її радо зітхає земля. Він чує далеке диханнє отари, ричаннє коров і ледве вловимий голос пісень. А коли врештї показали ся люде і підняли угору довгі трембіти, позолочені сонцем, щоб привітать полонину серед синих верхів, коли заблєяли вівцї і шумливим потоком заллляли всї загороди, ватаг впав на колїна та підняв руки до неба. За ним схилились до молитви вівчарі й люде, що пригнали маржину. Вони прохали у Бога, щоб вівця мала гаряче серце, як гарячий вогонь, який переступила, щоб Господь милосердний заступив християнську худібку на росах, на водах, на всїх переходах од всякого лиха, звіря й припадку. Як допоміг Бог зібрати худібку до купи, щоб так допоміг усю людям віддати...

Ласкаво слухало небо простосердну молитву, добродушно хмурив ся Бескид, а вітер, пролїтаючи далї, старанно вичісував трави на полонинї, як мати дитячу головку...

Полонинко, верховинко, чимесь так згордїла, чи не тими овечками, щось тільки уздріла?

— Гісь! гісь! підганяє ззаду вівчар. Вівцї лїниво згинають колїна, тремтять на тонких ніжках і трусять вовну. Гісь! гісь!.. Голі морди, з старечим виразом зануди одкривають слиняві губи, щоб поскаржитись бо-зна кому: бе-е... ме-е... Два вівчарі ведуть перед. Червоні гачі мірно ростинають повітрє, од руху киває на ходї за кресанею квітка. Бир-бир!.. Вівчарки нюхають вітер і одним оком скоса поглядають на вівцї, чи все в порядку. Треть ся вовна об вовну, біла об чорну, хвилюють пухнаті хребти, як дрібні в озері хвилї, і драглїє отара. Птрувà... птрувà!... Горляний поклик все навертає крайних в отару, тримає повідь у берегах. Гори голубіють

Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

навколо, як море, вітер громадить на небі хмари. Тремтять кучеряві овечі хвости, а голови всї нахилились і білі плескаті зуби вигризають у корінь солодку бриндушу, хрябуст, або рожевий горішок. Бир! бир!. Стелить отарі під ноги полонина свій килим, а вона накриває її рухомим рябим кожухом. Хрум-хрусь... Бе-е... ме-е!.. хрусь-хрусь... Тїни од хмар бродять по близших горбах, пересувають їх з місця на місце. Ходять, здаєть ся, гори, як вали в морі і тільки далекі непорушно голубіють на місцї. Сонце залляло овечу вовну, росклавшись веселкою в нїй, запалило трави зеленим вогнем, за вівчарами ідуть довгі їх тїни. Птруа.. птруа!.. Хрум-хрусь... хрусь-хрусь... Нечутно ступають пастухи в постолах, котить ся мягко вовниста хвиля по полонинї, а вітер почина грати на далекім воринні. Дзз... тонко співає він в одколоту скалку, докучно бренить, як муха. Дзз... обзиваєть ся грубо друге вориннє, наводячи сум. Хмари все прибувають. Вони вже закрили пів неба, гасне далекий Бескид і чорнїє і похмурнїє в тїнях, немов удовець, а полонина ще молодїє. І питає ся вітер тонко в воринні: „чому ти ся бай не жениш, високий Бескиде?“ — „Бо зелена полонинка за мене не піде“, сумно зітхає Бескид. Блакитне небо замазалось сїрим, море гір потемнїло, полонина погасла і отара овець повзе по нїй, як сїрий лишай. Холодний вітер росправля крила і бє ними у груди по під кептар. Так трудно дихать, що хочеть ся обернутись до нього спиною. Хай бє... Тонко заводить вориннє, як муха в тенетах, скиглить біль нестерпучий, плаче самотний сум... Дзз... дзи-и... Невгавуче, безперестанку. Висотує жили і крає ножем по серцї. Хтїв би не слухать, але не можна, хтїв би втїкти — та де? Гісь-гісь!.. А ти куди?.. Шляґ би тї трафив! Бир-бир! Мурко!.. Але Мурко вже навертає. Обганяє вівцю, вітер настовбурчив на ньому шерсть, а він зловив вже зубами за карк вівцю і кинув в отару. Дзз-и-и... Дззі-іі... Так зуби болять одноманїтним і нестерпучим болєм. Сцїпив би зуби й замовк. Боли. Дзичи, пек тї та цур! Що воно плаче? Відай се „той“, бодай скаменїв!.. Отак, здаєть ся, впав би на землю, безсилий, затулив вуха руками та й би заплакав... Бо вже не годен... Дзз-и-и... Дзі-у-у!... Йой!...

Иван виймає фльояру і дме у неї, що має сили, але той, навіжений, сильнїщий за нього. Летить од Чорногори, як розгнузданий кінь, бє копитами трави і розмечує гривою згуки фльояри. А Чорногора, мов відьма, блима за ним більмом — снїговим полем з під чорних розпатланих кіс і лякає. Дз-и-и... Дзі-у-у!..

Закотили ся вівцї в долинку і тут тихіще.

На сїрому небі показалось блакитне озерце. Остра полонин-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ська трава сильніще запахла. Озерце в небі виступа з берегів і вже широко розлило води. Заголубіли знову верхи, а всї долини налились золотом сонця.

Иван дивить ся вниз. Там десь, між гір, де люде, по зеленій отаві похожають білі ноги Марічки. Її очи звернені десь на полонину. Чи співає свої співанки? А може справдї порозсївала по горах, вони зійшли квітками, а Марічка замовкла.

Ой як будуть вівчарики
Білі вівцї пасти,
Будуть мої співаночки
За кресаню класти...,

згадуєть ся йому милий дївочий голос і він зриває квітку та закосичує нею кресаню.

Птруà... птруà... Сонце пече. Робить ся душно. Котять ся вівцї, пирхають на бігу, кривлять старечі губи, щоб краще стяти губами солодкий храбуст та лишають по собі свіжі бабельки. Хрусь-хрусь... Хрум-хрум... Треть ся вовна об вовну, біла об чорну, хвилюють хребти, як в озері хвильки... Бе-е... бе-е... а собаки усе тримають отару у берегах.

Потомились вівчарки. Лягають і носять боками в траві. На довгий червоний язик, що звиса між иклами, сїдають мухи. Бир-бир! Сердито гукає Иван і вже собаки при вівцях,

Далеко, на полонинї, під густим лїсом, пасуть ся корови. Богар [1]) спер ся в задумі на довгу трембіту.

Так поволї тягнеть ся час. Гірське повітрє прополокало груди, хочеть ся їсти. І як самотно! Стоїш тут маленький, як бадилина у полї. Під ногами зелений острів, що його обливають блакитні води далеких гір. А там, по суворих диких верхах, десь у безводах, в безслихах, гнїздить ся всяка мара, ворожа сила, з якою тяжко боротись. Лиш одно — сокоти ся...

Гісь-гісь! Трусять ся вівцї зеленим полем і мягко ступають по траві постоли... Тиша така, що чутно, як кров тече в жилах... Сон налягає. Кладе мякеньку лабу на очи і на лице і шепче до вуха: спи... Вівцї тануть перед очима... от вже з овець стали ягнята, а от нїчого нема. Поплили трави, як зелена вода. Приходить Марічка. Ой, не обдуриш, небого, ой нї... Иван знає, що то лїсна, а не Марічка, що то вона надить його. Щось тягне його за нею. Не хоче, а вже пливе, як пливуть трави зеленим потоком...

І раптом дике, передсмертне ревіннє корови викидає його зі

Коровячий пастух.

Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сну. Що? де? Бовгар, як стояв, опершись трембітою в землю, так і застиг. Рудий бугай вдарив ногами в землю, зігнув воласту шию і підняв хвіст. Він вже мчить на той крик, високо скаче і рве ногами траву. Ріже ногами повітре. Бовгар стрепенув ся і поспішає за ним до лїсу. Бахнув у лїсї стріл. Бах-бах-бах... загреміли з рушниць верхи. Бах-бах-бах... озвались дальші і все знову німіє. Тиша.

„Певно „вуйко“ зарізав корову“, дума Иван і пильнїше оглядає свою отару.

Птруà-птруà... Сонце наче заснуло, вітер затих і перенїс ся з землї на небо. Він вже громадить там хмари, таке саме збурене море верхів, яке бачив круг полонини. В безконечних просторах загинув час і не знати, чи день стоїть, чи минає...

Раптом до вуха долїтає давно жданий поклик трембіти. Він приносить од стаї запах кулеші та диму і довгим мельодійним тремтїннєм оповідає, що кошари чекають на вівцї...

Гісь-гісь... Мечуть ся пси, блеють овечки і ллють ся перістим потоком в долину, трясучи вимєм, обважнїлим од молока...

Вже третю добу сїє на полонинї дрібний мачкатий дощик. Закурились верхи, закуталось небо і в сїрій мряцї пропали гори. Вівцї ледве ходили, важкі, повні водою як губка, одежа на вівчарах стала холодна й цупка. Тільки й спочинку було, що під дашком у струнцї [1]) під час доїння.

Иван седить, опершись плечима в дошку, а ногами стискає дійницю. Біля нього — чорний пелехатий козар, що за кожним словом клене, а там ще вівчарі. Нетерплячі дробєта, яким прибува молоко, пруть ся з загороди у струнку, щоб їх швидче здоїли. Але ж бо почекайте, сараки, бо так не йде... Лиш по однїй...

Рист! сердито кидає ззаду гонїнник в овечий лемент та хльоска мокрим прутом. Рист! рист!.. підбадьорують вівчарі та одхиляють колїна од дїрки, кудою скаче у струнку вівця. — А! бодай бис... клене козар і не кінчає: а ну скажеш в таку годину!

Навиклим рухом Иван хапа вівцю за хребет і тягне до себе задом по-над широку дійницю. Покірно стоїть вівця, невигідно росчепіривши ноги, така дурна, і слуха, як дзюрить з неї молоко у дійницю. Рист! хльоска з-заду гонїнник. Рист! рист! покликують і собі вівчарі. Здоєні вівцї, немов стуманїлі, падають в загородї на камінь, кладуть голову на лапки і кривлять голі, старечі губи. Рист! рист!.. Иванові руки безперестанку мнуть тепле овече вимє,

---

[1]) Струнка — намет для доїння овець. Козар — козячий пастух.

Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

одтягають дійки, а по руках в нього тече молоко, що пахне лойом і підіймає з дійниці масну солодку пару. Рист! рист! Вскакують вівці, як очманілі, росчепірують над дійницями ноги і десять вівчарських рук мнуть тепле виме. Жалібно плаче мокра отара по сей і той бік струнки, падають в загороду знесилені вівці, а густе молоко дзвінко дзюрить в дійницю та затікає теплим струмочком аж за рукав. Рист! рист!...

Козар сміеть ся очима до своїх кіз. Вони не те, що овечки, в них гостре серце. Не падають трупом, як плохі вівці, а твердо стоять на тоненьких ногах. Цікаво підняли ріжки і дивлять ся в мряку, наче крізь неї щось бачать і так бадьоро трясуть ся у них тоненькі борідки...

Опустіли кошари. Тиша і пустка. Може там десь, в глибоких долинах, звідки гори починають рости, і лунають сміх людський та голоси, але у се вірить ся мало. Тут, в полонині, де небо накриває безлюдні простори, що живуть в самотині тільки для себе, вікує тиша.

Лиш в стаї тріщить невгасимий вогонь і все висилає синій дим свій на мандри. Здоєне молоко важко спочиває в деревяній посуді, над ним схилив ся ватаг. Він вже його заправив. З подри [1]), де сохнуть великі круглі боханці будзу, повіває на ватага вітер, але не може прогнати з стаї запаху вугля, сиру і овечої вовни. Бо тим самим пахне і ватаг. Нові бербениці й барильця німують в кутку, хоч тільки запукай до них — і обізветь ся голос, що там жиє. Холодна жентиця [2]) світить з коновки зеленим оком. Ватаг сидить серед свого начіння, як батько серед дітей. Все воно — чорні лавки і стіни, ватра і дим, будз, бербениці й жентиця — все воно близьке і рідне, на всьому спочила його тепла рука.

Молоко уже гусне, але ще йому не пора. Тоді ватаг вийма з-за череса цілий жмуток деревяних колодок і починає читати. Там закарбовано все, в тій деревяній книзі, хто скільки має овець і що кому належить. Турбота зсува йому брови, а він уперто читає. „Мосійчук має штирнадцять дробєт, а му належит“...

За стінкою стаї спузар виводить:

Питає ся у баранця
Круторіжка вівця:
Ци ти вробиш, баранчику,
Зеленого сінця?

---

[1]) Полиці під дахом.
[2]) Сироватка.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Розспівав ся! — сердить ся ватаг і наново перелічує карби.

Не знаєш ти, круторіжко,
Яка буде зима,
Ци ти вийдеш, ци не вийдеш
З полонинки жива..

докінчує спузар у сінях і входить в стаю.

Закопчений, чорний, згинаєть ся над вогнем і білі зуби блищать у нього. Вогонь потріскує стиха.

Молоко в путині жовкне і гусне. Ватаг схилив ся над ним скуплений, навіть суворий. Розщібає поволї рукава і по сам лікоть занурює в нього свої голі, зарослі волоссєм, руки. І так застигає над молоком...

Тепер має бути тихо у стаї, двери замкнені і навіть спузар не сміє кинуть оком на молоко, поки там творить ся щось, поки ватаг чаклює. Все наче застигло в нїмому чеканнї, бербениці затаїли у собі голос, притаїлись будзи на полицях, поснули сном чорним стїни і лави, вогонь ледве диха і навіть дим соромливо тїкає в вікно. Тільки по легкому рухові жил на ватагових руках помітно, що на споді в посудї одбуваєть ся щось. Руки оживають потроху, то підіймають ся вище, то опускають ся нище, закруглюють ліктї, щось плещуть, бгають та гладять там в серединї і раптом зі дна посуди, з під молока, підіймаєть ся кругле, сирове тїло, що якимсь чудом родилось. Воно росте, обертає плескаті боки, купаєть ся в білій купелї, само біле і нїжне, і коли ватаг його виймає, зелені родові води дзвінко стїкають в посуду...

Ватаг легко зітхнув. Тепер і спузар може вже глянуть. Славний родив ся будз, ватагові на втїху і на пожиток людям...

Одчиняють ся двери на ростїж, вітер дме з подри, ватра з радости лиже чорний котел, в якому сироватка гуля коломійки і серед диму й вогню блищать в спузаря зуби...

А коли сонце заходить, ватаг виносить з стаї трембіту і трубить побідно на всї пустинні гори, що день скінчив ся миром, що будз йому вдав ся, кулеша готова і струнки чекають на нове молоко...

За своє лїтуваннє у полонинї зазнав Иван не мало пригод. Раз він побачив дивну картину. Мав уже гнати вівцї до стаї, коли ненароком озирнув ся на близький верх. Мряка знизилась і укутала лїс, а він став легкий і сивий, як привид. Тільки полянка зеленїла під ним та чорнїла одинока смерека. І ось та смерека закурилась і почала рости. Росте та й росте — і ось виступив з неї якийсь чоловік. Став на полянцї білий, високий і гукнув на-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зад себе у ліс. І зараз вийшли з ліса олені, один за другим, а що вийде новий, то роги у нього все кращі та веселіщі. Гуртом вибігли серни, потремтіли на тоненьких ногах та й почали щипати траву. А що розсиплять ся серни, то ведмідь їх заверне, отак як вівці вівчарка. А той білий пасе — ще й погейкує на худібку. Тут раптом звіяв ся вітер, а те стадо як пирсне, так і пропало. Отак як би хукнув на скло, воно запітніє, а потому щезне усе, наче нічого не було. Він показував иншим, але ті дивували ся: де? Сама лиш мряка.

За два тижні „великий“—так вівчари пошепки називали ведмедя — зарізав ще пять корів.

Часто неґура [1]) заставала вівці у полонині. У густій мряці, білій як молоко, все пропадало: небо, гори, ліси, пастухи. Г-ей! кликав Иван перед себе. — Ге-й! відзивалось глухо на його поклик, як з під води, а звідки, де був той, що кричав — невідомо. Вівці сивим туманом котились по під ногами, а далі пропадали й вони. Иван йшов безпомічний, простягши руки перед собою, наче бояв ся на щось наткнутись і кликав—гей!..—Де ти?—обзивалось вже ззаду — і Иван мусів ставати. Стояв безпорадний, згублений у липкому тумані і коли прикладав до уст трембіту, щоб обізватись, другий кінець трембіти роспливав ся у мраці, а здушений голос її, тут же, на місці, падав йому під ноги. Так вони розгубили кілька овечок.

„Вуйко“—роздер ще дві корови, але то було в останнє: добірав ся в ночі до стаї та й настромив ся на кіл. Тепер його шкура сушить ся на кілках і на неї брешуть собаки.

Часом била на полонині плова. Святий Ілля воювавсь з тими—цур їм та пек! Так блискав мечем і так гримав з рушниці — свят еси Господи!—що лупило ся небо та западало на гори, а що-йно лусне, то щось чорне за кожним разом зіве ся туди-сюди—та й шусть під камінь... Він, щез би, глумить ся Богови, підставляє свою гузицю, а вівчареви біда: страху набереть ся, ще й змокне до нитки..

У Петрівку упали зими — і то такі тяжкі, що три дні не сходив сніг. Тоді росчахнулось багато овечок...

Зрідка приходили люде з долини. Їх обступали, питаючись навперейми:

— Що чути селом?

І як ті діти слухали прості оповідання про те, скільки люде вробили сіна, що буришки [2]) нема, кукурудзи ріденькі, а Мочарникова Ілена померла.

---

[1]) Туман.

[2]) Картопля.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Потому всї разом пили за здоровє маржинки, гостї набірали у бербеницї бриндзі та в мирности знову спускались в долини.

Вечорами біля стаї палали вогнї. Вівчарі скидали з себе одежу та трусили над ними воші, або зібравшись до купи, зголоднїлі за лїто без „челядини“, вели безконечні маснї розмови. Їх регіт покривав навіть сонні зітхання худоби.

Иван перше, нїж облягатись, кликав до себе Миколу, завжди співучого і говіркого.

— Мико!.. ходи д'менї, браччіку!..

— Почекай, браччіку Йва, я зараз,.. гукав од стаї спузар і вже звідти долїтала до Ивана його співанка:

Чорногора хлїб не родить,
Не родить пшеницю,
Викохує вівчариків,
Сирок і жентицю..

Микола був сиротою і виріс у полонинї. „Плекали мя вівцї“ говорив він про себе, приглажуючи непокірні кучерики.

Упоравшись, лягав спузар біля Ивана, весь чорний, пересичений димом й блищав молодими зубами при вогнї ватри. Иван присував ся блище до нього, ловив Миколу за шию й прохав:

— Оповіж, браччіку, казку якус, ти їх багато знаєш...

З чорного неба капали зорі й пливла по ньому білим шумом, небесна ріка.

В долинах дрімали гори.

— Відай ростут... кидав наче до себе Иван.

— Хто?

— Гори.

— Перше росли, тепер перестали...

Микола мовкне, але потім додає стиха:

— З первовіку не було гір, лише вода... Така вода, гей би море без берегів. Та й бог ходив водою. Але раз він уздрів, що на водї крутить ся шум. „Хто ти є?“—запитав. А воно каже: не знаю. Живий сме, а ходити не можу. — А то був Арідник. Бог про него не знав, бо він був як бог з первовіку. Дав бог йому руки та й ноги — і ходять вже разом оба побратими. От вкучилось їм все по водї ходити, схотїв бог землю зробити, а як дістати з дна моря глини — не знає, бо бог все знав на світї, лише нїчого не вмів зробити. А Арідник мав силу до всього – та й каже:—Я бих туди пронир. — „Пронри. — От він пірнув на дно, згріб в жменю глини, а решту сховав до рота для себе. Узяв бог глину, розсїяв.— „Більше нема?“ — Нема. Поблагословив бог ту землю та й поча-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ла вона рости. А та, що в ротї у сотони, росте й собі. Росте та й росте, вже й рота росперла, не можна йому дихати вже, очи на лоба лїзуть.—„Плюй!“ радить бог. Зачав він плювати та й де лиш плюне, там виростають гори, одна вища за другу, до самого неба доходять. Вони-б і небо пробили, коли-б бог не закляв. Відтодї перестали гори рости...

Дивно Иванови, що такі красні гори, такі веселі, а сотворив їх злий.

— Кажи, браччіку, далї, просить Иван, а Микола знов починає:

— Арідник був здатний до всього, що надумав — зробив. А бог, як що хотів мати, мусїв вимудровувать в нього, або украсти. Поробив Арідник вівцї, зробив си скрипку і грає, а вівцї пасуть ся. Побачив бог та й вкрав то-то в него і вже обоє пастушат. Що є на світї—мудрощі, штудерація всяка—то все від нього, від сотони. Де-що лиш є — віз, кінь, музика, млин або хата — все вигадав він... А бог лиш крав та давав людям. Таке то.,.

Раз Арідник змерз та й щоб загрітись вигадав ватру. Прийшов бог до ватри і дивить ся на вогонь. А той вже знає, чого він. — Все ти, каже, у мене покрав, а сього не дам. — Але дивить ся Арідник, а бог кладе вже ватру. Так йому стало досадно, що він озьмив та й плюнув у божу ватру. А з тої слини і зняв ся над вогнем дим. Перше ватра була без диму, чиста, а відтодї курить..

Довго Микола оповідає, а коли ненароком згадає чорта, Иван хрестить груди під кептарем. Микола-ж тодї плює, аби нечистий немав над ним сили...

Занедужав Микола — і Иван замісць нього пильнує ватри. Проти вогню, на лаві, спить ватаг, а там, в кутку, де неспокійно хвилюють тїни од бербениць, постогнує хорий. В чорнім котлї кипить вода, дим збиваєть ся вгору, під дах і вилїтає крізь ґонти. Часом нечистий дихне у дїру і тодї дим з силою буха та гризе очи, але то добре, бо не можна заснути. А сон налягає. Щоб одігнати його, Иван встромлює очи в живий вогонь. Він мусить сокотити вогонь, сю полонинську душу, бо хто знає, щоб сталось, як би не вберіг! Весела ґрань сміеть ся до Ивана з під важкого накладу і раптом чезне. Перед очима пливуть вже зелені плями, розпливають ся у царинки, у смерековий лїс. По царинцї ступають білї ноги Марічки. Вона кида в полїг граблї і простягає до нього руки. І у ту мить, коли Иван ось-ось має почути мягке тїло Марічки на своїх грудях, з лїсу виходить з риком ведмідь, а білї вівцї мечуть ся в бік і оддїляють його од Марічки. Ху, пек ті та

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

цур!... Невже заснув? Жар з ватри кліпає оком, ватаг хропе, а під чорним покривалом рухливих тіний стогне Микола.

Чи не пора варити кулешу на сніданок для вівчарів?

Иван виходить з стаї.

Тиша і холод обіймають його. Десь в загородах диха худібка, збились вовною вівці, слабо блищать біля застайок ватри. Вівчарки обступили Ивана, витягують залежане тіло, гребуть ся і труть ся до ніг. Чорні гори залляли долини, як велитенська отара. Вони вікують у такій тиші, що чують навіть диханнє худоби. А над ними розстелило ся небо, ся полонина небесна, де випасають ся зорі, як білі овечки. Чи ще щось є в світі, опріч сих двох полонин? Одна послалась долом, друга горою, а між ними, як дрібна цятка, чорніє пастух.

А може нема нічого. Може ніч затопила вже гори, може зсунулись гори, роздушили усе живуще і лиш одно Иванове серце глухо калата під кептаром у безконечних мертвих просторах? Самота, як біль зубів, почина ссать йому серце. Щось велике, вороже душить його, ся затверділа тиша, байдужний спокій, сей сон небуття. Нетерплячка стука йому до голови, за горло хапає неспокій — і, стрепенувшись раптом, він з криком, улюлюканнєм й зойком кида собою у полонину, щоб серед ґвалту вівчарок, дико ревучим клубком зламати тишу, розбити ніч на скалки, як камінь шибку. Ов-ов-во!.. одзивають ся збуджені гори.. га-га-га... повторяють в трівозї далекі верхи — і знову зімкнулась розбита тиша. Вівчарки вертають назад, скалять до Ивана зуби та махають хвостами.

Але зробилось іще сумніще. Схотілось сонця, веселого шуму ріки, теплого хатнього духу, розмови. Жаль вхопив серце, солодка туга. Згадки почали його заливати та хвилюватись перед очима. І раптом почув він тихе: Ива-а! Хтось його кликав. О! знову... Ива-а!..

Марічка? Де вона взялась? Прийшла на полонину? В ночі? заблудилась і кличе? Чи може йому причулось. Ні, вона тут. Серце калата в Иванових грудях, але він вагаєть ся ще. Куди іти? І знову, у третє, долітає до нього звідкись: —Ива-а!.. Марічка... вона... напевно... Він біжить навпростець, без стежки, туди, звідки чув голос, але стрічає лиш прірву, кудою не можна ні збігти, а ні дістатись на полонину. Стоїть й заглядає у чорну безодню. Тоді йому робить ся ясно: се його кличе лісна. І хрестячи груди та озираючись лячно, він повертає до стаї.

Пора варити кулешу. В киплячий казан він сипле муку, крає її навхрест і скоро запашна пара мішаєть ся з запахом диму. Ва-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

таг потягаєть ся вже, почина дніти. Але хто його кликав? А може то була таки Марічка?

Його тягне подивити ся ще, коли стало виднїше. Йде в полонину. Холодні роси сїдають йому на постоли, небо зачервонїлось і зблїдли зорі. Иван виходить на верх—і раптом холоне. Де він? Що з ним? Куди дїли ся гори? Води обляли кругом полонину, потопили верхи і полонина пливе самотою в безкрайому морі. Од Чорногори подихнув вітер, повні води хвилюють ся стиха, чутно, як невидиме ще сонце росте в глибині, а ось виткнув ся з моря весь сивий верх, з якого стїкає вода. Сильнїще подиха холод, зростають вали на морі і верхи. один за другим, пробивають ся з білої піни. Світ наче наново родив ся. Води постїкали з верхів і ходять вже під ногами, сонце простелило на небі свою корону і ось-сь покаже лице, а з стаї несеть ся сумний голос трембіти і будить зі сну полонину.

Так лїтував Иван у полонинї, аж поки вона не спустїла. Стекла маржинка назад в долини, розібрана хазяями, одтрембітали своє трембіти, лежать здоптані трави, а вітер осїннїй заводить над ними, як над мерцем. Лишились тільки ватаг зі спузарем. Вони мусять чекати, аж згасне вогонь, той вогонь полонинський, що сам народив ся, неначе бог, сам має й заснути. А коли і їх вже не стало, на засмучену полонину приволїклась мара та й нипа по стаї й по загородах, чи не лишилось чого для неї.

Надаремне Иван поспішав з полонинни: він не застав Марічки живою. За день перед сим, коли брела Черемош, взяла її вода. Несподївано заскочила повінь, люті габи [1]) збили Марічку з ніг, кинули потім на гоц і понесли поміж скелї в долину. Марічку несла ріка, а люде дивились, як крутять нею габи, чули крики її благання і не могли врятувати.

Иван не вірив. Се, певно, штуки Гутенюків. Дізнались про їхнє кохання й сховали Марічку.

А коли зо всїх боків чув лиш те саме, рішив шукати тїла. Мусїло ж прибитись десь до кашіци, десь люде мали його спіймати. Пішов вздовж річки, повний пекучого гніву і злоби до її вічного шуму, до киплячої люті.

В одному селї знайшов таки тїло, його вже витягли на зарінок, але він не пізнав в ньому Марічки. Се не Марічка була, а

---

[1]) Габа—хвиля, гоц—водопад, кашіца—деревяна обшивка берегів.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

якийсь мокрий лантух, синя крівава маса, стерта річним камінням, як у млині...

Великий жаль вхопив Ивана за серце. Зразу його тягло скочити з скелї у крутіж: на, жери і мене! Але потому щемлячий тусок погнав його в гори, далї од річки. Затуляв вуха, щоб не чути зрадливого шуму, що прийняв в себе останнє диханнє його Марічки. Блукав по лїсї, поміж каміннєм, з заломах, як ведмідь, що зализує рани, і навіть голод не міг прогнати його в село. Знаходив ожини, ґоґози, пив воду з потоків і тим живив ся. Потому щез. Люде гадали, що він загинув з великого жалю, а дівчата склали співанки про їхнє коханнє та смерть, які розійшли ся по горах. Шість лїт не було чутки про нього, на сьомий раптом зявив ся. Худий, счорнїлий, багато старший од своїх лїт, але спокійний. Оповідав, про пастушив на Угорському боцї. Ще з рік так походив, а відтак оженив ся. Треба ж було ґаздувати.

Коли замовкли стріли пістолїв і одспівали весїллє, а жінка пригнала на загороди вівцї й корови, Иван був задоволений навіть. Його Палагна була з багацького роду, фудульна здорова дївка, з грубим голосом й воластою шиєю. Правда, вона любила пишне лудіннє і не мало десь піде гроший на шовкові хустки та дорогі згарди, але то байка! Поглядаючи на овечки, що блеяли в загородах, на свій писаний ботей (стадо), на корови, що дзвонили та рули по випасах в лїсї — він не журив ся.

Тепер він мав коло чого ходити. Не був жадний багацтва — не на те гуцул жиє на світї — саме плеканнє маржинки сповняло радістю серце. Як дитина для мами — такою була для нього худібка. Весь час, всї думки займала турбота про сїно, про вигоди маржинцї, щоб не заслабла, щоб хто не зурочив, щоб вівцї щасливо котились, а корови уположались. Скрізь, од усього, була небезпека і треба було добре глядїти маржину од гадини, звіря і од відьом, які всякими способами потягали манну з коров та потинали худібку. Треба було багато знати, підкурювать, ворожити, збірати помічне зіллє і замовляти. Палагна йому помогала. З неї була добра ґаздиня і свої вічні турботи він дїлив з нею.

— Ну, і сусїди дав нам пан-Біг! жалїлась вона чоловікови. — Війшла даві в притулу Хима, хлянула на ягнета та як сплесне в долонї: „Ій! які вони файні!“ На, маєш, гадаю собі. Не встигла та за поріг, а двоє ягнет закрутилось на місцї — та й вже по них... Ігій на тебе, відьмо!..

— А я йду сночі, оповідав Иван, повз її хату тай дивлю си — кочеєть ся шос кругле, гей би капшук. Тай світить ся так, наче

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зірниця. Став я й дивлю си, а воно по царинці, через вориннє тай просто в Химині двери... Абих так здоров був!.. Як би був догадав ся та зняв свої ґачі, може б ними відьму імив, а так пропало...

З другого боку, на найблищім горбі, сусідив Юра. Про нього люде казали, що він богує. Він був як бог, знаючий і сильний, той градівник і мольфар. В своїх дужих руках тримав сили небесні й земні, смерть і життє, здоровя маржини й людини, його боялись, але потребували усі.

Траплялось, що і Иван звертав ся до нього, але за кожним разом, стрічаючи погляд чорних пекучих очей мольфара, спльовував непомітно: сіль тобі в оці!..

Про те найгірше докучала їм Хима. Стара улеслива баба, завжди така привітна, вона вечорами перекидалась в білого пса та нипала по загородах сусідських. Нераз Иван метав сокирою в неї, жбурляв вилами та проганяв.

Ряба корова на очах худла і все менче та менче давала подою. Палагна знала, чия то справа. Вона підглядала, говорила примівки, по кілька разів на вечір бігала до коров, вставала навіть вночі. Раз наробила такого крику, що Иван біг в загороду як навіжений і мусів одганяти од порога велику жабу, що намагалась перелізти у хлів. Але жаба раптом десь щезла, а з-за вориння скрипів вже голосок Химин:

— Добрий вам вечір, сусідонькі красні... хе-хе...

Безвстидна!

Чого вона тільки не виробляла, ота родима відьма! Перекидалась у полотно, що біліло смерком по під лісом, повзла вужем, або котилась горбами прозорим клубком. Спивала нарешті місяць, щоб було темно, як йде до чужої худоби. Не один присягав ся, що бачив, як вона терницю доїть: забє у неї чотири кілки, не наче дійки — і надоїть повну дійницю.

Скільки клопоту було в Ивана! Він не мав навіть коли спамятатись. Ґаздівство потребувало вічної праці, життє маржини так тісно вязалось з його власним життєм, що витісняло всяк инші думки. Але часами, несподівано зовсім, коли він зводив очи на зелені царинки, де спочивало в копицях сіно, або на глибокий задуманий ліс, звідти злітав до нього давно забутий голос:

Изгадай мні, мій миленький,
Два рази на днину,
А я тебе изгадаю
Сім раз на годину...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тоді він кидадав роботу і десь пропадав.

Фудульна Палагна, що звикла шість день на тиждень роби ти і тільки в свято одпочивала, пишаючись красним лудіннєм, сердито дорікала за його примхи. Але він гнівавсь:

— Заткни ся. Пазь лиш своє і дай мені спокій...

Він сам сердивсь на себе: на що воно? і винувато йшов до худоби.

Приносив їй хліба, чи грудку соли. З довірливим риком тягла ся до нього його біланя або голубаня, висувала теплий червоний язик і разом з сіллю лизала руки. Вохкі блискучі очи приязно дивились на нього, а теплий дух молочного вимя та свіжого гною знову вертали втрачений спокій і рівновагу.

В кошарі його обливало ціле море овець, таких мякеньких, круглих. Вони знали господаря свого, сї барани і ягниці, і з радісним беканнєм терлись до його ніг. Він запускав пальці в пухнату вовну, або з батьківським почуттєм брав на руки ягня — і дух полонини віяв тоді над ним та кликав у гори. Ставало спокійно і тепло на серці.

У сьому була Иванова радість.

Чи він кохав Палагну? Така думка ніколи не займала його голови. Він ґазда, вона ґаздиня і хоч дітий у них не було, за те була худібка — чого ж ще більше? На добрім хазяйстві Палагна набралась тіла, стала повна й червона, курила люльку, як Иванова мати, носила пишні шовкові хустки, а на воластій шиї блищало у неї стільки намиста, що челядь з заздрощів аж розсїдалась. Вони їздили разом до міста, або на храм. Палагна сама сїдлала свого коня і закладала червоний постіл в стремено так гордо, неначе всї гори належали тільки до неї. На храмах були люде та далекі роди, пінилось пиво, лилась горілка, злїтались усякі новини з далеких гір, Иван обіймав молодиці, Палагну цїлували чужі чоловіки — ото диво яке! і вдоволені, що набулись так файно, вони вертались знову до щоденних турбот.

До них теж приїздили чесні ґазди в гостину.

— Слава Ісусу. Як жінка, маржинка, ци дужі?

— Гаразд, як ви?..

Засїдали за мережаний стіл, тяжкі в своїм овечім убранні, і споживали вкупі свіжу кулешу та гуслянку гостру, од якої облазив язик.

Так йшло життє.

Для праці будні, для ворожіння—свято.

На святий вечір Иван був завжди в дивнім настрої. Наче пе-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

реповнений чимсь таємничим й священним, він все робив поважно, неначе службу божу служив. Клав Палагні живий вогонь для вечері, стелив сіно на стіл та під столом і з повною вірою рикав при тім як корова, блеяв вівцею та ржав конем, аби вела ся худоба. Обкурював ладаном хату й кошари, щоб одігнати звіря й відьом, а коли червона од метушні Палагна серед курива того ознаймляла нарешті, що готові усі дванадцять страв, він перше, ніж засісти за стіл, ніс тайну вечерю худобі. Вона першою мусіла скоштувати голубці, сливи, біб та логазу, які так старанно готувала для нього Палагна. Але се було не все. Ще годилось закликать на тайну вечерю усі ворожі сили, перед якими беріг ся через ціле життє. Брав в одну руку з стравою миску, а в другу сокиру і виходив на двір. Зелені гори, убравшись у білі ґуґлї, прислухали ся чуйно, як дзвеніло на небі золото зір, мороз блискав срібним мечем, потинаючи згуки в повітрі, а Иван простягав руку у сю скуту зимою безлюдність і кликав на тайну вечерю до себе всїх чорнокнижників, мольфарів, планетників всяких, вовків лїсових та ведмедів. Він кликав бурю, щоб була ласкава прийти до нього на ситі страви, на палені горілки, на вечерю святу — але вони не були ласкаві і ніхто не приходив, хоч Иван спрошував тричі. Тодї він заклинав їх, щоб не зявлялись ніколи — і легко зітхав.

Палагна чекала в хатї. Вогонь в печі лежав втомившись, тихо дрімаючи жаром, страви спочивали на сїнї, різдвяна мирність спливала з темних кутків, голод тягнув до їжи, але вони ще не сміли сїсти за стіл. Палагна поглядала на чоловіка — і в згодї вони разом згинали колїна, благаючи Бога, щоб припустив до вечері ті душі, що їх ніхто не знає, що прóпадом пропадають, бутинами побиті [1]), дорогами покалїчені, водами потоплені. Ніхто за них не згадає а нї встаючи, а нї лягаючи, ніхто не згадає дорогою йдучи, а вони, бідні душі, гірко пробувають у пеклї, чекаючи вечера святого...

І коли так молились, Иван був певний, що за плечима у нього плаче, схилившись, Марічка, а душі нагло померлих невидимо сїдають на лави.

— Продуй перше, ніж маєш сїсти! вимагала від Ивана Палагна.

Але він знав і без неї. Старанно продмухував місце на лаві, щоб не привалить яку душу і засїдав до вечері...

На Маланки до маржини у загороду приходив сам Бог. На високому небі ясно горіли зорі, люто тріщав мороз, а сивий Бог йшов босоніж по пухкому снїгу і тихо одхиляв двери кошари.

---

[1]) На роботах у лїсї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Прокинувшись у ночі, Иван наслухав і, здавало ся, чув, як лагідний голос питає маржинку: „Ци ти, худібко, наїжена, напоєна добре? Ци сокотить тебе ґазда?“ Радісно блеяли вівці, веселим риком обзивались корови—ґазда доглядає їх добре, сумлінно, поїть, годує і навіть нині вичісав шерсть. Тепер пан-Біг напевно обдарує його новим приплодом.

І Бог давав приплід. Овечки мирно котились, чинили ягнички, корови щасливо уположались.

Палагна вічно заклопотана була своїм ворожіннєм. Палила поміж маржиною ватру, аби вона була світуча, красна, як боже світло, аби до неї не мав приступу злий. Вона робила, що тільки знала, аби худоба була така тиха, як корінь в землї, така манниста, як у потоці вода. Вона так ніжно промовляла до неї:

— Ти меш годувати мене і мого ґазду, а я тебе буду шанувати, щоб ти легко спала, шобис рідко рикала, щоби тебе чередінниця не пізнала, де ти ночувала, де ти стояла, щоби тебе хто не урік...

Так йшло життє, худобяче й людське, що зливалось до купи, як два джерельця у горах в один потік.

(Кінець буде).

Generated on 2015-08-04 19:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

О. ОЛЕСЬ.

Тихого вечора.

(Етюд).

Веранда в сад. Вечір. Сонце погасає.

Він. }
Вона. } Заручені.

Вона. Дивно!..
І як се сталось легко і нежданно!..
Здавалось — я заснула з однією душею
І прокинулась з другою —
Ясною і спокійною, як сей вечір.
Я ніколи не думала,
Що щастє може само прийти до тебе
І припасти до твого лона,
Як повний колос до землї.
Менї здавало ся, що тільки на руїнах,
Після страшних пожеж,
На віки, чи на мент єдиний
Та дивна квітка розцвітає,
Що зветь ся щастєм.
Тече в нїй наша кров,
І квітнуть наші мрії.
Він. Менї здаєть ся те ж
І через те не вірю я,
Що наше щастє стале...
Вона. Нї, не лякай...
Душа моя у край намучилась
І так спочинку, тиші хоче.
Він. Я теж того хотїв би,
Я теж стомивсь і змучив ся до краю... (*Павза*).
А може так воно і буде,
Як нам хотїлось би,
Як мусить бути.
Ти уяви!
Коли я прокидаюсь вранцї
І починаю думать про те,
Що ось, через якийсь короткий тиждень
Ми звяжемо на вік свої серця і душі,
Менї здаєть ся, що я сплю.
Менї здаєть ся,
Що ніч страшну і довгу треба пережити,
Щоб вгледїти нарештї промінь сонця...

Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А ми?!..
Ми навіть не страждали,
Не знали тих пекельних мук,
Що палять душу,
На шмаття серце розривають
І труюгь кров...
Не знали тих щасливих мук,
Що засипають квітами життя,
Рівняють гори і безодні,
Знімають крилами орла,
Співають пісню лебедину
Краси, життя і смерти.
Любов — любов жорстока!
А нас вона, як мати, пригорнула,
Утерла слізоньки,
Надіями приспала.
Ще тижня не минуло,
Як ми зустріли ся з тобою —
І вже ти молода моя,
А я твій молодий.

Вона. Так... справді: ти мій молодий,
І ти для мене все!
Не будь тебе, —
Мені в житті й куточка б не знайшло ся.
Ти все для мене! все!
Моя надія...
Радість...
Спокій...

Він. І ти дала мені
Той спокій радісний,
В якому змученій душі
Так солодко і любо спочивати.
Ось наче довго я боровсь
З страшною бурею на човні,
Злітав на гори хвиль
І падав в прірви,
І ось,
Коли вже сил не оставало ся боротись
І я хотів покласти весла,
Мій човен нагло опинивсь
На тихих водах.
І тиша вод глибоко-нерухомих
Наповнила усю мою істоту,
Приспала кожний біль,
Приспала кожну рану.
Після пожеж
Ростав, розвіявсь чорний дим
І стало тихо і прозоро.

Вона. А скільки радости і втіхи

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ти дав менї, мій любий!
Тепер менї здаєть ся навіть дивним,
Що я могла страждати, мучитись
Ночей не спати, плакати
І проклинать себе й той час,
Коли я вгледїла сей світ...
...Прекрасний, добрий світ мій любий! (*павза*).
Скажи, — я не питаю, —
Вона була вродлива? дуже?
Він. Не так вродлива, як цїкава, —
Хоч легкодуха, як метелик.
Ось підбіжить, всміхнеть ся, стане,
Протягне руки і чекає...
Не знаєш—сон се снить ся,
Чи бачиш в очи щастє!
Стоїш, зомлїлий в раюваннї...
І нагло чуєш сміх,
Зневажливий, глумливий, дикий...
Куди від сорому дїватись?
...Як задушити гнїв і муку і образу?!
Її ненавидїв я, ганьбив, проклинав
І йшов до неї і не міг не йти.
А прийдеш: Боже мій! зрадїла,
Усїх покинула,
Підбігла, стисла руку, сїла
І дивить ся у саму душу,
І ловить кожне слово.
Тобі нїяково, а серце..
А серце повне щастя!
І скрикнуть хочеть ся: „Панове!
Мої довічні друзї!
Чому ви так дивуєтесь?!
Та ми ж заручені,
Заручені, їй-Богу“.
Не крикнеш, стримаєш себе...
А глянеш—вже її немає
Вона давно уже в гуртї з другими,
Сміеть ся весело
І голосно питає:
„Чи з вас нїхто, дївчата,
Не хоче вийти заміж?!
У мене єсть один знайомий,
Вродливий, гарний, молодий,
Але йому в коханнї не щастить, тай годї!
А одружитись хоче надзвичайно!“
Жартує й дивить ся в твій бік.
Вона. І ти у друге міг іти до неї?
Він. Все міг, тільки не міг не бачити її, не чути... (*Павза*).
Колись до дому я вертав ся з нею лїсом;
Був тихий лїтнїй вечір.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Весь ліс тонув в червонім морі сонця
І стомлений боровсь з дрімотою і засипав,
Щоб знов прокинутись і зашуміти.
Ми тихо йшли і мало говорили,
Вона була немов засмучена,
А я ішов і прислухав ся
До ніжних струн, що навкруги бренїли:
В траві, в менї, над лїсом.
Я навіть не помітив,
Як вечір засмутивсь,
За хмари сонце закотилось
І загремів над нами грім.
Він прогремів і стало знову тихо.
Так тихо як в могилї...
І нагло бачимо — як падає сухе,
Столїтне дерево...
Ти коли-небудь бачила
Як жалібно дерева умірають?
Менї зробилось страшно.
Я міцно стис їй руку
І щось в менї забилось, застогнало.
Я думав:
Так мине ще рік, другий,
А може день, хвилина
І я впаду як се зотлїле дерево
І враз зо мною
Завалить ся блакітне небо
Одірвуть ся з повітря зорі,
Погасне сонце,
І все зіллеть ся з мороком на віки.
Полив ся дощ. Беру її за руку,
Ховаємось під дубом.
Я несвідомо хилю її до себе.
Хвилину в нерухомости стою
І починаю цїлувати.
Цїлую сотнї, тисячі разів
І шепочу якісь слова
Шалені, божевільні.
Десь надо мною блискавка і грім,
А я стою, цїлую.
Менї здаєть ся, що хтось з привітом на устах,
Летить,—гремить на дикому конї
І креше іскри.
Менї здаєть ся,
Що дїти грають ся на вулицї
І ляскають в повітрі батіжками.
Прекрасно — в ті хвилини,
Коли стоїш царем землї і неба
І не скоряєш ся нікому —

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Навіть смерти! Вона тебе
Смертельно може вразити,
Але перемогти — не зможе!
Вона. Вона тебе в той вечір цілувала?!
Він. Я цілував її і шепотів якісь слова
І говорив її доти,
Аж доки не почув:
„Здаєть ся вже дощу немає
І можна йти до дому“.
Так відповіла вона
На тисячі вогняних слів.
Відповіла
І, обережно крядучись,
Пішла по стежці лісом.
А вранці бачив я її
В садку на лаві
Якийсь поет чи скульптор
Тримав її за руку
І моноґраму власну випікав,
І я її з душі своєї вирвав
І кинув псам,
Так псам! собакам!
Вона. Мій друже! Заспокой ся!
Навіщо згадувати те,
Що вже пройшло й минуло.
Навіщо рани ворушити...
Коли б вона була другою,
Лежала б може я в труні, в могилі...
Минулого
Не варто згадувать ніколи...
Він. А ти забула вже минуле!
Вона. Я не хотілаб згадувать
Його ніколи.
Він. І згадуєш?!
Вона. Я мимоволї згадую,
І коли згадаю,
У мене знов щеміти серце починає.
Ні, годі, годі!
Давай помріємо про краще,
Що нас чекає в будучині.
Мені так хорошѐ з тобою,
Так хорошѐ!
Він. О, ластівко моя!
Ти змучилась, зтомилась;
Ну, почекай хвилину,
А там —і відпочинок...
Ось через тиждень
Ми будем там,
Де вічно грає море,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Де оповиті хмарами
В небесній тиші сплять
Зеленосизі гори.
Де осипають цвіт гранати...
Палкий, червоний цвіт!..
Де вся земля прекрасна
Здаєть ся казкою і сном.

Вона. Ніколи я не бачила ні гір, ні моря!
Я виросла в степу.
Мені здавало ся,
Що я й умру в сьому містечку,
Мені здавало ся,
Що я уже умерла.
Так говорив і він.

Він. Ти часто з ним стрівалась?

Вона. Він приїздив сюди що року
І жив тут ціле літо,
Але ми з кожним роком
Все рідше й рідше бачились..
Торік я тільки раз
З ним стрілась випадково.
О, скільки винесла я мук, —
Але вони ніщо були для його...
За день перед його відїздом
Ми стріли ся над кручою за містом.
Угледївши мене,
Він голову схилив,
Постояв, повернув
І зник, ростав в тумані,
А я стояла довго, довго
Дивилась в яр і думала,
І бачила, в яру на дні
Якусь щасливу дівчину...
В глибокім сні вона лежала
Спокійна і байдужа. (*Павза*).
О, скільки винесла я мук!
Бувало, я хожу і жду,
Що ось він прийде,
Або пришле листа ким-небудь —
Ні, даремно!
Уже погасли скрізь огні,
Поклались люди спати,
А я хожу і жду.
Пригадую...
Колись напів жартуючи сказав він:
Давай умовимось
І раз на завжди:
„Як ти вночі почуєш звуки флейти
Знай:

Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Я хочу бачити тебе і жду.
У літню тиху ніч,
Коли весь світ засне,
На версти чути звуки флейти.
Коли ж ти флейти не почуєш,
Я вистрелю два рази".
І от,
Коли я часом виплачу всї сльози
І роздягнусь, щоб вже лягти на ліжко,
І ляжу і забудусь,
В ту саму мить, не мов ві снї
Поллють ся звуки наче хвилї...
(В сей час доносять ся звуки флейти).
Вона. Тихше... тихше... чуєш.. чуєш...
Ридає флейта!.. кличе... кличе!..
(Гра без слів).

В. ПАНЕЙКО.

Історіософія Канта.

Питаню про відносини між думками Канта і Маркса, про вплив Канта на творенє Марксівської системи, про потребу доповненя недостач Марксівської теорії думками Канта, присвячений цілий ряд книг і розвідок, з якими в останнїх роках і останнїх місяцях виступали — щоб тільки найвизначнїйші імена згадати — Форлєндер, Макс Адлєр, Туґан-Барановский. В дискусії на сю тему висвітлено вже неодну спірну точку як що до питання про історичну залежність Маркса від Канта, так і що до питання про ідейне спорідненє систем обох мужів і про можливість погодження Кантівського світогляду з Марксівським. Правда, в розвязці основних питань досї нема згоди. Коли напр. проф. Форлєндер, оден із найлїпших знавців Канта, вірить у можливість, ба, навіть неминучість синтези ідей Канта з ідеями Маркса, та виставляє домаганє ревізії соціялїзму в напрямі: „поворот до Канта!" — то Туґан-Барановский в своїй книзї про повітнїй соціялїзм і в статї, недавно поміщеній в „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik", безумовно виключає можливість згоди між обома системами думок, а навпаки, силкуєть ся доказати, що Кант і Маркс — се два наскрізь протилежні типи людского думаня, типи, між якими нетільки не може бути згоди, але що навіть переходу між одним і другим нема.

Цїлком незалежно від згаданої дискусії хочемо тут приглянутись одній стороні світогляду Канта, а саме його історіософії. І здаєть ся

Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нам, що хочби навіть вірний був погляд Туґана-Барановского про непримиримість Кантівської й Марксівської етики, то таки неможна заперечити спорідненя між основою історіософії великого фільософа і основою історичного матеріялїзму Маркса.

Звертаємо увагу на невеличку розвідку Канта п. з. „Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlichen Absicht“. Розвідка ся мала дати відповідь на питаннє, на яких прінціпах могла-б бути основана справдїшня фільософія історії, якщо фільософія ся має бути в згоді з вислїдами емпіричних історичних наук.

Беручись за відповідь на се питанє, Кант передовсїм заявляє, що принята ним свобода волї не противить ся закономірности історії. Бо прояви тої свободи волї, себто людські дїла, підлягають загальним законам природи так само, як те, що дїєть ся в природї. Історія-ж, яка займаєть ся оповіданєм тих прояв, „позволяє по собі надїяти ся, що вона — як тільки заглядає гру свободи людської волї в цїлости — зможе відкрити правильний хід її“; та що те, що в людській одиницї видаєть ся замотаним і безправильним, при погляді на весь рід людський виявить ся як складник одноцїльного розвитку.

Показують се хочби правильности людських дїл, які на перший погляд видають ся припадковими, та яких правильність виявляє статистика. „Тому що люде на загал не поводять ся в своїх дїлах тільки інстинктом, як звірі, але й не розумом, як розумні горожане світа, то на перший погляд видаєть ся неможливою така плянова людська історія, як напр. історія пчіл або бобрів. Не можна здержати ся від якогось немилого почуваня, коли глядимо на людські дїла на світовій сценї і бачимо, що попри небагато явищ мудрости все инше сплетене з глупоти, дїточої чванькуватости, злоби і жадоби нищеня... Фільософ не має тут нїякого виходу як тільки не знайшовши в грі людських дїл нїякої людської цїли — пробувати відкрити в безглуздім ходї людських справ якусь природну цїль, яка зробила-б можливою доцїльну історію творів, котрі самі про себе поводять ся без пляну і цїли“.

Гіпотеза, з якої виходить Кант, — телеольоґічна. Перша з девяти тез, із яких побудована розвідка, така: Всї природні прикмети живого твору призначені на те, щоб колись вповнї й доцїльно розвинути ся“. Впевняє нас у сїм внутрішнїй і зверхнїй розгляд усїх звірят. „Орґан, котрим не можна користувати ся, порядок, який не осягає мети, се суперечність у доцїльнім розуміню природи. Бо як-би ми кинули той прінціп, то мали-б уже не закономірний, а безцїльний розум“. Ті „природні прикмети людини, які приладжені для ужитку розуму, повинні-б вповнї розвинути ся тільки в родї, а не в одиницї“.

Усе, що виходить поза межі „механїчного уладження звірячого

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

істнованя людей", повинні люде — по волї природи — витворити самі з себе; а знарядом, яким природа впирає людський рід на такий розвоєвий шлях, є антаґонїзм між одиницями в суспільности; „антаґонїзм сей конець кінцїв стаєть ся причиною закономірних порядків суспільности". Основа сього антаґонїзму лежить у самій природї людей. Бо людська одиниця, хоча і бачить свою природну залежність від суспільности, то таки має в собі сю „протисуспільну прикмету, що хоче все уладити по своїй уподобі, та наслїдком сього сподїваєть ся з усїх боків опору проти себе, а сама із свойого боку готова знов до опору проти инших". Опір сей, що випливає з відносин між людьми, в яких борють ся громадянські наклони з еґоістичними, являєть ся пружиною, яка розбуджує всї сили людини і жене її до здобуваня становища, „ранґи" серед людей, з котрими вона, правда, не може вповнї погодити ся, але без котрих вона й жити не може. „Сим чином ставлять ся перші справдїшні кроки до культури, суть якої полягає на суспільній вартости". З розвитком здібностей, шляхом безупинного просвічуваня кладеть ся початок під засноване такого способу думаня, який спроможний згодом „перетворити грубі природні наклони до етичних розріжновань на означені практичні принціпи та сею дорогою перетворити таку, силою накидену згоду до суспільного житя на моральну цїлість". Якби не було в людей того, з еґоістичних наклонів зродженого опору, який спричинює напружане людських сил, то люде, „добродушні як вівцї, не змогли-б дати свойому істнованю більшої вартости, як та, котру має худоба".

Річ замітна, що Кант звеличує тут як движучий момент розвитку людської культури саме те, що він-же сам у своїй етицї вважає за принціп лиха: те самолюбство, котре домагаєть ся законів для людських дїл, само одначе не хоче їм піддавати ся. „Нехай отже буде дяка природї за сварливість, за дух неприхильного соперничаня і самолюбства, за незаспокоєну спрагу посїданя і панованя! Без них нерозвиті дрімали-б усї знамениті природні здібности людства".

Цїль, до якої стремить людство, „найбільша проблєма людського роду, до розвязки котрої природа жене людину, лежить в осягненю суспільного ладу, заснованого на праві". Тільки в наскрізь справедливім громадськім ладї можливий свобідний розвиток усїх здібностей, який має на метї природа.

Здїйснене такого завданя можливе що-йно пізно, і то тільки приприблизно. Неминучою умовою здїйсненя таких громадських порядків між людьми являєть ся здїйсненне законности у відносинах між державами на зверх. У відносинах між державами виявляєть ся той сам протису-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

спільний антаґонізм і опір, котрий зазначуєть ся в співжитю горожан держави між собою. Одначе і тут, подібно як там, мусить з лихих наклонів витворити ся розумний і доцільний порядок. Як потреба силою накидає людям упорядковані громадські відносини, так накине потреба державам союз народів. „Війни, се отже проби — правда, не по людськім намірі, але по намірам природи, — завести нові відносини між державами... Зуживанє всїх сил держав на зброєнє одних проти одних, усе лихо війн, потреба безперервної готовости военної, мусять довести до сього, що... буде винайдений закон рівноваги і установлена спільна власть, що отже буде заведений вселюдський порядок між державами.“

На підставі таких загальних міркувань можна на думку Канта, „вважаючи історію людського роду за виконуванє утаєного пляну природи, поверненого до побудовання досконалого державного порядку, в якому людська вдача могла-б вповні розвинути ся.“ Як-що в якімсь періоді житя людства люде хоч крихітку порозуміють сей плян природи, то вони матимуть змогу прискорити прихід того ідеального стану. „Тому навіть слабі слїди наближуваня такого стану дуже для нас важні.“

Кант переводить дальшу анальоґію між людськими одиницями і державами та намагаєть ся показати, що кожда держава, хотячи вдержатись в суперництві проти инших держав, витворювала в своїм устрою поступові елемети, яких ядро не проподає навіть з розбитєм держави, тільки переходить в спадку на инші, позволяючи осьтак людству, як цїлости, наближуватись до що-раз кращих форм співжитя. Беручи все те під увагу, Кант приходить до висновку, що „фільософічна проба опрацювати всесвітню історію по плянови природи, зверненому до осягненя досконалого горожанського співжитя, — можлива“, та що проба така, освідомляючи людей про природну цїль людського громадянства, прискорила-б здійсненє природної мети.

Такий в головному хід думок названої розвідки Канта. Хто з історії людської думки знає, як важко було висвободити ся людині від віри, що історія людства — нїшо инше, як гра припадків, та доглянути серед безконечної ріжнородности якусь закономірність; тай хто стрінув ся „діялєктичною методою“, як із зусилєм пояснити боротьбу противенств у розвитку людства, — той зможе оцїнити ту працю думки, що вложена в названу висше розвідку великого фільософа XVIII століття. А український читач сеї статейки може загляне до ориґіналу розвідки, якої зміст — наслїдком надзвичайних трудностей у віддаванню замотаних Кантівських періодів нашою мовою — тільки дуже доривочно міг бути тут переданий.

Історіософія Канта наскрізь оптимістична. Але оприміэм її — не той мертвий і гнилий оптимізм, який хоче в теперішних суспільних по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рядках бачити найліпший можливий громадський лад. У німецькому фільософі кінця XVIII століття билось щось із того глибокого почутя „огиди до істнуючого ладу“, яку славить Маркс у Руссо: щоб упевнитись у сьому, треба тільки вчитати ся в повний негодованя проти пануючої державної моралї трактат Канта „До вічного мира“ (Zum ewigen Frieden).

А одначе оптимізм сей — хоч і як він вдоволяє наші почуваня — льоґічного, розумового доказу не має. Він оснований на цїлком довільнім довірю до природи, на вірі, що природа не засудила чейже людини на вічну й безконечну блазенську іграшку, що вона хоче, щоб із безміру прояв глупоти і лиха спровола витворило ся щось розумне і добре. Віри сеї доказати не можна. Хоча наше теперішне розуміне сути громадянського співжитя людей і дальше посунене перед те розуміне, яке панувало в епосї Канта, то таки нашого суспільного знаня замало до сього, щоб доказати наминучість поступу і неможливість понівеченя нашої культури — хочби напр. якоюсь страшенною европейською военною катастрофою.

В поступ людства можна вірити, льоґічно, науково доказати його, знати, що він неминучий, — не можна. Віра така лежить в сути всїх соціялїстичних теорій і плянів; не свобідна від неї — хоча й відпекуєть ся її — також Марксівська теорія історичного матеріялїзму.

Generated on 2015-08-04 19:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА.

Через кладку.

Повість.

Памяти свого брата Володимира
Кобилянського присвячує
Авторка.

I.

Я їх всіх знав отих, про котрих буду писати, старших і молодших, жінок і мужчин; бо одна часть їх мешкала навіть в домі моїх родичів, в горах в невиликім місті К., саме в роках як вступив я в правительственну службу практикуючи, і жив разом з родичами. З того часу — а мав я тоді 25 років, походили як раз ті знайомства про котрі хочу писати. Не тому щоб з моїх записок, вийшов якийсь укінчений роман або новомодна повість, а так, щоб вдоволити самого себе.

Я чую хвилинами свою душевну самоту мов щось живого. Чую як вона лїзе на мене, вимагає, випрохує щось від мене — а далї бере верх надімною. Іноді переловлюю себе на тім, що вона посунула свій вплив на мене так далеко, що відбирає менї право мови — і через те став я по-за моїм урядом маломовним; а товариші і колеґи зробили з мене чудака!

* * *

Я не жонатий. Живу оден лиш з матїрю своєю. Становище в мене гарне, є і маєток, але про те я не женив ся. За мододу не було як, а тепер... ет!.. що значить „тепер“? однак, се поки що не належить ще до моїх записок. Я про инших хочу писати, цїлком спокійно... цїлком так, як буде менї приказувати настрій. І я цїкавий, що з того вийде; до чого може запровадити чоловіка самота. Буду прясти свою білу вовну — доки схочу сам. Щоденник з молодих лїт в мене є (в менїж-бо як запевнили мене вже з-замолоду — лїтератська жилка (по ким?!)— отже я зібрав отсей матеріял, себ то щоденник, нотатки, листи і т. п. і буду писати. Уриваючи тут і там, може часом і з павзами цїлих років — але що постановив... доведу до кінця. А який кінець моєї житєвої повісти буде, я ще сам не знаю, — бо не я — а життє зложить його...

* * *

В мене урядженнє старосвітське, бо ще від родичів, — але воно відповідне до мене, і стоїть в гармонії і рівновазї з моєю осо

Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

бою, з котрої дише може дещо також вже старосвітством. Але мені „старосвітство“ подобаєть ся. Воно має в собі щось успокоююче, щось поетичне добре. Нагадує лагідне обличче матерей, журливість і старанність батьків, якоюсь поезією перетканий світ і щось— безжурного. Так відчуваю бодай я старосвітскість.

В мене і музика в хаті старосвітська. А знаєте яка? Не голосна, як може ви собі то уявляєте, а спокійна, така, що мов шовком розпливаєсь по душі — і губить ся мріями.

Я сказав. Я не жонатий. Становище в мене гарне, але проте я не женив ся. Жінки не мають змислу для супокою, розуміють инакше супокій, як ми мужчини — особливо ті модернїстичним духом перейняті. Навіть згадка про них вже баламутить мене в гадках. Вже стає напр. перед душею... вона, хоч ніби без претенсій. Але ось... вже бачу її молоді очи (вони вже з уроди такі в неї), і її білі руки, бачу, як гарно укладаєть ся її сукня коло її постати... як вона її зберає... а часом, як в суперечці зі мною — уступає мені. Не словом, лиш мовчанем і поглядом, і то мене денервує... зворушує. Її консеквенція нечувана — до того вона „гербова“.

Чи я старий? (тридцять пять) чорт знає. На мене ще кажуть товариші, що я ще цікавий мужчина... що не одна сімнадцятьлїтня...

Ні. Не буду більше нині писати. Накрутив собі свій великий старосвітський стінний годинник, що мені ще по дїлови владиці остав ся — і слухаю його ніжну музику, що настроює мрійно і відволїкає від всього голосного, болючого, негармонїйного, а думками лину туди де було гарно, де не шарпало душу обовязками всякого роду, а було повно молодечої поезії і віри... там...

* * *

Дарма, — те що звемо „будучністю“ вилїзає, виростає проти моєї волї з моєї минувшости... укладаєть ся приманчивими формами в будуче і глузує з мене — ет!

* * *

Моє становище вимагає стілько праці і енерґії, спожирає стілько з мого єства, моїх ліпших нервів і почувань, з мойого мозку тупить тонкість, що те, о чім хочеть ся мені писати — має бути для мене ліком, має бути, як захована дорогоцїнність, що має мене успокоювати — і гарне минуле, себ-то маю молодість пригадувати. Хотїв би я, щоб воно вийшло просте, рівне, правдиве, викінчене, як різьбярська праця, а не як композиція неспокійних нервів. Попробую. Так.

Мене змучило і невдоволило ще (з винятком поодиноких хвилин)

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

моє дотеперішнє житє. Обдерло зі всїх надїй, зі всїх мрій, скарбів моїх, те, що лишило ся ще в менї, жадне лише спокою, гармонії і поезії. Чи повірив би хто менї, що я не такий вже молодий мужчина, тверезий в своїм заводї, бажаю ще поезії від житя?

Любови? питає якийсь внутрішнїй голос в менї, мов зі споду душі — але я заперечую тому. І вона (одна і друга) обманчива. Запхала ся десь за виховавчиню і нїби утонула. Але вони не тонуть, бо дно нараз їх викидає, але я вертаю назад до любови. То дитяча хороба, котра і в старшім віцї людей навідує — та доводить до того, що чоловік набираєть ся сам перед собою сорому. Вона гарна в розцвітї, гарна до фази поцїлуя... а там — переміняєть ся, як весна в лїто, лїто в осїнь, осїнь в зиму і кінець. Така. Але менї що? Менї добре з моїм дозрілим супокоєм, з моїм осїнним почуваннєм і більше не кажу і не хочу нїчого. Слухаю у своїй хатї, де царює моя мати, старосвітську музику, а далї нїщо мене не обходить.

* * *

Знаєте ви білі рожі? Ті звичайні, не окулїзовані, котрих листки анї не улискують ся, анї не колять, а так собі звичайні матові з виду. Ті білі звичайні рожі (уважайте) виростають великими кущами, і цвіт їх досить повний. Листочки цвіту білі, і лиш серединою звідки розпочинають розгортати ся нїби — кажу „нїби“, вони мов мріють рожевістю. Але то незначно. І не в тім річ, бо вони помимо того все ж таки білі рожі. Білі — від початку аж до кінця свого. А головна їх чудова прикмета (я б сказав вони гербові) се їх запах. Запах, що викликує в души мрії, шматок того, що зветь ся звичайним словом рай, спомини з молодих щасливих лїт, і всяких образів з колишнїм гарним зібраним в одну хвилину.

Я лиш кажу.

Головна їх чудова прикмета, се їх запах. Як би можна описати запах, я б його описав. Тепер червень, саме дві такі рожі стоять біля мене — і пахнуть, чарують...

Та дарма.

Запах тих рож, се те саме, що хвилеве почутє щастя. Зловиш його? Здержиш? Нїколи. Він оден не даєть ся спіймати, як те щастє, що істнує лиш хвилинами, в нервах і настрою. Та про те, щоб мене добре зрозуміти, зірвіть ті лиш в червнї цвітучі білі звичайні (запахом гербові!) рожі і поставте їх окремо від блискучих, пишних окулїзованих в панських садах цвітучих рож, а відтак впивайтесь запахом всїх... а на кінець лишіть собі білу звичайну — я все кажу гербову рожу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вона виростає в звичайних садах кущами, в людей, що не мають можливости ні спроваджувати окулїзованих рож, ні займати ся взагалї богато плеканєм цвітів — а пильнують більше здорову ярину.

Мої „білі рожі“ — самі виховують ся. На зиму загартовані самі собою, вижидають в мрійнім півснї між стужею і сонцем наближеня весни. А коли наступить червень, вони цвітуть... Гей, як цвітуть, процвітають вони! аж зчудуєш ся тою несподїваною силою. Садять так багато з поміж зеленого свойого листя білого цвіту, неначе б не мали вже більше дожити другої весни — дають з себе все, що мають. Одна молода залюблена дївчина вічно розмріяна, неначе каменїла з якоїсь роскоші, коло тих рож, що цвіли в червнї.. Дивила ся поважними очима на них, упоювала ся їх запахом і усміхаючись несвідомо говорила сама собі:

„я щаслива“.

Чуєте? Щ а с л и в а!

О, як люблю я ті ніжні, чутливі, молоді істоти... як люблю я ті звичайні, білі загартовані, в червнї цвітучі, білі не окулїзовані рожі!..

* * *

Так.

А все ж таки я ще не такий старий, щоб не пригадати все, що цікавило і правило мною в моїй молодости — почавши від фахових студій аж до „національної роботи“. Тодї. Тодї, як був я ще на академії, як належав до ріжних товариств, ходив гордий, мов князь з лентою на грудях, співав, захоплювавсь... аґітував... покликував до бою і ненависти, ораторствував де б не лучилось огненними барвами і малював вкладаюче все своє, я в „будучність“, вірив і присягав ся в ідеї і був молодий. Безконечно молодий.

* * *

Як сказав я — я родом з гір — з невеликого міста.

Дім моїх родичів звертав на себе увагу. Не тим щоб був особливо гарним, а тим що відсував ся від дороги, мав перед фронтом чудовий зїльник, і невеликий взірцево заложений сад, котрий припирав до дороги, що була заразом і головною дорогою сего міста. Хто до нас звертав ся, мусїв вперед конче сей садок перейти, щоб дістатись до хати. Стїни хати завсїди біленько побілені, і до сонця улискуючи ся взірцево чисті вікна, яснїли приманчиво з поміж дерев до проходячих дорогою і придбали хатї характер якоїсь ідїллї. Сусїдний дім, що був також власністю моїх родичів за-для чого головно, уходив мій батько в де-кого за богача, притикав до

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нашого обійстя великим гарним садом і діливсь від нас лиш невисокими білими штахетами. Не був він захований від дороги в своїм саді, як наше мешканє, — а навпаки присунув ся близше до неї. Та за те мав він з східної сторони і до нашої хати звернену велику гарну склянну веранду, котрої завидували батькови не одні властителї домів невеликого міста, називаючи її „попівською мошонкою“,—що мовляв, вона притягала найзаможнїйших а взглядно найзначнїйших мешканців, що добре — або що найменше дуже точно платили. Дім той був високо підмурований, і через те сходилось з веранди сходами в сад — котрий, як споминав я повизше — притикав до нашого. — О той сад! Широкий з старими овочевими деревами, перетиканий гарними рівними стежками і одною довжезною алеєю, що вела з веранди просто до невеликого павільону поставленого в глубинї сада — а коло нього високі тополї, що в ночи з поміж овочевих дерев — мов справдїшнї сторожі в висоту вганялись...

В тім домі мешкав оден з найвищих урядників малого міста з родиною—з роду гербовий, і котрому на імя було Н. Обринський.

Були се люди поважні, інтелїґентні що держались з далека від веселїйшої части мешканців міста, а дбали більше про вихованє своїх дітей — і про те — як висловляв ся, перед своїми найблизшими другами батько Обринський, щоб на випадок його смерти не було між дїтьми злиднїв і неладу.

Кілька раз в рік бачено паню Обринську в церкві, і то звичайно з кінцем року, потім на Благовіщенє і т. п. улюблених в неї святочних днях.

Коли ішла вулицею, її кланяли ся всї. Не тим, щоб була може краще, або богатше одїта, від других виднїйших дам міста — а радше тому, що уходила за взірцеву матїр, походила, як казали, з „доброго дому“ — і визначалась великою чеснотою і добротою серця. Ішла рівною, поважною ходою, а заразом якось скромно... з лиця поважна, а помимо того чимось молода, дякувала всїм кланяючим ся її милим і ніжним усміхом...

Батько Обринський і матїр були більше так сказати до землї привязані люде, особливо він визначав ся практичним і неустрашимим умом. А за те дїти їх, сини і доньки, були якісь полохливі з нахилом чи не до артизму — і як менї тодї видалось замкненої, недоступної, зарозумілої вдачі — з винятком одної доньки. Чечез що мали вони бути зарозумілі — я не знав, і нїколи не мав спосібности вислїдити те. Старші два сини могли бути моїми товаришами — одначе не були ними — особливо... з початку. А дві

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

доньки були чудного закрою. Старша, що була голосна красуня і припадала мені до вподоби, була дика і горда, і займалась чи не виключно музикою. Рідко коли вдавалось мені заплутати її в довшу розмову. Вона червоніла — мішалась... відповідала сухо і зворушено і уходила. Пізнавши її я мав двадцять пять років — і хоча ніколи не думав поважно про женячку... то при її виді нераз насувалась мені гадка що „з сією я-б готов і ожєнитись, наколиб мене полюбила“. Але що до того не приходило, я перестав цілком нею близше займати ся.

* * *

Молодша була инша.

Не менше поважна як її полохлива сестра, вона займала ся живо „жіночим питаннєм“ — мріла про цілковиту самостійность і ігнорувала чи не з тієї причини — мужчин до нечемности. „Sancta simplicitas“! думав я іноді про ледви чи навіть вісімнадцятилітню еманципантку — що, як оповідано мені, раз на все заперечувала визшість мужчини над жінкою, скидаючись навіть в де-яких хвилинах і опіки братів, що обох сестер майже обожали.

„Чому не були ви оноді на вечірці?“—спитав я її одного разу з нашого зільника, спираючись коло білих штахет, — за котрими в свойому саді стояла вона, і з найбільшим спокоєм з наймолодшим братом, хлопчиною може — 12-13-літнім заїдала порічки.

„Бо не мала охоти“, відповіла вона, не поглянувши на мене і вкладаючи в уста китицю червоних гарних порічок. „То жалуйте. Ми чудово бавили ся. Не оповідала вам ваша сестра? Вона — чи не найбільше зі всїх панєн гуляла“. „Нехай гуляє“, відповіла. „Вона любить гуляти. А я — не хочу. Впрочім і не знати з ким могла-би я там гуляти!“ додала, все ще не підводячи очей до мене — неначе сама до себе говорила. „Як нас кілька дівчат зійдеть ся — ми дуже добре між собою бавимо ся. А найліпше люблю з п—ю О. К. гуляти. Але тепер її тут нема. Виїхала до кревних — а відти пізнійше за границю“.

Я поглянув до неї зчудовано.

„Як-то“ — спитав, „не було з ким гуляти?“ А мужчини від чого? Хіба на те, щоб як кажуть, панни між собою самі гуляли? Не вже-ж се правда п—о Маньо що про вас говорять?“

Вона глянула перелякано на мене. „Що говорять?“ спитала. „Що ви не любите мужчин і завзята еманципантка“.

Вона усміхнулась, а відтак мов опамятавшись — додала сухо і з висока.

„Завзята я — ні... але...

ЛНВістник 1912, кн. I.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Але... панно Маню — не любите мужчин?..

Вона знов глянула на мене — гарними молодими, майже діточими очима — і сказала обійшовши перше питаннє:

„Танець люблю... навіть дуже люблю“...

„Може найліпше навіть solo гуляти“.

Вона поглянула на мене, але знов як перше трохи з горда мов караючи мене за іронію, і не відповівши нічого почала на-ново пильно порічки збирати, при чім погладила свого малого брата мовчки по головці“.

„А я ще колись з вами погуляю“... зачіпив я її, стараючись заглянути в її гарні очи, котрі вона консеквентно не підіймала, неначе в тій хвилині звязувала грубий вузол Вона не обзивала ся.

„П—о Маню. Ви гніваєтесь на мене?“ спитав я спокійно, між тим коли в мені Бог зна чому почало варитись. „Може тому, що я сказав, що колись погуляємо?“

Мовчанє.

Вона набрала повний рот порічок і почала їх приспокійно заїдати — між тим коли малий її брат обернувшись до мене, поглянув мені допитливо в очи.

Я перехиливсь до нього.

„Чи твоя отся сестричка“, спитав я його, „відповідає тобі, як ти її про що питаєш? Ти здаєть ся, також мужчина, хоч поки що маленький ще герой“.

„Вона мені завсіди відповідає“, відповів малий поважно, і звернув ся назад до свого заняття, зривати в малий кошичок, гарні червоні овочі.

„То значить що лиш *я* тої ласки недоступний“, сказав я випростовуючись. „Щож, треба з тим фактом помиритись“... і доторкаючись злегка капелюха збиравсь я відходити.

„Пождіть — пане Олесь!“ обізвала ся нараз дівчина, неначе щось добре в ній, взяло верх над нею. — Я не хотіла вас обидити. А коли не відповіла вам на ваші слова — то се тому, що... тут вона мов завагалась урвала...

„Що вашої мужеської ласки яко еманципантка не потребую“... докінчив я вмісто неї.

Вона спаленіла геть аж під темняве волося.

„Се я не казала пане Олесь“, сказала змішана.

„Ні. То ні. То були-б ви мені може і не сказали“, відповів я, „але щось подібного безперечно.

Вона не заперечувала.

„Бачите?“ сказав я, „як добре молодих еманципанток розумію?“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Що хочете тим сказати?“ спитала вона.

„Лиш то паню Маньо, що я вашу еманципацію не беру поважно“. Здаєть ся не міг її глибше влучити, як от тими словами.

Вона змінила ся. Зразу змовчала Відтак усміхнувшись гірким якімсь усміхом — обізвала ся.

„Не знаю, як вам те, що впадає вам і другим на мені в очи представляєть ся, і не задумую собі з того виробляти суду. Одначе коли вам моя — назвім се впрост „еманціпація“ видаєть ся якоюсь простою химерою, або як де-які утримують забавкою — то ви помиляєтесь. Я поважно стремлю до того, здобути собі власними силами якесь становище в суспільности — і віддаючи йому свої услуги станути собі самій цілею. Ось, бачте“... додала нараз і показала на малого брата. Отсе, і ще одно таке як отсе... буде більше потребувати батькової помочи як я. Нас як знаєте є в хаті немало. Отсе є наймолодше. А хто знає... додала, може стану саме колись я йому найбільше підпорою? Я не знаю пане Олесь!“ додала вона і її очи запалали нараз якімсь гарним шляхетним огнем... Я не знаю. Може бути, я уявляю собі самостійність жінки надто принадним і завидуючим, а в дійсности воно не є таке. Може я колись навіть і розчарую ся — але поки що — в мене стільки охоти, енерґії, запалу, — мені так хочеть ся поміряти, з ужиткувати свої сили, розмахнути крильми, погордити мужською ласкою, котра завдає іноді жінкам стільки болю упокореня що — чей же ніхто не схоче мені взяти за зле — що я хочу піти таким шляхом, як ішли і ідуть тисячі за — і передо мною — і — здаєть ся не пожалували. Будь воно добре, — додала, — будь і хибне а моє щире бажанє є піти за їх слїдом“...

Я дивив ся через хвилю захоплений її молодим запалом, мовчки на неї; в її гарне в потрохи... зворушене лице — а далї обізвав ся

„Чи здійснене вашого бажаня, а радше ваших мрій залежить лиш від вас самих — чи має воно ще перейти... так сказати-б інстанцію висшости. Себ то вашої рідні?..“

Вона глянула на мене недовірчиво, змішала ся і сказала: „З родичами, особливо-ж з батьком я ще не готова. Мати є за тим“.

„А батько?

„Не похочує. Вагаєть ся з фінансових взглядів — і не довіряє моїм фізичним силам“.

Я позернув на неї з боку. Вона була доволї висока, дуже ніжно збудована, неповно розвинена і досягала менї по рамена. Дївчина се завважала і усміхнула ся. „Ви мірити мене оком, так як

Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

иноді батько? Се найменше. Я здорова, сильна, і маю в собі добру дозу відпорної сили. Я „добра раса“...

Я усміхнув ся. По хвилині підчас котрої вона на мене дивила ся, я сказав: „про вас говорять панно Маню.. що ви в наслїдок вашої як ви самі сказали, „еманціпації — дуже невічливі проти мужчин. А рішивши ся раз станути в ряди рекрутів науки — ви все-ж такі будете приневолені підтримувати, сякі-такі колеґіяльні відносини з товаришами. Як то буде?“

„Я буду старати ся пристосовувати ся до всього що будуть вимагати обставини мого окруженя в цїли осягненя студий. А далї? Буду держатись здалека... а найменше вже збільшати число тих, що так радо — змінюють свої постановленя і погляди за мужеську ласку і прихильність“.

„Чи ваші слова відносять ся і до еманципанток?“ спитав я.

„Так. На жаль“.

„Чому-ж хочете між них іти, коли знаєте, що не будете мати з ними нїчого спільного?

„Я лиш науки хочу. Коли-б могла її тут набути я-б між них не ішла. Я не люблю тих гостро замаркованих — не вірю їм“...

Я видивив ся на неї. „Ви їх не любите Маню? Ви?.. спитав я зчудований. „Я був переконаний, що саме вам т. з. модерне жіництво т. е. молодїж подобаєть ся і — захоплені нею ви хочете їх слїдом іти. Еманципація заразлива — особливо в де-якій стадії“.

„Я лиш хочу науки і незалежного становища — але впрочім я не у вїм годжусь з ними. Пізнала де-яких і вони менї не подобались. Признаю ся... я сподївала ся чогось глубшого і поважнїйшого! — хоч не перечу... будуть і винятки“.

„Становище“... Кажіть панно Маню... бєте на становище“, сказав я протяжно і поглянув далеко вперед себе. „Чи після вас становить се вже все щастя? Особливо у жінки?

„Щастя? спитала вона. „Щастя нї — але може. Всї гонять ся за тим“.

„Се правда... ось і ви... хоч і які... здаєть ся ненарушені тим духом часу... а також хочете іти.

Вона замовкла.

Я бачив вона боролась з чим-то. Відтак обізвала ся: „Я не утримую що само становище щастє.. лиш ту особисту свободу і незалежність що вяже ся з ним. Ось в чім лежить для мене свого рода приманчивість в тій справі.

„Ви поробили студії. Хто-б був того по ваших молодих очах сподївав ся — видповів я — і відвернувсь від неї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Се мусить гарно бути, бути свобідним — удерживатись своєю власною працею“, сказала вона

„Чи вам так тяжко припадає залежність від родичів що ви так раді позбутись її?“ — Спитав я — і на хвилину придивлявсь їй поважно.

Вона змішала ся, спаленіла.

„О, то ні. Але помимо того я хотіла б бути незалежною.

„Отже хотіла — сказав я протяжно і окинув її як перше поважним поглядом. „Мені здаєть ся, що як раз ви не дуже спосібні до боротьби з житєм на власну руку. Ви — о скілько міг пізнати вас, з вашим вражливим успособленєм і опозицийним елементом в крови. Заким набули-б тої „самостійности“ — позбулись би „залежности“ натерпілись-би більше чим вам здаєть ся. А що найважнійше панно Маню, самостійність жінки гірка. Житє грубе! сказав я і підніс остерігаючо руку, побачивши що вона має вже опозицийну відповідь на устах. „Будучи на місці вашого батька і братів яб ніколи не підпирав ваш замір!

„Ніколи?“ спитала вона зчудованими очима.

„Ніколи“ відповів я спокійно.

„Слава Богу що не маєте до того права“... кликнула вона, поглянувши на мене поглядом чи не-ненависти.

„Права ні. То безперечно. Але право на висказанє своєї гадки ви чей-же не заперечите мені, як і не заперечите навіть хоч-би і самостійність всіх жінок“.

Вона змовчала, але я бачив, як її руки зривали нервово овочі і кидали в кошик. Відтак вхопивши мовчки брата за руку — вона не глянувши на мене і пів поглядом — пішла. Не далеко пішла вона, лиш кілька кроків, коли отсе нараз її малий товариш що був очевидно ліпший від неї, обернувсь за мною, скинув капелюшину з голови і кликнув з всею щирістю дитини: „Будьте здорові пане Олесь! будьте здорові!

„Будь здоров Несторе... товаришу мій гарний, будьз доров. В тій хвили був-би я його високо підніс в гору високо! — Вона, мов не видимою силою приневолена обглянулась. Одначе — не кивнувши до мене і головою — майже погнала в хату.

* * *

Цікава та Маня.

Оноді говорив я з її найстаршим братом про неї. Ми здибали ся в кругольни, і хоча звичайно, не дуже задержуємось в розмові — хоч симпатизуємо, вчера говорили ми там довше. Він допитував ся в мене за якимось правничим твором, котрий мені на

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

його думку яко „готовому“ вже урядникови, може не був вже потрібний а йому до правничого іспиту придав-би ся. Я вдоволив його бажанє обіцюючи вижичити потрібну книжку, ба навіть якесь і інше до того. А щоб не трудив ся він до мене, я казав, що передам „через штахети“ малому Несторови, котрий за єдно між листєм за „золотими мушками“ в городі нишпорить, і на мій поклик зявить ся.

Відтіль я звернув незамітно розмову і на його молодшу сестру про те, що її в товариствах, а головно по вечерках не видко, та про її плян віддатись висшим студіям.

Він усміхнув ся. „В нас ніхто не бере її плян поважно, т. є. ми мужчини, батько і братя її. Батько, котрому всяка еманципація жінок в загалї противна — каже, що зложений готовий гріш зробить її ту саму прислугу в житю, як яке небудь становище — а ми брати також не є за тим, щоб вона з хати сама виходила. Бути може се не поступово — але ми сього не хочемо. „Я оден“ додав вже цілком ні! „Студіююче жіноцтво“, особливо те по університетах опротивило менї до того, що я рішучо виступлю проти того, щоб і моя сестра пішла між них. Особлива така як вона, з головою повною ідеалїзму. Матеріялу до красшого образованя, на власну руку — з обовяжусь я достарчати її, як по більшій части і дотепер вже — і далї, мій брат так само — а на „самостійність“ нехай зрезіґнує. З природи вона інтеліґентна і одарена, виобразуєть ся і сама на власну руку, як робить се не одна дївчина і жінка в нас... а остаточно колись всеж такі закінчить свою дївочу карієру відданем. Маня вийде замуж. А як нї, то і ми братя є, що її не покинем, хоч-би і що прикре случилось їй в житю. Фахове образованє робить з жінок рекрутів“ додав майже роздражнено — і вже та сама думка, що вона колись готова на якусь урядову машину змінити ся, менї така невиносима... що як кажу, я оден ніколи до того не допущу!“

Я курив папіроску і слухав спокійно мовчки як він майже зворушено говорив. Очевидно любив ту сестру свою, якоюсь чи не ревнуючою любовлю.

— Вона сама іншої думки... закинув я.

— Ми-то знаєм. Всї знаєм. Вона-ж тепер переходить свою „Drang i Sturm-periode“ то що з нею вдієш? Найгірше додав, що її найлїпша товаришка що на медецинї, впливає на неї сильно в тім напрямі. Кождим разом як перебуває вона тут під час ферії, а відтак видїде. Маня майже розпачає, що не може рівно їй виїхати за границю і віддатись висшим фаховим студіям. По правдї кажу-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чи я волів би щоб п—а К. з моїм братом заручилась, котрий її обожає чим десь по Швейцарії їздить здавати іспити, а в кінци, все таки з часом до природньої задачі жінки вернутись і віддатись. Однак се не належить до справи — додав і став. Але Маня... ну, та на ту тему ми ще побалаємо. Воно цікаво до якої консеквенції така молода голова іноді доходить, щоб лиш своєї цїли діпняти. Та як кажу... колись другий раз... бо тепер спішу". „Тепер спішу!" Вони всї якісь такі нервові — вічно „спішуть ся!"

Він пішов справдї, полишаючи мене зацікавленого і задуманого. Подібний він трохи до старшої сестри Оксани, має те саме гарне мов виточене чоло — але усміх коло уст і самі уста то їй Богу Манинї!"

* * *

Вчера я її бачив.

Було по сильнім раптовім дощи.

Моя мати пересаджувала якісь цвіти в зільнику з служницею а я проходжував ся алеєю від хати до дороги, любуючись чудовим дощем, відсвіженим повітрем — позераючи тут і там за тими мраками, що лублячись, садили мов з кітлів, з помеж яруг і гнали кудись в далеччину над верхівлем залїснених гір, відслонюючи сине небо. На заходї жевріло ще небо, і гори вирізувались гостро на тім мов розпаленім тлї...

Скінчивши свою працю мати прикликала мене, передаючи менї кільканадцять чудових братків до розсадженя з прозьбою перенести їх „паннам Обринськім. Я, не довго надумуючи ся забрав цвіти і пішов. На вступі до хати стрінув ся я з нею. Виходила саме в місто. Побачивши мене вона спаленїла і стала. Передаючи їй цвіти — я не задержував ся довше, бо сам не менше змішав ся як вона. Від часу нашої дискусії, я не бачивсь з нею аж до сеї хвилї. Тепер доторкаючись з легка капелюха, та уступаючи їй з дороги я поглянув на неї. Менї хтїлось спіймати її погляд. Чи гнївалась ще?

Не збагнув.

Подякувавши, кількома чемними звичайними словами за цвіти — та запрошуючи мене до хати до „братів" ізвиняючись що мусить спішити в місто —пішла.

Я не задержував ся сповнивши прозьбу матери. Вийшов зараз за нею... і вернув ся до дому. Не заходив тут до хати хоч і який порожний видав ся менї сего вечера наш садок перед зільником, я вештав ся довго по нїм. Білі нарцизи що метеликами звисали по стеблах мішались в моїх думках із її білим обличем і молодими великими очима...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

* * *

Пізнійше.

Знов бачив ся я з її братом.

Стрінув ся і розмовляв. Сим разом здаєть ся мав він більше часу, бо зробив мені навіть пропозицію піти на прохід. Поза-як се було вже по урядовій годині, і я не менше мав охоту перейтись як він, я пристав на його бажаннє і ми — пішли. Зразу розмовляли ми про ріжні іспитові справи, юридичні цікаві питання, національні біжучі інтереси, а врешті перейшли на „приватне“.

Ідучи та балакаючи, ми здибали листоноша. Я задержав ся з запитаннєм чи не має що для мене. Для мене не було як показалось нічого; для мого товариша так само, — то за те для п. Мані Обринської листець найшов ся. Обринський поглянувши на борзї на адрес, сховав його. По доволї довгім мовчаню з обох сторін, він нараз обізвав ся.—Ви знаєте пане Олесь, що моя старша сестра заручила ся? Але доперва десь аж за рік має відбути ся весїлле По запитаню за кого вона виходить заміж, я спитав ще, як стоять справи з пляном його молодшої сестри взглядом студій і виїздом за границю.

„Нїяк“ відповів він коротко і неохочо. „Поки що нїхто крім матери. сестри, товаришки, і може ще і малого Нестора її любимця а по части і ученика, не слухає її бажаня поважно. „Цікаво лише“ додав — до яких средств ратункових береть ся така молода фантастична голова, щоб на її думку — добити ся цїли, або бодай помоцуватись з противними її мріям обставинами. І тут же росказав менї з заміткою не зраджувати ся перед нею, як вона з якоїсь розпуки, щоб все таки діпнути свого... рішилась вийти заміж, за якогось старого професора унїверситету, про котрого чула — що хоче женити ся — та лиш сумнїваєть ся, чи найдеть ся яка дївчина, котра б хотїла вийти за такого старого заміж. В молодих лїтах (чула) померла йому наречена, і він вже більше нїколи не хотїв женити ся. Тепер же на старість самота стала йому страховищем, він хотїв би женитись, хоча-б і на се... щоб його в його послїдних днях доглядала щира душа. І тут назвав він імя ученого в професорських і инших кругах знаного, і високого почитуваного професора.

Я з зачудованя мало не зрадив ся. Я ж, особисто знав вченого, що часто, задержував ся в ходї по дорозї і сам з собою розговорював. Однак щоб молода дївчина, та ще от, така як Маня чутлива, мудра і інтелїґентна могла на таку божевільну думку попасти — я просто не міг повірити. Врешті спитав. Знає вона його особисто? бачила хоч раз в житю?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ні, не бачила ніколи, хиба що з оповіданя чула. Де і коли було її таку мумію бачити, що иншої дороги не знає, як від своєї хати до університету і т. и. А заким ми сюди в гори спровадились вона до матури приладжувала ся.

І що спонукало її до такого рішеня?

Се то, що вона помимо своєї сімнадцятилітньої образованности, очитання і інтеліґенції, дитина, і наївна, не діткнена суворою дійсністю мов малий наш Нестор! з своєю живою фантазією, котрої багацтво як бачити до абсурдів — уроїла собі, що вийшовши заміж за такого „вченого“ (!) зможе нестіснено віддаватись упрагненим студіям — і він як вчений буде її в тім напрямі помагати.

Дальше не думала? Спитав я.

— Очевидно і тепер скілько мені відомо — бо то велика „тайна, о котрій знали доси лиш сестра її товаришка п-нна В. — студіює вона фізіономії старих мужчин, і впевняє сестру і товаришку— що вони для неї цікавійші від молодих. Каже що хоче до старих лиць завчасу звикати.

Я розреготав ся.

— А от, бачте, се правда — закинув цілком поважно молодий чоловік. — Не думайте що я Вам оповідаю казку. Хоч і яка тепер жіноча молодіж, як кажуть з освіти „отверезена“ — всеж таки можна ще (правда — дуже рідко вже) подибати і такі істоти, як отся моя молодша сестра, з душою білою і чистою мов голуб — і наївні иноді до крайности.

— І на чім стоїть справа тепер? Спитав я нетерпливо. Від кого довідала ся вона про мумію?

— Від брата. Одного разу оповідав він — а говорить він завсіди з великою приклонністю і поважанем про нього. Раз яко професора і вченого — по друге яко чоловіка — котрий йому особисто дуже був прихильний. І балакаючи от так ріжне про нього, заговорив ся до того, що мумія — мовляв бажала би оженити ся, лиш не знає яким способом дістатись до ліпшої жінки бо він вже до сімдесят років досягає. Маня, котра прислухувала ся всему з таким великим зацікавленем, що в неї аж очи побільшились — спитала нараз поважно. „Він не має жадних жіночих знайомостей?“

— Окрім своєї прачки, та може ще і господині — певно немає нікого. „Його, додав, можна нераз здобути — він як та дитина. Кождому вірить. „Може маєш охоту здобути його серце?“ Спитав, „попробуй“. О скілько мені відомо, він може приїде сего року сюди на свіже повітре. Але то не певно...“ Всї на те його питане

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

розсміяли ся в голос. Вона зразу також. Однак пізнійше замовкла, а остаточно домовчала ся аж до самого рішеня. Тож як думає вона заняти мумію? Спитав я. „Його ж тут нема, і хто знає чи прибуде він сюди.

— Вона письменно рішилась станути перед ним.

— Як то — писала же? Спитав я немило вражений.

— В тім то і річ що писала. Відповів. „Як бачите, сімнадцятилітні голови скорше рішають ся, хоч-би і на найповажнійший крок. Незнаєте, такі голови кермують ся самою уявою, і фантазією,—а в Мані фантазія не аби яка. Чистий артист! О, той лист, той лист! додав усміхаючись — і сказавши се, він сягнув до кишені, і подав мені якесь велике письмо.

— Даю його Вам з тою прозьбою — щоб як що є хоч трохи впливу у вас на мою сестру зужити його на те, щоб її від повзятого пляну що до фахового образованя, і виїзду за границю відвернути. „А не зрадтесь“ додав ще раз. Маня вражлива і амбітна, і ми-б собі оба, чи не на ціле житє позбавили її довірє.

— Не журіть ся. Відповів я. „В ліпші руки як мої ви не могли сей документ вложити...“

Я розложив лист і на борзї почав читати.

— Маню! уявляю собі в тій хвили твої прегарні молоді великі очи. Ось твій — по твоїй думці ворог, що за єдно дражнить і хвилює тебе: „мужик“ як його люблять іноді прозивати за його походженє з батьківської сторони. Він читає твою сповідь перед незнаним тобі старим вченим. Воріг, що ще менше згоджує ся на те, щоб ти ступила на шлях „самостійности“, вибираючи тим, чи не сумнійшу часть житя — як вся твоя рідня.

Ось як вона між иншим писала. „Я ще молода (так кажуть в дома). Три місяці як сімнадцять років скінчилось. Однак — чи має чут і молодість входити в діло? Здаєть ся що ні. Не питайте — хто я. Сама вам скажу. Донька чесних родичів і сама чесна. Чула від мого брата, колишнього Вашого слухача, що бажаєте женити ся, а не знаєте відповідної особи щоб вам могла стати за жінку. Я, донька не маючих родичів, і маю лиш одно бажанє в житю, а то віддатись студіям фільософії; по більшости я же гімназіяльних студій маю, лиш греки, і латини мені ще не достачає. Треба б ще з рік попрацювати щоб здогонити те, що не мала можности здобути. А відтак за границю (а може і не конче!) на академію. Отсе моє бажанє, моя постійна мрія, найулюбленійша ідея, з котрою я не розлучаюсь ні в день, ні в ночи — дарма що займаюсь і хатною працею і віддаюсь з великим замилуванєм і музиці — і одної хвилиночки не сиджу з заложеними руками.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вся праця ся — займає мої руки — але дух бажає чого иншого! Та куди я загнала ся. Я кажу коротко прямо. Я рішилась вийти за вас заміж, під услівєм, щоб дали Ви менї можність, віддатись дальшим студіям... а там і покінчити їх, та все отсе під вашою достойною управою і дозором — моя бо рідня противна мойому плянови. За все те прийміть в заміну мене, котра сповнить свято всї на себе повзяті обовязки проти вас, і не буде вашою довжницею під жадним взглядом. Фотоґрафію свою, не прилучаю до сего письма — бо на разї такої не маю — але опишу вам лїпше сама себе. Я — не гарна, щоб борони Боже сего не думали. Я цїлком не гарна. А одно що може разило би вас на менї се мій орґан (котрого сама не терплю) кажуть альтовий — та що я винна! сестра сміеть ся і каже що се найгірше! (вона дуже строга і поважна в своїм осудї). Очи мої — кажуть в хатї, молоді як у молодої кішки (сталевої барви). Ніс — після мене — рішучо за грубий. А про уста цїлком нема що сказати. Тепер я нещаслива. Але оставши вашою жінкою, я буду найщасливійша людина на світї а ваша вічно вам прихильна і вдячна. Маня Обринська.

P. S.

Забула ще одно. Спімнути про світ з котрим зношу ся тут— (о скілько родичі зізволяють) себто своїх товаришів і товаришок, їх не багато в мене. Найлїпша товаришка за границею, друга вийшла заміж — а товариш... то... навіть сумнїваю ся, чи заслужив щоб так його назвати. Се наш сусїд — Богдан Олесь. Молодий урядник, що живе тепер у своїх родичів, син одинокого заможного панотця (послїдний прямо з мужицького роду) відчого і звуть молодого тут і там „гордий мужик“. Чоловік як кажуть в нас в хатї талановитий, поважний, тактовний (гу, як нетерплю його за то) з будучностію „блискучою“ оден з Українців з котрим буде колись наша суспільність числитись і гордитись. Так кажуть в нас в хатї, з винятком середущого брата, котрий впевняє, що з нього виробить ся з часом урядова машина і такий же деспот. Нехай що він тепер такий; нехай що він іноді і мрійний, мов поет, а колись він зовсїм змінить ся. Він оден каже так. А я сестра їх гадаю також так. Гадаю навіть більше ще. Кажу що він людина зарозуміла, любить на все хоч ніби незамітно пятно свого я класти, стоїть під впливом старосвітських пересудів, приклонник „добрих форм“ всего що уходить, а що не уходить — а що вже найгірше мене зражає, се те, що він мов на вічній контролї над собою — щоб не дай Бог жадна дївчина не уроїла собі, буцїм то він нею займаеть ся. Фу! така зарозумілість! Що правда (се я йому не від-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мовляю) він зповерховности дуже гарний, високий (я напр. йому лиш до рамен сягаю) дуже поважний, елеґантний — а як стоїть на сам по вечерках, і приглядаєть ся крізь пенсне дамам—чи шукає котру між ними... чоловікови аж мороз іде тілом. Але мені— не іде. Я його не бою ся. Більше його великої, старої мами бою ся, що над ним дріжить, а для мене (сама незнаю чому) страшно. Але його?.. ого!!.. Прошу о відповідь.

* * *

По прочитанню я усміхнув ся на силу. „Цікава дівчина“! сказав, ось який з неї критик. Хтоб був того по нїй сподївав ся.

„Се все дитинство“ сказав молодий чоловік, іґноруючи цілком послїдню сторону листа. „Але скажіть самі, чи можна пускати таку дитину, бо такою вона в моїх очах ще і є — в житє на самостійність“?

„Нїколи“ відповів я твердо аж сам свого голосу злякав ся.

„Я знав що і ви будете тої думки“, сказав він. „Однак що сказав би на вашу гадку старий професор на отсе письмо? Спитав він далї.

„О скільки я його знаю“ відповів я, він реаґував би на його, бо воно надто цікаве і зражує цілковито чисту душу“.

„І я тої думки. І хоч би я се письмо нїколи не вислав, я всеж такі хтїв з вами про сю справу поговорити. Старша сестра занята своїм нареченим, і віном; родичі і прочі в хатї отім незнають; а вона з таким довірєм вложила се письмо сими днями в мої руки з прозьбою, щоб я його до нього вислав, помимо того що я її рішучо заявив, що сей крок з її сторони майже ненормальний — що треба менї її конче щось сказати. Вона від свого постановлення не відступає.

Я поглянув понуро на його.

„Чейже ви не сімнадцятьлїтна Маня, щоб взагалї і думки до такого поступовання допустити — поминувши таку божевільну ідею в загалї зреалїзувати“ — відповів я строго.

„Хибаж я за тим? спалахнув він. Я лиш в колїзії, чим дївчину до тої степени заняти, щоб свого пляну фахову, студію здобувати — взагалї цілком закинула. Вона так зжила ся з тією думкою, що наколи зреалїзує її хоч по части — розхорує ся. Ось до яких консеквенцій доводить її жива фантазія і надвишка енерґії. Маня інтелїґентна і небуденна і готова побороти всї перепони що ставились би її в дорогу, наколиб лиш мала дозвіл батька і сяке-таке матеріяльне удержанє за границею, — забезпечене. Хто знає“... додав відтак по хвилї задумчиво — котрий шлях для неї

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ліпший. Шукати долї за домом в науцї — чи в традицийних науках — в дотеперішнїм заняттю жінки і її природної задачі. Вона до одного і до другого здатна".

„О тім не сумнїваюсь"; відповів я. Найкраща забезпека жінки від всякої недолї се матеріяльна. Коли пустити її в світ вона сама себе знищить. Її вдача і чутє нанесуть її багато горя. Старайтесь забезпечити її хоч по части матеріяльно... а там"... і я урвав.

Він не відповів, але глянув на мене таким поглядом, що виразно сказав „ми те знаємо"... — але поки що...

„А щоб вже заняти її чим інтензівнїйше, то нехай віддасть ся музицї як її сестра". Обізвав ся я наново.

„Вона займає ся нею. Але се не вистарчає її цїлком". Відповів він. „Вона хоче щось більше. Впрочім до консерваторії також не піде, на те треба також більше средств. Батько взагалї з хати не конче похочує дати її — а тепер де старша сестра віддаєть ся не вчинив-би се... за жадну цїну, любить її безгранично. Хтїв-би щоб всї дїти сидїли гуртом коло його, з винятком нас старших синів. „Дївчатами" — говорить — він не журить ся. Чув я лиш недавно як казав, що мусить для Манї шмат землї закупити, щоб його на всякі випадки мала — але чи зробить се... я не знаю. Менї одному розходить ся о те, щоб її чимсь сильним заняти. Коли б хоч влюбила ся нещасна! то може і покинулаб свій плян".

Я спаленїв на його слова — а далї усміхаючись вимусово кликнув. „То посадьте її на коня — і нехай їздить. В коротцї запалить ся так до того, що свій плян — хоч би і за старого вченого вийти покине!

Молодий чоловік, витріщив ся зчудовано на мене, а далї усміхнув ся і собі і відповів. „Се не без змислу — що ви кажете. Але поки що пождім ще... я буду пробувати намовити її — віддати ся краще однїй музицї. В неї гарний талант. Попри то нехай читає і вчить і образує на власну руку... а там... побачимо що дасть ся зробити.

„Се слушне що ви кажете", — відповів я, чогось успокоєний, неначеб тим словом поклав свій патент на долю сеї молодої незвичайної дївчини. Він же сам більше про те не образив ся — а далї ми і розійшлись.

* * *

В дома вечером на самотї, я ще раз прочитав листа. Ось і скритикувала мене! Зарозумілий я, і старосвітський і пятна свойого я, люблю на все класти — і перед формами клоню ся біль-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ше як треба і, мороз наводжу на людей — і Господь знає чим ще прогрішаюсь.. такий я! Гей Маню, Маню — не добре скінчить ся наша приязнь. А хто побідить?

Не відчуваєш ти?

Я не відчуваю.

* * *

Се було рано.

Всюди панувала ще поранкова тишина. Я вибравсь, як не раз вже, на ранний прохід на найблизшу гору в ліс. Мраки що підіймали ся вже з гір і лісів, мов позачіплювались там в полеті під небеса розпливаючись тужливо в пораннім сонцю.

Поранкові проходи на гори в ліс — се була найкраща часть мойого побуту літом у родичів. Ідеш оттак рано, як в місті ще неповорушно і купаєш ся в чистім неповорушнім повітрі.

Опинивши ся відтак вже десь, високо на горі і глубоко в лісї станеш, роззирнеш ся — і слухаєш. Не іде щось лісом непорочне — святе? Так. Се сам Господь іде і благословить його глубоку тишину

Господи ти тут!

Як ніде тебе нема, ні по церквах, ні в людській груди — то тут — Ти є!

* * *

Пізнійше.

Щоб дістатись як найскорше від нашої і Обринських хати на гору, а далї й в ліси ми мусїли в перед переходити ріку. Так і я. Не хотячи однак переходити мосту, котрий був поставлений чи не серединою невеликого містечка, вимагаючого від нашого мешкання з годину ходу — я пішов прямо так зв. короткою дорогою, по за наші і Обринських сади, котра вела до одної кладки. Звідти діставалось скорше на другий бік.

Кладка, поставлена з широких дощок, була всеж таки не ширша як на одну людину. Приступаючи до берега ріки, і звідти на кладку я побачив нараз на противнім березї, дївочу постать в котрій по рухах пізнав я молодшу Обринську — Маню. Я станув і вагаючись ждав.

Вона там на другім березї, на кінцї кладки, пізнала мене очевидно, бо так само станула, і неначе і собі чогось вичікувала. Рано вилетїла як той жайворонок, подумав я. І коли до перва вихожу — вона вже відкись вертає. Куди ходила так рано? Побачу зараз, який настрій проти зарозумілого формалїста. Злагіднїла трохи? Від послїдної дискусії в садї, ми ще не бачили ся. Коли б

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нагода обізвалось нараз щось в мені, щоб потрохи пімститись — і з тим в раз я злобно усміхнув ся. „На разї студією фізіономії „старих“ пригадались мені слова, найстаршого її брата. „Побачимо... побачимо серце... Коли наспіє відповідь від твого вченого“.

Відтак не вагаючись вже довше анї на хвилину, я ступив смілим і певним кроком на кладку, що вона аж легко угнулась. При тім кинув я оком в перед себе на молоду дївчину. Що вона там гадала?

Очевидно перечікує аж я неперейду перший, щоб не стрінутись в посередині кладки — думав я.

Гадаєте?

Деж там.

Угледївши мене бистрим оком, вона нараз нїби блискавкою рішила ся, і неначе заповідаючи менї якусь боротьбу, пустилась і собі переходити кладку. Та я тим не змішав ся. Неначе не бачучи її, що зовсїм на кладцї, я йшов однаковим і певним кроком в перед. Відтак, вже десь по за серединою ріки де здавалось була вона найглибша я станув і — поглянув на неї. Обоє не могли ми йти щоб не стрінути ся. Може вона завернеть ся.

Але нї. Ось вона нїби не замічає мене, і йде далї проти мене. В менї спалахнуло гнївом і я приспішував ходу. „Пожди пташшко... подумав я — нинї ти побачиш куди веде упір — і пішов. За кілька хвиль я опинивсь перед нею — однак в раз зі мною і вона станула. Я поглянув на неї. Була біла як снїг, очи мала спущені, брови зморщені, а уста були затиснені.

Я, споважнївши чомусь, зрозумів її нараз і менї стало жаль молодої дївчини, що так наслїпо, майже дитячо піддавалась якомусь, як менї здавало ся штучно-виплеканному почутю упору, або може на її думку ненависти до моєї особи...

Як казав я — я станув. „Добрий день вам панно Маню! — обізвав ся я з уданим супокоєм, і подав їй руку. Вона глянула на мене заляканими очима, що в тій же хвилї, набрали виразу гордої відпорности — і „добрий день“... бовтнула стисненним голосом, і знов приступила крок близше проти мене, так що ми вже близько станули проти оебе — і я виразно міг бачити, як в неї з внутрішнього зворушення дріжала на нижних грудях ясна легенька блюзка.

„А тепер що буде?“ Спитав я усміхаючись. „Перейдете коло мене? Чи я коло вас? Не бачите який я великий, і місця для нас обох нема? А т у т ріка глубока панно Маню! додав я остерегаючо. Впавши можна навіть утонути!“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Бажаєте, щоб я назад вернулась?“ Обізвалась дівчина врешті і її уста задрожали наче до плачу, між тим коли я сам сильно споважнів.

„Так воно виходить“. Відповів я. „Як бачите, я маю за собою більшу половину кладки — тож шкода, щоб тепер вертав ся“.

Вона окинула мене поглядом, і я перелякав ся тих очей... перелякав ся, а заразом стало мені любо і мило від них, так що я насилу відвернув ся, щоб не пірвати її в руки і притиснути до себе. Звичайно були вони такі дитячі і молоді, такі повні Нестарового єства... а тепер в тій хвилї стали такі чимось переповнені блискучі і поважні...

„Бажаєте, щоб *я* вернув ся панно Маню?“ Спитав я замісцьі всього лагідно і приступив до неї цїлком близько.

Вона мовчала і подивилась на воду.

„Хочете?“

Мовчаннє.

„Або, щоб я в воду скочив?“

Вона все ще мовчала.

„Залежить вам справдї на тім, щоб я вернув ся?“ Спитав я терпеливо і склонив ся до неї...

Вона заперечила головою не отвераючи уста.

Я відітхнув. „Я не вернусь Маню“... сказав відтак, вкладаючи на силу супокій і твердість в свій голос. „Не вернусь хоч повинен би се з огляду на лицарскість проти дам вчинити — і не бажаю, щоб і ви вчинили се — хоч — се кажу я прямо — воно було б краще, як би ви були трохи лїпші. Однак вам.. як догадуюсь залежить більше на тім бити головою об мур... моцуватись... проти... ну, може і проти себе... чим, щоб вас мали люде за добру і уступчиву. Химерна з вас дївчина!“

Вона, не поглянувши на мене, викривила погірдливо уста, нїби усміхаючись, а властиво закриваючи в тій хвилї якесь сильне, внутрішнє зворушеннє, обізвала ся спішно. „Після вашої думки“.

„Після моєї думки. Так воно і є“. Сказав я. „Я питаю вас. Не приходить вам нїколи на думку, що... будучи такою неприязною справляєте тим де-кому прикрість?“

Вона поглянула на мене.

„Менї не здаєть ся пане Олесь“. Відповіла холодно. „А що там взагалї може кому на тім залежати — якою я є — я не думаю. Я надто маловажна людина, щоб своєю особою справляти кому приємність або прикрість“.

Я зіґнорував її послїднї слова.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Що маю я зробити на вашу думку, панно Маню? вертати? Бажаєте того?“ Спитав я зворушений.

Вона борола ся через хвилину, а відтак сказала „не хочу“.

Я як недавно відітхнув, а далї усміхнув ся. „Не хочите“. Значить цїкаву нашу ситуацію розвяжемо тим, як гордийський вузол, що одно з нас — скочить у воду!“ мучив я її далї, не звертаючи ока з її нїжного профілю, а в души любуючись якимось нею, передомною затаюваним зворушенєм „Одначе позаяк з того“ — тягнув я далї, „не буде жадному з нас хісна, то я поступлю так, як поступають старші з капризними дїтьми“. І заким вона могла надумати ся, що я маю на гадцї — я, не сказавши більше і слова, обняв її, мов справдїшню дитину за стан, обернув ся з нею і поставив її позад себе.

„Так“. Сказав я, відітхнувши повною груддю. „Тепер можете вертати далї. Сьогодня, як менї здаєть ся, ми собі послїднїй раз в дорозї станули. Більше сього не буде“. З тими словами доторкнув ся я легко капелюха, і поглянувши в її очи, що заблисли великими сльозами — обернув ся і відійшов далї. Коли доходив кінця кладки, я оглянув ся. Дійшла вже до другого беріга.

Нї. Саме доходила. А тепер... ось, і собі оглянула ся. Я зняв капелюх... поздоровив, а вона не зважаючи на те, скочила живо з кладки на беріг, і побігла далї. Гу! яка дика, упряма! Така була вона.

. . . . . .

. . . . . .

В лїсї ходив я довго.

Нїколи доси не почував себе таким вдоволеним, як сього прегарного поранку. До того здавало ся менї, що вона все десь знаходила ся недалеко мене, що десь заблисне її ясна одїж з помеж смерік. Нїжна, з гордим капризним елєментом в души, з надвишкою якоїсь сили; що мучила ся сама, неначе в неустаннїй пошуканцї, за відповідною для себе акцією, — а там і я станув на її дорозї...

Що поборювала вона?

Мене, чи себе?..

Чи я помилив ся?..

О, гордий мужику ти, — Богдане... Куди загнав ся!

* * *

Пізнїйше.

Сьогодня мав я з своєю матїрю гострійшу дискусію.

Я збирав ся по довгім часї на часок до Обринських, а що в нас цвіли саме тодї гарні гвоздики, між тим один снїжно-білий —

Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

я зірвав його, щоб понести його Мані. Зірвавши два такі цвіти, я був саме тим занятий, завивати їх в тонкий папір — коли моя мати в ту хвилину вступила в мою кімнату.

„Кому ти отсе лагодиш мій сину?“ Спитала, і опинила ся близько коло мене. Я потрохи змішав ся тим несподіваним питаннєм. Однак лиш на хвилину. Вже в слідуючій я відповів спокійно. „Я іду до Обринських і несу дівчатам цвіти“.

„Дівчатам Богдане?“ Спитала мати і тут же споважніла. „Старша заручена, як сам знаєш, може буде в неї незабавки і весілле; отже її цвіти від молодих людей приймати здаєть ся—ледви чи випадає. Оскілько я її знаю, вона їх і не прийме. Вона дівчина зарозуміла. Я утримую, що ти молодшій несеш їх. Признай ся!“ послідні слова сказала голосом твердим приказуючи.

Я маму свою любив і шанував, як може рідко який син, але саме в тій хвилї, коли вона опинила ся нараз коло мене, висока з обличчєм, що перебрало вираз (коли хотіла) холоду і розказу — я сам похолоднів.

„Ну?“

Я поглянув роздражнений на се запитанє на неї.

„Що вам мамо сьогодня?“ Спитав я. „Несу цвіти, то і несу. Чи варто з сього робити запитання?“

„Варта остілько мій хлопче“... обізвала ся вона, підсуваючи окуляри аж на чоло, неначе вони завважали її в тій хвилині дивитись повним поглядом на сина. „Варта о стілько що вже давно хотіла спомянути, щоби ти... т а м... вона кивнула головою в сторону Обринських: „не зачинав собі з дівчатами, а особливо з молодшою. В о н а н е д л я т е б е“. Мені вдарила від її слів, вся кров до лиця. „Що вам мамо на думку приходить?“ Спитав я.

— Воно мені не від нині на думці — не новина для мене“. Відповіла вона сухо. Я вважаю вже від довшого часу, що ти тою дівчиною займаєш ся. Хочу тебе власне остерегти, що та Маня не є п а р т і я для тебе. А більше нічого. Обринський хоч честний і визший урядник але в б о г и й. Родина більша, видаткі великі... що він може донькам дати? нічого майже“.

Я розсміяв ся в голос — не відповівши нічого.

Мати уразила ся, і поглянула проникливо на мене. „Такої голої невістки...“ почала наново, „я не приймаюсь сину, і не дозволю ніколи щоб мій син, одинока моя дитина, внук владики над котрою я — лиш Господь знає як дрожала і дріжу, котру сама одна виховала на людей... бо батько я к с а м з н а є ш... за своїми требами... а там... (тут вона викривала гірко уста) і за... склянкою...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не так побивав ся за нею як я. Томуж тепер... де-б я мала своїм сином, чоловіком вже на становищу радуватись і гордитись він звертає свою душу до... такої Мані! Де твоя розвага, де твій звичайний розум?“

Тепер я вже не сміяв ся. Випростувавшись проти неї, що була висока ростом, що майже перевисшив її статочну постать я спитав. До якої Мані мамо? Чи маєте Ви тут на думці панну Обринську?

— Так. Панну Обриньску; як що я з за малим респектом о ній виразила ся; відказала глумливо, а відтак додала. „Ми розуміємось добре мій сину, і не потребуємо між собою політикувати. Я тобі повторяю ще раз. Я завважила від довшого часу, що ти займаєш ся Обринською, хоч ніколи про те і не згадуєш. А ся дівчина не для тебе Богдане. Дай собі з Обринськими спокій, а найбільше з нею. Дівчина готова уроїти собі, що справді будеш з нею женити ся, між тим коли ти повинен сам обчислити, що з такої женячки нічого для тебе не вийде — і що передовсім я є тією що для одинокої своєї дитини вибере пару. Ти повинен в священничих кругах обзирати ся, але не іти між урядників. Що там знайдеш? Статок, маєтки? Там все без фундаменту. Дівчата виховують ся для ока. Все їх майно поверховність. А що до розуміння господарки такої, як твоя мати її розуміє, то ані не питай! Звідки? Там з шилюга та в рот. Дай собі спокій Богдане, не вона для тебе. Господь знає чого вчипила ся вона до тебе! І почервонівши нараз з якоїсь мені незрозумілої лютости — вона урвала і вмовкла.

Я був що правда з вдачі більше спокійної і поважної, але отсим словом, я не міг довше спокійно прислухуватись. „Що значить ваше вона мамо? А по друге про женячку мені ані не снить ся! щоб чого не бракувало, щоб то мою жінку, не я а родичі, взглядно ви мамо удержували! Я доперва два, три роки як служу, тож про женячку думати не можу. Чим жінку утримаю? Отже куди загонюєтесь ви з нею? Чим то та дівчина така велика в очах? Далиб спокій такій бесіді мамо, був би вам далеко вдячнійший.

— Моє вона Богдане обізвала ся вона наново „се те, що дівчина з таким диким, чи як то по модно виражають ся „поступовим“ вихованєм не найшла би відповідного місця в нашій хаті, де все діеть ся по традиціям, стародавних добрих ґаздинь, де заховують ся старі, давні обичаї, хоронять ся народні святощі... а нараз між все те в спокій моєї, поважної взірцевої хати донька урядника еманципантка!.. маєш! Сам скажи. З одної сторони вона собі голову наукою забиває, а другим боком і хлопцям рада. Кого ти по-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ставиш коло себе, беручи її за жінку? Що вона? Чи то яка репрезентація? Вправді Обринські гербові, але що з їх гербу без маєтку? Не Українцям бавитись в герби як иншим народам. Їм що инше треба. Вже би вся моя фамілія, а то сама священничиська добре за голову вхопила ся, дізнавшись що Богдан Олесь внук колишнього владики так славно оженив ся! но, но! Тож бачеш сину... додала лагіднійше, побачивши що я а ні словом не перебиваю її „спамятай ся за ким заженеш ся. Більшого добра, як його твоя мати тобі бажає... не придумає для тебе ніхто“.

— Дякую вам мамо. Відповів я її спокійно, між тим коли в моєї груди щось аж варило ся. А що до того, що Обринська дівчина з диким вихованєм, і по вашій думці хоч до науки хапаєть ся, з другої сторони і мужчинам рада то ви помиляєтесь! вона дика мамо, але дика, як і вони всї ті Обринські, вздержливі, амбітні. А що до другої точки що вона рада мужчинам — то ви ще більше помиляєтесь. Коли ви се бачили, завважали? Спитав я і тут же нервово розсміяв ся.

— Спитайте ся мене мамо яка вона дійсно; ота по вашому така Маня -- а я вам скажу. О матері, матері! Кликнув я гірко. Хтоб годен вам догодити! які ви добрі, а які страшні, і самолюбні. Хтоб своє щастє в ваші руки уклав! „однак я знаю“ додав я відтак, що найбільше паде на вагу в оцінці сїй молодої дівчини. Се все ж таки те мамо, що вона без маєтку. Та дарма мамо, в тім дівчина не винна. Так невинна як і в тім що ось я зірвав сї білі цвіти.

— То ти легковажиш мої слова сину? Спитала мати, і глянула на мене з жалісливим докором, яким гамувала мене нераз, коли був я малим хлопцем, і не все хотів піддаватись її приказам.

— Я не то щоб легковажив мамо, сказав я спокійно, але просто ви уроїли собі щось, що навіть ще і в мені не сформуловалось. Ані разу я ще про жадну женячку не думав, а ви он куди вже зачислили ся. Я навіть не сказав вам що люблю її...

Вона усміхнула ся і махнула рукою. „Такі справи зачинають ся цвітами — кінчать ся женячкою, сказала. А ти знаєш сину, що стілько всього мого щастя що ти і твоя доля. Я несказано тривожусь о тебе. В тебе нема мого характеру сину — докинула тихше, неначе за її словами крило ся ще щось більше як те що вже отверто заявила — твердою що... як би не він в мене Богдане — ми б сьогодня не були, заможними, а цілком убогими незначними людьми. Багато перебула, борола, напрацювалась я сину, за ким прийшло до того з нами що є.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Я знаю мамо. Відповів я. „Я знаю“ — а з тим запевняю вас що ніколи не буду невдячний проти вас. Одначе...

Одначе... женитись... будеш так як сам схочеш — без взгляду на бажаня твоєї матери. Правда? Настоювала на своїм.

— Як буду коли женитись мамо. Відповів я — усміхаючись, з Манею чи иншою; все одно; однаково буду для себе женити ся, так як батько мій, женячись — для себе женив ся. Більше не можу нині сказати і прирікати, бо нічого і сам не знаю. А тепер не журіть ся Бог зна якими видільнями з будуччини, бо все те пусте мамо. Здаєть ся я лиш оден в вас мамо... додав я поважно, знаючи, що тим словом я побиваю її не аби як.

— Оден, синку мій... оден... сказала вона, і приступивши до мене притиснула мене так щиро до себе, що я не промовивши ні слова, притиснув її руку так само до своїх уст. „Не дивуй ся моїм словам сину... додала, ніби шукаючи помиреня за свої слова. Мені серце само не дає супокою. Все щось віщує про тебе — і ту дівчину; тому я так сину, иноді і в ночи як негодна уснути, боюсь і мучу ся ріжними гадками про тебе. Кілька разів вже і самій панні Обринській, хоч і як її люблю і шаную ба і самій дівчині, от так в балачці через штахети ніби жартом натякала — що ніколи не дозволю, щоб мій син де небудь оженив ся, а найменше з убогою і еманципанткою! І здаєть ся вони мене добре порозуміли, бо від того часу, щось між нас мов вступило — хоча... я проти старої дійсно нічого не маю, і люблю і шаную наскрізь як добру і чесну людину. Я прокинусь мов вколений і витріщив ся на її. „Мамо!“ Кликнув з жахом. „Ви справді могли щось подібного панні Обринській, тій так високо поважаній жінці і їй доньці натякати?“

— Ти в мене оден сину, а більше мене нічого необходить відповіла. „Впрочім“ додала. Ти чого так перелякав ся? Чи справді лише тому що я мудрій матери дала до пізнання, щоб свою доньку ліпше берігла — а її, щоб собі непотрібних річей в голову не брала. Не бій ся! Я ліпше знаюсь на жіночій тактиці як ти! Не оден попав ся за те, що був добрий і чесний. І щоб дівочі уроєня не розбивати — запхав голову в ярмо — і лиш тоді отверезив ся як було за пізно. Чи треба і тобі подібної долі? Я тебе не віддам з під свого надзору так легко як думаєш. Будь ти собі і який повнолітний мужчина, з того всього я смію ся. Ти передовсім моя однісінька дитина, одинокий мій син — инше в около сего для мене маловажне. Сама Обринська мене добре зрозуміла — а дівчина — не менше.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я боров ся з собою. Гамував ся щоб не скипіти проти матери, котрої любов становила моє бутє-щастє — а заразом мене як от і в сій хвилї просто тероризувала. Свідомість, що моя мати, могла таку жінку як паню Обринську і враз з нею і її непорочну пташину своїми натяками обидити відбирала менї рівновагу. Я пірвав за капелюх і звернувсь до дверей.

— Куди Богдане? Спитала мати, мов сказала „стій!“ — а був в неї орґан на причуд гарний і владіючий. Я станув. До „них“. Відповів я з твердим супокоєм.

— По що? спитала мати. Оправдати твою матїр? Залиши се. Я свого слова не відкличу... як не додала ще що!! Отже бачеш Остань. Я ще завсїди твоя мати, додала гірко.

— Що сказали вони? Спитав я вмісто все.

— Нїчого. Обринська не відповіла анї словечком, а молода... о скілько собі пригадую — закривши лице обома руками, незамітно зникла. Але що анї одна, анї друга, особливо молода не взяли собі мої слова надто до серця — свідчить факт що в кілька неділь пізнїйше бачила я, як та сама по твоєму „дика“, „як і всї Обринські“, вилетїла ранесенько в лїс щоб вертаючи здибатись з мужчиною на кладцї, щоб він, син мій, котрого амбіцію з малку я виховувала по-над все взяв її в обійми і...

— Мамо, анї слова більше...

Вона розсміяла ся. „Ти вже тепер то й говориш сину, де її ще не маєш?“

— О мамо ви страшні!

— Я то бачила. На свої очи бачила Богдане. Припадком з нашого поду, куди все ранком лїзу щоб звідти надзирати за пастухом чи він... ведучи худобу на пашу поїть її при ріцї. Отже те, що бачила своїми очима — тебе і її — не зміню. А тепер іди, і стережись, бо як бачиш в мене очи отверті... І справдї я „пішов“. Пішов на те, щоб кілька хвиль пізнїйше зробити так, як вона закрила обличчє руками і усміхнулась гірло. О матері! яка жестока, самолюбна та ваша доброта, яка вбиваюча .. яка брутальна...

(Далї буде).

Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

К. ШИРОЦЬКИЙ.

На руїнах Бакоти.

(З подорожних вражінь).

Вздовш лївого боку „Гайдамацького шляху“, як зовуть на Поділю Днїстер, тягнеть ся велика смуга гір, що підпирає собою Карпати.

Почавши від Карпатів вона спускаєть ся до Днїстра великою полониною, званою „Поділєм“.

Подорожникови, що вступає сюди, представляєть ся зразу безмежний плоскогористий подїл, захищений горами від заходу й обмитий численними ріками. Місцями він, обвіяний східними й південими вітрами, немає доброї рослинности, але більше по нїм пишають ся ниви, а в низах — там блищать млаковини, ростуть очерети помішані з лозами й рогозою; там ґрунт вкритий роскішною травою; його засипають часом злїзаючі мнягкі гори й там добре ростуть виногради, дуб, грабина, дерен й морелї.

Множество притоків Днїстрових тут прорізують собі глибокі ложа. Береги сих рік — то простовісні скелї, то рідко-де пологі спуски — часом на страшній високости мають чудові форми. Вони пориті й поточені рощілинами й бескетями розмитими рідкими дощами й обдутими вітрами; то вони червоні, як крівля в своїх отворах гірських, то зеленковато-сиві, то жовтаві й білі з чуднити формами релїєфу. Їх хвилясті, вилискуючі на сонцї крейдяні хребти, роблять незвичайно красне вражіннє.

Часом видаєть ся, що то нїби якісь стїни з ґарнїтами, різбленими сохами (колюмнами), вікнами, — нїби зачарований город закритий муром, або який середновічний замок чи просто вежа з стрільницями й мурами.

Горде польське панство тепер пишаєть ся тут своїми вже фальшованими замками, але є ще багато й стародавнїх руїн.

Над сим краєвидом світить безхмарне небо вповите зраня димкою Днїстрового туману то ледве помітного, то повертаючого часом палкий соняшний день в хмурну й бурну негоду.

На згірях тепер серед руїн пасуть ся отари овець, лїтають хижі орли; там ще за тисячу років й більше перед нами буяло житє, але безперестанні війни ріжних племен його вкоротили.

Великі міста й села кинуті мешканцями розвалили ся; їх занесли піски й каміння з гір так, що нїчого не знати з безфоремних поруйнованих груд.

Більшість їх належить до тої пори, коли в краю вже сидїли Словяне—нащадки Уличів чи Тиверців.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Сповідаючи християнство, й, видимо, дуже щиро, мешканці сї лишили багато памяток релїґії в образї мурів з монастирів, храмів, печер, образів і хрестів. Християнство й штука його в українських Словян дає тут для найтемнїщої доби її з віку XII — XIV пребагато нового й поучаючого.

Бакота на Поділю — одно з вогнищ того старого житя.

Вона стоїть за Студеницею, вище Ушиці, де Днїстер, йдучи з північного заходу до Чорного моря, звертає раптом на північ й знову поворотом на південь робить велику луку — долину оточену горами.

Колишня Бакота мала уявляти з себе щось своєрідне й, можна б мовити, казкове. Річ у тім, що частина її тепер замита либонь водою, а друга частина закрита в масиву гори, де житла роблені були виїмом в скелї — цїлих проходів й печер у кілька поверхів.

Складений з сланцевих шарів, ванняку й глини масив гори Бакотської, обмежений нинї забагливо розмитими й розваленими стїнами берегів, з самої луки Днїстрової здаєть ся нїби пороблених нелюдськими руками.

З віку XII тут була столиця цїлого „Понизя“ (Поділя). 1240 р. під час походу Батия, каже лїтопись, тодїшнїй галицький князь Данило пішов був збирати на Татар військо до Угрів і до Ляхів. Татари на сей раз не зробили галицькій землї жадного лиха, зате свій боярин Доброслав Судич, попів внук „грабяше всю землю и вшедъ въ Бакоту и все Понизье прія безъ княжа повелѣнія“. Се перша згадка за Бакоту, яку маємо в лїтописях, але як селице Бакота істнувала вже й до тої пори, бо коли для Доброслава вона стала ключом до всього Понизя, то видко що ключ сей був не новий, рахуючи на те, яке було тодї тяжке житє й як тяжко було вкоріняти ся тодї на якомусь певному місцї.

Доброслав Судич з Бакоти самовласно правив цїлим Понизєм до р. 1241, поки не послав на нього князь Данило свого писаря („печатника“) Кирила, котрий звоював Доброслава, і відбив напади Болохівських князїв та князя Чернигівського Ростислава Михайловича.

Року 1255 в Бакотї сидить правитель Милій. Крамола і зрада панували тодї в старім Галичі й Милій, як тільки почув що Татари йдуть підбивати під себе Поділє, зрадив свого князя Льва й став Татарином. Але Лев не дарує Бакоти; він її відбиває від Татар назад й знов дає її розкаяному й помилованому Милієви. Лукавий Милій, одначе, знов передав ся Татарам. Видко, військо князьове, й нарід змагали ся проти того, бо Татари Бакоту поруйнували, а кріпость її цїлком знищили.

Від тодї Бакота зо всїм Поділєм пробуває в руках татарських аж цїлу сотню років.

Після битви на Синїх Водах (1362 р.) Бакоту забрав від Татарів

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

литовський князь Ольґерд й віддав її „господарям Подольської Землї“ — Коріатовичам. Тодї Бакота відновила ся й виросла.

З року 1393 від останнього Федора Коріатовича Поділє силою відбирає великий князь Витовт й дає його Ягайлови, а Ягайло — Свідригайлови, поки сам не відібрав у нього свій дар назад. З сеї пори заходять на Поділє польські елєменти, а р. 1434 Ляхи тут роблять „Подільське воєводство“ з кількома округами в тім числї й Бакотським; Бакота від тодї упадає остаточно, бо р. 1431 при війнї Литви з Польщою замок її був поруйнований, а нарід вибитий.

На те місце старої Бакоти, де вона схована в горі на висотї 50 сажнів в обривистих скелях засипаних грузом, тепер не зовсїм лехко доступити. Колись тут люди лїпили ся в своїх хатах як в гнїздах ластівки. На місцї їх видко здалека якісь чудні контури й зіяючі дїри входів до печер великі, то ледви помітні. Тут внизу під горою панї Мельник находила ще слїди меґалїтичних будов — цїлу цікльопічну стїну без цементу, а на меґалїтах бачила навіть якісь рисунки роблені руками первісної людини, але тепер від тих памяток і слїду нема, бо до них розбивали ся Днїстрові ґалєри й їх мусїли розірвати ще в 1886 роцї.

Там на скелях можна було бачити також і характеристичні прикмети епохи меґалїтичних будов — висїчені в камінї ямки на взір людських або звірячих ступнів, — слїди якогось культу чи що.

Одначе найбільше заховало ся в Бакотї старовини пізнїйшої, вже від словянсько-руських часів — в формі деяких памяток християнського культу, що заціліли не лише від останнього погрому Бакоти 1431 р., але й ранїщого зруйновання її Татарами 1255 р.

Після погрому татарського, каже лїтопись, „не стало в Подільській землї нї одного міста (городу), нї деревом рубленого, нї камінєм будованого“, однако Татари давали завше своїм підданцям волю віри, так що черцї в Бакотї й церкви зоставали ся цїлі. Тому то й Коріятовичі, як прийшла ся в їхнє посїданє Бакота, „застали тут черцїв на горі“.

Не знати саме до якої пори пробували в Бакотї ті черцї, але зо всього видко що в XV в. їх вже не було, бо нема про них жадних вісток нї в джерелах історичних, нї в памяти народнїй, а р. 1341 Бакота, як відомо, остаточно була поруйнована у війнї Литви з Ляхами, й вже під польським панованєм навряд чи змогла б утримати православний характер своїх святинь; скорше б ті святинї було повернуто на латинські й тодї б вони дійшли до нас цїлі, а не збиті великою руїною.

Видно зо всього, що засипали ся з гори лиш незначні частини тих кошловиськ де були черцї, а цїлі ряди їх самих і прибудовок до них пропали безслїдно.

Гора тут, де монастирисько, висить на 75 сажнів від Днїстро-

Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вої долини й в верхах являє з себе простовісну стіну, що виступає ніби яка велитенська вежа.

В ній саме на високости 45 сажнів нині рощищений пляцок в 7 квадрових сажнів з твердою вапняковою підлогою. Починаючи від сего пляцка над ним і в боках від нього видко перш за все ряд пічур. Се ті ніби катакомбні аркасолії й льокулї, де ховали ся колись мерці.

Далї йдуть ряди дїр в стїнї гори — то ходи до печер. Печери того типу що й в Київі, в Зиминї (на Волини) й в Харківщинї, обвіяні ароматом старовинного великокнязївської доби русько-українського житя.

Так само як і по других місцях копались сї печери з великим старанєм, з дбанєм о спасеннє душі в затишку від миру, серед пишної природи. Цїлі столїття багато людий довбали сей твердий камінь й зглажували стїни свого пристанку, прикрашаючи його красним мальовилом, гарною різьбою, чистою шлїфовкою стїн і зводів, а час закрасив їх чудесними вапняковими скапами.

Рядом, одна коло другої йдуть печери вглиб гори, сумежно, одна з другою звязана переходами, й виходами на Днїстер й на гору.

Між печерами перед пляцом — розвалений лук, мур якийсь, камінь, ніби стіл під луком, чотирокутні ями в підлозї з фелцами на віка, лежанки — печури в стїнах, ходи до печер. Се ясні слїди якоїсь будови; стіл видає ніби престолом, поруйнований лук — то уломок тріумфального зводу церковного над вівтарем. На нїм сидїла баня, бо сусїдня стїна з природної скелї видко підпирала баню й з другого боку. Тут знайшли ся й слїди вівтарної загородки з каменю та образи святих на тих же каменях. Поклали тепер на загородї маєстат, стіл престолом освятили, — поклали книги на природних камінних уступах замість крилосу, припняли над тим всїм дах з ґонтовим накритєм й на старім святім місцї знов стала церква, що своєю простотою свідкує за велику давнину.

Підіймати ся сюди з пляцу треба по високій драбинї; се свідкує за знївеченє цїлого нижнього поверху, який мав тримати тут колись цїлу систему будов.

По драбинї можна залїзти також в печери — ті що зязані з церквою й ті що мають окремі виходи.

З церкви до першої або другої печери ще треба підіймати ся по двох камяних східцях. Перша праворучня печера висока в 1 метр з 12 сантм. ($2^1/_2$ арш.) і широка на 100 сантиметр. ($1^1/_2$ арш.) тягнеть ся на 4 сажнї. При входї до неї з правого боку цїла кімната висічена в каменї в квадровий сажень великости з низькою стелею, а на кінцї печери нова кімната в $1^1/_2$ саж. $\times$ 1 саж.; за нею ще одна кімната зовсїм маленька. Всюди в печерних ходах й в кімнатах — в стїнах зроблені лежанки на високости майже одного метру, широкі на

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

1 арш. й на сажінь завдовжки з фелцами на дошку. То місця на похорони. Коло них з боків й над ними сліди вбитих цвяхів — там висіли лямпади. В самій крайній, останній кімнаті по під стіну зроблена ніби призьба, а за нею стіна вибрана на взір стола. В підлозі пороблені одні ями на мерців з фелцами, щоб закривати, — а другі для підпор, бо кремниста й ванняна стеля мала обсипати ся.

Стеля в печерах йде усюди круглим склепінєм, лиш в одній кімнаті — зовсім рівна. Подібні склепіння бачимо тут у всіх печерних ходах, що йдуть сумежними рядами в глиб гірського масиву.

Перед ходом до крайньої печери, тільки що описаної, де вже тепер церква прибудована, не далеко від крилосу, де була колись підпора під банею, бо тут же уломки луку, маємо на стіні сліди мальовила — якісь кольорові пасмочки й тут же напис кирилицею:

ГИ

Григории уздвюглх мѣсто се
кѣки х҃ х Григорыа
игумена давьша
го силу ст҃му михаилу
Б҃ тв҃
Б И

З напису видко, що тут був колись Михайлівський монастир заснований може ігуменом Григорієм і тільки, бо палеоґрафічні особливости напису пропали завдяки тому, що він замальований тепер олійною фарбою й невдала копія його на папері заступає його місце. Де які літери у всякому разі говорять за XII в., а форми язикові свідкують, що маємо діло з Українцями.

За ту ж приблизну пору говорять й кольорові рисочки, що зостались на стіні недалеко від напису. Се ніщо инше, як красна полілітія чи ліпше мовити, підробка під неї; ся прикмета відносить ся особливо до віку X — XII в Київських й Новгородських храмах на Руси, а прийшла сюди у чистій формі многокамінних інкрустаций, або фарбованих імітаций з них на стінних цоколях від Візантийців й старого клясичного світу, де була воспівана ще преславним Гомером.

Треба згадати ще й те, що коло самого напису і всюди також повирізувано богато усяких хрестів, ліній і літер на стінах. Сї, так звані, graffitti після докладних студій над ними дали б певні дати про часи монастириська й про його мешканців. Де які з тих graffitti, принаймні, ясно вказують на Візантию й ніби звязані з численими graffitti в Лядавських печерах на Поділю.

Від ряду дощів в протязі кількох віків, від підземних вод, що

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

пройшли тут над печерами, на стінах монастириська заховали ся ледве примітні й дуже затерті сліди росписів на релігійні теми, невіджалувано пропащі, однако, й незвичайно важні для нас ради своєї високої техніки. Ті нечисленні фраґменти фресок, що ледве ледве тримають ся купи, уявляють з себе образ якоїсь жіночої голови у мафорієви — ніби Богородиці Діви, також погрудя якихось трьох святих — мужчини в середині одягненого в панцир і в корзно і двох женщин по боках. По одежі середньої фіґури можна б гадати що се змальований фундатор монастиря з високого князівського роду (в корзні). Образ його як раз уміщений в церкві в тім місці де звичайно в старовину на Руси (в Київі, Новгороді) й в Візантиї містили образи фундаторів.

Є ще й третий фресковий фраґмент трохи цілий, на нім голова якоїсь святої жінки й чоловіка.

Цікаво приглянути ся до сих уломків. Фарби покладені в них тут серед чорних контурів — по Бог відає якому давньому звичаю, утриманому ще у нас в XII в. в чисто візантийській ґаммі, з характеристичними візантийськими оживками лиця, величезними різкими очима, натхненними одвертими лицями.

Се прямо чудові зразки місцевої штуки в візантийській одежі, але се ще нічого не варт в порівнанню з тими плоскорізьбами які тут є вироблені в стінах.

Деякі плоскорізьби в старій Руси — Україні в в. XI — XII ми знаємо. Знаємо образи вроблені в надвірню стіну абсіди Михайлівського монастиря в Київі, образи Оронти та св. Теодосія й Антонія в мурах лаврських і знаємо де які старовинні плоскорізьби в лаврській бібліотеці й в Чернигові, але нічого подібного Бакотським різьбам ми там не зустрінемо.

Справді, коли у всїх перечислених різьбах ми нічого не бачимо окрім простого наслідування Візантиї а може й преломленого в ній Романського заходу, то на Бакотських релєфах ясно вздрінемо не якісь там візантийські форми, а просвіток відроджуючого ся заходу. Вже не просто плоскорізьбу бачимо а живописну плоскорізьбу, не просто абстрактну фіґуру святого, а одухотворену, навіть приближену до натури через розмальовку на взір, напр. Донателльової, а може ще й романської манери.

Зявище, взагалі, незвичайне й варте більшої уваги, а ніж се досі робило ся! Не вірить ся просто, щоб напр. вирізаний тут образ Пречистої Діви міг зявити ся на Україні хоч би в XIV вікови, тоді як ще на заході ледво ледво загорав ся світ житя в образах Джотта й Чімабуе, а над самою Україною висіли вічні опаски від Татарів, від Ляхів, від Угрів й від своїх.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Се, треба сказати, або якась невдала підробка під давний стиль, або несумнівний ренесанс. Але що ж тоді? Чи вже ж ми опережали захід?

І вмисне призначеній сему питанню розвідці надію ся показати пізніще, ще се справді так, що Україна дійсно в де яких випадках випережала ренесанс у штуці, бо не дурно ж мистецтво так раптом розцвіло у нас в XVI віку.

При печерах в Бакоті в церкві над крилосом і написом висить оправлений в раму і найдений тут при розкопах в 1889 році, вилятий з міди образок на 8 снт. завширшки й довжки. Він містить на собі образ Богородиці з написом МР ѲѢ досить пізньої роботи. Богородиця стоїть з жезлом в правиці, до неї прибігають багато людий молодих і старих з бородами й вусами й бритими лицями з підійнятими руками, в видимо місцевих одежах. На полях образка орнамент з ліній й зірочок й з слідами чорної емалї. Зверху прироблені до образка рамці з двома шестокрилатими серафимами між котрими троє людий з потірами. З самого верху (в $1^1/_2$ сант. над ними) малесенький обрасок нерукотворного спаса з нерозібраним написом. Що се за композиція трудно вирішити — мабуть се в горі якась літурґічна сцена, а ніяк не св. Тройця як думають.

Печери в Бакоті відкриті не всї. Там ще скриті завалені грузом не аби які скарби, бо з осипів серед скель видко невідкопані лябиринти ходів, з кімнат і склепінь.

Коло печер вгорі бє жерело, з якого брали воду старі Бакотяни. Вода біжить й спадає з високости в саму долину. На жерело покладені шматки точила знайдені в горах (радіус 48 снт.), а зверху збудована деревляна капличка.

В бік від джерела сажнів з шість ближче до печерної церкви стоїть ціла ще стїна на 130 снт. загрубшки. Колись вона була монументальна, спускала ся від монастиря до долини де п. Мельник бачила ціклопічний мур й знаходила кремняні струменти. Тепер же її почасти розібрали, щоб не впала.

На розкопах 1889 р., оповідає сторож монастириська, знаходило ся богато предметів побутових, церковних й з військового житя старої Бакоти: мечі, стріли, списи, чаша, дискос, свічники й т. и. також знаходила ся сила кісток і черепів, між якими був оден вельми великий, що не влазив ні в одну кресаню.

В долині під горою також треба б шукати слідів старої Бакоти, бо в долині біжить Дністер — торговий шлях й перші поселенці мали сидїти близько води. Слїди осад старих почасти шукати прийшло б ся не під водою і там, де нині стоїть село Бакота, хоча коло нього не зосталось нічого — навіть могил нема, — тільки на північному заході від

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Бакоти за сумежним з нею сельцем Теремцями є вал та якісь поруйнованні мури. Сама назва „Теремці“ говорить за якісь загородні тереми чи що.

Взагалї ж, місце се цїлком не обслїдуване й майже єдиним останком старовинної Подільської столицї Бакоти являєть ся „Біла Гора“, там де пороблені, вище описані, печери й давітня церква.

В самому селї Бакотї є ще стара церковця XVIII в. типової української архитектури, в честь св. Покрови, видатна по своїх архитектурних подробицях, бо хоч має три банї, одначе, візантийські, сферичної форми як на волоській церкві у Львові. Дзвіниця при нїй камяна — теж з прикметами українського будівничого стилю. Там тепер, де кипіло колись буйне мійське й полїтичне житє й вела ся боротьба між боярами, вічем і галицькими князями тече дуже млявий сїльський спокій. Далекість залїзницї, трудність зносин по горах і проваллях через ріки й долини роблять сей край пустим.

Малозомелле, утиски й непосильні податки ще польських державцїв зубожили нарід й він жиє бідно, ледве перебиваючись, не дивлячись на родючість землї, добре підсоне й природні мінеральні багацтва.

Від своїх сусїдів тутешнї Українцї сильно ріжнять ся — лицем, мовою, одежою й обстановою житя. Разом з тим сї нащадки давнїх Словян тепер вже сповідують не тільки православіє, а й католицтво.

З зверхнього боку се цїлком відмінний тип: рослі й чорні, з орлиним поглядом, в довгих волосях, з підстриженими вусами й бородою; в довгих сорочках поверх штанів, в шаликах на шиї, у тїсних штанах й постолах, в широких чересах й красно розшитих опанчах, — а карокі й високі жінки у червоних мальовничих уборах непопсованих ще мійською цівілїзацією.

На будівлю уживаєть ся ще глина й дерево, але більше кладуть „мури“ — з місцевого каменю, які вкривають не сніпками, а ґонтом; високі загороди теж з каменю.

Далї за Бакотою місцевіссь та сама. Старовинні печери в горах й нетри сповнені там багацтва, а давні міста свідкують, яке тут було буйне житє. Скілько одних лиш утворів старовинної й новішої української штуки тут зосталось! Сюди їхати за новим материялом для студій над нею; годї товкти ся на одному місцї коло невеличкого числа відомих памяток!

Всюди по дорозї багато руйновищ і церков українського стилю ріжних відмін, але на них не спиняю ся.

За Бакотою гайда в Бушу з її поганськими релєфами, в Студеницю, в Субоч, в Ушицю, Лядаву, Калюс — може там побачимо себе в X — XV в. та не в візантийській одежі, а в своїй власній.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В Студениці, в Субочі є печери й в деяких з них висїчені релєфи; в Калюсї, де християнство було підбите Татарами під час їхнього першого походу на Русь, знаходять ся чудові емалї й ковані християнські роботи; в Ушицї (старій), відомій ще з 1144 р. з історії війн галицьких князїв з київськими й пізнїше з війн Івана Берладника — теж криють ся не малі скарби; далї в Лядаві, знов маємо християнські печери. В них, по народних пересказах, жив св. Антоній Київський при повороті з Атосу до Київа, а по унїяцьким візітам просто спасали ся „калугери“, т- є. православні черцї.

Тут церква св. Параскеви Сербської з престолом і жертовником висїченим з скелї; а опріч неї ще скельна церква Антоніївська й Предтеченська.

Перед останньою вся стїна коло ходу до печери, зверху до споду вкрита численними graffitti й усякими знаками. Там є всї мови: старославянська, українська, польська, латинська, румуньська мова, російська.

В самій церкві образ Главосїки, показуючий власне, „обрітеніе“ голови Івана Предтечі. Чесну главу самі находять, чи лиш присутні при тому четверо святителїв. Се образ храму; з незапамятних часів він притягує до себе силу народу на день Главосїки, але про велику давність його нїяк не можливо судити, бо вся картина перемальована й до того накрита поганенькою шатою (ризою). Розмір образа 108 снт. × 54 не малий; дубова дошка його ще тверда — може від того що краї її пообгорували. Скоріще всього, що ся икона належить до віку XVI — XVII, бо офірки й вотуми привішані до неї в величезному числї у формі — ніг, рук й т. д. нїяк не йдуть далї за XVIII вік.

Лядавські печери так само як і Бакотські, Субочські чекають ще на свого дослїдника. Преінтересні памятки маємо також в Бушї й всюди по Днїстрі, де жили наші предки. Бушанські релєфи, відколи вони відомі, ще нїким не розгадані.

Тому сміливому чоловікови, що зважить ся взятись за зганані місця й памятки, пощастить не на одну рідку новину. Тодї збагатить ся й теперішня неповна картина нашої після татарської минувшини.

Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ГР. ЧУПРИНКА.

АПОТЕОЗ.

Умирай, як смертельно підстрілений звір,
Що й стрільця розриває на шмаття
І побідно несе на широкий простір,
За небесну блакить в нерозгаданий мир
Всю велику жагу і завзяття.
Сонце блиском мигне на кріваві струмки;
Подорожній над трупами стоя,
Всї одважні чуття, траґічні думки
В невмирущий мотів перебійно-дзвінкий
Перелле на могилї героя.
То і смерть як не смерть, а одвічне життє, —
Злу й сваволї велика одвада!
Їй не буде повік між живих забуття,
Бо вона наш закон, благородне чуттє
І в великому горі одрада.
Вічний Космос і Бог знає силу твою
І вітає велике творіннє!
Так сміліш прояви в благороднім бою
Всю любов до життя, всю одвагу свою,
Все святе передсмертнє горіннє!

Сини землї.

Хто сказав, що ми безсмертні? —
Всї ми згинем на землї!
Тільки те, що ми інертні,
Нерухливі,
Боязливі —
Певний знак і доказ тлї.
Ми живем, немов для спроби
І згубивши Божий слїд,
Повні заздрощів і злоби,
Всї безвільні
І безсильні
Творим тайний перехід.
Хто сказав, що ми безсмертні?
Жити треба тільки раз!
Всї ж безвільні, всї інертні
Осквернили
Злом могили.
Творчий Божеський наказ!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Свящ. МАКАРІЙ СЕНДЕРКО.
член Державної Думи.

Протестанти

Хроніка семинарського життя 1880-х років.

Ґазети час від часу сповіщають про нову хвилю семинарських розрухів. Чогось тепер я більш замислив ся над сим ніж в 1905 році. Тоді трудно було скупчити свою увагу на чомусь одному напр. на семинарських розрухах... Усе тоді вимагало уваги і в загальних розрухах трудно було перебувати в душевній рівновазї і зясувати собі стан окремих явищ.

І ось після пятилїтнього „заспокоєння"... знову. Чи виконував я треби, чи клопотав ся по хазяйству, чи йшов до церкви — завсїди осе „знову" спадало на думку. Згадував ся мій семинарський рукопис, мої записки тридцятилїтньої давности. Звичайно за ґазетою я скоро засипав, але тепер, під час переглядання свого „бувалого", рій вгадок надовго розігнав мій сон.

Так все то саме, хиба лиш з невеличкими відмінами щоденности. І було, і знову відбуваєть ся і відбутиметь ся, поки не зникне те, у чому ґрунт сістеми. Се і спричинилось тому, що вирішив я пустити між люде сї спогади свої.

Коли юнак рядки сї прочитає не вгнїв йому най стане критичний погляд старого; дорослий най поглузує над життєвим трепетом юнаків-протестантів, а всї най розміркують, чи на гаразд для церкви і держави виходить, коли ідейні семинарські (наче) протестанти уникають церковної катедри, а на їх місце призначають, або людей так званих „на умѣ", або смиренних виконавців та безідейних ортодоксів.

I.

Ректор подзвонив і попрохав уваги... Педаґоґічне зібраннє було надзвичайне і вже з вступної промови о. ректора педаґоґи зрозуміли, що перед ними щось непевне, небезпечне... Увазї збирів о. ректор пропонує запись діжурного по клясї учня „16 листопаду, сього числа усе майно № 4 дзиглики, столи, шафи були здорові. Учнї цїлі, справно ходили на молитву і в їдальню, але вертались відти з страшенним гуркотїннєм у шлунках. Усї здорові крім Бородавки, котрого шлунок, не поладнавшись із борщем, загнав аж у лїкарню де він й перебуває досї. Діжурив Я. Будковський".

Що скажете з приводу сього?!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Просто весела вдача дозвільного бурсака за яку й „без обіду“ завелика кара — промайнуло у голові у де яких не старих ще педаґоґів, котрі і самі отаке недавно витворяли. Але в сьому напрямі говорив лише один учитель математики Сходенко і дуже здивовав о. ректора.

Се Вам Іване Петровичу дурницею здаєть ся ?! Але дозвольте! Таких „дурниць“ в останнїй час розвелось занадто багато. Ось напр. один помічник інспектора росповідає, що якось сими днями учні закликали в їдальню поважного о. Гонорія, зустрінули його оплесками, заставили покуштувати хліба та борщу, а потім ще й гукали на вздогінцї. Учитель св. Писанія скаржить ся, що над ним глузують, запитуючи напр. як погодити апокаліпсичні думки про кінець світа з міркуваннєм якогось там Фламаріона... Від біліотекаря фундаментальної книгозбірнї вимагають нових журналів, та не „Русскаго Вѣстника“, а „Отечественныхъ Записокъ“, „Вѣстника Европы“, або книжок з природознавства... Пятикласники прохають дозволу передплатить часопис, та не аби який, а „Голосъ“ — що се таке ?!.. А ось д.д. іще один малюнок того, що Іван Петрович так лагідно іменує „грою уявлїння дозвільного бурсака“... Ось вам гидкий пасквіль на всїх нас...

Ректор витяг з купи паперу, яка лежала перед ним, розмальований карікатурами аркуш і прочитав:

„Бурса. Гумористичний часопис щоденних інтересів“.

Я прочитаю вам лиш де-які уступи: „Телеґрами бурсацького аґенства: 20 жовтня. Чутки про те, що вчителям підручників даватимуть за місяць гроші здійснились; завтра, сподївають ся, не буде лекцій Калькевича та Добротворова. 20 жовтня. Є чутка, що Шимон Махерцвейський, котрий у бурсу постачає всілякий провіянт, сьогодня вранцї був на авдієнцї в о. Гонорія — бурсацького екомона й офірував йому три пачки цукру та фунтів зо два чаю“... Звольте далї: „Фельєтон: Умозрѣніе про смердорибіє на підставі спостережень.“

Брехлива стаття пасквілянта закінчуєть ся анекдотом: „Мужик торгуючи у Жида солому рибу, дуже просить не давать йому гнилої. Ображений Жид здивовано відповідає: ну, що ві себе такоє здумалї хазяїн... Тіпер на увесь город нї найдеш гнилої риби... Усю забрали в бурсу“...

Як вам здаєть ся осе добродії?

Присутнї на зборах трохи нахмурились. В бурсацькій часописи де що чіпаюче честь наукового закладу.

— Тліє іскра, тліє.. щоб не спалахнула — промовив Добротворів, ображений заміткою про нього.

Але вплинути на полегшеннє присуду взяв ся як і звичайно Сходенко.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Шановні добродії — промовив він, — не від учора знаємо ми склад семинарського життя, тому й реаґувати на факти вказані повинні ми зовсім иначе. Скарги на страву треба уважно роздивитись, на запитання, з котрими до нас звертають ся учні повинні ми відповідати серіозно, не повертаючи себе в шпигів. Коли вже є бажаннє нові часописи читать, чи взагалі які там книги з книгозбірні — най читають, бо однак вони їх доставатимуть і будуть потай од нас читати. А щоби не слухати таких звісток „бурсацького аґенства“ чи не краше булоб дозволити їм видавати під нашим доглядом серіозний семинарський збірник, де б знайшла собі притулок юнацька думка, а ми ознайомлючись із нею давали б їй і відповідний напрям; бо не затуркувать дітей взялись ми, а навпаки.

Де хто погоджував ся з ним, але усі сиділи мовчки, міркуючи скільки то клопоту надано було б їм, колиб і здійснились такі побажання... Та й що то ще із того вийшло б.

Замислились слимаки, подумав математик, і незнайшовши співчуття притих і сам.

О. ректор, аби не дати зборам розколотись почав висловлювати свої думки, малюючи велику небезпеку такого настрою у бурсі.

— Будь що будь, добродії, а я не можу не спостерегти у сьому початків загального бунту, котрий як чад проник і в нашу семинарію. Батьки їх за житєвими клопотами на вихованнє не вважають, старші брати — універсанти листуючись із ними, росповідають про нові обрії людської думки...

А ти ж як знаєш про що вони листують, промайнуло у Сходенка.

— Вони ж самі ходять у город... бо зна з ким там здибають ся... Спілкуваннє з ними, слідкуваннє за розвитком їх думки, умови для саморозвитку і взагалі всі ті думки, що висловив Іван Петрович — річ дуже гарна... ну, а як там у них не лиш „квітки дитячого гумора“, а й справжня потайна література, — тоді паноне, питаннє трошечки складнійше...

— Та й я скажу — промомив старкуватий інспектор — коли горіти починає, то треба зразу й гасити... Статут бо семинарський цілком забороняє усякі попусти.

Поволі ректорські думки про „охорону“ та недопущеннє опанували збори. Де хто згадав і думки Сходенка, надав їм таке освітленнє, що його бідного аж занудило і він поквапив ся покинути збори. З інспектором розвинули ціду сістему засобів, маючи на увазі „спостерегти“, та „дослідить“, „донести“ й „знищити“. А коли поставлено було певні завдання і розібрали ролі, ректор, закривши збори схвильовано промовив:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Та ваша хата — власне — з краю... але мене ви зрозумійте, котрий відповідатиме за кожний вчинок і поможіть достойно виконати мої святі обовязки.

А Сходенко втік — майнуло у нього в той мент — і щоб то значило таке?!..

Та не про його лиш згадав бо він, колиб не певність в думках своїх співробітників, котрі весело-балакаючи росходились по домівках.

II.

В часи — се було під час турецької війни — про які йде мова, псіхольоґія П-ої семинарії і справді трохи відмінилась. Років два-три тому вихованці її були бадьорі та веселі. На широкому подвірі, коли й но тілько починались заняття, майже що дня відбувались всякі гулянки; найбільше у мяча. В маю як і звичайно ходили на маївку зі співами й музиками... Тепер же, мов тучі незримі облягли бурсу і ніхто не гуляє, не чути мелодійних співів, про маївку й ніхто не згадує...

Перемінялись ректори. Кожний з них починав з висловів співчуття та любови, а закінчував або байдужністю цілковитою, або утисками і десь зникали в російському просторі. Надїзджали ревізори, одержували анонїмні листи, щось рознюхували, щось винаджували, але так таки без всяких наслїдків і виїзджали. А вихованці знову лишались на сїрому тлї буденних інтересів з нудною „зубрежкою“.

Ось перед вами 3-й кляс бурси. Осередок курсу... Критичний поступ і пробудженнє критицизму... Коли відбувались вище згадані збори була негода. Бурсаки навіть невиходили в подвірря. Над вечер дзвіночком сповістили про початок занять... Служки рознесли свічки і бурсаки сумно й похмуро посїдали за книжки. Та дарма булоб і сподїватись що би всї вони щиро брались за готуваннє лекцій на завтрашній день. Трохи приглянувшись, зараз можна було помітити три цїлком окремих ґрупи. Перша — се так звані „подвижники“. Вони завсїди вчать ся усї, перегортають словарі клясичних мов, пишуть на час задачі. Се майбутнї стовпи чиновної служби. Друга — о стільки всїм відомі „камчадали„... Між ними трапляють ся й артисти ріжних амплуа. Ось напр. по за партами довговязий Чаплинський, артиста комік, звеселяє своїх товаришів передражнюючи кожного по черзї з семинарської інспекції. Час від часу по клясї розлягаєть ся страшенний реґіт, так що заняті починають вгамовувати товаришів: „Та годї вам! пророча — школа“...

А ті їх: „Та цитьте... ветхопещерники, зубрили... кандиловжигателї“.

Пророча школа (так прозвали їх за те, що дуже часто проріками усякі сміховинки, то оповіданнє з „практики“... тут фантазія бурсаків не

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

знала впину і всяк брехав як тільки хотів, аби й но слухали) — не вгамувалась і не переставала реготатись над оповіданнями товаришів. Але ось з ненацька вбігає до кляси чорнявенький, хисткий Пленкович з „синів пророчих“. Обличче у нього бадьоре, з багато обіцяючим виразом.

— А-а-а! наш часопис... Які новини ти приніс? — вітає його „школа“.

— Добродії, вигукує Пленкович — відомий штукар — в правленії збори.

— На кого?

— Та на нас.

— Ну, а ще що?

— Товариші! Ось слово вам, що завтра лекцій не відбудеть ся.

— Брешеш!

— Ні не брешу... цікава ідея прийшла у голову мені.

Усі насторожились, бо знали що Пленкович і справді зугарен був утяти штуку на втіху бурсакам.

Але в сей мент до кляси надійшов діжурний помічник інспектора. Зробивши перевірку, він повернув ся та й пішов, але згадав мабудь, що він до того й виховач і з за порога вигукнув: „а у вас здаєть ся тут шум... і хохот роздаєть ся — пожалуста“...

Незабаром на корідорі задзвонили на перемінку. Всі зірвали ся розігрівати застоялу кров: де хто боров ся, а де які то навіть у танок пішли. Пленкович тим же часом росказав товаришам свою ідею і по клясі залунало могутнє — ура-а-а... Хтось навіть прочитав речітативом: „Ой, лікуй же бурса, веселись сьогодні, бо тож завтра буде твоє торжество“.

Серед такого галасу, окремо від усіх стоять два бурсаки Тремтенко і Вернюк. Оба належать до третьої ґрупи читаючих, мрійників, ідеалїстів.

Тремтенко прислухаєть ся до завивання фуги і ріжні думки без всякої сістеми сповняють його голову.

„Домового ли хоронятъ, вѣдьмуль замуж видают“... Ах, якаж нудьга! Що то почуває тепер мандрівник? — заговорив він до Вернюка. А ще ж от учора пішов до дому увільнений Тесленко. Як то йому тепер? — мабуть десь стукає у вікно, та просить ся наніч... І на що то здало ся нашому братови гостро відказувать начальникам? — га?

— Е, мрійнику мій, бувають фуги далеко гірші... ходім на корідор — там вільнійше — відповів Вернюк.

Оба виходять, блукають по корідорі, хвилюють себе невгамовними питаннями; один мрійник — поет, а другий майбутний печальник народній — ентузіаст.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Знову дзвінок, знову занятя до 9-ї години. Потім вечеря, вечерні молитви, а далї й спати. Та не спить ся нашим бесїдникам і після молитви; блукають вони виливаючи все що накіпіло в души під впливом, прочитанного в книгах. Так і чути від них: „Бєлінскій... Добролюбов... Пісарев... Спенсер... ідеалїзм.. позітивізм... емансіпація!!. Тільки „кустос“ — так прозвали бурсаки помічника інспектора — загнав їх в спальню. В бурсї стихло.

III.

В пів до девятої на другий день, почали сходитись семинаристи з приватних кватир та своєкоштної бурси.

Але лекції, як і напророкував Пленкович, не відбулись. За пів години до них, він непомітно вкинув у витоплену грубку стару гальошу. Прийшов учитель, покрутив носом, запросив інспектора, аби зареґіструвати важну причину (присутність чаду) і подавсь до вчительської кімнати. А учнів відправили в подвірре. На їхнє щастє день видав ся погідний. Завірюха втихла. Сонце радісно сяло, сповняючи теплом повітре. Хлопцї розсипались по садку. Де хто бігав на гору, де хто прохожав ся з товаришами, а де які збились у гуртки й провадили якусь балачку. В однім такім гуртку палкий Вернюк про щось оповіда з захопленнєм:

— Хиба ж осе життє?! — чутно його — хибаж отут наука?! В ночі верзеть ся клятий іспит по клясичним мовам, а з ранку починає нудьга тебе гнобити: — дзвінки, сухі уроки, та й взагалї уся безглузда колотнеча... Ви порівняйте тільки молоде, юнацьке життє й клясичні мови та й решту дісціплїн якими тут годують нас... наче муром високим обвели тебе крізь які нї соняшне проміннє, нї свіже повітре проглянути не зможе.

А тут як на те сонце сяє, повітре чисте, запашне; задумливо стоять дерева у садку... Так і дражнять приборкану бурсацьку душу пахощі життя. Співати хочеть ся про щось не відоме, але таке принадне й гарне як та мрія...

— Так що ж робить? — гукають з гурту.

— Як що! відповідає Вернюк — ось брат про унїверсітетет менї листує; там, говорить — за тиждень взнаєш більше нїж тут за курс увесь. Вас навмисне — каже, маринують в клясичних мовах, в схолястицї, аби коли ви вийдете й в життє, щоб бачучи не бачили й розуміючи не роміли та крім попівства нї на що инше здатні не були. Заснуйте — радить — книгозбірню, передплатіть часописи, журнали... видавайте власний...

— Та й справдї хиба дають тут людяну страву для нашої думки? — перервав Тремтенко. З нами лиш і мови що відмітки за лекції та поведеннє....

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Еге! — й Тремтенко теж туди... Гаразд, гаразд! гукає хтось з юрби. Сьогодні наш день..

До гурту надходять і другі семинаристи. Він все збільшуєть ся.

Живе слово дошкульно вдарило по молодих серцях і приємно ворушить незадоволені й приборкані бурсацькі душі...

— Товариші — вигукує Пленкович, — а чи не послати нам до пана інспектора депутанію... Отак, мовляв, задумали часопис видавати та власні бреденьки читати — чи не дозволите часами...

— Чого ж то бреденьки?! — шалапуте! Діло серіозне. У кожного мабудь виникають які думки та так і пропадають; не маючи притулку, необговорені, а так би під проводом вчителів може що й вийшлоб з тих думок.

— Як бжоли до вулика; будемо зносить ми свої думки до часопису — передразнюючи Вернюка — озвав ся Чаплинський, або як комахи будемо ростоптані...

— Ну, без глузування! загомоніли всі. Післати й справді депутатів, а то-ж що!.. доки ж се?.. Пленкович, Вернюк, Тремтенко... Він найсмирнійший, його й начальство любить.

— Товариші звільніть — заговорив останній — я й говорить з начальством не умію.

— Та вже й злякав ся?! — ні, брате не поможе...

— Та ти небій ся, голубе — підбадьорував його Пленкович — якому, гадать, приємна була така честь; — я, брате, й за тебе і за себе говоритиму...

Поволі тихенький хлопчик дав ся вмовити і згодив ся бути депутатом. Росходячись з садка хлопята марили, що ось „тепер“ майбутні вечорі не будуть такі нудні та порожні. Та дарма... окрім вертлявих горобців та угурних ворон нікого поблизу не було, хто розказав би їм, що з їх міркувань хоч вийде... та не те, про що вони гадали.

IV.

Інспектор Курдюмов сидів на дзиглику. Час від часу до інспекторської закликали семинаристів, про яких була мова на попереднїх зборах. Ініціяторам столового незадоволення висловлено було догану з „попередженнєм“. Бубковського за жартовливий запис у журналї покарано голодним столом.

Скінчивши все інспектор скликав своїх помічників на раду як би то виявити фундаторів часопису „Бурса“. В сей самий момент в інспекторську вступили депутати...

— А-а! що скажете, голубчики?! — Інспектор, старий служака, любив своє діло і навіть часом говорив, що найкраще почував себе, коли

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в нього інспекторська набита учнями. Тепер по виконанню своїх обовязків він ночував себе найкраще і зугарен був розбалакати ся з депутатами.

— Як, як?! Говорите передплатить часопис?! Але ж се заборонено навіть пятокласникам... Та й навіщо здалась вам політика. Нема для семинариста найкращої політики — як лекцію свою знати... Як, як?! Бажаєте і власний ще видавати?

— А ну погляньте но Терентію Стратоновичу, які одмітки в сих добродіїв; та й на останню задачу гляньте...

— Ага! ось бачите Пленкович, у вас по грецькій мові два за місяць.. А ви, Тремтенко, останню задачу не подали. А що ж то буде коли писатимете ви ще й до журналу?.. А що ж опікуни казатимуть, коли поглянуть на ваш білет із двійками?

В кімнату нечутно вступив о. ректор. Вже з порога зачув він „щось". А коли депутати поблагословились і інспектор ознайомив його із бажанями, він насторожив ся і запропонував іще раз висловити свою ідею. Пленкович, примітивши ласкавість в балачці інспектора, розміркував що все іде гаразд, і з запалом почав оповідати про те, що так гармоніювало з запашним повітрєм соняшнього дня і шопотіннєм вянувшого листя. В запалі він і не помітив тонкої та загадкової усмішки ректора...

— Який же би то ви бажали передплатити часопис?...

— Не міркували? Ну то поміркуйте, а ми подивимось...

— Гаразд! А хто ж редактуватиме власний ваш часопис?

— Вернюк — ваше високопреподобіє — він самий розвинений між нами.

— Ага, се ви?! Гм... Ну, та мабудь же не один ваш кляс братиме участь у виданню?!..

— А як же ваше високопреподобіє, в четвертій клясї співробітничатимуть Маркович, Бузниченко; в пятій Марудяк та инші: в шостій...

— Он як! А ви Тремтенко, теж писатимете? Що ж саме?.. глянувши на забитого, мовчазного бурсака, ректор здумав, що сього можна буде „приручить" й „скористувати".

— Він, ваше в-п-іє, поет, — ляпнув Пленкович, чомусь упевнений що справа виграна.

— О-он як?!? Поет?! А що ж ви, голубе, дріжите та й почервоніли ще до того?! Тут нема ж нічого стидкого... Ну та ось що, добродії, ідтіть до товаришів, а відповідь почуєте ви потім. А ти, Тремтенко, з майбутньої суботи служитимеш у вівтарі.

Виходячи, вони знали, що й говоритимуть товаришам. Пленкович почав вигадувати ріжні оздоблення з якими він товаришам усю балачку перекаже. Тремтенко засміяв ся над иншим. „Як се не приємно" — мір-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кував він — пригадуючи, що служба в вівтарі завше пристосовуєть ся бурсаками до „навуходосорства“.

А в інспекторській тим часом педаґоґи аналїзували таке незвичайне явище.

— Замітьте но ви отих „співробітників“ та добре дослїдіть що то за люде і чим займають ся вони — закінчив о. ректор, звертаючись до „кустосів“.—Либонь вся зграя у нас в руках.

V.

По кількох днях в околиці мальовничого города, біля озера проходжали ся два молодики. Оден знайомий наш Вернюк, а другий Корнїєнко — високий, з розумними очима й замисленним обличчєм. В семинарії мало хто й балакав з ним, такий він був неговірний. Знали тільки що він багато працює з фільозофії, що пише якісь там псіхольоґічні нариси. Найбільш балакав з ним Вернюк та ще два-три добродії, котрих він розвивав так як Вернюк Тремтенка. Видно було що се незвичайна проходка і не краса озера з околичними хуторами надила їх.

Корнїєнко як і звичайно холодний і замислений, зато в голубих очах його співрозмовника мигають іскри не то захопленнєм природою не то якогось внутрішнього вогню. Так мабуть горить душа у хлопчика який начитавшись Майн-Ріда інпульсивно з пятьма злотами шукає Америки.

— Знаєте, Корнїєнку, кілька день тому я записав у свій щоденник: „починаєть ся нова ера нашого буття“...

— І дарма ви се зробили... Хиба ж не знаєте, що за „Бутієм“ у біблії стоїть „Ісход“.

— Та не глузуйте!

— І не гадаю навіть, а кажу зовсїм серіозно: припишіть но ви до ваших слів: „слова й іллюзії загинуть, й облишать ся й но тільки факти — так Пісарев сказав. Припишіть, а потім звірте.

— Так от ви як міркуєте про нашу справу?! А що ж, — гадаєте ви, — вийде?!

— У всякім разї не те, що ви думаєте. Часопису вам недозволять, а за вами пильнїйше стежитимуть.

— Дозвольте! Як же се?! Та ми ж клопочемось про розвиток, самодїяльність...

— Ах ви дитино! А ви не знаєте, що в їх сістемі розвиток отой та та самодїяльність, про котрі ви піклуєтесь, занадто небезпечні речі.

Та се не помоглось. Багато накіпіло в души юнацькій і горяча мова, як клекіт порогів лунала навкруги. З запалом говорив він про життє души, про право розуму, про обовязки педаґоґів, котрі повинні не гальмувать, а направляти розвиток людини... Але холодний аналїтик,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

його співрозмовник, влучними прикладами, мов холодною водою зливши — зупиняє його молоду фантазію, пускаючи на землю розбуркану мрію,

— Що ж се значить? Жити без просвітку.

— Навпаки... Тут й починаєть ся для вас просвіток?

— Що ж се за льоґіка така?!

— Еге, льоґіка, товаришу, життя. Коли в четвертій клясї вчитимете огляд фільозофських навчань, то зверніть увагу і добре вдумайтесь в діялєктичний метод розвитку ідеї. В ньому зелїзний закон еволюції. Усякий запанувавший в життю позитивний прінцін рівночасно витворює ферменти непогодження із ним.

Сінтизуваннє ж сих ферментів з принціпом самим, витворює нову і вищу форму розвитку, котра й стає новим позитивним принціпом вищезгаданими ферментами і т. д.

— Як же се стосуєть ся до нашої справи?

— А дуже просто. Наші педаґоґи — нікчемні псіхольоґи. Замісь, аби підхопити вашу думку, та керуючи нею загнати в свої схолястичні береги, вони заборонятимуть, слїдкуватимуть та винищуватимуть і замісь бажаного пригноблення зпричинять ся до розвитку свідомого протесту! Буде теж саме що і з релїґінним почуттєм, з котрим приходимо ми у бурсу... і щож? дають схолястику — виплоджують байдужність; силоміць гонять в церкву — народжують спротивлення; вживають утисків, доводять до кощунства. Кінець кінцем не пастирі та проповідники виходять, а протестанти, або й безбожники, або й запеклі матеряліcти як Полежаєвський. „Врі-Лгі-Хап-Хап“.

Вернюк не згоджуєть ся і перечить. Його не боротьба принаджує, а рух урочистий туди... в бік правди й істини... Але удосконалений в діялєктиці його співрозмовник на кожному кроці приборкував льот його думки, прикладами доводячи, що прямолїнейного процесу розвитку нїде немає, що поступованнє відбуваєть ся заворотами, а думка людська по викрутням простує.

— Що ж доброго в сьому? — мовив Вернюк, розбитий по всїх пунктах.

— Істотї річей зовсїм не цікаве ваше питаннє. Вам же правдивому ентузіасту, котрий бажає світ понести на ременах своїх, безпремінно потрібно пристати свідомо до історичного процесу і працювати над прискореннєм того, що безумовно має бути.

— А жертви гонення?! Хиба їх не жаль?!

— Жертви... сама корисна річ! Памятаєте вираз Тертуліяна — „кров мучеників була насїннєм християн“. Та й не велика біда, коли кількадесят семинаристів увільнять і замість майбутнїх „Врі-Лгі-Хап-Хап“ ви-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

творять завзятих протестантів. Та всїх й неперетрусять. Є люди „собі на умі“. А що вже від природи нездатне до чого доброго то то й піде на службу не „Ісусу, а хлїба кусу“ і там докінчить роботу неґування.

— Значить, чим гірше тим краще?!

— Нїчого не вдієш, особливо, коли се „гірше“ не від нас залежить. Ось вони орґанїзовують шпигунство, бажаючи насїяти між нами ворожнечу, зраду, а жатимуть розбрат та орґанїзовану одсїч. Вся їх сістема лиш і працює на саморуйнованнє. Але ось дзвонять на всіношну. Ходїмо краще в церкву, аби не розмоляти опісля з інспектором.

Вони повернули до семинарії, прискоривши ходу. Розмова не клеїлась у них. Старший мовчав та думав про те, що робить ся в души розчарованого ним товариша. А останнїм опанувало почутте і болю і гнїту і жаль було за розвіяними мріями. Тілько підходячи до семинарії він наважив ся висловити своєму співрозмовникови всю гіркість свого розчарування.

— Так може й справдї правда по вашім боцї... слова й ілюзії заглянуть... Але яке ж користне життє для людини.

— Усе Вернюку, відносно... Проживете й не то побачите; натерпитесь — то утиски теперішнї забавкою здадуть ся вам. Дїйсне бойовище далеко перед нами.

Вони троха спізнились і коли ввійшли у церкву дяк читав уже стіхиру: „ізведі із темніци душу мою“... Еге, виведи, Господи, з вязниці — промовив Вернюк стаючи між товаришами.

VI.

Всіношну правив сам ректор. Взагалї любив він проповідувати на щоденні теми і був сливе найкращим речником. Єдиний в городї маґістер богословія він давав знати про се і своєю широкою ерудіцією, і великим патосом і досить широкими рямцями свойого майже публїцистичного казання. Сьогоднї несподївано почав він говорити казання на утренї.

Трудно коротко переказати всї нюанси його казання на незвичайну для бурсаків тему про полїтичну любов до Бога і ближнього.

Любов, казав речник, то є закон царський; закон основа для решти законів. Через те, хто виконує царський закон любови, той безумовно виконує й всї инші закони і навпаки, хто совісно виконує закони сїмейного, церковного й державного ладу, той таким чином виконує й основнї закони.

— А тепер — любі юнаки — гляньте, що робить ся навколо, виголосив промовник.

Юнаки насторожили ся. Де хто смакував наступну частину промови, стиха промовивши до товариша: „вонлї, — мовляв, — почалась

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

практика". І дійсно, з уст ректора посипались картини, порівнання... говорено про „синів погибели", про попередників антихриста, котрі, на підставі несправедливого тлумачення науки та „откровенія", занехають авторітети, безвірря насївають та ізригають теорії про дозвіл всього.

Нігілїзм та соціялїзм — промайнуло де в кого з нащурившихся учнів... Наводь, наводь — гадав собі Корнїєнко.

— Огляньте ся ж, та схаменіть ся безщасні юнаки. Вони душогуби вже ось і між вами, коли не в вас самих...

Низкою згадок, міркувань та характеристик промовних навчає як роспізнавати прикмети злочинних думок та роботи і лагідним тоном, згадавши й про „око десноє" та про обовязок не рахуватись з болем серця і душі про долю злочинця, досить виразно закінчив:

— Взміте ж злаго от вас самих і двері дома і серця для вас і в мене і усїх керманичів ваших відчинені завше. Амінь.

По всіношній де хто блукав по корідорі, а де які збившись у гуртки, дїлились враженнями. Корнїєнко ходив з закладеними назад руками, зупиняючись час від часу та прислухаючись.

— Ну що, правда наш ректор сьогоднї й себе повередив...

— Запріг здаєть ся прямо, а заїхав бодай неказати...

— Навіть розчовпати трудно... Люби Бога і зрадь ближнього; люби ближнього і тут же ошукай його як но тільки твоя широка совість тобі дозволить...

— Се казанє про поширеннє совісти...

Корнїєнко пішов до другого гуртка.

— Ей бо, товариші, тепер якесь нове евангеліє, котре нічого спільного не має із Христовим.

— А ну мов хлопцї — вигукує Пленкович — заснуєм спілку „Навуходоносорів" та й турбуттимем спокій вартуючих нас...

— Чаплинський, друже, продеклямуй нам де що!

— Возлюбленії — почина той — шукайте злого в самих собі і несі-і-т йо-о-о-го о на вівта-а-ар любо-о-о-вии...

Корнїєнко відходить й від сього гуртка де вже почали реготатись й зустрічаєть ся із Вернюком: „індукція" — „наведеніє" „боротьба" — „життє по законам" і десь то розуміючи одне одного, починають ходити.

— Тілько, голубе, не забувайте й про меншість, яка не виявляєть ся але на вус мотає... Стережіть ся.

— Як зрозуміти се? пита Вернюк.

— Та звичайно, коли почви розкладені сподївайте ся й свиней.

В протилежнім кінцї корідора вони здибають ся з сумним мало не плачучим Тремтенком.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Щиро роспитуючись, вони кінець кінцем довідують ся, що йому зроблено досить делїкатну пропозіцію.

— О я нещасний, на віщо воно менї... — хлипаючи говорив він.

— Співрозмовники заспокоюють його, вказуючи й шлях до виходу.

— Ви ще нікому не признавались? — питає Корнїєнко, то й не признавайтесь. Ходїть і будьте покійні. Що говорити вам — моє дїло, а що вам казатимуть — нам належить.

— Ось вам Вернюку свіжий приклад того непотрібу, що з самого початку витворює фермент самознищення.

Коли вже полягали спати, Корнїєнко ще довго ходив по корідору, захопившись думками. Нарештї, спустившись у другий поверх — де були занятні — і, покопавшись у шухлядї, почав писати якогось листа. За пів години кінчив він його, запечатав у конверт і, налїпивши марку, з думкою „завтра вранцї“ заховав в кешеню.

Лягаючи спати думав собі, коли нові євангелисти безсоромно керують ся прінціпом „мета виправдує і засіб“, — то... нам протестантам сам Бог ізвелїв.

Невпокійно спав сю ніч Тремтенко. Страшний сон приснив ся йому. Наче стоїть він на краю землї і не кругла вона, а страшенною кручею обриваєть ся. Щось невідоме тручає його, а думка говорить, коли зірвеш ся летїтимеш і довго, довго вміратимеш. Серце тьохкає, самі руки складають ся на молитву та нї одної молитви не згадає. А тихенько хтось лиш нашіптує: „все одно, що безодня вверх, що безодня вниз“... Він обертаєть ся бажаючи глянути на сказавшого, та оглянувшись спотикаєть ся і в тую ж мить просипаєть ся.

І Вернюкови снив ся сон. Неначе в велиликій залї серед натовпу силенно вільно лїтає він аж під стелю і так легко йому і дивуєть ся він, чому нїколи ранїйш не пробував лїтати... А як би то гарно було лїтати в повітрі яснім в безмежнім просторі.

(Кінець буде).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

На українські теми.

„Мазепинство“ і „Богданівство“.

Кінець минувшого року зазначив ся новим гаслом, новим „прапором“ вивішеним на російській Україні: супротив полків „Мазепинців“, вислїджуваних, або краще сказати мальованих на стїнї ріжними спасителями російського отечества, вивішено штандар „Богдановців“, з поясненнєм, що нїхто як ся спасательна команда ще удержує в цїлости російське отечество, яке давно б розлетїло ся при злочиннім попустительстві, що дїєть ся з боку всякого начальства вище писаним „Мазепинцям“. Штандар, розумієть ся, бутафорський, склеєний з ґазетних нумерів „Кіевлянина“, і коментарі до нього ж таки ж бутафорські, вибрані з імпровізацій покійного Івана Олександровича Хлестакова і його приятеля Тряпічкіна; але що намальовано на штандарі імя велике, тож воно навіть і в такій бутафорській обстанові може робити деяке вражіннє і тому не повинно зістати ся без відповідного проясення; тай память великого гетьмана має право вимагати від своїх епіґонів, щоб вони оборонили її від хапання за неї ріжних брудних опричницьких рук.

З погляду сих опричницьких кругів виставленнє імени Богдана против імени Мазепи як певного контрапункту має свою історичну традицію. І російське правительство, дорікаючи Українцям їх „измѣною“, мовляв, до певної міри противставляло „зрадникови Мазепі“ і всяким иньшим українським „измѣнникам“ славного гетьмана, вірного, мовляв, і нїчим з російського офіціального погляду несплямленого. Цар Петро в звіснім своїм рескрипті, відкладаючи на неозначений час вибір укр. гетьмана, атестував усїх гетьманів як зрадників „окрім першого Богдана Хмельницького і останнього Скоропадського“. Одначе ся атестація видана була славному Богданови „оплошно и не справясь съ дѣломъ“, і з становища дїйсної історичної правди коли не дуже заслужено Мазепа попав в ролю клясичного представника українського іредентизму, чи його історичного maximum-а, то вже зовсїм абсурдним стає противставленє йому Богдана, як представника московської льояльности.

Мазепа в дїйсности не був нїяким яскравим репрезентантом українського автономізму. Маємо в нашій історії представників

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

української державної ідеї, української самостійности і окремішности далеко різше і сильнійше виражених. У Мазепи до сього не було ні траґічного завзятя Дорошенка, ні безмірної витрівалости Орлика, і просто таки—він за довгий свій вік не встиг нам себе показати з сього боку! Що таїв він в таємних скритках своєї душі, се зістало ся закритим для нас. На зверх—він плив за течією московського централізму, на буксірі московської політики, і його різкий розрив з нею з сього боку нагадує скорше фортель Бруховецького, котрий, переконавши ся, наскільки неможливим зробило його на Україні сервілістичне вислугуваннє московському централізмови, також одної ночи з „найнизшого підніжка його царського величества“ перетворив ся в українського зрадника і автономіста і також попробував гукнути експромтом à la Мазепа в його звісній пісні:

Не допустіть гіркой муки
Матці своїй більш терпіти—
Нуте врагів, нуте бити!..

Чоловік безсумніву інтеліґентнійший, політик далеко тоньший, Мазепа не доходив до таких грубих нетактів як Бруховецький, але і він за своє гетьманство заробив тільки крайню непопулярність, просто таки ненависть народню, як „московська душа“, запроданець і підніжок московський. Обставини і натиск старшини, найблизшого окруження, що вважало непростимим гріхом упустити сей момент, не використавши його для визволення України—змусили його в останній хвилї перекинути ся з царського служальця в оборонця української свободи „од того московського тиранського іга“.

Але і сей пізний і вимушений обставинами перелом хто зна чи вирятував би репутацію Мазепи у української суспільности: занадто він уже встиг себе скомпромітувати в її очах своєю політичною безхарактирністю, своєю податливістю на всї забаганки московської політики. Траґічну фіґуру зробило з нього доперва само московське правительство, зібравши на його голову всї гріхи українського миру, проклявши його страшенними клятвами як нечуванного злочинця, другого Юду, ворога християнства і православія заразом — типового представника української „измѣны“, якою мовляв неустанно компромітували себе Українцї, так що московське правительство вважало себе на далї свобідним від усїх обіцянок і обовязань, які приняло на себе перед Україною і не хотїло більше рахувати ся нї з якими правами і „древнїми обиклостями“ українськими.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Се була рішуча зачіпка, „вызовъ“ з боку московського правительства, смілий і безоглядний. Зробити ворогом православія і потайним католиком гетьмана найбільш побожного,—хоч-би й про око, але найбільш відданного духовенству, церкві, церковній культурі найбільш заслу женого перед українською церквою, яким був Мазепа, більш ніжхто иньший з усього українського громадянства; кинути анатемуна людину, що наповнила памятками своєї побожности цілу сучасну Україну—се було більш ніж сміло, се було небезпечно; українське духовенство не спромогло ся на протест і покірно сповнило волю царську—але почуте сього самого духовенства і всього громадянства не могло не бурити ся від такої наруги над найбільшим приятелем української церкви. Проклясти останнїми клятвами чоловіка, проголосити його останнїм з людей за те, що він піддав ся натиску суспільної опінії і з московського служальця хотів стати оборонцем вільностей українських — се теж був „визовъ“ більш рішучий ніж розважний. Українське громадянство мовчки прийняло його, і тим часом як офіціальні сфери валили клятви й лайки на голову „проклятого Мазепи“, воно в інтімнім житю своїм окружило пієтизмом гетьмана, проклятого за український патріотизм; і тим часом як у покорній історіоґрафії переходили з книги до книги утерті фрази про „Мазепине коварство“, з поколїння в поколїннє росло спочуте і поважаннє до „великого патріота“, „великого гетьмана“, опоганеного і проклятого за те, що по свойому розумінню хотів добра свому „малороссійскому отечеству“ — або як висловив ся типовий представник українського суспільства, автор „Історії Русів“ — „искалъ онъ свободы или лучшей жизни въ собственной землѣ своей и имѣлъ о томъ замыслы всему человѣчеству свойственные“.

Писав се чоловік Мазепі як людині не прихильний, і взагалї погляди на Мазепу як на людину зістали ся не похвальні і не приязні; але як історичний діяч, як ідея — він був окружений високою почестю — старшинські, інтеліґентські і півінтеліґентські доми закрасили ся портретами проклятого гетьмана і українські патріоти складали високу шану його памяти.

І так, як бачимо—„мазепинство“ для означення теперішнїх ревнителїв „малороссійскаго отества“—назва досить таки припадкова, котру з історичного становища можна б приймати тільки cum maximo grano salis. Мазепу зробили українським героєм, представником українського патріотизму тільки урядові нагінки на його імя і на його память, наперекір фактам і дійсним поглядам і

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

настроям українського суспільства і всякі дальші заходи коло того щоб зогидити се імя, окрити його соромом і жахом, як символ української „измѣны“—тільки незмінно далї утверждатимуть і ширитимуть пієтизм до нього, культ його, як представника всього того, що непомірковані спасителї российського єдинства підтягали і підтягають під понятє „измѣны“.

З історичного становища для всього того, що останнїми часами злобно прозиваєть ся „мазепинством“, можна б знайти назву більш відповідну, підшукати йому патронів ідейно більш підхожих.

Фактів „державної зради“ в властивім того слова значінню за сучасними „Мазепинцями“ пп. спасителї Росії досї не знайшли й не знайдуть мабуть ніяких; всї темні натяки на якісь мовляв невідомі джерела, з яких черпає свої засоби сучасний український рух в Росії, не виходять по за сї злодійські недомовки, так само як і балачки про „японські мілїони“, котрими мовляв підперто революційний рух серед российського громадянства; заводити мову про заграничну ініціативу в поширенню українського руху після того як саме ж российське правительство свідомо змусило заграничні видання переносити ся на российскій ґрунт своїми митовими ставками—можна хіба тільки перед зовсім неосвідомленими людьми [1]). Ну а для всього того що зістаєть ся по за тим—для пієтизму нашого до дорогоцїнних скарбів переданих нам нашою історичною долею: до нашої мови, до нашої своєнародньої культури, до наших історичних традицій, до почуття нашого обовязку пред нашим народом і нашою країною, до свідомости нашої повинности не закопати в землю таланти нам передані ними, а приростити їх і передати примноженими поколїнням грядучим—до всього сього імя Мазепи може підходити як імя мецената української культури, як патріота свого рода—але так само, і ще з більшим правом сї прояви українського патріотизму можна вінчати й іменем Сагайдачного і Хмельницького, Дорошенка і Апостола.

А вже зовсім куріозом буде противставленнє Хмельницького Мазепі немов двох полюсів українських настроїв, яке власне позволили собі ріжні землячки, присвоюючи собі назву Богданівців в піку Мазепинцям. Як відомо всякому обзнайомленому з фактами української історії, Хмельницький був не тільки яскравий автоно-

---

[1]) Маю сам прецїкаву відповідь российського уряду, де на арґументи против незаконного наложення високого мита на заграничні українські видання воно оправдуєть ся власне тим, що се піднесе книжну українську продукцію в Росії!

Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

міст, але й доста свідомий носитель державної української ідеї. Стрівши ся з першими реальними проявами московського централїзму, був незвичайно збентежений ними і став в рішучій опозиції московській полїтицї: ухиляв ся від спільних операцій з московськими військами; відмовляв українські міста (в Галичинї), аби не піддавали ся на московське імя—щоб не дати приводу Москві до претенсій на західню Україну; різко, „кабы измѣною“ відзивав ся перед московськими аґентами про политїку московського правительства, а в кружку близших своїх повірників не таїв ся ще з гострійшими висловами, і рішучо говорив перед старшиною, що з Москвою треба розірвати і шукати собі иньшої протекції й помочи. Знаємо також, що на словах се не кінчило ся, що Хмельницький, переконуючи ся в неприхильности московського правительства до української автономії, шукав опертя у иньших держав і нарештї спинив ся на ідеї тїсного союзу з Швецією. Акти недавно видані київською археоґрафічною комісією виявили з повною докладністю розвій полїтики Хмельницького в сїй сфері—як він з початку думав погодити свій союз з Швецією з протекцією московською, а далї—як московська полїтика (замирення з Польщею) війшла в повну суперечність з полїтикою Швеції й Хмельницького (рішучої боротьби з Польщею)—Хмельницький і його старшина рішаєть ся іти з Швецією до кінця, хоч би прийшло ся розірвати з Москвою до решти і помагати Швеції против самої Москви. Розпочата з 1657 роком спільна кампанїя України, Швеції й Семигороду против Польщі була повним фактичним розривом української полїтики і московської, повною емансіпацією України від Москви. Тїсний союз України з Швецією, котрим забезпечала ся повна полїтична незалежність України, був приготований ще за житя Хмельницького і тільки сформулований остаточно по його смерти.

Мазепина конюктура таким чином тільки навязувала на ново нитки полїтики великого гетьмана. Богданів союз з Швецією зістав ся нереалїзований в своїм часї, бо напад Данії змусив Швецію залишити свої аґресивні пляни супроти Польщі і замирити ся з нею, а спільна боротьба з Польщею була власне першою підставою проектованого шведсько-українського союзу (уже в дальшім плянї він звертав ся також против Москви). Коли Карло XII, розгромивши Польщу, звернув свою зброю против Москви, і стали виходити чи то безпосередно від нього чи від його польських партизанів (перші стадії зносин Українцїв з Шведами і тут досї ще не розслїджені) заклики до Українцїв, аби скористали з сеї нагоди! звязавши ся з Шведами, скинули з себе московську зверхність—

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

се був немов поклик до продовження політики Хмельницького, до діла і традицій славного свободителя України від іга лядського. Так зрозуміли се в кругах старшинських, на дворі Мазепи—в тій сфері, під натиском котрої старий гетьман кінець кінцем рішив ся на свій останній крок. В записках Орлика читаємо спомини, як старшина нагадувала Мазепі честь і славу Богданову, за те що він визволив Україну від Польщі, і грозила вічними проклонами Мазепі, коли він упустить сей момент, не визволивши України від Москви.

В хартії Орликового вибору на гетьманство і так само в цікавій декларації, віднайденій в шведських актах пок. Молчановським, де з становища Мазепинців виясняєть ся історія їх розрива з Москвою—союз Мазепи з Швецією виразно вважаєть ся тільки поновленнєм союза Хмельницького з дідом Карла XII. Мазепа „пішов слідами попередника свого славної памяти пресвітлого гетьмана Богдана Хмельницького, що з пресвітлим королем шведським, його величества теперішнього тезоіменним дідом Карлом X, за згідним порозуміннєм зручних способів уживаючи для визволення отчини своєї від тяжкої тодішньої неволї польскої, дістав від нього бажану поміч, відповідну для знищення польських“. І ми можемо дійсно вірити тому, що Мазепа і його кружок, входячи в союз з Карлом XII, вважали себе зовсім щиро нічим иньшим як тільки продовжателями Богдановими, виконовцями історичного заповіту великого гетьмана—визволення України і народу українського [1]).

Богдан Хмельницький таким чином ніяк не надаєть ся анї в противставленнє Мазепинцям анї на історичного патрона новійших спеціалїстів від нищення українського сепаратизму. Не знайдуть вони взагалї нїякого чесного і шановного історичного українського імени, котре могли б дійсним правом могли взяти в патрони собі. Не дурно цар Петро зачислив в „измѣнники“ всїх українських гетьманів, з незаслуженим виключеннєм Хмельницьким і більш заслуженим виключеннєм Скоропадського, сього „гетьмана дурного“, кажучи словами Шевченка, котрого й на гетьманство призначив цар Петро в тій надії, що він як чоловік недотепний і безхарактерний не підійметь ся на висоту національних українських домагань. З становища тїсного централїзму і унїтаризму, на якім став цар

---

[1]) Див. мої статї в ЛНВістнику 1909, VI і Записках львівських т. 92, там показані й джерела—в московських Чтеніях 1847 р. і Архиві київської археограф. комісії ч. III т. VI (зібрані пок. Молчановським).

Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Петро, всї українські люде, які не хотїли стати в суперечности народнїм загальним домаганням, мусїли бути „измѣнниками“ — бо неминучо мусїли попасти в конфлїкт з сим унїтаризмом, що не хотїв допустити „никакой розни и особаго нарѣчія“ не тільки в українській книжности, але так само і в українськім житю. Декотрі на сїм ґрунтї попадали в гострі конфлїкти з московською полїтикою, иньші записували ся в „зрадники“ і без усяких оказательств, через те що нарікали на московське правительство або не попадали йому в тон, хоч властиво не переставали бути щирими прихильниками державної звязи України з Москвою. Нї вони нї все українське громадянство нї весь нарід український не хотїли за-для сеї звязи зрікати ся своєї національної фізіономії, історією вироблених особливостей місцевого житя, права і можливости його свобідного розвивання. „Род сицев, иже свободи хощет“ — атестував українське громадянство найвірнїйший прихильник Москви архієпископ Лазар Баранович і щиро намовляв московське правительство, щоб попустило українським змаганням до автономії. Але московське правительство не хотїло попускати з своїх централїстичних тенденцій, а українське громадянство теж не хотїло укладати ся на прокрустовім ложі московської полїтики — і попадало в „измѣнники“. Без усякої потреби, коли дивити ся на се з становища чисто полїтичних інтересів Московської держави, але зовсїм льоґічно зстановища крайнього „великорусского“ чи так званого „общерусского“ націоналїзму, для которого „не было, нѣтъ и быть не можетъ“ нїякої української окремішности, однаково як у сфері полїтики, так у сфері культурній, письменській чи побутовій.

Тут відносини XVII віку точка в точку відповідають відносинам XX-го. Коли нинїшнє українство трактувати з становища державного, яке пильнує державної одности, а зовсїм не одностайности, „единства“, а не „единообразія“, трівкого, певного і щирого державного звязку, а не зверхньої одноманїтности, — то розуміють ся українські національні домагання пречудесно можуть укладати ся в проґраму такої правдивої державности, і навпаки—керманичі державні повинні клопотати ся тим, щоб якоюсь непотрібною реґляментацією не стїсняти свободи національного розвою української чи якоїсь иньшої недержавної народности, аби не дати відчути конфлїкту між її національними інтересами і державною орґанїзацією і не знеохочувати до неї ревнителїв своєнароднього житя. Сї ревнителї можуть бути і будуть в такім разї добрими патріотами

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

загальної держави, безсумнївними горожанами першої кляси. Коли ж підмінювати інтереси держави інтересами великорусского націоналізму і в культурно-просвітних заходах Українців, чи иньшої недержавної народности бачити змагання противні „государственній задачі“, як пок. Столипін у своїм звіснім рапорті сенатови [1]), — тоді розуміеть ся у супротивники такої хибно взятої державности, або кажучи стилем XVII віку — в „измѣнники“ попадають всї прихильники культурно-просвітного розвою, національного житя, — „быть можетъ сами того не сознавая“, кажучи словами того ж рапорта.

Прийнявши, що „національныя и политическія стремленія настолько тѣсно связаны между собою въ украинскомъ движеніи, что разграниченіе ихъ является совершенно невозможнымъ“ й поставивши завданнем державної полїтики приведеннє до повної культурної, язикової і всякої иньшої одностайности „три главныя отрасли восточнаго славянства“—дїйсно прийдеть ся пошити в вороги російської государственности всїх, хто скільки небудь прикладав ся до чогось українського чи малоросійського—бодай якоюсь рисочкою підчеркував національну чи етноґрафічну фізіономію сеї одної з „главныхъ отраслей восточнаго славянства“. Даремно ріжні умірковані в роді Т. Локтя будуть доказувати потребу розграничення в українстві елемента „этнографическаго націонализма отъ элемента утопическаго радикализма.“ Не поможуть їм і посилання, нїбито й сам Столипін став потім на сю точку і казав, що „противъ этнографическаго націонализма государство ничего имѣть не можетъ, и правительство борется съ украинствомъ только настолько, насколько это теченіе является антигосударственнымъ“. Антигосударственних оказательств за українством нема нїяких, правительство поборює прояви українського національного життя і свідомости, і з становища такої проґрами національної одностайности приходить ся, як то роблять консеквентні російські націоналїсти, вважати за гріхи против національного курсу і дозвіл українських книг, і шевченківські панахиди і український переклад святого письма, і українські театральні вистави, і навіть поставленнє памятника Богд. Хмельницькому [2]). Всї хто тим займаеть ся — зрадники супроти національної одности Росії; всї хто то дозволяє або попускає—злочинні попустителї, бо „при благосклонномъ участіи“

---

[1]) Див. ЛНВістник 1911, кн. IV.

[2]) Див. статю Меньшикова „Національная трещина“ в № 12839 „Нового Времени“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

х „естественный и даже желательный провинціализмъ (sic) довольно быстро развился въ національний сепаратизмъ“.

Біда в тім, що тим способом ряди зрадників росши ряють ся в безконечні міліони, а в число попустителів попадають люде які повинні б стояти вище підозрінь навіть таких спеціалїстів як Меньшіков, що дорікнув і пок. цареви Олександру III дозволом українського театра, а між роздрапувателїв росиської одности посадив і здателїв памятника Хмельницького, себто Юзефовича і К°. Се „роспространительне толкованнє“ населяє цілу Росію зрадниками і попустителями і тим самим сї страшні колись для смиренного обивателя назви робить пустим звуком, позбавляє їх всякого значіння.

В сїм велика невигода такого переставлювання „державної задачі“ на національний ґрунт — але тим вже нехай журють ся ті, хто роблять сї перестановки. Наше діло було иньше — ми хотїли пояснити, чи пригадати, що всякі натиски на українство, всяка боротьба з так званим українським сепаратизмомом чи „мазепинством“, або з національним українським рухом по дійсному кажучи, зовсїм безпідставно беруть се покривати себе іменем чи традицією гетьмана Богдана.

Не годить ся воно нї офіціозним поборникам росийського націоналїзму, нї домашнїм нашим малоросійським ренеґатам. Нї з урядовими утисками на українське житє, нї з сим ренеґатським сикофанством немає нїчого спільного тїнь великого гетьмана.

Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

М. ЄВШАН.

Здобутки української літератури за 1911 рік.

Знов цілий рік літературного життя за нами. Думка стежить за всіми його проявами, шукає якогось змісту в найдрібнійших його фактах, мимоволї хочеть ся знайти для всеї тої продукції спільний знак, уявити собі фізіономію нашого літературного життя за минулий рік. І не можна. Мало коли була література наша така хаотична, така без виразу як в минулім роцї. Можна дати менше чи більше докладну хроніку літературного руху, зіставити факти, але не можна дати його пластичного образу. Те все, що зявило ся в минулому роцї — membra dissecta, поодинокі факти і більше нічого. Тому незвичайно трудно висловити загальну думку, рішаючий погляд; можна говорити тільки про окремі твори.

Що до висоти продукції, отже скількости виданих творів, то минулий рік не стоїть низько, у всякім разї не низче від попереднього року. Але на жаль самою статистикою не можемо тїшитись. Від кождого нового року ми ждемо не тільки удержаня літературного життя на тій самій висотї, на якій воно було в попереднїй рік, але й його зросту. Коли тої надвишки немає, а єсть навіть тільки зрівнанє „розходів“ з „доходами“, то се вже упадок. Wer nicht aufwärts geht, der geht zurücke — як каже Ґете. Очевидно не в тім дїло, щоб кождий рік давав нам нового ґенїя і нові архитвори: без ґенїя і архитворів мусять обходити ся цїлі десятилїтя не тільки в нас, але також в чужих, дужих вже літературах. Але всетаки ждати і мати право надїяти ся на нові паростки, на свіжі вітки можна і треба. В літературі дає нам сатисфакцію не тільки поява ґенїя чи визначного таланту; але й сам завдаток, обіцянка: ми раді ждемо цїлими роками, поки талант розіветь ся і стане перед нами вповнї творчих сил. Але хочемо власне бачити, що зазеленїв новий паросток.

Які ж почутя мусять будити ся коли бачимо, що „продукція“ та сама, що була, що „продукують“ ті самі люди, „курс“ той самий, в обороті старі слова? Радісного настрою не може бути. Мимоволї починає все перед нашими очима сїріти, затрачувати свій чар. Навіть на тих письменників, які дають твори зрівноважені, цїнні та мистецькі дивимо ся без радости. Кождої хвилї боїмо ся неначе за них, що от сили їх ослабнуть, зникне їх творча енерґія та елястичність, а нових сил немає, і немає навіть обіцянок... Такі власне почування родять ся в души при перегляді старого літературного року. Маємо Коцюбинського, Винничен-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ка, Олеся, Чупринку, Кобилянську, Лесю Українку, Яцкова. Прекрасними річами вони нас обдарували. Але ж не може бути і вчора і сьогодні й завтра той сам письменник, він мусить бути змінюваний все новими силами, коли не має перейти до типу „літерата“. Горизонти літератури зміняють ся так само, як горизонти житя. Сьогодні ми дивимо ся вже иншими очима на письменника, як вчора, а завтрішний день буде мати знов иншого „бога“. І тому власне Коцюбинський, Олесь, Винниченко і другі, мусять тратити кождої хвилї щось з своєї атракцийної сили, коли вони і тільки вони мають що року становити позиції в щорічному буджеті нашої літератури. Можна було наприклад перед двома роками сказати про Олеся, що в його поезії „неначе проснулась душа безсмертного Кобзаря України“ [1]), але сьогодні того вже сказати не можна. Прийшла вже иньша хвиля і иньший запал. — Я хочу тим сказати, що згадані письменники вносячи в нашу літературу твори цінні раз на все, „клясичні“, не можуть одначе самі творити того, що називаємо літературним житєм. До того треба би їх тісного контакту з громадою, а властиво кажучи, треба громади. А того у нас нема. „Громада“ наша має наприклад більший інтерес до нищої духом „Неділї“, бо там може кождий студент містити свої „вірші“. Кождий інтересуєть ся літературою остільки, оскільки сам бере в ній участь. Отже коли який „голосний“ політик має припадково заховані свої „молодечі гріхи“ — вірші любовні, або коли якій пані совітниковій захочеть ся „забавити ся в літературу“, вони сейчас знайдуть місце в якій небудь „Неділї“ і „творять“ літературне житє. Але власне тому, супроти такого викривленя літературних понять у нашої публїки, Коцюбинський чи Кобилянська мусять бути весь час в тїни; вони так як-би не істнували для громади, а тільки на те, щоб можна похвалити ся ними, коли треба. Не диво, що в де-яких випадках доходять люди в літературних справах до здичіня, що на літературнім полї множать ся що-раз більше куріози, проти яких ніхто не має сміливости виступити, друкують ся такі річи, які можна би уважити за жарт, як-би чогось противного не твердили самі „автори“...

Але тої „літератури“ я в своїм огляді не хочу тикати. Я хотїв лише в отих вступних замітках кинути де-яке світло на літературні відносини у нас взагалї, щоб можна з тим лекшою душею перейти від всякого „покутного писарства“ до своєї теми: до літературного руху в 1911 роцї. З попереднїх моїх уваг ясно, де треба шукати за тим літературним житєм, тема сама собою зазначуєть ся: виділити те все з літературної продукції, що має дійсну артистичну вартість і зможе й на далї удержати ся в розвою літературної думки.

---

[1]) С. Русова, „Шевченко и новѣйшая украинская литература“. „Вѣстник Европы“ 1909, кн. 7 ст. 336.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

На пальцях можна-би почислити ті набутки. Раз тому, що приходить ся дуже вибирати, а по друге тому, що такі автори у нас, як Коцюбинський або Яцків взагалї не багато пишуть. З творів Коцюбинського вийшла вправдї збірка оповідань „Дебют“, але там поміщені самі давнїйші твори; за минулий рік вийшло тільки два його оповіданя, друковані в сьому журналї, з котрих особливо перше: „Що записано в книгу житя“ може сміло станути завдяки своїм художнїм достоінствам побіч акварелї „На каменї“, акварелї, яка дає міру таланту Коцюбинського. — Михайло Яцків дав також тільки декілька дрібних мінїятур в „Недїлї“, мінїятур, які у нас уміє писати тільки Яцків. Варто прочитати лише „Білого коника“, щоб почути глибину та силу чутя, яку вкладає автор в кожду, найдрібнїйшу річ. Ті мінїятури Яцкова мимоволї збуджують по прочитаню рід душевного голоду. Яка шкода, що вже від довшого часу автор так мало дає і не міг обдарувати нас якимсь більшим, на ширшу скалю закроєним твором. — З поля новелїстики маємо ще „Місяць“ Кобилянської, друкований також в сьому журналї. Се одинокий твір авторки за минулий рік, коли не числити ще перекладу її з Якобзена „Тут повинні стояти рожі“, та довшої повісти „Через кладку“, яка заповіджена в проспектї Л.-Н. Вістника на 1912 р. Всї три згадані автори — се сили вже менше більше зрівноважені. Їх дїяльнїсть лїтературна дійшла вже до найбільшої висоти, і творчість їх пливе рівною струєю. Рік за роком вони збогачують нашу лїтературу нечисленними, але цїнними і високо-художними творами, не понижуючи анї не повисшуючи вже свого лету.

Але далеко ще до тої рівноваги найбільше рухливому та плодовитому з наших нових письменників — В. Винниченкови. В його творах за мало вдумчивости і працї. Можна сказати, що автор держить ся а радше держав ся досї більше своїм природним талантом, не дбаючи про артистичне викінчене. Але ота безпосередність та відруховість творча може вистати тільки на короткий час. Тому в оповіданю дійшов Винниченко до найбільшої висоти. Взяти хоч би під увагу оповіданя його, що вийшли недавно в четвертій книжцї творів. Місцями — се художнї перлини. Але там, де та природна сила не вистає, де треба свідомо оперувати засобами своєї творчої природи щоб досягнути ефекту — як в драмі — там артизм вже не дописує авторови і те, що називаємо „тенденцією“ в творі виступає в занадто різкій, абстрактній формі, вистають скрізь кістяки художної конструкції, а не її плястика. Се можна віднести й до обох останнїх його драм, — „Співочі товариства“ і „Чорна пантера і білий медвідь“, друкованих на сторінках сього журналу і відомих вже його читачам і ще більше треба сказати про голосну в російській критицї повість, друковану поки-що тільки в російській мові — „Честность съ

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

собой". Який би там не був гострий присуд російських критиків — Львова-Рогачевского, або Яблоновского — партійних товаришів Винниченка, осуджуючих сю річ як зраду партійним інтересам, — треба перше всього признати її схибленою під зглядом художности. Автор розвиває до останніх консеквенцій думки про „чесність з собою", які висловив перед кількома роками в драмі „Щаблї житя". В своїй відповіді російським критикам, поміщеній в „Нашому Голосї" він поясняє, що повість „Честность съ собой" задумав вже тоді, коли пішли напади на драму „Щаблї житя". Отже в задуманю і концепції повісти — полемічні тенденції a priori! Чи не краще було зараз тоді замісць повісти написати полемічну статю „Мораль пануючих і мораль пригноблених", яку помимо того прийшло ся таки писати, щоб остаточно вияснити свої думки? А так вийшов твір, який відкриває тільки всї недомаганя творчої думки автора, всї слабі місця, про які читач „Моменту" чи „Куплї" ніколи й не смів би подумати... І лишаєть ся лиш побажати, щоб нові твори автора як найскорше затерли враженє того твору...

Взагалї не вдають ся якось українським письменникам більші по задуманню композиції. Повісти від останніх проб Франка у нас так, як-би й не було. Всї сили йдуть головно на неволю та лїрику і навіть найвідважнїйший не попробує звернути своїх сил, до повісти. Видимо й немає такої сили у нас під сю пору, коли всї проби, які час від часу трапляють ся, не вдають ся. І найсеріознїйша проба за останнїй рік, повість Гната Хоткевича з гуцульського життя „Камінна душа", основана по прінціпі „строітельства", також не вдала ся. Про хроніку Осадчого „На грані XX століття" вже й незгадуючи...

Поетів-лїриків маємо ми двох: Олеся і Чупринку. — Що до першого з них, Олеся, то від останніх творів маємо то враженє що в останньому часї талант його ослаб. Недавно видана третя збірка поезій, в якій маємо передруки того всього, що дав Олесь за останнї два роки, дає таке враженє. Яке віддалене від першої і третої збірки! Там потік живого слова, чарівної музики та мови серця, — тут поет „надроблювати" вже мусить, як каже Хоткевич „строїтельством". Відносить ся се головно до драматичних вартин Олеся. З них бачимо, що сфера його, тільки лїрика. Висот своїх він досягає там, де він просто співає, виливає свій настрій. Але йому хочеть ся висловити деякі думки і настрої, яких не можна висловити в лїриці. І він пробує своїх сил в драмі, чи драматичній картинї. А тут власне небезпека для поета виключно лїричного. Лїрик не може знайти досить конструкцийної сили, для драми, йому не стає патосу чи віддиху. Мимоволї мусить бути зшите все білими нитками — то раз. А далї не стає сили пластики, щоб дати житє, повне своїй думцї в творі. Хапанє за символи нїчо тут не поможе.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тут навіть не має місця для символів. І Олесь дає не символічні картини в таких творах наприклад, як „Над Дніпром“, а просто аллеґоричний образ. Читач без всякого напруженя, без дару інтуіції ловить від разу його змисл, вгадує льоґікою розвязку твору скорше, чим скінчить читати. І тому власне страчена для нього половина інтересу. Занадто примітивним видаєть ся йому те, що він може від разу постигнути, не силуючи своєї уяви. Так пропадає і настрій твору. Бо не настрій тут творить льоґіку твору і його таємні пружини, а власне ота примітивна аллеґорія. Отсї думки мимоволї насувають ся при читаню третої збірки поезій Олеся, і я чую себе в праві висловити їх на сїм місцї, шануючи імя поета і його визначний талант..

Грицько Чупринка випустив дві збірочки поезій, які були в своїм часї рецензовані вже на сторінках сього журнала. До характеристики поета вони нічого нового не приносять крім того, що в них розвиває вже вповнї свою творчу природу, т. зн. доходить до останнїх границь. Але тому власне й встає мимоволї трівожна думка: що, як той найвищий розвій початком кінця? Що як поет, як метеор лиш блисне на полї нашої поезії і так само несподївано погасне, як несподївано завив ся? Власне ота бистрота його розвою і повнота та зрілість художнього орґанїзму лякають. Utinam falsus vates sim... Бо віршомазів родить ся так богато, а поетів у нас так мало...

Про наших „драматурґів“ нема що говорити. Крім обох драм Винниченка, про які була вже бесїда треба згадати про три твори, варті уваги. Маю на думцї насамперед драматичну поему Лесї Українки. „Руфім і Прісцілла“, до якої тему авторка взяла з часів упадку римської держави, коли християнство почало брати верх. Зміст впрочім читачам ЛНВістника відомий. Взагалї треба сказати — твір гідний імени авторки, хоч не можна його зачислити до найкращих з поміж її творів. Авторка звернула тут головну увагу більше на унаглядненє конфлїкту поміж двома світоглядами чи світами: старим, римським і новим, християнським; поминула таким чином, а радше поставила на другий плян психику дієвих осіб. В результатї вийшов твір інтересний більше з ідейного боку, як з артистичного; і тому чи не найбільше „книжковий“ з усїх драм Лесї Українки. Тільки місцями акція неначе розпалюєть ся і маємо картини повні драматичної сили, як от в останнїх двох дїях, які відбувають ся в вязницї.

Крім того маємо два драматичні твори, яких героєм являєть ся український гетьман Петро Дорошенко. Оден з них вийшов з під пера Василя Пачовського — „Сонце руїни“, — другий належить Л. Старицькій-Черняхівській. Цїкаво поставити їх поруч себе: власне не достає одному з них те, що має другий. Драма Пачовського закроєна на тра-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ґедію. Взагалї вона задумана добре. Але в самому виконаню первісна концепція розбиваєть ся, кождий мотив виростає трохи чи не в самостійну драму і автор не має сили перетопити ті всї мотиви в одну орґанїчну цїлість. Одним словом — автор не може дати відповідного виразу поодиноким сценам, проекція картин відбуваєть ся при помочи чарівного лїхтара а не силою конструкції. І тому так богато в сьому творі чисто театральних ефектів, стільки маскаради та крикливости. Без костюма автор боїть ся впустити на сцену людий. Драма Старицької-Черняхівської виходить радше на удраматизовану історичну хронїку. Авторка занадто невільничо держить ся історії, і ся історичність стає їй кулею при нозї. Ради історичної вірности вона мусить розтягати акцію на кільканадцять років. І тому акція не має відповідного темпа, чисто драматичного характеру. Сила виразу чи картини зависима вповнї від того, о скілько відповідний момент житя героя, взятий в основу картини з історії, сам собою має ефект драматичний і надаєть ся взагалї до використання. Звідси вся нерівномірність в розвою акції, брак головного центра. Отсе головні хиби обох творів, які обнижують їх інтерес. Невважаючи на се треба признати їх вартість, як проб коло сотвореня поважнїйшого драматичного репертуару з національним змістом, проб, які бодай в части можуть ослабити вплив Гаркунів задунайських та здискредітувати перед ширшою публикою „малороссійські“ пєси. А тим більша належить ся їм увага, що поза ними не має в нашій драматурґії за минулий рік на що уваги й звертати. Хиба згадати ще пєсу з сучасного житя Дмитра Николищина — „Розладє“ і то тільки тому, що вона дістала нагороду на конкурсї галицького видїлу краєвого. Автор сам очевидно не винен, що його драму нагорожено, і сей факт варто зазначити тому, що він аж занадто вимовно свідчить про конкурсову комісію...

Чи можна бути оптимістом на підставі такого доробку лїтературного за цїлий рік,— я не беру ся судити, як і не беру ся витягати дальших консеквенцій з того, що в горі казав. Але деяких фактів, які занадто ярко кидають ся в очи при оглядї нашої лїтератури в минулому роцї не можна поминути анї промовчати,

Одна річ мусить передовсїм нас непокоїти. Не треба глубоко вдумувати ся в лїтературні факти, що б побачити застій, а радше упадок лїтературного житя в Галичинї. За цїлий рік маємо тут тільки драму Пачовського і кілька оповідань Яцкова. Більше нїчого. Бо ж не можна серіозно брати такого лїтературного орґану як „Недїля“, яка крім творів власне Яцкова і декілька дрібничок не дала буквально нїчого, анї передруків давнїйще виданих творів, анї оповідань для народа.“ І найбільше фатальне тут те, що того упадку лїтературного житя в Галичинї не можна уважати за припадок, явище спорадичне. Коли приглянемо ся

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

близше фактам, побачимо, що не може бути великої надії й на дальші роки. Заникають давнійші поетичні літературні сили і на їх місце не видко нових. Та й неминучий, стан такої пустки в літературі галицькій тому, що условини і форми громадського житя мусїли його спровадити. „Економічна ера“ мусїла підтягти поетичну думку і придушити її розвій, раз кождий, хто вчора писав вірші, хорував на Weltschmerz і лаяв філїстрів, сьогодні став ситим директором — скажім товариства для збуту худоби і з пожалуванєм дивить ся на „літератів“.

Дай Боже, щоб я даром „кракав“. Але, як-би там не було, яке обличче не виявила-би нам близша і дальша будучність, фактом, що центр літературного руху почав рішучо пересувати ся „на Україну“, а галицький орґанїзм видимо знесилив ся чи згрубів. Може Галичина й дасть ще неодного творця, але головна фалянґа нових і дужих творців, а разом з тим зріст українського слова й мистецтва може і мусить розпочати ся тільки там, по тамтім боцї кордону.

П. ТИЧИНА.

* * *

Ви знаєте, як липа шелестить
У місяшні весняні ночи?—
Кохана спить, кохана спить,
Піди збуди, цїлуй їй очи.
Кохана спить....
Ви чули ж бо: так липа шелестить.

Ви знаєте, як сплять старі гаї?—
Вони все бачать крізь тумани.
Ось місяць, зорі, солові...
„Я твій“—десь чують дїдугани.
А солові!..
Та ви вже знаєте, як сплять гаї!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Д. А.

Українська артистична вистава у Київі.

Коло десяти років треба було українським артистам щоб вперше зібрати ся на сю виставу. Спроби до того робили ся ранійше у Полтаві в 1903 році, у Львові в 1905 році. Український характер мали передвижні вистави під орудою Розвадовського. З артистичного погляду особливо видавала ся вистава львівська. На тій виставі з великим числом образів виступив перед українською громадою Іван Пруш, що стояв вже в повній сили своєї творчости і умілости, і тоді молодий, лише зійшовши з академічної лави, Фотій Красицький, що єднав в своїх творах вже викінчену техніку з свіжістю реалізму. Від львівської вистави хотіло ся ждати, як від доброгу почину, безпосереднього продовження, але инакше склало ся. Перейшло сім років поки відкрила ся нинішня вистава, що зібрала коло 400 творів близько 50 артистів і може претендувати на те, щоб бути загально-українською. Правда в ній не беруть участи наймолодші сили, як Бойчук, Северин і иньші, не має на сій виставі різбярів як Балавенський, Паращук, Гаврилко. З сього погляду вона далеко не повна, але-ж вона репрезентує українське мистецтво.

Друге питаннє, чи ся вистава справді українською виставою, чи вона є тільки виставою артистів Українців. Се питаннє далеко важнійше, бо від того залежить, чи можна говорити про українське мистецьтво. Щоб дати відповідь на се, треба спостерегти, чи живить ся українне мистецьтво виключно з жерел чужих, чи навпаки плекає, крім чужих впливів, якісь свої власні не пожичені риси, удержуючи їх і розвиваючи, з переходом від одної до другої форми виразу, з переходом від одного до другого стилю.

Важко бути істориком своїх часів. Чим ближче стоїть до нас доба, яку хочемо взяти в історичній перспективі, тим лекше помилити ся, прийнявши випадкове за такове, тим лекше тратить ся необхідна історична обєктивність. А українське мистецьтво, специяльно українське малярство таке молоде, що історія його се справді історія наших часів. Але дерзаючи підіймати річ, хоч і з великими постереженнями, хочеть ся на поставлене питаннє дати позитивну відповідь, хочеть ся сказати, що українське малярство справді є, що підлягаючи чужим впливам, воно має свої власні риси, свій особистий couler local, що переходить у українських майстрів від поколїння до поколїння протягом останнього більше ніж півстолїття.

Мартинович — Васильківський — Кричевський — ось три історичних звена, що представлені на київський виставі. Доба академізму,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

доба реалїзму, що в силу особливого російського впливу сього часу, в pendant можемо назвати більше щільним терміном — добою передвижництва і нарештї доба модерної творчости, яку ще завчасно було-б окрестити якимсь спеціяльним терміном.

Не важно що сї три періоди змінюють ся під впливом змін, які переходять в малярстві сусїдних країв. Все малярство XIX віку, всїх культурних країв, може за винятком єдине Анґлїї, розвивав ся крок за кроком під впливом французьким і коли під історією малярства розуміти лиш самостійний процес розвою, то таку історію має тільки Франція. Найбільші европейські центри мистецтва — Монахів, Відень, Брюксель, то що, безумовно підлягають Парижу і коли ми говоримо про історію в сї часи малярства нїмецького, австрийського, бельгійського, то лише в тому значіннї, що помимо пануючого французького впливу все ж в сих країнах удержували ся свої особисті риси часами ледве помітні, і передавали ся від поколїння до поколїння. Петербург і Краків, що мали рішаючий вплив на українське мистецтво, сами так само з запізненнями плели ся за французьким прикладом, лиш часто не безпосереднїм, а через них так само не безпосередний вплив французького малярства був рішаючим і для України.

З другого боку за зміною загальних продиктованих з Франції приписів, місцеві українські спеціальні риси, чи розвивають ся вони орґанїчно переходячи від поколїння до поколїння, чи се просто індівідуальні випади окремих артистів Українців, що працюють в формах академізму, чи передвижництва? Безперечно з сорокових — шістьдесятих років сей процес є орґанїчним, а як би історичним дослїдом можна було простежити український характер творчости ранїйше, то і саму б історію українського малярства можно було-б починати не з сорокових— шістьдесятих років XIX віку, а від ґенїальних малярів Українців Левицького і Боровиковського.

Одже старша доба українського малярства на Київській виставі представлена Мартиновичем. Порфирій Мартинович не першорядний український майстер сеї доби. Ся доба академізму, взагалї скучна, монотонна в творах олїйними фарбами, викликає признаннє наших часів лиш портретами, але головним чином тогочастними рисунками. І у Франції лиш державні музеї дають місце бездушним картинним композиціям якого небуть вождя академізму, як напр. Енгр, новіж музеї наповнюють ся його тонкими віртуозними і блискучими рисунками олївцем, так само і в Росії не стільки інтересують ся помпатичними сценами Брюлова скільки його рисунками і ескізами. Теж саме треба сказати і про ученика Брюлова, незвичайно талановитого рисовника Тараса Шевченка. Не сильний майстер фарби, Шевченко розвернув далеко більше

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

свою малярську здібність в рисунку і тут проявив блискучу манєру рисунка українського. Се характеристичне українське містить ся не в сюжеті рисунку, а в складі його, в манєрі рисування.

Коли Шевченко пише поему не на українську тему, а бере собі темою подію з історії Чехів, чи Римлян, його поема, всеж є поема українська. Чому? Скажуть — мова. Так от мова рисунку Шевченка є українська що-б він не малював. Таж сама українська мова, не так глибока, але весела і пікантна, з суто українською сіллю (часами впадаючи в шарж) є мова рисунків Мікєшіна — разом з Шевченком се найбільші українські майстри доби академізму. Мартинович як і чимало иньших рисовників того часу, займають більш рядове місце. І меньше сильним видаєть ся його рисунок саме через те, що мова його не така яскрава не така українська. Сюжет його завше місцевий, але виконаннє меньше типове ніж сюжет, часами зводить змисл його рисунку з артистичного, до стану етноґрафічного. Ілюстрації його були-б дуже гарні, як би його не переслідувало якесь фатальне для українських рисовників неумінне вибрати відповідного до своєї вдачі літературного твору. Мікешін брав ся ілюстровати Кобзаря, до чого найменьше був здатним по своїй особистій вдачі, замість того щоб ілюстровати Енеіду або Стороженка чи Іродчука — іменно Іродчука, а не Куліша, бо ілюстрації Мартиновича як раз були-б на своєму місці, як би були приложені до Чорної Ради. Для Енеіди рисунок Мартиновича не бризкає стихійним юмором, не так повен характером, як того потрібно і як міг би зробити лише Мікешін. До речи — на виставі знаходять ся малюнки і до Чорної Ради: їх виконав Ждаха. Сей артист скомпонував не злі картки на сюжети пісень, що вийшли досить гарними в першому виданню (в другому далеко гірше через неприємні тони фарб), але яке се має відношеннє до мистецтва, навіщо і рисунки до листовних карток і ремесничі ілюстрації до Чорної Ради виставляти на артистичній виставі? Але, що до Мартиновича, то по справедливости ілюстрації до Енеіди се слабші з його рисунків, що відзначають ся упевненністю, спокоєм, правдивістю, а часами постати змальовані Мартиновичем підіймають ся до певної монументальности.

Як Мартинович не є визначним майстром своєї доби, то відповідно таке саме місце належить ся і Васильківському. З ним ми входимо в добу, в якій царює Репін, що розумієть ся не утворив би ні своїх Запорожців ні цілого ряду образів на українські теми, як би не був знайомий з рисунками Шевченка та Мікєшіна. Та не дорівнюючи вождям доби реалізму, що до речи в значному числі були українського походження — Крамской, Ґе, Ярошенко, брати Маковські,— Сергій Васильківський все-ж займає поважне місце поруч з такими майстрами що мають

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

українські риси, як Світославський, Пімоненко то що. Не вина Васильківського, що пройшов його час, що він змушений без кінця і на всї лади повторювати сам себе і що повторення слабші від молодих і щирих слів. Далеко гірше що не в злих краєвидах смак Васильківського припускав уміщати грубі штафажи червоношароварних козаків. Васильківський ніколи не був поетом української природи, нї степ, нї ставок, нї гайок Васильківського ніколи не мали настрою, не промовляли до душі, але вони були часами дуже тонко виконані, мали найкращі одзнаки здорового реалїзму. Нинї Васильківський став повторювати ся, його роботи почали прибірати ремісничий характер, часом навіть тратять свою правдивість — правдивість етюда з натури і являєть ся Васильківський на українській виставі не в щасливому світлї. На Васильківського доводить ся дивити ся, як на художника минулого і вистава його повинна бути ретроспективною, як вистава Мартиновича.

По дорозї від Васильківського до Кричевського стоять не такі рішучі натуралїсти як Красицький та Холодний і не такі рішучі модерністи як Бурячок.

Певний сумнїв являєть ся перед роботами Фотія Красицького. Сїм років певед сим, Красицький виступив перед українською громадою на львівській українській виставі. Тодї зразу після академії лише приступаючи до самостійної творчости Красицький мав що виставити. Викінчені молоді працї тодї зробили чимале вражіннє своєю інтересною композіцією, любовю до світу, до сонця. До спадщини прийнятої від свого учителя Рінина, до здорової реалїстичної уяви додавалась якась ледве помітна романтична закраска, одним словом тодї Красицький заговорив про українське минуле, про козаків та запорожців свіжим живим словом. Тодї на Красицького покладали надії. Пройшло сїм років і нинї Красицькому наче нїчого виставити. Півтора десятка етюдів і етюдиків, все шматочки, часом дуже гарні, але тільки шматочки. Нї вчому більше не проявляєть ся умінне живої композициї Красицького, що зразу була його окрасою. Чому? невже художник утомив ся і нам нїчого від нього більше ждати? Може се часове спиненне творчої продукції, обусловлене шуканнєм нового слова? Може бути так, наче про се натякають де які чулі, навіть поетичні шматочки, як „Церква в Криворівнї“ і иньші етюди з Гуцульщини.

Чимало виставив Петро Холодний. Щирістю, часом меланхолїєю віє від його робіт. Портрет гімназіста, маленької дївчинки — на обличчях хороблива задума і се робить їх дуже милими. Казковий настрій, лагідність і простота в оповіданнї про Івасика. Мелянхолїйні і пейзажи.

Навпаки, яка яскрава, блискуча творчість Василя Кичевського! Сей художник більше відомий громадї яко архітектор. Хто справдї Кри-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чевський маляр — архітектор, чи архітектор — маляр? В кожнім разї наголос треба поставити на слові маляр. В самій архітектурі Кричевський передо всім працює як маляр. Якась головна вага в його будівлях полягає не в лінїях і пропорціях, не в подїлї мас, а в орнаментації і непремінно орнаментації кольоростичній. Часом навіть прориваєть ся у нього якась байдужість до архітектурного цїлого, а приваблює лише та чи инше деталь орнаменентики. З будинку полтавського земства представлено чимало деталїв і деталїв незвичайно гарних, а цїлий будинок представлений лиш фотоґрафією, та й на нїй половину будинку заступають дерева. В другому місцї Кричевський в занехаянні цїлости і в любови до деталїв доходить до справжнього дикунства, допустимого лиш у незвичайного, своєрідного таланту. З італїйської подорожи привіз художчик чимало етюдів, в тому числї і етюд одного з найгарнїйших творів — церкви Сен Зено у Веронї.

Ся церква по своїм пропорціям, по артистичному подїлї частим, по надзвичайній гармонії цїлої будівлї і поруч поставленої дзвіницї, є одним з найґенїальнїйших утворів людського духа, а на етюдї Кричевського представлено частину (навіть не цїлий!) ґанку. І се у художника називаєть ся „Сан Зено, Верона“. У кожного иньшого се було-б звичайним варварством, але такий художник як Кричевський має свою льоґіку і своє артистичне право. Як артист декоратор, він захопив ся декоративною деталью. Декоративність се справжня сфера артиста. На виставі цїлий ряд етюдів яскравих, повних світла і фарбового смаку, але разом з тим в рисунку упрощених, трохи стилїзованих як в декоративних ескізах. Лиш дві виставив Кричевський трохи більші працї і вони мають таку декоративну вартість, що хочеть ся гукнути до громади словами поета Anrier: „Панове, перед вами великий декоратор, — дайте-ж йому стїни!“ Яка гірка іронїя в тому, що будинок полтавського земства будував Кричевський, а панно росписував Васильківський, що є найменьше декоратором! Як немилосердно повторюєть ся по всїх країнах таж сама стара історія.

Але інтерес до Кричвеського маляра, Кричевського декоратора не обмежуєть ся, його великим декоративним хистом. Його орігінальність, його нове слово в мистецтві в значній мірі полягає в тому, що з модерним, декоративним малярством він стихійно звязує couleur local, ту типову українську рису, що в ріжних стадіях переходить від рисунків Шевченка та Мікешіна і до наших часів. В модерному упрощенному рисунку Кричевського він бє живим жерелом. На виставі стоять поруч в каталозї принаймнї кипариси і... гарбузи! Варто подивити ся наскільки гарнїйші у Кричевського гарбузи нїж кипариси.

Дуже шкода, що майже не взяв участи в виставі Іван Труш. Не можна справдї вважати достойного сього художника участю два невелич-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

кі етюди. Правда придивити ся до них, до їх блискучої техніки, до трактовки сюжету можна побачити певний натяк на високу европейську культуність сього артиста, на блеск справжнього талану. Але тим більше хотіло ся-б побачити у Київі на виставі праці Труша коли не на загальній українській виставі, то на окремій зложеній виключно з його творів. Се тим цікавійше, що в творчости сього художника найбільше яскраво можна було-б побачити, що може дати українському мистецтву польське малярство, власне найкращий її осередок — Краківська академія. А треба думати що течія від краківської „Штуки“ займе своє місце в історії українського малярства, по числу талановитих артистів, що здобувають у Кракові артистичну освіту.

З кола сих артистів несправедливо досі не здобув собі признання у української громади Віктор Масляніков. Се незвичайно скромний чутливий пейзажист. Технікою він трохи нагадує Труша, але не має того блеску виконання як і взагалі уникає всякого блеску, еффектности, підкреслювання. Ні оден мазок його пензля не вирахований на внішнє вражіннє, але який се глибокий повний ніжного чуття і любови до природи жудожник. Ледве чи буде прибільшуваннєм сказати, що ні оден український артист, ще не дивив ся на природу очима поета так, як Масляніков. Се художник, слово котрого не голосне, а правдиве, глибоко падає на душу. Се справжня лірика у фарбах. Яка шкода, на українській виставі Масляніков виставив тільки два і меньше типові для себе етюди. Міг же він одночасно прикрасити виставу художників киян десятком своїх чудових, поетичних малюнків.

Красивий, кольоритний художник Михайло Жук. Його декоративні панно приваблюють око гармонійними тонами, широким розмахом; портрети Жука яскраві, картинні, може бути трохи поверхові, що до психольоґічного оброблення. Але автопортрет і з сього погляду сягає глибше.

Приємне вражіннє роблять роботи Олени Кульчицької. В них чимало сонця, виконані з любовю, а діти на сонці і зовсім викликають настрій, наче Шевченкові діти „на Великдень, на соломі“.

Гарні світові ефекти в працях Миколи Орлова. Видно що артист дуже працює і виставляє лиш твори останнього року, та і з них вибрав кращі. Від кольоритної здібности і пильної праці артиста можна сподівати ся найліпших наслідків.

Слід би ще зазначити твори Судомори, Мониловської-Левицької, Федора Кричевського, але виставлене сими артистами не дає матеріялу, що би висловити якусь певну гадку. Хотілось би побачити більше робот сих художників.

Степан Яремич з прекрасними ілюстраціями до Вія і Петро Афанасьєв з дуже гарними жовто-синіми, повними чеховського настрою симфоніями, виглядають на виставі наче гостями, а в мистецтві вони вже здобули по російських столицях заслужене признаннє.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИКОЛА ВОРОНИЙ.

Очам.

Зоріть менї, очі дївочі!
Вколисуйте піснею мрій,
Чаруйте що-дня і що ночи, —
Топіть у безоднї своїй!
Хай сиплють ся з вас блискавиці!
Хай грають гадючки-огнї,
Щоб лекше було таємницї
Ховати у серцї на днї...
Люблю ваш огонь і принаду...
Нехай ви зрадливі, нехай!
Але-ж я й люблю вас за зраду:
За пекло і рай!...

П. ТЕНЯНКО.

Рожеві мрії.

(Сонет).

Люблю я вас прекрасні мрії чисті, —
Мої квітки барвисті і рясні...
Ви сяєте, мов факели огнисті,
І вабите, мов феї чарівні...
Ви розцвіли чудовим огнецвітом
В души моїй безсмертній, золотій...
І розлетїли ся широким світом,
Мов сміливих фантазій дивний рій...
А з вами вкупі й я орлом лїтаю,
І слухаю таємну казку раю,
І бачу вже величную красу...
І там, у ясносяйнім царстві волї,
Куди я вас з собою понесу,
Ви здійснитесь в яскравім ореолї!

Зорі.

Зорі нїжні, зорі мрійні
Феї казки, феї неба,
Чарівницї чудодійні,
Добрі музи бога Феба.
Ви рясні квітки троянди,
Ви слова палкі пророчі,
Срібносяйні діаманти,
Таємницї серед ночі.
Слава вам, світи величні!
Чую ваші тони дивні,
Знаю я корони пишні,
Бачу барви переливні.
Не забудьте-ж, любі зорі,
Землю темну і нещасну,
Блиском сильним у просторі
Нам осяйте путь прекрасну!

Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ФРЕДЕРІК МІСТРАЛЬ [1]).

Спогади та оповідання.

I.

Відколи я себе памятаю, то, як і досї, згадую довгу смугу гір на південь від нашої оселї. Зранку до вечора синїли їхнї хребти та скелї; наче високі хвилї, здіймались верхівля, спадали долини. То були Альпіллї (Alpilles), підперезані оливковими лїсами, мов скелисті кряжі Греції, мов справжня твердиня минулої слави та леґенд.

У піднїжжя сих гір Кай Марій, визволитель Рима, ще і досї популярний у сїй сторонї, чекав на варварів, окопавшись високим валом. Слїди сих валів і досї стоять на тім самім місцї, те саме сонце, що й 2000 років тому, обливає їх своїм золотим світом.

По-під сими ж горами лежить у руїнах великий римський водопровод, що подавав воду в Арени Арля (Arles). Водопровод той тутешнї люде звуть сарацинським, бо по йому еспанські Маври, під час облоги Арля, пролїзли в місто. На сих самих скелях стояли неприступні замки рицарів-хрестоносцїв, у сих запашних долинах прекрасні дами вітали трубадурів. Тут же під помостом монастиря на Mont Major, сплять наші арлезіянські королї; в печерях сих скель та в сонних долинах блукають і досї наші феї.

Село моє Мальян (Maillane) лежить посеред широкої та родючої долини, яку мабуть на спомин про Кая Марія звуть Caicon.

— Коли я ходив ще боротись, — оповідав менї раз один з Мальянцїв, старий борець нашої округи, то бачив чимало світа: сходив увесь Ланґедок та Прованс... Але нїколи не бачив такої рівної землї, як ося. Як би провести плугом борозну, відси аж до моря, миль двадцять завдовшки, рівну мов свічка, то вода з моря потекла б сама собою. Так що хоч наші сусїди й звуть нас „жабоїдами“, але ми, Мальянцї, впевненї, що немає на світї кращої сторони нїж наша.

Батьки мої жили в старій оселї, на хуторі (mas), мали чотирі пари волїв, плугатиря, погоничів, пастуха, наймичку (яку ми кликали тїткою), часом помісячних або поденних під горячий час, чи то під косовицю та жнива, чи то до винограду або оливок. Батьки мої були те, що ми звем „хазяїни“; жили з дїда-прадїда на своїй землї, обробляючи її.

„Хазяїни“ в Арлезіянській сторонї — се окремий клас суспільства, щось середнє між звичайним хлїборобом та буржуа. Вони мають

[1]) Ф. Містраль, роджений 1830 р., — звісний провідник правансальського руху; його особа й дїяльність мають особливий інтерес для нас. Написав чимало творів на правансальській мові. Важнїйші з них: „Miréio“, „Lis isclo d'or“, „Lou Tresor dou félibrage“, „Nerto“, „La reine Jeanne“. **Ред.**

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

себе за арістократів і пишають ся своєю власною класовою самоповагою. Бо коли хлїбороб із села працює заступом, зігнувшись, на невеликому клапті землї, „хазяїн“ хутора з Камарґи (Camergue) або Кро (Crau) іде за своїм плугом, не згинаючись та виспівуючи.

Як би ми хотїли пишатись своїм родом, як де-хто й робить, ми могли б довести, що рід Містралїв починаєть ся від Містраля Дофинського, що володїв Мондрагоном та Романеном. А в Сен-Ремі (Saint-Remy), відки мій батько, і досї ще стоїть палата Містраля де Романен, відомий під найменнєм палати королеви Жанни.

Батько мій повдовів і женив ся вдруге коли йому було 55 років. Ось як він стрів ся з моєю матїрю. Раз на Св. Звана, „хазяїн“ Франсуа Містраль косив разом з косарями: юрба жінок із села, ходила за громадільниками й збірала колос.

Батько мій запримітив гарну дївчину, що відставала позаду, наче соромлючись збірати колос, як инші. Він підійшов до неї і спитав:

— Чия ти, дївчино? Як тебе звуть?

Дївчина відповіла:

— Я дочка Етьєна Пулїне, Мальєнського мера. Мене звуть Делаїда.

— Як? — здивував ся батько, — дочка Пулїне, Мальянського мера, ходить по нивах збірать колос?

— Нас велика сїмя, шість дївчат та двоє хлопцїв, — відповіла вона. Хоч батько й заможний, а як ми просимо у нього на одежу, то він каже: „Дїточки, коли хочете прибіратись, то заробіть самі“. От чому я й хожу по чужих нивах.

Пів року після сеї розмови, що нагадує біблейську сцену „Рофі та Рооза, батько мій посватав Делаїду, а через рік і я народив ся. Я побачив світ Божий 8 вересня 1830 року, над вечір.

Породивши, мати послала по батька що був, як звичайно, на полї.

— Хязяїне, — гукав посланець добігши до місця, звідки можна було вчути голос, — а йдїть-но, хазяйка саме розсипалась.

— А скільки? — спитав батько.

— Один, та добрий!

— Хлопець! Нехай росте великий та розумний.

І наче нїчого й не трапилось, скінчив він свою роботу і помалу вернув ся до дому.

Не то, щоб він був такий немилосердий, але просто вихований, як здавна Провансальцї, в римській традіції, він мав у собі удану жорстокість давнього pater familias.

Охрестили мене Фредеріком. Мати ж моя, вважаючи що я вродив ся саме на Різдво Богородицї, хотїла дати менї ймення Нострадамуса: раз щоб подякувать Пресвятїй Дїві, а в друге, на спомин про ві-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

домого астролога Нострадамуса, що був родом з Сен-Ремі. Але ні в мерії, ні в церкві не згодились на се незвичайне та містичне йменя.

Мій перший вихід у світ я уявляю собі на руках з матери, коли вона, у всій красі молодого материнства, винесла мене, свою втіху, на показ подругам. А вони зустріли мене по давньому звичаю парою яєць, окрайцем хліба та грудкою соли, приказуючи:

— Будь повний, як яйце, добрий як хліб, а мудрий як сіль.

Коли мені минуло пів року, мене визволили од сповивала, бо до того часу баба моя дуже радила, щоб мене держали туго сповитим, щоб не був ні криворуким, ні кривоногим. На Св. Зосифа, по провансальському звичаю, мене пустили на ноги: мати принесла мене в церкву і поставивши мене на ноги на олтарі святого, держучи на сповивачі попід руки, а хрещена мати приказувала:

— Arène arène, arène (йди, йди, йди) — се були мої перші кроки.

Що неділї ми ходили в Мальян до церкви; йти треба було з пів милї що найменьче. Звичайно мати носила мене на руках, але одного разу, — менї було років з пять, — бідна жінка спустила мене на землю зітхнувши:

— Ні, ти вже занадно важкий, я не можу більше носить тебе.

Після служби ми з матірю йшли до її батьків, де звичайно збірались сусїди погомонїти про полїтику.

Сусїд Дюма (Dumas), — він був за суддю, але р. 1830-го пішов в одставку, — любив більш усього давати поради, наприклад, що неділї він говорив моїй матери:

— Не давайте дитинї ні ножа, ні ключа, ні книжки, бо ножем дитина може порізатись, ключ може загубити, а книжку подерти.

Сусїд Дюма приходив не сам, а з своєю огрядною жінкою та одинадцятьма чи дванадцятьма дїтьми. Вони заповняли собою ввесь „салон“, чудовий старосвітський салон мого дїда та баби.

Сусїд любив почванитись своїм потомством і не без пихи загадував то одному, то другому, по черзї, декламувати монолог „Терамена“.

Потім звертав ся до матери:

— А ваш, Делаїдо? Ви не вчите його нічому?

— Як ні, — відповідала мати, — він уміє про Івана Свинопаса.

— А ну, малий, роскажи нам про Івана.

І я, схиливши голову, починав несміливо: „Хто вмер? — Іван Свинопас. — Хто по нім тужить? — Чорний цар. — Хто співає? — Перепілка. — Хто звонить по душі? — Кагла. — Хто носить жалобу? — Каглянка.

З таких казочок, пісень та прислівок, батьки наші в ті часи навчали нас рідної провансальської мови, а тепер не таке повело ся в ро-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

динах: дітей вчать по системі сусіда Дюма, та і виучують таких, що живуть мов приблудні в своїй рідній стороні, не маючи жадного звязку з нею. Правда, тепер зайшла мода на те, щоб зкидать усі добрі старі звичаї. Я не можу лишити садок мого дитинства, не зірвавши ще зо скілька квіток.

Зараз за нашою оселею, коло дороги була копанка. Вода в ній була не глибока, чиста та прозора. Малим я дуже любив гратись на березі. Се була перша книжка, з якої я, граючись, вчив ся природничих наук.

Там були й риби; вони пробігали зграями в прозорій воді; я пробував ловить їх старим друшляком, надівши його на хворостину. Там літали блискучі коромисла зелені, сині та чорні; тихенько я скрадавсь до них, як вони сідали на очереті, і милували ся, як їхні тоненькі тільця з прозорими крильцями тремтіли в моїх пальчиках. Великі руді жуки з білим черевом стрибали по воді і перебірали ніжками точнісенько, як швець, що тягне дратву. Жаби вилізали з моху, світили зеленими з золотими взорами, спинками і, вгледівши мене, скакали в воду. Тритони та саламандри лазили в болоті на дні. Додайте до сього цілий ліс водяних рослин: осока з довгим темним, оксамитним колосом, водяні лілії, що стелють свої великі круглі листки по воді з білою мов чаша квіткою; ситняг, очерет, рожеві китиці, сині зірки усяких водяних квіток, блїді нарцизи та ряска.

Але ніщо в світі не вабило мене так, як оті півники. З куща довгого, вузького зеленого листя, на довгих стеблах, мов золоті топірці, гордо стреміли вони над водою. Здасть ся мені, що герб Франції та Прованса, золоті лілії на синеголубому полі, були не лілії, а сї водяні півники.

Саме тоді у нас було по жнивах і почали вже молотить хліб; усі люде були на току. Коло коней та мулів на гармані працювало не менш двадцяти чоловіка, перевертаючи деревяними вилами солому, та відгортаючи вимолочене зерно.

Збоку, на трьох звязаних до купи стовпах висіло велике решето. Дівчата носили кошиками зерно, засмічене порохом, моловою та грудками землї і насипали в решето, а „хазяїн“, мій батько, високий та кремезний дід „посівав“ по вітрови.

Коли вітер зменьшав ся або зовсім стихав, батько, держучись руками за решето, повертав ся в той бік і, серьозно, наче розмовляючи з добрим богом, говорив:

— А ну бо повій ще, повій трохи!

І містраль [1]) наче слухав ся старого і віяв знову, забіраючи порох

[1]) Містраль — mistral — вітер що дме над Провансом з півдня.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

та полову, а чисте, мов золото, зерно падало золотим дощем на купу, що на очах росла та росла коло ніг підсівальщика.

У вечері, коли зерно було ссипане лопатами на високу купу, а робітники вмивались від пороху біля криниці або напували скотину, батько мій, намилувавшись золотим зерном, робив держалном від лопати хреста на тій купі приказуючи:

— Хай Бог тебе ростить.

Раз, одного такого вечора, — мені було ледве пять років і я ходив ще в спілничках — навалявшись до схочу в свіжій соломі, я подав ся до копанки.

Вже кілька день півники почали розцвітать, і у мене руки свербіли зірвати хоч одну з тих чудових квіток.

Як тепер памятаю, підхожу до копанки, тихенько, обережно пахиляючись над водою, простягаю руку до квітки: але вона надто далеко. Нахиляюсь, витягаюсь і... по шию в воду.

Кричу яко мога. Прибігає мати, витяга мене з води і, ляснувши разів зо-два, мокрого, мов цуцика, бігцем веде до хати.

— Тільки ще я побачу тебе біля копанки, ледащо!

— Я хотів зірвать півника...

— А як же, півника, так півника! Хіба не знаєш — там гадюка в траві сидить, величезна, ковтає пташок та дітей.

Роздягши та роззувши мене, щоб висушити мою одежу та чобітки, мати одягла мене в чисте.

— Гляди ж не забовтай ся!

І от я знов на току; перекинувшись разів зо два в соломі, я вгледів білого метелика: за ним кільки духу; вітер розвіває моє біле як солома волосє. Несподівано для самого себе я знов коло копанки. О мої чудові, золоті квітки! Вони все стояли красуючись у воді й вабили мене так, що я не міг встояти.

На сей раз я вже так обережно, так тихенько підійшов до води, та обережно поставив ноженята, нахилив ся, простяг руку і... як стій сів по пояс у болото.

— Ой-ой-ой! — гукаю, а сам так зорю навкруги, так і бачу гадючу голову, що висовуюєть ся з трави.

На току, чую, гукають:

— Хазяйко, біжіть швидче, там малий мабуть знов у копанці!

Мати прибігла, схопила мене, вихватила чорного з багнюки, задрала спідничку — лясь, лясь!

— Підеш знову по квітки, кажи? Знову щоб втопитись? Новісенька одежина! Чисто збавив, нечупара, ледащо! Ти мене на той світ заженеш!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Увесь у болоті, задрипаний, гірко плачучи, вертаюсь до хати, похиливши голову. Знов мене роздягли і на сей раз мати вбрала мене в святочню одежу, — як і досї памятаю, синю в чорних смужечках та золотих квіточках.

— Шо ж менї робить тепер? — питаю у матері.

— Біжи, гляди за курчатами, щоб не йшли на тік, та сиди в холодку не йди на сонце.

Повний найкращих замірів біжу слухняно за курми, що бродили поміж стіжками, збіраючи зерно.

Коли се, дивлюсь, чубата курочка погналась за коником, а у його я вгледів синє-червоні крильця. Курочка за коником, а я за обома, щоб побачить крильця і подались полем, та і не счув ся я, як опинив ся біля копанки.

І знов золоті квітки, що пишались над водою розбудили в менї бажанє, пекуче, пристрасне бажаннє, що заставило мене забуть, що я вже двічі скупав ся в копанцї.

— Нї на сей раз, кажу сам до себе, вже не впаду! Замотавши одну руку в очереті нахилившись обережно над водою, я простяг другу до квітки. Лихо моє! Треба ж було очеретинї вломитись! Так і вперпув головою в копанку.

Підвів ся, як міг і кричу, мов зарізаний.

Збіглись усї люде з току:

— Знов се чортеня впало в воду! Ну й задасть же тобі мати на сей раз!

Коли нї, дивлюсь, іде моя бідна мати вся в сльозах.

— Господи, каже, не битиму вже, бо могло статись нещастє. Помилуй мене Пресвята Діво, дитина ся не така, як людські: тільки і знає що за квітками. Усї играшки розгубить по полю, збіраючи квітки. Тепер от, за годину може, тричі було в копанцї. Тільки й роби що чепури його! Горе тій бідній матери, і одежі на його не настачиш! Слава тобі Господи, що хоч живе осталось!

І так, плачучи обоє вернулись ми додому. В хатї вона роздягла мене, витерла голого своїм хвартухом, дала мятних капель від переляку і поклала в ліжко, де я швидко, втомившись від слїз, заснув.

І знаєте, що менї снилось! Півники, їй Богу! Чистий прозорий поток, наче за нашою хатою, а в його величезні пучки зеленого листя і цїле море золотих квіток. Коромисла з синїми шовковими крилцями прилїтали і сїдали на них, а я наче б то плаваю в тихій чистій водицї та рву пучками, оберемками золоті квітки. Кільки не рву, а їх все більшає. Коли се чую голос кличе мене:

— Фредері! Прокидаюсь і що ж я бачу? Великий пучок золотих пів-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ників на моєму ліжку. Сам старий хазяїн, мій батько, зірвав їх, а моя ніжна красуня мати поклала їх на моє ліжко.

II.

Мої перші дитячі роки минали на хуторі між косарями, пастухами та погоничами, і, коли часом заходив на хутір який міщанин (bourgeois) з тих, що навмисне розмовляють тільки по французьки, то я дивував ся і навіть ображав ся, бачучи, як батьки мої шанували його, наче він був чимось більшим за них.

— Чого воно сей чоловік розмовляє не по нашому? питав ся я.

— Бо се пан (monsieur), — відповідали мені.

— Добре, думав я собі, — коли так, то я не хочу буть паном.

Я також помітив, що коли до нас приїздили гості, як от маркіз де-Брабентан, (de-Brabentane) наш сусїд, то батько мій, що звичайно звав матїр „хозяйкою“ величав її при гостях „супругою“. Пишний маркіз та маркіза, що приходилась сестрою ґенерала Ґалліфе [1]) (Galliffet) кожен раз привозили менї ласощів, але я тільки вгляжу бувало їх екіпаж, прожогом тїкаю ховатись в сїно. А бідна мати надриваєть ся:

— Фредерік, Фредерік!

Так де там: сижу, зарившись у сїно і духу не подаю, аж поки не почую, що гості поїхали а моя матїр приказує: — м. Брабентан з панею приїздили подивитись на сього недолюдка, а він ховаєть ся!

І вилїзши несміливо з своєї схованки я, замісць ласощів, діставав лози.

Далеко більше любив я Папоти (Papoty) нашого плугатиря, коли він, йдучи за плугом, гукав до мене:

— Йди сюди малий, я навчу тебе орати!

І я босий, без шапки дибав за ним у глибокій борозні, збіраючи квітки, що падали під плугом. Бувало Руке́ (Rouquet) наш пастух, подоївши корову, гукав:

— Іди, малий, напий ся з дійниці!

Вглядївши його на порозї хлїва, спітнїлого, з засуканими рукавами і з повною дійницею в руках, я прибігав задихавшись, щоб напитись ще теплого молока. Але тільки я, ставши на колїна, нахиляв ся над молоком, Руке лясь! своєю важкою рукою по голові і я по шию впірнав у дійницю; чуб і вид мокрі від молока, що струмками збігало, і заплющивши очі прискаючи і чхаючи я, мов цуценя, качав ся по зеленій траві витираючись і присягаючись, що вже мене більше не одурить. Або який з косарів говорив:

---

[1]) Відомий своєю жорстокістю під час комуни 1870 р.

Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— А йди, малий, я знайшов гнїздо в дуплї та не дістану, йди підсади мене. Менї буде стара, а тобі пташенята.

І я біг, мов ошалїлий від радости.

— Дивись, казав парубок, осе дупло в старій вербі, ото там гнїздо. А ну нахиляй ся!

Я нахиляв ся, притулившись головою до дерева, а він удаючи, що ставить ногу, щоб лїзти, давав менї доброго стусана в спину.

Отак мене часто піддурювано і чимало я натерпів ся. Між наймитами началось моє вихованнє, але я нї трохи на те не ремствую. А яке було веселе се життє серед сельської роботи! Вона мінялась, як до часу: оранка, сїянка, стрижка овець, косовиця, шовковичні черви, збіраннє винограду та оливок; одна за другою розвертались передомною величні дїї хлїборобського життя, вічно повного тяжкої працї, але вічно такого спокійного і незалежного.

Цїла армія місячних або поденних женцїв та вяжільниць, снувала, хто з граблями, хто з вилами на плечах і завше з спокійними рухами немов на малюнках Леопольда Роберта [1]).

Коли обідньої або вечірньої пори люде сї один по одному входили в хату й сїдали до столу, батько мій, що сидів на першому місцї, поважно роспитував їх і робив свої уваги: то про череду, то про погоду, то про сьогодневну роботу: чи земля була задуже суха, чи дуже вохка, чи саме добре. По обідї перший плугатар давав знак уставати, складаючи свій складний ніж.

Серед усїх сїх хлїборобів батько мій відріжняв ся ростом, розумом та поважністю. Се був великий і чепурний дїд, спокійний та величний у розмові, невтомний у роботї та щедрий до бідних.

Він ходив добровольцем боронити Францію під часи революції і часто вечорами любив оповідати про старі війни. Під час террору йому звелено було везти хлїб у Париж, де саме тодї панував голод. Вертаючись додому, через Бурґундію одного зимового дня, під холодним дощем та в грязюцї по самі маточини, він зустрів чоловіка з своєї сторони. Земляки привітались і батько мій спитав:

— А куди тебе Бог несе, сусїде, в такої негоди?

— Горожанин! — відповів той, — я везу святих та дзвони до Парижу.

Батько, каже, зблїд і сльози йому закапали з очей і, знявши шапку перед статуями і дзвонами з рідної церкви, що так випадково зустрів на Бурґундському шляху, він сказав:

— Будь ти проклят! Ти думаєш тебе по повороті виберуть представником народу за се?

---

[1]) Léopold Robert 1794—1835.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Іконоборець“ похилив голову від сорому і пробурчавши якесь богохульство, погнав своїх волів.

Батько мій, треба сказати, мав велику віру в Бога. Що вечора, зимою, чи літом він на вколюшках молив ся за всіх, а довгими зимовими вечорами читав у голос евангелиє своїм дітям та слугам. Батько за ціле своє життє читав три книжки: Новий Завіт, Imitatio Christi Фоми Кемпійського та Дон-Кіхота.

— Шкіл було не густо в наші часи, — казав він, — і я навчив ся письма від одного старця, що заходив на хутір. Що неділї після вечерні, постарому звичаю, він записував у великому зшитку рахунки та видатки разом з своїми увагами.

Хоч би яка погода була, він завше був задоволений і коли часом чув, як хтось скаржив ся чи на вітер, чи на обложні дощі, то говорив:

— Люде добрі, той, що на небі, знає добре, що робить і чого нам треба. Як би не сї вітри, що розворушують Прованс, хто б розганяв тумани та пару з болот? Як би не дощі, де б бралась вода в річках, криницях та джерелах?

І сего треба, мої дітки!

Хоч і підіймав він кожну хворостину, що лежить при дорозї, що б принести додому, хоч і задовольняв ся що дня овочами та сїрим хлїбом, та доливав води в вино, та про те був щедрий для кожного жебрака, що приходив. Коли йшла розмова про кого небудь, він насамперед питав ся, чи був той добрим робітником і коли казали що так,

— Тодї се добрий чоловік і я йому, приятель казав він. Батькови, що додержував усїх старих звичаїв, найбільшим святом був звичайно св. Вечір. Того дня наймити роспрягали заранні; мати увязували кожному в хустку добру паляницю, шматок оріхової нуги, шматок сиру, сухих фіг та пляшку вареного вина. Один по одному вони росходились по своїх хатах. На хуторі лишалось кілька одиноких, що немали родини, та часом хто з рідні, який старий парубок, наприклад приходили над вечір:

— З празником! Осе прийшов. Чи приймете до себе „класти Різдвяне поліно в вогонь“?

Тодї всї гуртом йшли шукать „Різдвяне поліно“ і приносили до хати: найстарший держучи за один кінець, я, найменьчий, за другий; обнїсши тричі по хатї, ми клали його перед вогнищем, а батько виливав на поліно чарку вина промовляючи:

Радосте, радосте!
Дїтки мої, хай Бог нам пошле радість!
З Різдвом радість приходить;
Дай Боже побачить новий рік,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Та коли не побільшиш нас, то не поменьшай!

А ми всї, приговорюючи: Радосте, радосте! клали поліно на вогонь і, коли перше полумя його обхоплювало, батько хрестив ся і всї сїдали до столу.

Свята вечеря здавалась справдї святою, коли уся родина мирно та щасливо сидїла навкруг столу. На столї, замість звичайного каганця, що світив нам, горіло три свічі; коли гніт од свічки хиляв ся на чий небудь бік—то була недобра прикмета.

На кожному кінцї стола зеленїла посїяна на св. Варвари в полумисках пшениця. На стіл подавали одна за другою святочні страви, та ласощі, а після всего клали велику Різдвяну паляницю, (pain Calendal) яку звичайно не починали їсти, не подавши четверту частину першому прохожому старцеви.

Після вечері, дожидаючись північної месси, уся родина збіралась коло вогню та згадували старі часи, дїдів та прадїдів, прославляючи їхнї дїла. Часто батько переходив в спогадах на еспанський поход.

— От не повірите, починав він, як скажу вам, що, не вважаючи нї на війну, нї на революцію, я прийшов з полку, що саме тодї стояв в Каталонії, додому на Різдво. От як було дїло! Ми кружляли чималий час в горах біля Перніняна то одбиваючись, то нападаючи на Еспанцїв. А що було вбитих, ранених, що горя та мук! Хто не бачив—не знає! А до того в таборі—а се було в груднї—почав ся голод. Мули та конї, не маючи паші, гризли навіть колеса фурґонів.

— Коли се, блукаючи одного разу поміж балками, що збігали до моря, я вглядїв дерево з стиглими, мов золото, помаранчами.

— Слухайте, кажу до господаря, дам вам яку хочете цїну!

— І от, купивши, вертаюсь до стану із кошиком в руках просто до капїтанового шатра тай кажу:

— Пане капітане, ось я приніс вам трохи помаранч.

— Де ж ти взяв?

— Де довелось, кажу.

— Ти, пройдисвіте, не знав, як краще догодить менї...

Тепер, каже проси у мене, чого хочеш, не відмовлю.

— Я б хотїв, кажу йому тодї, перше нїж куля з гармати перерве мене на двоє, як вже багатьох, яб хотїв хоч раз ще „покласти Різдвяне поліно“ у рідній хатї в Провансї.

— Се дуже легко зробити, подай чорнило!

— І мій капітан Перрен (хай Бог відчинить йому рай) надряпав менї на паперцї, що я і досї маю от що:

Східно-Піренейска Армія.

Ми, Перрен, капітан, даємо горожанину Франсуа Містралеви

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

хороброму солдатови Республіки, двадцяти двох років від роду, зросту пять локтів, шість вершків; ніс, рот звичайні, обличче кругле, пропуск в його рідну сторону і по всій Республіці, хоч до нечистого, коли йому до вподоби.

— І от, друзі мої, прихожу я в Мальян, саме на Святий вечір; можете уявить собі, як мені здивувались, зраділи та приймали.

Але на другий день кличе мене мер в волость тай питає:

— Іменем, закона, горожанине, як же се так вийшло, що ти покинув армію?

— А так вийшло, кажу, що мені заманулось святкувать в Мальяні.

— Справді? Коли так, то будеш ти відповідать перед судом в Тарасконі.

— Так от, як бачите, дав ся я двом з національної ґвардії повести мене перед суддів. А їх трьох сидять з червоними пиками, в червоних шапках, бороди от поки:

— Горожанине, як же воно так, ти осе дезертирував?

— Нате, читайте, кажу їм.

— Щоб ви бачили, друзі мої, як прочитали вони, як встали та давай стискати мені руку.

— Вірний горожанин, добрий горожанин!

— Кажуть, та з таким папером нехай мер і не підступаєть ся до тебе.

— По новім Році я повернув ся до полку; воно міг би ще трохи посидіть, але ж обовязок!

Отсе, читачу, змалював тобі, як зміг, просту та чесну патріархальну родину.

На день Нового Року—сим останним спогадом я закінчу—приходила до нас юрба дітей, старих, жінок та дівчат:

„Добридень господарю та господині!
Бажаємо стільки добра на новий Рік,
Скільки буде Богови завгодно!

— І вам дай Боже,—батько з матірю відповідали даючи кожному пару паляниць.

По традиції в нашій оселі, як і в инчих, роздавали отак на Новий Рік дві печі хлібів бідним людям з села.

— „Сто літ проживу, сто літ пектиму хліб, сто літ роздаватиму бідним“ сї слова бреніли кожен вечір в батьковій молитві. На його похороні бідні справді могли говорить:

— Скільки паляниць він роздав, стільки янголів хай возьмуть його на небо. Амінь.

III.

— Завтра свято Трьох Царів: коли хочете бачить їх, біжіть швидче на зустріч, та понесіть які небудь дарунки.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Отак у наші часи матері казали нам у вечері під свято Трьох Царів.

І вся дітвора з села ми бігли гуртом на зустріч Трьом Царям, що мали прийти в Мальян, з джурами, пажами, верблюдами та цілим поїздом поклонитись нарожденному Христу.

— Куди ви йдете, малі?

— Ми йдемо Трьох Царів стрічати! Цілим гуртом, роспатлані дітлахи в деревяних чобітках, ми вибігали на Арлезіянский шлях; серце нам билось від радости, очі були повні чарівних примар, в руках ми несли, як нам було сказано, хто пиріжки для царів, хто винні (сухі фіги) ягоди для пажів, хто сіна для верблюдів.

Холодний вітер аж свистів; було дуже холодно. Блїде сонце заходило за Роною. Струмки позамерзали; верби стояли без листя, зяблики стрибали з гілки на гілку цвірінькаючи. В полї не було нї душі, крім якої бідної вдови, що, назбиравши повен хвартух хмизу, несла його на голові, або якого дїдуся, що по-під крутизами збирав слимаків.

— Куди ви йдете малі так пізно?

— Ми йдемо Трьох Царів стрічати!

День потроху спадав. Мальяньска дзвіниця ховалась за деревами, за високими чортоверхими кіпарисами широке, голе поле стелилось перед нами. Ми шукали очима, придивляли ся в далечінь, але нї! Нїчого не видно було, крім перекоти-поля, що вітер котив стернею. Усе було німе, повите сумом, як звичайно в холодний зимовий вечір у січнї. Часом зустрічав ся пастух; натягши кобу на голову він пас вівцї.

— А куди ви йдете, малі, так пізно?

— Ми йдемо Царів стрічати... Може знаете чи вони ще далеко?

— А! Царі? Справдї... Вони там ідуть ще, швидко побачите.

І ми біжем, біжем на зустріч Царям, з пиріжками та сїном — для верблюдів у руках.

Але день кінчав ся. Сонце счезало потроху за великою хмарою. Вітер холоднїйшав,, і найсміливіщі начали приставать.

Коли се відразу: — Дивіть ся! Осьде йдуть!

Радістний крик вилїтав з усих грудей, величність і пишність царського поїзду сліпила нам очі.

Цїлий потік блискучих, пишних, гарячих фарб запалив обрій на заходї; величезні пурпурові хмари палали пожаром; золота з рубінами корона сїяла на заходї, кидаючи проміння на все небо.

— Царі! Царі! Дивіть ся, онде корона! Дивіть ся корона, а онде конї, верблюди!..

І ми стояли онїмівши... Але швидко ся пишнота і слава, остання перемога сонця, потухала, все тануло, роспливалось потроху в туманї; ми стояли роззявивши роти, одні однісенькі серед темного поля.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Куди пішли Царі?

— За гору.

Застогнали сови... Страх нас обнімав і ми вертались до дому поночі і збиті з толку.

— А що, чи бачили Царів? питали ся матері.

— Ні, вони пішли по той бік, за гору.

— Якою ж ви дорогою йшли?

— Арлезіянською...

— Ах ви ж бідні овечата! Царі не звідти приходять. Вони ж приходять з сходу. Вам треба було вийти на старий Римський шлях. Боже як було гарно, як би ви знали, як би ви бачили, як вони ввійшли в село! З бубнами, сурмами, пажами та верблюдами, а гвалту скільки, Господи! Тепер вони вже в церкві, поклоняють ся. Після вечері підете, подивитесь. Ми нашвидку вечеряли — я у своєї баби — і бігли в церкву. А в церкві, вже повній народу, грав орґан і спів, попереду тихий та поважний, розвертав ся в великий Різдвяний гімн.

Пропхавшись поміж спідницями жінок, ми спинялись біля часовні: над олтарем стояла звізда, далї Три Царі, в чорвоній, жовтій та синїй мантіях поклонялись Христови; цар Каспар з золотою скринькою, цар Мельхіор з кадильницею, цар Балтазар держав чашу з миррою. Ми дивувались на пажів, що несли хвости їхніх довгих мантій, і на горбатих верблюдів, що висовували голови за ослом та волом, на Пресвяту Діву та Св. Іосифа. Але найбільше на Чорного Царя.

Багато раз після того доводилось менї, під вечір дня Трьох Царів, гуляти по Арлезіянскому шляху. Ті самі зяблики щебечуть, стрибаючи в кущах глоду, так само стогнуть сови, так само старі баби збірають хмиз, але в хмарах на заходї я не бачу вже нї слави, нї корони Старих Царів.

— Куди пішли Царі?

— За гору.

Сум і тугу наганяють спогади про минулу молодість. Хоч би який прекрасний був знайомий краєвид, а коли вдруге вертаєш ся до нього, завше когось, або чогось немає.

Хто менї верне радість, ідеальне щастє невинної душі, коли вона, мов квітка свіжа роскривалась на зустріч кожній піснї, кожній казцї, що мати моя співала або казала за прядкою, а я сидів притулившись до її колїн. Скільки оповідань, казок, леґенд, повірів нашого провансальського народу колисали мої дитячі роки на крилах поетичних мрій. Вигодувавши мене молоком своїм, свята жінка годувала мою душу старою мудрістю рідного народу та вірою в Бога.

А тепер, не встигне народитись дитина, як їй висушують серце та

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

душу сухою, холодною наукою. Вузька, брутальна сістема виховання не звертає уваги на крила, що кожен з нас має в дитячих літах, на польоти дитячої фантазії, на потребу фантастичного — які потім творють поетів, артистів, святих та героїв. А літа, та школа, особливо школа прожитого життя, швидче ніж треба приносить буденну реальність та науковий аналіз того, що чарувало нас колись. Коли ти милуєш ся молодою гарною дівчиною, а непроханий анатом почав би казать тобі, що від сеї її краси лишить ся один кістяк, став би ти слухать його?

Господи! Як би завше треба було копати „кладезі правди“ то вже краще вернутись до середніх віків, коли люди, виходячи з протилежности сучасній науці, приходили до них самих результатів і уявляли собі весь зміст життя в „танці смерти“. Щоб показать серед яких примар, привидів та страхіття я жив у дитинстві, думаю до речі буде згадати тут бабу Ренод (Renaude).

Стара Ренод сидить проти сонечка на приспі під хатою. Бідна стара зсохлась та поморщилась, мов печене яблуко. Відганяючи мух, що раз-у-раз сідають їй на ніс, вона гріеть ся на сонечку і дрімає.

— А що, бабо Ренод, спите на сонечку?

— Ти диви! А що ж мені робити? Сижу та, правду кажучи, й куняю та отченаші проказую. А почнеш Богу молитись то й не счуєш ся, як задрімаєш. Погано, як людина вже заробити не здатна! Такий тобі той день довгий, мов собаці.

— На вашому місці я б пішов погомоніть з сусідками, вашого віку бабами, все б розважались.

— Куди там, добрі люде! Баби мого віку? Швидко вже ні одної не лишить ся. Хто там ще живий?

Нещасна Женевєва, глуха мов пень; стара Гататаниха, що вже з глузду зїхала, або Катерина, що тільки й знає що стогне. У мене й свого лиха досить, вже краще сидітиму сама вдома.

— А чого б вам не піти на річку? Погомоніли б з прачками.

— Ну їх, прачок! Сороки! тільки й знають, що цілий день язиками ляпають то на одних, то на других. Та й нічого доброго від них не почуєш: насміхають ся з усих, та регочуть, мов дурні. Коли небудь Бог покарає їх другим на науку. Ох-ох-ох, не так було за наших часів!

— А про що ж ви балакали за ваших часів?

— За наших часів? Казали казок, бувальщин та небилиць, не наслухаєш ся бувало! Про Семиголового звіря, про Івана безстрашного, про скупого богача. Бувало одної казки стає на три або чотирі вечори.

За наших часів пряли вовну або прядиво. Зимою, бувало, після вечері зберемо ся з прядками в якому небудь великому хліві. На дворі дме містраль, собаки гавкають на вовків. А нам байдуже — тепло;

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:10 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

посідаємо на соломі, веретена крутять ся, а ми слухаємо або кажемо казок; чоловіки тимчасом овечок або сїна скотинї дають.

Не знаю як воно так, а за наших часів оповідали багато такого, про що тепер і нечути; про те багато людей, яких ми самі знали, божились, що самі, своїми очима бачили.

От тїтка моя, Міан, (Mian) жінка Шезе, (Chaisier) внуки її живуть і досї, пішла раз по хмиз, коли бачить — біла курка, та гарна, та ще наче сама до рук йде. Тїтка каже, нахилилась, щоб узять її; курка випирснула з рук, тай пішла далї, порпати ся в траві. Тїтка знов обережно підійшла, курка наче присїла, щоб дати ся в руки, так нї: вона до неї „ціп ціп“ от-от візьме в руки, а курка знов од неї Отак ганялась тїтка за нею може з годину. А тут сонце зайшло і взяв її страх, тай вернулась вона додому. Ото ж, виходить, добре зробила, що вернулась, бо як би доганялась до ночі, то та біла курка, Пресвята Дїва знає, куди б завела її.

А то ще оповідали про коня чи мула, а хто каже велика свиня, що зявляєть ся часом пяницям, як виходять з шинку.

Одної ночі в Авіньонї, цїла ватага отаких пяниць, побачили чорного коня.

— Та й гарний же кінь, каже один. Постійте, я сяду на його.

Кінь стоїть непорушно.

— Диви, і для мене є місце, каже другий, я теж хочу сїсти.

Коли третій і собі, теж вилїз. Поки вони сїдали, а кінь усе довшав та довшав, та так, що дванадцять душ сїло вже, коли тринадцатий, як скрикне:

— Пресвята Дїва! Св. Іосифе! Здаєть ся що й менї буде де сїсти!

Але з сими словами кінь счез і всї дванадцять стояли на ногах...

Щасте їхнє, бо як би тринадцятий не згадав Пресвяту Дїву з Іосифом, то та коняка занесла б їх усїх до самого чорта.

А то ще оповідали багато про таких людей, що сходились опівночі на пустирях, та пили по черзї з срібної чарки. Їх називали відьмаками, і було їх у кожному селї. Я сама знала багатьох, не скажу, хто саме, через їхнїх дїтей. А сї, кажуть, були недобрі люде, бо одного разу дїд мій, що був пастухом, проходив раз у ночі мимо пустки тай заглянув у середину і що ж він побачив. Боже праведний! Побачив кілька чоловіка, що грали у мняча та замість мняча, перекидались дїтьми, маленькими голими дїтьми, що позабирали з колисок.

А то хиба відьом не було, що перекидали ся в кітку? А як же, були такі чорні коти, що в якій хатї живе, там і гроші водять ся.

Ти ж знаєш стару Тартавелиху (Tartavelle), що багато грошей лишила, як померла? Так от у неї була чорна кітка, вона їй раз-у-раз кидала під стіл перший шматок.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 19:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ще чула я про дядька мого, що йдучи з вечорниць додому, вгледів в місяшному сяйві, чорного кота, що перебігав дорогу. Він пошпурив камінцем у його, коли се кіт повертаєть ся і сердито глянувши на дядька, каже:

— На що зачіпаєш Роберто?

Тепер се все кажуть вигадки, нїхто більше й не говорить, а про те повинно ж було бути щось, коли усї боялись.

Було ще чимало всяких примар що від тодї щезли: були вовкулаки, упирі, змії... чимало було вже й не згадаю...

Стрівай, забула! А домовик? Про сего вже неможна сказать, що його не було, я сама і чула і бачила. Він унадив ся був до нас у стайню. Мій покійний батько (хай перед Богом стоїть) заснув раз на горищі в сїнї. Коли чує відчиняють ся двері. Він подивив ся через щілину і, щоб ти думаєш, він побачив! Вся наша худоба: двоє мулів, осел та кобила з лошам вийшли самі собою парами до водопою. Батько відразу догадав ся, бо се не вперш йому було що то домовик повів їх напувать. Він знов положив ся спать, а уранцї стайня була настіж відчинена.

Найбільше, кажуть домовик любить балабонцї; бо як вони бражчать, то він сміеть ся, сміеть ся мов мала дитина, коли їй бренчить тарахкалом. Але він не злий, треба допекти йому, щоб розсердив ся, тільки дуже примхливий і любить витворять штуки. Коли він в доброму гуморі, то вичистить худобину, поплете в коси гриву, вимете ясла, свіжої соломи покладе. Відразу знати де є домовик: завше одна скотина ситіща за инших, бо він улюбив її тай підкладає у ночі сїно з инших ясел.

Але недай Боже, коли ти хоч ненароком переміниш що небудь у стайнї проти його волї, на другу ніч він тобі зробить відьомській шабаш: попореплутує хвости коням, позакручує їм ноги в підстилку, поскидає хомути з кілків, усе чисто поперевертає.

Одного разу батькови обрид сей гармідер, він і каже:

— Треба покласти кінець!

От він набрав жменю чечевицї, виліз на горище порозсипав зерно по сїнї тай крикнув до домовика:

— А ну, домовик, друже, ото позбираєш менї зерно по зерну.

Домовик і почав збірать, бо він страх любить, щоб усе було чисто і на свойму місцї; та й мав же роботу! Бо ми знаходили купки чечевицї скрізь по горищу. Але швидко ся нудна робота обридла йому (а батько того й хотїв) і він покинув нашу стайню, та й вже більше не вертав ся.

Ба, нї, я ще раз бачила його. Уяви собі одного разу я вертала ся з церкви (менї було може років одинадцять). Проходючи повз високу то-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

полю, чую на дереві хтось сміеть ся; глянула в гору, дивлюсь на самий верхній гіляці сидить домовик, сміеть ся і кличе мене, щоб лїзла... як тобі здаеть ся? Нї за що на світї яб не полїзла і, мов опечена, подалась звідти; з того часу вже й небачила й нечула про його.

— Та що там не кажи, а запевняю тебе, як наслухаеш ся на вечорницях, то й вийти боїш ся. Скільки, бувши малими, страху набрались! А потім повиростали, прийшов як то кажуть час женихання; бувало на досвітках хлопцї гукають:

— А ну дївчата! Давайте фарандоли при місяцї.

— Хіба ми дурні, підповідаемо, щоб побачити домовика або білу курку...

— Дурненькі, хібаж ви не бачите, що то рябої кобили сон. Не бійтесь, виходьте, ми будемо з вами!

Отак по троху ми почали виходить, розмовлять з хлопцями, — а хлопцї, сам знаеш, який в них розум, балакають Бог зна що та смішать — от потроху ми й перестали бояти ся.

А відтодї, кажу тобі, я вже нїчого не чула про привиди. Правду кажучи відтоді вже нїколи було: як скажу тобі, що мала одинадцятеро дїтей і всїх до життя довела.

Що не кажи, а як бідній людинї стільки дїтей, що і нагодуй і сновий і колиши той світу не радий.

— Дай Боже здоровля, бабо Ренод!

— Де вже там! Тепер, нехай приходить, коли схоче то забера!

І прогнавши хусткою мух, стара знов закуняла на сонечку.

IV.

На восьмому роцї, не раньше, менї дали торбинку на книжки та на снїданок і одвели до школи; кажу — не раньше нїж на восьмому, хвала Богови! Бо моїм справжнїм природним розвитком, вихованнем та гартуваннем молодої поетичної душі я більше завдячую вільним дитячим рокам, прожитим без догляду поміж простим народом, нїж початковій школї. За моїх часів кожен з школярів тільки й марив про „мандри“. На того з хлопцїв, що був в „мандрах“ дивились мов на героя.

„Мандрами“ зветь ся в Провансї, коли хлопець, не попередивши батьків, ішов з рідної оселї, сам не знаючи куди. Малі провансальцї тїкають у мандри, коли за яку шкоду, або неслухняність сподївають ся вдома прочуханки і, чуючи за собою провинність подають ся з дому від батька та матери світ за очі.

Для дитини се не зрівняне, надзвичайне почуттє, коли знаеш, що ти сам собі пан і йдеш, куди хочеш, чи в гори, чи в болото, чи в буряни.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Але те лихо, що швидко захочеть ся їсти! Коли се ще в літку, то нічого журитись: на кожному городі є горох, в кожному садку є яблука, груші, вишні, що й очей не одведеш, фіґи, що сами до рук ідуть, а круглі дині, мов просять ся: „їж мене". А виноград! золоті китиці мов досі стоять мені перед очима.

Коли ж підеш „в мандри" зимою, то вже мудруй як знаєш... Бували такі, що впросить ся до хати, де його не знають, залізе в курник та повипиває сирі яйця. Але ті, з запеклих та завзятних, що покинули рідну хату та школу шукаючи незалежности або через те, що яка небудь несправедливість вразила боляче їх серце; такі ховають ся від людей та людських осель. Цілими днями пролежують вони по ровах, бурянах або під мостами, ночують в копицях або скиртах на полї; виголодавшись збірають ожину при дорозї, терен, миґдаль забутий на дереві та китиці дикого винограду, оріхи, а коли доведеть то і жолуди.

Цілий день же тільки й знаєш що граєш ся. Що з того, що сам один? На що товариші? Хиба мало в полї всякої тварі? Ти розумієш усе що вони роблять, що говорять, що думають, а вони наче розуміють усе, що ти їм кажеш. Чи то коник, чи слимак, чи сонечко, що лїзе у у тебе по руцї, коли лежиш на траві, чи ящірка, що грієть ся проти сонечка, кожен наче розуміє, що ти до його говориш. Але нарешї, коли ти навидирав до схочу гнїзд та до щенту подер штани, наробив свищиків з верби, та сопілок з очерету, а зеленими яблуками та инчими овочами набив добре оскомину, ой-ой тай сумно ж тобі робить ся і нахиливши голову вертаєш ся додому. Я ж бувши або маючи бути щирим провансальцем, ледве через три місяцї, що був в школї, подав ся в мандри, і от по якій причинї:

Ідучи одного ранку в Малян до школи, я зустрів трьох чи чотирьох хлопчаків, що вже дожидали мене. Мої спокусителї були з тих, що як посилають їх нарвать трави або зібрати кізяків, ганяють і бють байдики цїлий день.

— Дурний, казали вони менї, чогоб я пішов до школи, сидїти цїлий день в чотирьох стїнах, та щоб тебе карано та бито по пальцях! Ходїм з нами гратись!

А прозора вода сміялась в струмочках, жайворонки співали в небі волошки та мак цвіли поміж зеленим житом.

— Школа-ж не втече до завтра, думав я собі, і закачавши штанцї гайда бродить та хлюпатись у калюжі, ловить жабенят та місити болото; вимажеш ся гразюкою по колїна: то б то чоботи, а потім з калюжі в порох при дорозї — грать ся в салдати.

От де щастє! Сам король був нам не брат! І се кажучи вже, який чудовий снїданок ми робили на траві з харчів, що були в моїй торбинцї... Але всьому буває кінець!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Одного разу батько, якого вчитель певно попередив вже, каже менї:

— Слухай, Фредерік, коли ти ще хоч раз, замість школи, підеш талапатись по калюжах, то памятай що я тобі кажу: поламаю лозину на твоїй спинї. Три днї згодом, не знаю вже, як воно так, я знов замість школи пішов хлюпатись в копанцї.

Чи він слїдкував за мною, чи то так трапилось, саме ми з хлопцями, поскидавши штани, позалазили в воду, коли се кроків на тридцять від мене, мов з землї виріс мій батько. У мене кров так і захолола в жилах.

Батько спинив ся і крикнув:

— Добре!.. Ти ж знаєш, що я тобі казав? Сьогодня у вечері побачимо.

І більш нїчого не сказавши, він пішов.

Батько мій, добрий мов хлїб святий, нїколи мене і пальцем не зачепив, але голос мав грізний і слово тверде, і я бояв ся його мов огня.

— Ну, думаю, на сей раз, батько мене вбє.

Певне що пішов наготовити лозину.

А вражі хлопцї дратуючи мене щей приспівують:

— Ой-ой-ой, прочуханки! Ой-ой-ой на чиюсь спину!

— Що ж думаю, пропав так пропав! треба тїкати.

І я подав ся, як тепер пригадую шляхом у гори, а тодї, мала дитина, хіба ж знав я, куди йду?

Правду кажучи, що через годину або півтори, що я йшов менї здало ся що наче вже я в Америцї. Сонце почало сїдать, я втомив ся і стало менї страшно.

Уже темнїє, думаю собі, адеж я тепер вечерятиму?

Треба попроситись в якусь хату.

Збочивши з дороги, я подав ся помалу до біленької хатки: кіпаріси, посажені стїною, захищали її від містралю, кругом хати був тинок, а навколо роскидані: криниця, купа гною, і ся хатка здалась менї привітною.

Я наблизив ся несміливо до порогу і побачив стару бабу, що варила вечерю; баба була сердита та роспатлана і в брудній одежі. Треба було дуже бути голодному, щоб їсти те, до чого вона торкалась. Баба зняла казанок з вогню і поставивши серед хати, чухаючись та облизуючись, переливала ополонником юшку.

— Варите суп, бабо?

— Еге, відказала, а ти звідки, малий?

— Я з Малян, кажу їй; я втїк з дому... і прийшов проситись до вас... на ніч.

— Коли так, каже менї баба сердитим голосом, сїдай там на східцях, щоб не просижувать моїх стільців.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Я притулив ся на східцях.

— Як зветь ся ся сторона? питаю.

— Papeligesse.

— Papeligesse!

Чи ви знаєте, коли оповідають дітям про яку небудь далеку країну то шуткуючи кажуть: Papeligesse. Бувши малим я вірив в істнованне Papeligesse, як і инших таких фантастичних країн мов в Святий Отченаш. От же не трудно зрозуміть, що ледві стара вимовила се слово, як я облив ся холодним потом, бачучи, що так далеко зайшов від своїх.

— Тепер, каже мені стара, упоравшись, в сій стороні ледачим не дають їсти... Коли хочеш вечеряти то треба заробить, чуєш?

— Добре, кажу, що ж мені робить?

— От ми станем вдвох тут, коло драбини і хто далї плигне, тому буде вечеря, а другий облизня матиме.

— Добре.

Вже й некажу, як я зрадів, що так легко буде заробить вечерю, але думаю:

— Не дай Боже стара плигне далї за мене.

Стуливши до купи ноги поставали ми обоє коло драбини на горище що як відомо в провансальських хатах стоїть просто перед дверима недалеко від порога.

— Раз! гукнула баба, розгойдуючи руки, щоб розігнатись.

— Два! Три!

Я плигнув з усієї сили і переплигнув поріг. А хитра баба лиш дурила мене, вдаючи що хоче стрибнуь, грюкнула дверима засунула засов тай каже:

— Вертай ся додому лишень, певне батьки журять ся за тобою.

А я стояв збитий з толку і думав: куди ж мені тепера йти? Додому? Не вернув ся б додому нїзащо на світї, бо так і ввижав ся менї батько, з лозою в руцї. Та до того вже було поночі і я не памятав якою дорогою я прийшов.

— Що Бог дасть!

По за бабиною хатою бігла стежка від гору я й пішов аби йти. Стежка виводила мене кілька раз, то на горбок, то знов в долину; я ледве йшов від утоми. Подумайте самі! Мала дитина та ще й не ївши нїчого від обіда. Нарешї я побачив серед винограднику напіврозвалену пустсу без вікон, без дверей, балки держались лиш одним кінцем, другим лежали на землї. Облуплені стїни були чорні від диму певне від вогнища що не раз роскладали там.

Змучений, сонний ледве держучись на ногах від утоми я виліз і ліг на найбільший з балок і враз заснув.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не знаю вже, чи довго я так спав, бо мов крізь сон бачив вогонь і троє чоловіків, що сиділи кругом розмовляючи та сміялись.

— Чи се мені снить ся думаю собі, чи се навсправжки?

Але сон так міцно скував мене, що я навіть не злякав ся і спав далї.

Та певне дим, досягнуши нарештї до мене не дав менї дихати: я схопив ся і закричав з переляку. Та коли я не вмер там на місцї зістраху то певне менї ще довго жить!

Уявіть собі трьох волоцюг з страшними очима, що всї три враз повернулась до мене

— Не вбивайте мене, кричу, не вбивайте лише.

Тодї волоцюги, що напевно злякались не менше нїж я, почали сміяти ся а один і каже:

— Можеш похвалитись, хлопчиську, завдав нам доброго переполоху!

Коли я побачив, що вони розмовляють і сміють ся по людському я по троху обсмілював ся і навіть почув носом дуже смачний дух од печенї.

Вони мене зняли з мого сїдала і стали роспитувати відки я, чий я, та чого я тут.

Запевнившись нарештї, що нема небезпеки, один з злодіїв (бо вони справдї були злодії) сказав:

— Коли ти втїк з дому, то певнї голодний... На, гризи.

І він кинув менї мов собацї шматок недопеченої ягнятини. Тодї тільки я роздивив ся, що вони пекли на вотнї цїле ягня украдене певне у якого небудь з чабанів.

Попоївши добре, вони повставали і почали тихо розмовлять між собою, тодї один каже до мене:

— Слухай, малий, ми не хочемо робить тобі нїчого лихого... Але щоб ти не бачив, в який бік ми підем, то посадимо тебе в оту бочку. Коли розвиднить ся, ти закричиш і перший прохожий витягне тебе як що схоче.

— Садїть мене в бочку кажу їм покірно. Та щей радий що так легко викрутив ся. Справдї в одному кутку в пустцї стояла безверха бочча, мене схопили і посадили в неї. І от сижу я серед темної ночі в бочцї в розваленій пустцї.

Скрутив ся в клубок, дожидаю зорі та молюсь пошепки щоб відігнать нечисту силу.

Коли се, уявіть собі чую хтось поночі ворушить ся та лазить коло моєї бочки.

Затаїв я дух, мов замер та знай молю ся Богови та Пресвятій Дїві.. Та все чую щось ворушить ся, крутить ся, тай крутить ся коло мене, понюха, одійде та знов прийде... Що за нечистий, думаю. А серце менї мов не вискочить.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Коли і день почав сіріти і ворушіннє, що так мене налякало, стихло трохи. Я виглянув крізь дірочку і що ж я побачив! Вовка, завбільшки з ослятко, величезного вовка з блискучими мов свічки очима.

Він певне прийшов на дух ягнятини, але знайшов самі кістки і моє ніжне дитяче християньке мясо спокушало його.

І дивне діло, як тільки я побачив, що то був вовк, то наче заспокоїв ся. Я так бояв ся якого небудь нічного привиду, що навіть вовк мені не здавав ся страшним.

— Але, думаю собі, що як вовк побачить що бочка безверха, та вскочить та раз! зубами і задавить... Треба щось придумать...

Коли я поворохнув ся, вовк почув, підскочив до бочки і давай крутитись кругом та бить по ній своїм довгим хвостом. Я просунув руку крізь дірку від чопа, потяг за хвіст і, втягнуши в середину, вхопив ся обома руками.

А вовк, наче за ним пятьсот чортів погналось, як покотить з бочкою через ниви, через камні, через виноградники. Так ми скотились у саму долину.

— Ой Боже мій! Ісусе Хрите! Маріє! Іосифе! плачу я, куди ж се вовк мене затаскає? А що, як бочка розібєть ся, він же мене загризе, він мене ззість?

Коли се відразу трах! бочка розсипаєть ся і хвіст виривасть ся мені з рук... Бачу, мій вовк вже далеченько біжить кілько духу, а я опинив ся, хто повірить, на новому мості що по дорозі з Мальян в Сен-Ремі, за чверть години може від нашої оселі. Бочка певне вдарилась певне об бильця моста і розбилась.

Нічого вам казать, що після таких пригод батькова лоза мені вже не була страшною.

Бігцем що було духу, мов би вовк гнав ся за мною прибіг я додому.

За хатою при дорозі батько розбивав грудки на поораному полї. Спершись на мостику, він сміючись сказав до мене:

— А, хлопче, біжи швидче до матери, вона цілу ніч не спала.

І я побіг до матери...

Одно по одному я росповів батькам мої дивні пригоди. Але коли діло дійшло до злодіїв, до бочки, та до вовка:

— Дурний! Хіба ж ти не бачиш що тобі усе з переляку приснилось!

І скільки я не божив ся та не запевняв, що усе було чиста правда, ніхто мені не йняв віри.

Переклала *Ганна Чикаленко.*

(Далї буде).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИКОЛА ЗАЛЇЗНЯК.

Головні федерації сучасного світа.

Сполучені Держави Північної Америки.

Історичний нарис.

I.

„Не лише республїканська форма управи являєть ся видатною рисою американської свободи. Поруч з сим ми повинні зазначити ще прінціп федеративного ладу. Творцї нашої конституції сміливо задумали приложити репрезентаційну систему з її двома палатами до держави союзної. Подібного прикладу ще не знала історія. Нїдерлянди, які не раз були прикладом для наших предків, які дали їм саме імя їх союзу, також в своїм устрої не здійснили сей прінціп. Американцї вперше викликали його до житя, і се важнїйша вкладка, яку вони зробили до загальної скарбницї полїтичної мудрости. Не підлягає сумнївови, що федеральний устрій се та сторона американських інституцій, котрою Новий Світ більше, ніж яким иншим полїтичним прінціпом або інституцією, може вплинути на найріжнїйші частини світа. Голоси на користь федеральної республїки вже тепер чути в Австралїї, і ся республїка повинна бути уряджена на зразок нашої. Швайцарія, наскільки вона перемінила форму свого старовинного союзу, по її власному признанню, безпосередно наслїдує нас... Сміливість і заразом обережність, наші предки виявили в утворенню американської федерації, дають нам право сказати, що проголошеннє конституції Сполучених Держав являєть ся одною з найбільших подій у світї.“ [1]) Так висловлюсть ся про загально-світове значіннє федеративного устрою Сполучених Держав північної Америки Лїбер, один з відомих американських публїцистів. І нам здаєть ся, що сю оцїнку не можна уважати занадто перебільшену, особливо коли пригадати, що тенденції сучасного розвитку в области полїтичного і навіть економічного житя йдуть власне в напрямі як найбільшого приложення федеративного прінціпа. Проба федеративного народоправства, переведена в Сполучених Державах, особливо цікава не лише своїми гарними впливами на всї сторони житя американського народу, але також тим фактом, що переведено її на величезній теріторії, майже рівній терито-

[1]) Lieber. On civil liberty. Цитовано в статї М. Ковалевського „Сѣверо-Американскіе Соединенные Штаты“ (див. збірник „Политическій строй современныхъ государствъ“, т. I).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

рії цілої Европи, з людністю двічи більшою від людности Франції або Анґлії. На нашу думку докладна знайомість з полїтичним устроєм і житєм власне Американських Сполучених Держав може далеко більше зробити для поширення полїтичного світогляду й належного зрозуміння всеї ваги федеративного прінціпу, ніж знайомість з полїтичним устроєм Німеччини або Швайцарії. Тому в сьому нарисї полїтичного устрою Сполучених Держав ми крім огляду федеральних інституцій докладнїйше спинимо ся також на історії повстання самого союзу, а також дамо нарис полїтичного устрою основної одиниці з котрих складаєть ся союз— держави або штату.

Початок заселенню Америки анґлїйськими еміґрантами зроблено в XVII в., і основна маса людности Сполучених Держав анґлїйського походження. Правда, на півночи, в теперішнїй Канадї і коло гирл Місісіпі були французькі оселї; у Фльоридї були еспанські кольонїсти, Голяндцї розселили ся здовж Ґудсонової ріки й володїли великим портом коло її гирла, Шведи загнїздили ся в Деляварі. Одначе постійний рух Анґлїйцїв, не стрічаючи сильного опору, дав їм можливість поширити свої володїння і вони захопили найкращі частини величезного побережа. Нїхто нїколи серіозно не оспорював у них, Нової Анґлії, Вірґінії обох Каролїн; а коли вже раз міцно захоплено сї области, то всї спроби захопити зі сторони переселенцїв инших народів стрічали завзятий опір з боку Анґлїйцїв. Таким чином анґлїйські впливи могли оперти ся на певну сконцентровану суспільну масу. А ся маса, що тревало осїла на захоплених місцях, наслїдком цїлком природного процесу дальшого розселення мусїла остаточно поширити ся по теріторії цїлого континенту. Так воно і стало ся—Анґлїя незабаром розширила границї своїх кольонїй. Французів витиснено на північ, Еспанцї могли утримати ся лише на півднї. „Завоюваннє полїтичної свободи, каже Вільсон, дало кольонїям можливість розвинути енерґію, більше ніж потрібну для того, щоб кращі частини континенту зробили ся анґлїйськими або анґльо-американськими в цїлковитому розумінню сього слова“. [1])

Відомо, що перші анґлїйські переселенцї в величезній більшости належали до тих кляс суспільности, котрі більше инших відчували всї лихі сторони аристократичного характеру анґлїйських інституцій, а особливо полїтичної переваги великих земельних власників. Тому переселяючи ся в Новий Світ, анґлїйські демократи постарали ся перевести в житє свої ідеали, котрим реставрація Стюарів не позволила здійснити ся в метрополії. Але роблячи так, вони рівночасно бажали задержати як най-

---

[1]) Див. W. Wilson — L'Etat, початок роздїду про державний устрій Сполучених Держав.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

більше рис анґлійського політичного устрою. Основа їх інституцій лишила ся та сама, але вона переняла ся демократичним духом, що розвинув ся на ґрунті критики істнуючого ладу і проявив ся в спробах запровадити прінціп народоправства в орґанізації коли не держави, то церкви. Зріст анґлійської могутности в Америці, каже Вільсон, потяг за собою відповідне поширеннє анґлійських інституцій. В міру того як Америка ставала анґлійською, анґлійські інституції в кольоніях ставали американськими. Вони пристосовували ся до нових політичних потреб окремих кольоній, котрі спочатку бороли ся, потім поширили свої границї і нарештї перемогли. Не затративши анґлійського характеру, сї інституції виробили американські форми й переняли ся американським духом. Погляньмо, як відбував ся сей процес.

Не можна сказати, каже Вільсон, що Анґлійцї запровадили в Америцї саме держави (штати). Вони заснували дрібні ізольовані села, і в держави сї села перетворили ся дорогою своєрідного внутрішнього розвитку. Процес повільної еволюції провадив від місцевої орґанізації через утвореннє держави до орґанізації союзу сих держав. І не можна сказати, щоби на новому континентї серед Анґлійців від самого початку скрізь витворила ся однакова місцева самоуправа. Не було нїяких незмінних зразків, навпаки, політичні інституції скрізь пристосовували ся до місця і до обставин. Правда, в усїх поселеннях в основі інституцій був анґлійський зразок, але сей зразок не скрізь був той самий. Кожда кольонія брала те, що більше надавало ся для неї, й витворювала те, чого не могла запозичити. Таким чином в Новій Анґлії склала ся одна система, у Вірґінії друга, Ню-Джерсеї й Пенсільванії третя, котра уявляла з себе нїби комбінацію двох перших.

В Новій Анґлії центром управи завсїди було село (town) — ґрупа хат з церквою і школою. Побереже, на якому оселили ся перші кольонїсти, було неродюче й давало лихі урожаї, не зважаючи на уперту й постійну працю; до того ж і клїмат тут був суворий — довга зима й холодні берегові вітри. Сама природа змушувала селити ся тїснїйше й брати ся до промислової працї, заводити широкий торговельний обмін. Більшість поселенцїв Нової Анґлії були релїґійні еміґранти. Кидаючи Старий Світ, вони тїкали від релїґійних переслїдувань сього Старого Світа, шукали релїґійної свободи. Закладаючи громаду, вони закладали церкву й виступали як орґанїзовані конґреґації В таких асоціяціях священик бував часто головою громади, й належати до числа членів місцевої церкви в багатьох селах значило те саме, що бути їх горожанином. Ріжні частини побережа Нової Анґлії були заняті незалежними ґрупами поселенцїв. В Плїмутї була кольонія з Плїмута й заразом цїлком самостійні кольонії. Массачужетської затоки в Салемі,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Чарльзтоунї й Бостонї. На південь від них лежали Портсмут, Нюпорт і Провіденс, те, що тепер зветь ся Род-Айлєндом. Вони були засновані діссідентами, котрі втїкли від релїґійної нетерпимости пуританських поселенцїв Массачузетсу. Инші поселенцї з того самого Масачузетсу побудували на ріцї Копектікутї Гартфорд, Віндзор і Уезсерфільд. Сейбрук коло гирла ріки Копектікуту заселили кольонїсти, що переселили ся безпосередно з самої Анґлїї, так само засновано Ню-Гевн на березї Льонґ-Айлєнда, на захід від Копектікута. Села виростали що року, майже кожде з них зробило ся метрополїєю инших численних сїл, котрі повстали або недалеко від нього й почасти залежали від нього, або засновували ся в дальших, глухійших кутках і претендували на цїлком самостійне житє. Та поволи села всїх наданих місцевостей злили ся в кольонїї, з котрих потім і витворив ся союз. Плїмут злив ся з Масачузотсом, Портсмут, Нюпорт і Провіденс зробили ся частинами Род-Айлєнда, Ню-Ґевн прилучив ся до Конектікуту. Одначе спочатку сї значнїйші кольонїї були лише союзами сїл. Бувало, що окреме село засновувало цїлком незміненою свою відрубну орґанїзацію й цїлковиту незалежність в порядкуванню своїми справами. Особливо довго таке недовіре й побоюваннє хоч трохи поступити ся своєю автономією перешкоджали утворенню спільної управи в Род-Айлєндї, й довгий час союз перебував у непевному становищу. Ті самі впливи, хоч і в меншій мірі, проявили ся і в иньших кольонїях Нової Анґлїї. Такий устрій управи вів до повної децентралїзації. Кожда місцевість мала свій відрубний незалежний осередок управи, і житєва сила зосереджувала ся в автономних одиницях окремої ґрупи, а не в тих лучниках, якими єднали ся окремі міста.

Що до форм сїльської управи (town gowernement), вони скрізь мали анґлїйський характер. Назви урядових осіб села (town) перенесено з муніціпальних управ (borough governement) Анґлїї, й обовязки їх наскільки се позволяли змінені обставини, були однакові з обовязками тих осіб, назви котрих запозичено з Анґлїї. Одначе село Нової Анґлїї не було точною копією того устрою, який поселенцї лишили в Анґлїї XVII в. В ньому не було жадного з клясових привілеїв, вироблених міським житєм Анґлїї, котрі так звужували тодїшню анґлїйську міську управу. Всї мешканцї села (townsmen) сходили ся на сїльську раду (town—meeting) і вибірали урядників. Сї урядники були відповідальні перед ними й були обвязані давати докладний звіт з своєї дїяльности перед зборами, які їх вибрали. Сї сїльські громади мали житєву силу й енерґію, бо мали свободу. Пізнїйше, коли виросли великі міста, треба було залишити сю нескладну систему сїльської управи. В міру розширення кольонїй, вони, як цїлість, набирали чим раз більше сили, а їх складо-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ві частини, окремі сільські округи, поволи тратили своє давнє виключне значіннє в справах, що відносили ся до цілої кольонії. Одначе, не зважаючи на се, сільська самоуправа й досі лежить в основі місцевої управи Нової Анґлії. Коли сільські округи злучили ся в ґрупи, з котрих згодом витворили ся кольонії, самі по собі виникли й нові завдання управи. Так наприклад для кращого забезпечення судівництва окремі сільські округи почали єднати ся в братерства. Уживали ся й иньші способи ширшої орґанізації. Вже від самого початку кольоністи мали „загальні зібрання“ (general courts), осередки законодатної репрезентації свобідних горожан. На сї зібрання являли ся делеґати від окремих сільських округів, з яких складала ся кольонія. Зріст кольоній сприяв зміцненню сих зібрань. Саме завдяки впливови сих зібрань зміцнюють ся і тверднуть звязки між окремими частинами кольоній.

Політична і соціяльна орґанізація полудневих кольоній дуже ріжнила ся від політичних інституцій Нової Анґлії. Поселенцї, що оснували ся в Вірґінії, не були релїґійними еміґрантами; вони кинули рідну країну зовсім не для релїґійної свободи, а для того, щоб утворити самостійну політичну, або точнійше соціяльну орґанізацію. Землї, які вони заняли, мали зовсім иньший характер ніж на півночи. Тут не було суворих, непривітних скель, побереже було рівне і родюче, клїмат мягкий; плинули тут глибокі ріки, і ґрунт дуже надавав ся до оброблення. Сих поселенців вивезла з Анґлії так звана Вірґінська компанія, котрій Правительство відступило територію Верґінії, і вони могли спокійно жити під управою ґубернаторів, іменованих Компанією. Вони оснували Джемстоун на сто миль вище від гирла ріки Джемсу. Але Джемстоун був мало подібний до сільського округу Нової Анґлії, і незабаром вияснило ся, що не села будуть характеристичні для сеї кольонії. Крім клїмату, ґрунту і иньших ґеографічних умов кольонізації було багато инших чинників, що зробили Полудневі Кольонії не сподібними до Кольоній Нової Анґлії. Кольоністи Нової Анґії вийшли з дебільшого з дуже виразно означеної середньої кляси міської і сільської людности Анґлії кляси, що мала спільні інтереси і певні загальні ідеали. Крім того сї кольоністи мали однаковий житевий досвід і однакові релїґійні переконаня. Тому цїлком природно, що зійшовши ся на нових місцях, вони утворили такий самий устрій, який лишили за морем. Натомісць полудневі кольоністи не належали до якої небудь одної кляси — одні походили з інтелїґенції, другі з народних мас, одні привикли до вигідного житя, другі нї, але всї вони змагали до незалежного житя. Крім того всї вони мали той спільний погляд, що кождий горожанин повинен мати потрібну скількість землї і бути господарем на нїй. Був також час, коли у Вірґінії селило ся багато шляхтичів, котрі звикли

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

до придворного житя і принесли з собою традиції шляхотського земельного володїня.

Процес розселення на полудни також ішов відмінною дорогою, ніж в Новій Анґлії. Тут не було того орґанїчного розширювання, яке ми бачили на півночи. На полудни великі плантації від самого початку свого заснования, істнували майже цїлковито самостійко і відокремлено. Вони мали власні пристани і склади по берегах рік, мали власну орґанїзацію торговельних зносин з метрополїєю або з торговельними кольонїями на півночи. Одначе, не зважаючи на се, розкидана рільнича людність, що жила відокремленим житєм по великих економіях, всеж складала одну суцїльну кольонїю. З початку ся кольонїя була під загальною управою Компанії котра вислала перших кольонїстів, а потім, коли у Компанії відібрано її хартії і володїння, під управою королївських ґубернаторів. До сеї кольонії рано почав ся довіз рабів, і він богато допоміг швидкому розвиткови плянтаційної системи. Незабаром витворила ся прирва між власниками маєтків і робітничою клясою, а полїтична власть цїлковито перейшла до рук могутньої кляси земельних власників.

Тепер погляньмо на кольонїяльну управу Вірґінії. В загальних рисах кольонїяльна управа Вірґінії мала такий самий характер, як провінціяльна управа в Анґлії. В основі орґанїзації лежали сполучення великих ґрафств (повітів). На чолї кождого ґрафства з початку стояв лейтнант, права і обовязки котрого загалом сходили ся з правами і обовязками льорда — ляйтнанта в Анґлії. Другим важним представником виконавчої власти в Вірґінії, як і в Анґлії, був шеріф. Ляйтнанта іменував ґубернатор і він стояв на чолї воєнної орґанїзациї ґрафства, його мілїції; крім того він належав до Ради ґубернатора, й тому виконував у ґрафстві деякі юридичні функції. Шеріфа вибирали судді ґрафства, а ґубернатор тільки затверджував їх вибір. Крім сїх урядових осіб істнувала ще, як і в Анґлії, „мирова комісія“ зібраннє судіїв або комісарів; вони складали суд ґрафства, котрий розглядав всї звичайні менше важні справи. Се зібраннє мало власть побирати податки, іменувати інспекторів над комунїкацією, дїлити ґрафства на окремі адмінїстрацийні частини; нарештї воно було головним адмінїстративним авторітетом ґрафства в усїх випадках, непередвиджених спеціяльними законами. Система ся не була демократичною, судіїв, як і всїх иньших урядових осіб ґрафства іменував ґубернатор і вони виконували свої обовязки лише доти, доки він хотїв. Таким чином в основі цїлої системи лежала централїзація. Одначе, каже Вільсон, — „ми бачимо сильне почутє місцевої самостійности і гордої особистої незалежности в відношенню до урядових осіб; самостійність проявляли і урядові особи в своїй адмінїстраційній дїяльности — лишав ся живим самий дух анґлїйського самоурядовання“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Та житєвим нервам політичного житя в кольонії було її репрезентацийне зібраннє. Уже в 1619 році, усього через 12 літ після заснування кольонії (1607), Вірґінська Компанія, яка мала тоді власть, скликала через ґубернатора представників від плянтації, котрі тим самим розглядали ся, як самостійні корпорації з репрезентаційним голосом в кольоніяльних справах. Пізнійше в основу кольоніяльного зібрання положено представництво сіл, сотень (hundreds) і плянтацій. Навіть після того, коли на місце ґубернаторів Компанії прийшли ґубернатори королівські, се репрезантаційне зібраннє істновало далї, а його контролююча власть все збільшувала ся. Перше зібраннє, що було в 1619 році, засїдало разом з ґубернатором і його Радою, але більше розкинене зібраннє пізнійшого часу засїдало окремо, як інституція незалежна і самостійна. Саме се виборче представництво в управі кольонією утворило з Вірґінії здатну до житя політичну одиницю, добре орґанізовану і з розвиненою суспільною свідомостю.

Що до конституцій інших полудневих кольоній, вони в загальних рисах сходили ся з конституцією Вірґінії. Сї кольонії так само ділили ся на ґрафства, і так само мали репрезентаційне зібраннє сполучене з ґубернаторами і їх Радами іменованими короною. Одна тільки конституція Мерілєнду ріжнила ся від инших тим, що місто короля на чолї кольонії стояв „власник“ (пропрістор), котрий мав усї прероґативи правительственної власти.

В кольоніях центру людність була мішана. Ню-Йорк був Новими Нідерляндами, Делявар з початку заселили Шведи, а потім його завоювали Голяндці. Коли територія, що охоплює Ню Йорк, Ню-Джерсей, Делявар і Пенсильвалію, опинила ся в руках Анґлійців, чужоземні елементи все ж в широких розмірах заховали своєрідні риси місцевих інституций. Кольонії центру мали богатий ґрунт і гарні морські порти; їх клїмат був поміркований. Людність будувала села і торгувала, як і людність Нової Анґлії, розселювала ся по родючій країнї і заводила фарми, як людність в Вірґінії. Одначе у них не витворило ся нї системи сільських округів Нової Анґлії, нї плянтаційної системи Вірґінії. Вони мали сільські округи, але були і ґрафства; життє було просте, — демократичне, як у мешканців Нової Анґлії, але рівночасно вони займали ся і рільництвом, як і Вірґінці. Таким чином, що до своїх занять і що до своєї політичної орґанізації, так само як і що до ґеоґрафічного положення, вони займали посередне становище між своїми північними і полудневими сусїдами.

Тепер поглянемо, які були політичні відносини кольоній до метрополій. Загалом взявши, сї відносини були так само неоднакові, як і процес розвитку кождої кольонії. Три кольонії Нової Анґлії — Масса-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

чузетс, Род-Айленд і Конєктікут одержали королївскі грамоти, котрі забезпечували їм повну свободу самоуправи, так, що адмінїстрація метрополїї не могла безпосередно встручати ся до їх справ. Протягом перших років заселювання Анґлїйцями американського побережа, анґлїйське Правительство тримало ся такої полїтики: воно віддавало земельні простори на новому континентї ріжним компанїям, подібним до Вірґінської, про котру вже говорило ся вище. Правительство окремими привілеями забезпечувало новим осадам самостійну управу, так що вони підлягали тільки загальному доглядови з боку анґлїйських властий. Массачузетська кольонїя була заснована на таких умовах: компанїя, що одержала спеціяльні привілеї, що до кольонїзації тої території й її управи вислала кольонїстів, що засновали Салем і Бостон.

Одначе історія сеї компанїї дуже ріжнила ся від історії компанїї вірґінської. Ось що говорить про се Вільсон в своїй працї „Держава". „Вірґінська компанїя пробувала кермувати своєю кольонїєю з Льондону: її члени, що були дїяльними членами лїберальної партії, і через те не дуже дїяльними придворними, посварили ся з Правительством і утратили зараз і грамоту і кольонїю. А Массачузетсьак компанїя сама переселила ся в Америку і майже без свякого догляду з боку льондонського Правительства утворила на новому континентї щось подібне до окремої держави. Хартію видано в 1629 роцї; в 1630 еміґрували ґубернатори, директори, грамота, все, до Америки, захопивши з собою численних поселенцїв, засновали Салем, Бостон і Кембрідж, і спокійно пустили в рух весь той механїзм управи, котрий вони захопили з собою. В офіцїяльних кругах Анґлїї було чимало переполоху, коли виявило ся, що компанїя котра одержала право на кольонїзацію побережа Нової Анґлїї, кинула рідний край і почала будувати на своїх територіях цїлий ряд цвитучих і незалежних міст. Одначе невеликі кольонїї, котрі так далеко були від Анґлїї, не могли на довгий час звернути на себе увагу заклопотаних льондонских полїтиків, і тому нїхто не пробував зруйнувати сміливе підприємство". Не зважаючи одначе на се, всеж надійшов час конфлїкту: в 1684 роцї грамоту массачузетської кольонїї скасовано, і в 1692 роцї кольонїсти мусїли приняти нову форму кольонїальної орґанїзації. Їх змусили приняти королївського ґубернатора, котрий іменував суддів кольонїї і контролював її воєнні сили. Правда, кольонїсти заховали своє зібраннє і се зібраннє навіть вибирало раду ґубернатора, одначе давні привілеї грамоти були затрачені на завсїди. В кращих умовах були Род-Айленд і Конектікут. Не переповідаючи історії їх заснования і розвитку, скажемо тільки що вони мали грамоту, подібну до грамоти Массачузетсу. Конектікут заховав сю грамоту не тільки підчас перебування кольонїєю до революції, але зробив її конституцією

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

держави (штату) підчас революції і тримав ся її до 1818 року. Що до Род-Айленду, він одержав свою грамоту від Парляменту в 1644 році, і вона істнувала без радикальних змін до 1842 року.

Що до управи решти кольоній, вона з початку мала „приватновласницький“ характер. Під такою управою аж до самої революції перебували Мерилянд, Пенсільванія і Делявар[1]). Вона полягала в тому, що власник кольонії визначав їй ґубернатора і Раду. Одначе нарід всеж мав право контролювати управу при помочи репрезентаційних зібрань. Приватні власники, як і найбільший публичний власник, корона, надавали грамоти своїм кольоніям. „Грамота, каже Вільсон, яку надав Пен Пенсільванії являєть ся одною з найкращих і найлїберальнїйших грамот того часу, і очевидно, що з сею грамотою його кольонія мала таку саму добру управу якої могла добитись більшість иньших кольоній.“

Поволї безпосередна управа корони поширила ся і на инші кольонії. Ся залежність від корони виявляла ся головним чином в залежности кольоніяльної юстиції, кольоніяльної адміністрації від королївської волї, одначе вона не позбавляла кольонїстів найважнїйших прав самоурядовання, і вплив кольоніяльних зібрань на ґубернаторів все зростав. У Вільсона находимо цікаве міркуваннє з приводу розвитку полїтичного устрою американських кольоній. Порівнюючи розвиток американської конституції з розвитком конституції анґлїйської, він каже: „В розвитку американського самоурядовання богато подібности до розвитку самоурядовання в Анґлії, але в конституційній історії сих двох країн можна зауважити і багато відмін. І в Анґлії і в Америці однаково процес розвитку інституції ішов в тім самім напрямі. Сей процес ішов від дрібних, міцних і глибоко закорінених місцевих інституцій, від маленьких громад з власним самоурядованнєм; розпросторюючи ся, він довів до утворення національних інституцій, котрі злучили окремі громади в сильний і тревалий центральний союз. Анґлія почала з сїльських громад і судових сотень, — з примітивних суспільних інституцій ґерманського племени; сї громади злучили ся в маленьке королївство підчас саксонської гептархії; дальний крок полягав у тім, що сї маленькі королївства повернули ся в ґрафства ширшого союза, і Анґлія зробила ся готовою до перетворення нормачської управи готовою до розвитку парляменту і національного духу. Подібним способом історія Сполучених Держав почала ся з ізолюваних осад на морському побережу, з осад ві-

[1]) Мерилянд було надано Кельвертсам, льордам Бальтімори, Пенсильванію і Делявар надано Віліяму Пеннови; Ню-Йорк надано Якову, герцоґу йоркскому. Колиж він зробив ся королем, Яковом II., Ню-Йорк зробив ся провінцією, що безпосередно залежала від корони. Обидві Кароліни і Ґеорґія, з початку також надані приватним власникам, незабаром опинили ся в руках королївського Правительства і т. д.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

докремлених, замкнених, з власним самоурядованнєм, котрі помалу злили ся в численні невеличкі, кольонїяльні держави; кінець кінцем сї кольонїяльні держави злучили ся в національний союз.

„Та способи повстання цїлости були в сих обох випадках неоднакові. Обєднаннє Америки довершило ся дорогою федерації, обєднаннє Анґлїї дорогою абсорбовання, інкорпорації. Ми не добачаємо в полудневих кольонїях початкових моментів федерації, бо відокремлена єдність осад початкової доби лишала ся звичайно недоторканою. Вінґінїя часів революції була тільки розширеннєм Джемстоуна; її зріст, який залежав від успіхів рільничої промисловости, не тяг за собою розпаду цїлости, як до того провадило розширеннє міських осад. Та в Новій Анґлїї процес розвитку від самого початку прибрав федеративний характер, і найбільше досконаний його тип ми бачимо, в Род-Айленді, міські атоми котрого стягали ся поволї і неохочо і довгий час уперто виступали проти думки про деяке абсорбовання Род-Айленду і Провіденсу. Союз, котрий з початку був звичайною конфедерацією між сими двома найдрібнїйшими одиницями, поволи перетворив ся в дїйсно треване сполученнє. Кінець кінцем абсорбовані громади зробили ся тільки підлеглими частинами нових і ширших кольонїяльних одиниць, злучених континентальними конґресами. Союз між ширшими одиницями, сими цїлком дорослими кольоняльними державами від самого початку мав ясно виявлений федеративний характер і вироблював ся при помочи взаїмних уступок і договорів. З лучили ся вони в цїлком добровільні сполучення, якими нїколи не були саксонські королївства.

„Історія розвитку кольонїї виявила яскраво протилежність з історією розвитку анґлїйських інституцій з того погляду, що повстаннє кольонїяльних інституцій маю обдуманий і свідомий характер. Королївські кольонїї, так само як кольонїї приватних власників і кольонїї, з наданими грамотами, мали самоурядованнє на підставі писаних привілеїв корони; їх інституції виросли на ґрунтї писаного конституційного закону; від самого початку вони мали певні писані „конституції", котрі означували загальний порядок їх управи. Тому конституції, основані на писаному законї, дуже швидко зробили ся одною з найбільше привичних потреб полїтичної дїяльности кольонїй. Коли вони порвали свій звязок з Великою Британїєю і коли перетворили ся в незалежні полїтичні тїла в основі їх самостійних конституцій, лягли трохи змінені кольонїяльні конституції."

І самі кольонїї і митрополїя рано почали відчувати потребу федеративного звязку. Кожда кольонїя з окрема була занадто безсила, щоби з успіхом бороти ся як проти натиску французьких сил з північної гра-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ниці, так і проти нападів Індійців. Ґубернатори окремих кольоній все вказували анґлійському Міністерству, що було би добре засновати спільний фонд для цілий воєнної оборони, бо в сьому заінтересовані однаково всі Правительства і кожде з них з окрема. Ся загальна свідомість, що треба злучити ся, мала своїм наслідком те, що в 1748 році скликано зїзд делеґатів від кольоній в Ольбані — (столиці штату Ню-Йорк). На сьому зїзді предложено перший, що до часу проєкт злученя американських кольоній в одну унію. Проєкт сей виробив Франклін, і найголовнійші його точки були потім включені в федеральну конституцію. Крім того ми знаємо також як мотивував Франклін потребу заснования союзу. З огляду на дуже велику вагу сього проєкту для розвитку федеральних ідей ми спинимо ся на ньому докладнійше, користаючи при сьому з цитованої праці М. Ковалевського. Вже давно відчуваєть ся, каже Франклін у своїх „Міркованях про потребу федеральної унії", що без неї неможлива серіозна оборона проти спільного ворога. Коли була потреба спільної і одночасної діяльности, сьому дуже перешкоджали суперечки між палатами і їх ґубернаторами. Одна держава кидала на другу всї видатки воєнного походу, мотивуючи се тим, що вона менше заінтересована в успіху спільного підприємства. Більшість держав звичайно не давали субсідії доти, доки се не зробили держави, що брали безпосередну участь в війні; вони бояли ся обіцяти більше від иньших, бояли ся взяти на себе більшу ніж слід частину спільних видатків. Зрозуміло, що наслідки такого стану річий були сумні. Багато разів американське військо мусїло відступати перед натиском ворогів, бо не одержувало вчасно помочи; часто також повстаннє Індійців, в місцевостях на захід від Алеґанів тягли за собою майже цілковите знищеннє европейських піонірів, котрі даремно благали запомоги військом і грішми. Щоб покласти край воєнному безсильству, Франклін уважає потрібним установити між кольоніями союз або унію. Не рішеним лишало ся питаннє про те, хто повинен утворити таку унію, чи самі кольоніяльні Правительства добровільно одно за одним пристануть до спільного союзу, чи анґлійський парлямент видасть відповідний закон, обовязковий для всїх кольоній. Франклін каже, що кожде Правительство занадто обстоює своє автономне істнованнє, і тому він від самого початку стояв за те, щоби такий союз запроводила метрополія, щоби анґлійський парлямент видав в сїй справі спеціяльний статут.

Тепер перейдемо до розгляду самого проєкту федеральної конституції, який виробив Франклін. Згідно з сим проєктом верховна власть у федерації повинна належати до президента, іменованого анґлійським королем і репрезентаційного зібрання. Се зібраннє складаєть ся з осіб, котрих вибирає не народ, а зібраннє окремих кольоній. Президент удер-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

жуєть ся коштом анґлїйського Правительства. Окремі держави висилають до федерального зібрання неоднакове число представників в залежности від числа людности; більші держави 7, 6, або 5, менші — 4, 3 і 2; число всїх членів 48. Одначе число послів яких посилає кожда держава, хоч і залежить від числа людности, одначе не відповідає йому в простій пропорції. В тому, що в проєктї Франклїна нема простої відповідности між числом послів і числом мешканців, можна бачити, каже М. Ковалевський, зародок того прінціпу, який положено в основу сучасної системи устрою висшої палати конґресу, себто Сената. В ньому всї держави представлені однаковим числом послів; се зроблено на тій підставі, що Сенат репрезентує не людність держав, а самі сї держави. А держави, що до сути своїх верховних прав, величини рівні між собою. Проєкт Франклїна, котрий пропонував утворити тільки одну палату не відріжняв представництво народу і представництво Правительств. Помішаннє сих двох прінціпів виступає наприклад в домагання щоби послів федерального зібрання вибирав не нарід кождої держави, а репрезентаційні зібрання сих держав. Сей прінціп ми бачимо в текстї початкової конфедерації 13 держав. Він перейшов далї в федеральну конституцію. Бо сенаторів вибирає не людність держав лише репрезентаційне зібраннє кождої держави. Репрезентаційне зібраннє державного проєкту Франклїна мусить скликати ся що найменше раз на рік, і навіть частїйше, коли сього забажає 7 його членів. Зібраннє засїдає що року не менше як 6 тижнїв; перед сим терміном його не можна розвязати.

Якіж функції дає федеральному Правительству проєкт Франклїна. Унїя була потрібна насамперед для оборони від зовнїшних ворогів. Ся обставина головно і вплинула на означеннє компетенції федерального правительства. В ті часи дуже часті були війни з Індійцями, тому не диво, що проєкт Франклїна надавав йому право вести всї зносини з червоношкірими, робити з ними умови, купувати землї, проголошувати їм війну або встановляти мир; федеральне правительство мало також дбати про рекрутованнє війська, будову фортів, будову воєнних кораблїв і оборону торговельного мореплавства. Для здїйснення сих завдань федеральне правительство мусїло розпоряджати значними грошевими засобами. Вони мали складати ся головним чином з федеральних податків, при чому Франклїн радить запровадити систему головних оплат на товари, що приходять з Старого Світа, але таку, щоб мито побирати головно з річей розкоши, а не першої потреби. Рішення федерального зібрання, після проєкту Франклїна, входять в житє в окремих штатах тільки після того, як їх затвердить ґубернатор, котрий при сьому має право абсолютного, а не релятивного veto.

Всї американські правительства прихильно орийняли сей проєкт,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

але анґлїйський король відмовив йому своєї санкції. Анґлїйське мінїстерство бояло ся, що унїя тільки збільшить серед Американцїв дух незалежности, котрий може повести до цїлковитого віддїлення кольонїй від метрополїї. В 1754 роцї ню-йорський ґубернатор Шірлє запропонував Франклїнови замість унїї посиланнє американських послів до анґлїйського парляменту, але анґлїйське правительство не згодило ся і на сю уступку. Саме тодї в Анґлїї почало ся збільшеннє королївської власти, а усуненнє Пітта старшого, оборонця американських вільностей, привело до того, що бюро торговлї (board of trade), котре завідувало справами кольонїй рішило накласти на кольонїї спеціяльні податки на цїли збросної оборони кольонїй і удержання урядників. Найбільше незадоволеннє американських кольонїй проти Анґлїї викликала її торговельна полїтика. Ся полїтика полягала на тім, що не вільно було ввозити до Америки инші товари, крім анґлїйських або таких, що йшли через анґлїйські ринки; з другого боку Американцї мусїли свої продукти обовязково продавати на анґлїйських ринках; нарештї, деякі галузи мануфактурної дїяльности були заборонені в американських кольонїях, а відповідні продукти вони мусїли набувати в Анґлїї. Сї меркантильні утиски спинювали матеріяльний ріст американських кольонїй і цїлком природно викликати дуже велике незадоволеннє. Колиж в 1762 роцї анґлїйське правительство спробувало перевести в життє свою теорію безконтрольного оподаткування Американцїв метрополїєю, репрезентаційні зібрання кольонїй заявили проти проти сього протест. Рівночасно ґубернатори американських кольонїй доносили до Анґлїї про революційний настрій серед суспільности Одначе анґлїйське правительство рішило змусити кольонїї до послуху, не спиняючи ся навіть перед ужитєм збройної сили; воно рішило на початок закрити бостонський порт, щоб припинити таким чином торговельні зносини Бостону з Европою. У відповід на се 13 мая 1774 року повстав в Ню-Йорку комітет для підтримування постійних звязків з иньшими кольонїями; сей комітет запропонував скликати ґенеральний конґрес усїх кольонїй, і вони приняли сю пропозицію. Тим часом анґлїйське мінїстерство скасувало давню конституцію Масачузетса, але народнїй рух мешканцїв сеї кольонїї поставив ґубернатора її в таке становище, що він не міг ввести в життє нової обмеженої конституції.

5 вересня в Філядельфії відкрило ся зібраннє делеґатів від кольонїй, котре назвало себе конґресом. Сей конґрес виробив протест проти заходів анґлїйського мінїстерства, висловив спочутє мешканцям Масачузетсу за їх опір Анґлїйцям і заявив, що як метрополїя схоче силою змусити Масачуретс до послуху, то всї Американцї будуть йому допомогати. Ся заява найбільше настроїла проти конґресу анґлїйського короля Ґе-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

орґа III. У відповідь на протест конґресу обидві палати анґлїйського парляменту виробили адрес, який король затвердив; в сїм адресї говорило ся тільки про обовязок Американцїв підлягати постановам найвисшого законодатного зібрання і про те, що анґлїйське правительство готове ужити всїх заходів, щоб змусити їх до такого послуху. Після такої відповіди кольонії цїлком природно почали готувати ся до самооборони й купувати зброю й порох. Почала ся війна.

В липнї 1775 р. Франклїн, якого його рідна держава Пенсільванїя вибрала послом до конґресу, запропонував конґресови проєкт федеральної конституції, котрий був повтореннєм його проєкту, який він давнїйше пропонував в Ольбанї. Але конґрес ухилив сей проєкт і обмежив ся на заведенню федеральної почти, а сам наказав зробити новий випуск асіґнацій, щоб мати гроші на веденнє війни. Далї конґрес відкрив усї порти для кораблїв усїх націй, за виїмком анґлїйської, скасував торговлю Муринами, наказав усїм кольнїям завести у себе відповідні правительства й нарештї проголосив незалежність Америки.

Наслїдком заклику конґресу Вірґінїя змінила свою конституцію і в передмові до тексту нової конституції оголосила славетну декларацію прав людини, яка стала ся потім зразком для французької декларації 1789 р.

2 липня 1776 року всї пятьдесять членів конґресу одноголосно постановляють: американські кольонії, се свобідні й незалені держави, злучені в один союз; між ними й Анґлїєю припиняють ся всякі звязки.

Ще перед тим, 11 червня 1776 р. конґрес вибрав комісію, яка мала виробити проєкт конфедерації між кольонїями. Через місяць комісія вже прийшла з таким проєктом, і 20 серпня того ж року конґрес на підставі сього проєкту виробив свій власний, який і роздано всїм членам конґресу. Сей проєкт обговорювано на конґресї багато разів і затверджено не ранїйше, як 15 листопада 1777 року. Окрема комісія конґресу виробила відозву до окремих кольонїй, щоб вони прийняли сей проєкт. Правда, багато кольонїй поробило до нього ріжні поправки й доповнення, але конґрес лишив їх без уваги, і протягом 1778 року всї держави, за виїмком Делявара й Мерілєнду, дали свою згоду на проєкт, який виготовив конґрес. Він увійшов в життє в 1781 роцї під іменем конституції 1781 року. Розглянемож тепер коротенько головні точки сеї конституції, або так званих „статей конфедерації й вічної унії між державами“.

Перша статя сеї конституції проголошувала конфедерацію „Сполученими Американськими Державами“. Дальша статя удержувала за окремими державами зверхність, свободу, незалежність, всяку власть, юріс-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дикцію і права, які не були перенесені конституцією на Сполучені Американські Держави. Третя статя заявляла, що кожда з держав приступає до союзу в цілях спільної оборони, загального забезпечення вольностей і добробуту всїх держав разом і кождої з окрема. Четверта статя признавала мешканцям кождої держави права свобідного горожанства на теріторії цілої конфедерації. Кожда держава має видавати злочинцїв утїкачів з другої держави, коли сього домагати-меть ся виконавча власть сеї держави. Судові вироки й инші подібні акти, видані в одній державі, мають силу й в усїх иньших. Пята статя встановляла ґенеральний конґрес з делеґатів окремих держав. Спосіб вибирання сих делеґатів означувало по своїй волї репрезентаційне зібраннє кождої держави. Конґрес вибираєть ся на початку сїчня кождого року. Кожда держава має право кождої хвилї відкликати одного або кількох, а навіть усїх своїх делеґатів. Кожда держава посилає не менще двох і не більше сїмох делеґатів. Кожда держава, незалежно від числа посланих делеґатів, має на конґресї при рішенню питань тільки один голос. Держави удержують делеґатів власним коштом. На конґресї делеґати мають свободу слова й посольську недоторкальність (за виїмком випадків зради, убийства або нарушення мира з протягом цїлого часу засїдань конґресу й під той час, як вони їдуть на конґрес або вертають до дому).

Функції (чинність) федерального правительства такі: воно має право проголошувати війну й заключати мир. Одначе окремі держави мають право самооборони проти нападів Індійцїв або в тім випадку, коли їх теріторію захопить ворог. Тільки федеральне правительство має право робити договори й союзу з иньшими державами. Деякі виїмки зроблено тільки для торговельних умов. Конґрес є суддею між окремими державами в питаннях про нарушеннє границь або юрісдікції одною державою над другою. Конґрес має право бити монету, провадити справи з Індійцями і почтові зносини між окремими державами, іменувати офіцерів війська і фльоти, видавати воєнні й фльотські реґляменти. Під час перерв між сесіями конґресу функції конґресу виконує окрема комісія, яку вибирає конґрес; в склад сеї комісії входить по одному делеґатови від кождої держави. Ся комісія виготовляє роспис державних приходів і розходів, має право робити позички, означувати число воєнного контінґенту, який має дати кожда держава, будувати кораблї й озброювати їх. Для окремих галузей управи, наприклад для воєнної справи, для ведення зовнїшних зносин і т. д., конґрес вибирає з поміж своїх членів спеціяльні комісії. В усїх важних справах (війна, міжнародні зносини, позики, випуск паперових грошей і т. д.) рішення конґресу йдуть на затвердженнє правительств окремих держав. Рішення конґресу стають правосильними тільки тодї як на них дадуть згоду що най-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

менше девять держав з тринайцяти. Конґрес не має незалежних від держав жерел догоду, не має також права рекрутувати безпосередно від себе жовнїрів до війська. Він має тільки право вимагати від правительств держав грошеві субсідії й означувати число рекрутів, яке повинна дати кожда держава, а вже вона сама робить бранку й установлює й побирає податки. Нарештї конституція 1781 року проголошує унїю вічною; конґрес має право робити в нїй зміни тільки за згодою правительств усїх держав Унїї.

Так представляєть ся в головних рисах ся перша конституція Сполучених Американських Держав. Як бачимо, в нїй зовсїм нема виконавчої й судової власти, окремих від власти законодатної. Нема навіть згадки про федеральні суди. Властиво кажучи, конґрес не має навіть законодатної власти, бо він тільки виробляє закони, а затверджують їх і дають їм реальну силу окремі держави. І цїлком справедливо зазначує Вільсон, що Американська конфедерація 1781 року не мала нїякої виконавчої власти, бо не мала нїяких виконавчих прав. „Така інституція (конґрес), каже він, радила, а не наказувала. Вона не мала власної дїяльної волї й залежала від волї держав. Статї уявляли з себе щось подібне до міжнародної умови... А не маючи нїякої виконавчої власти, конґрес не мав нїякого реального значіння... Він міг просити у держав грошей, але не міг змусити держави дати їх; він міг просити у держав військо, але не міг змусити їх до переведення бранки; він міг робити умови, але додержаннє сих умов цїковито залежало від доброї волї держав; він міг робити позички, але при виплатї їх треба було покладати ся на держави. Ся інституція мала широкі прероґативи, але зовсїм не мала дїйсної власти“.

Незабаром усї хиби нової конституції проявили ся з цїлою силою. Вже через кілька місяцїв по принятю конституції конґрес вибрав комісію для її доповнення. Ся комісія домагала ся між иньшим, щоб правительства окремих держав передали федеральному правительству право іменувати власних урядників для збирання тих податків, які накладає сам конґрес. Далї конґрес почав замість комісій іменувати мінїстрів і таким чином тїснїйше звязав між собою окремі держави. Першими такими мінїстрами були Венямін Лїнкольн і Роберт Морріс, перший мінїстром війни, а другий фінансів. Рівночасно славетний американський публїцист того часу, Гамільтон, розпочав у своїй часописи „Континенталїст“ жваву аґітацію за збільшеннєм власти федерального правительства. Під впливом сеї аґітації Роберт Морріс запропонував конґресови утворити федеральний банк, який мав би право випускати білети з обовязковим курсом; сї білети мусїло приймати не лише федеральне правительство, але й правительства окремих держав. Хоч конституція 1781

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:21 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

року і не давала конґресови на се права, але він, не чекаючи відповіди від держав, рішив видати установчу грамоту федеральному банкови, ледве тільки в дорозї підписки збереть ся капіталу 400.000 фунтів. В 1782 зібрало ся 250.000 ф., і банк увійшов в житє.

З огляду на те, що федеральне правительство, як ми бачили, не мало власних жерел доходу, посли Ню-Джерсея й Каролїни запропонували конґресови для здобутя грошей наложити цлові оплати на товари, які приходили до Америки; се очевидно потягло би за собою зміну конституції в тім напрямі, що конґрес набув би право реґулювати зовнїшню торговлю. Сю пропозицію приняли прихильно всї держави за винятком Род-Айленда, а що зміна конституції вимагала одноголосно рішеншення, то ся незвичайно потрібна реформа мусїла впасти.

Вже сї, хоч і часткові але важні доповнення й проєкти доповнень до конституції повинні були звернути увагу на конечність її систематичного перегляду й збільшення власти федерального правительства. Першою розпочала рух в сїй справі держава Ню-Йорк. Ню-Йоркське репрезентаційне зібраннє визначило для розгляду сеї справи окрему комісію, й ся комісія ухвалила звернути ся до всїх держав, членів унії, з пропозицією скликати окремий конвент з послів від держав; сей конвент і мав би розглянути й доповнити конституцію 1781 р. Постанови сього конвенту мали стати обовязковими по затвердженню їх правительствами держав.

Але найбільше виказав Американцям потребу поширення й зміцнення федерального правительства не хто иньший як їх недавно замиренний ворог — Анґлїя. Припиненнє торговельних зносин з Америкою під час війни з нею некорисно відбило ся на інтересах анґлїйських купців. Тому коли почали ся переговори, щоб уложити мир, анґлїйські купцї почали домагати ся, щоб забезпечити окремою умовою торговельний обмін з Американськими Державами. Але з ким було укладати таку умову? Хиба з кождою з держав з окрема. Анґлїя нїчого мабуть не мала би проти сього; але вона поставила такі тяжкі для всїх американських держав умови, що вони зрозуміли, що в области торговельної полїтики вони солїдарні між собою й є одною нацією. А саме Анґлїя вимагала, щоб цїла торговля між Америкою й Анґлїєю відбувала ся на анґлїйських кораблях під командою анґлїйських капітанів. Се домаганнє було тяжке для Американцїв, бо перед війною вони постачали анґлїйській торговлї що найменше третину кораблїв; центрами будови кораблїв були Бостон і Філядельфія, які мали з сього великі зиски. Сим заходам анґлїйського правительства Сполучені Держави мусїли дати відсїч, а саме в той спосіб, щоб так само обмежити свободу довозу товарів з Анґлїї. Одначе се можна би було перевести лише тодї, як би

Generated on 2015-08-05 19:09 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

конґвес мав виключне право реґулювати зовнїшню торговлю й накладати цлові оплати на чужеземні вироби. Одначе зміна конституції в сїм напрямі не відбула ся, бо полудневі держави, які не будували кораблїв і не заінтересовані безпосередно в сїй справі, не схотїли пристати на збільшеннє власти конґресу.

Тимчасом потреба в зміцненню унїї почала чим раз дужче відчувати ся. Федеральне правительство не мало чим платити військови. Повстало серед нього незадоволення й до бунту не дійшло тільки завдяки Вашінґтонови. Коли військо послухало ся його й рішило розійти ся, будучий президент використав сю нагоду, щоб в отвертім посланню до американської нації висловити ся на користь зміцнення унїї. „Для добробуту й щастя окремих держав, — читаємо ми в сїм документї, — треба, щоб завідуваннє загальними інтересами федерації було скупчене в руках власти, незалежної від окремих правительств. Без того федеральна унїя не зможе довго істнувати. Всї заходи, що зміряють до скасування унїї або до ослаблення її зверхности, треба уважати за ворожі для свободи й незалежности Америки“ [1]). Ся відозва одного з найбільше популярних американських діячів незвичайно причинила ся до розширення думок про потребу зміцнення унїї. Деякі держави відгукнули ся на його заклик. Саме під його впливом відомий Гамільтон спробував виробити проєкт тих змін, які треба зробити в конституції 1781 року, щоб розширити права федерального правительства. Сей проєкт мав піти на розгляд конґресу. Для нас він цікавий тим, що в ньому можна знайти зародки цїлого ряду постанов конституції 1787 року. Він містить у собі також серіозну критику всїх хиб конфедерації. Так Гамільтон перший звертає увагу на те, що в конфедерації законодатні й виконавчі чинности не відділені одна від одної, тим часом як доведено, що в девжаві з свобідними інституціями законодатна, виконавча й судова власти повинні бути в ріжних руках. Далї великою хибою конфедерації Гамільтон уважає, що вона не витворила самостійної судової власти; тим часом федеральний суд конче потрібний, особливо для спорів, в яких одною з сторін виступають чужоземні держави й чужоземні піддані. Брак самостійної судової власти некористно відбиваєть ся на міжнародних зносинах; чужеземцї можуть нарушувати договори, й тільки федеральний трибунал міг би перешкодити їм робити се. „Читаючи се місце в проєктї Гамільтона, каже М. Ковалевський, приходиш до того висновку, що й сей сильний ум не був у станї від самого початку зрозуміти всю вагу того, що він пропонував завести; він не бачив, де саме повинем лежати осередок ваги федерального суду. Арґументуючи свою дум-

[1]) Цитовано у Ковалавського, op. cit.

Generated on 2015-08-05 19:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ку про потребу федерального суду прикладом, що головною задачею трибуналу буде рішеннє спорів між федеральним правительством і правительствами держав. Тому не можна уважати Гамільтона творцем сього цілком нового й богатого на наслідки прінціпа зверхности суду над законом. Сей прінціп викликав до житя не ґеній одної людини, але сам хід подій". Далї Гамільтон критикує ще цілий ряд иньших хиб конституції 1781 р., про які ми вже говорили вище, все підчеркуючи потребу збільшення й розширення власти федерального правительства. Проєкт Гамільтона стрінув дуже слабку піддержку серед членів конґресу, й комісія, визначена для перегляду статей конфедерації, не зробила рішучо нічого.

Доперва трудности грошевого характеру змусили правительства окремих держав діяльно взяти ся до зміцнення унії. Війна за незалежність, після обчислень Джефферсона, коштувала Американців 140 мілїонів долярів. Протягом часу перед 1781 р. конґрес випустив паперових грошей на 240 міл. фунтів штерлінґів, але після оцінки Джефферсона сї 240 мілїонів мали покупної спосібности тільки на 36 міл. металевих грошей. Вартість асіґнацій, які випустили під час війни правительства окремих держав, Джефферсон оцінює також приблизно в 36 міл. Решта, приблизно коло 70 міл., корґрес покрив при помочи позик, затягнених у правительств держав, у приватних людей і за границею. Вартість паперових грошей, в міру збільшення їх кількости, все зменшувала ся, ще поки не дійшло до того, що на асіґнації перестали робити ся умови. Укладаючи роспис доходів і розходів на 1785 р., конґрес опинив ся в скрутнім положенню. В Голяндії опротестовано векселї, які видав Морріс в імени федерального правительства; на заплату їх треба було відразу роздобути 600 тисяч долярів, а тим часом приклад попередних років показував, що правительства окремих держав, зовсїм не спішать ся платити те, що з них належало ся — три з поміж них зовсїм не виконали своїх зобовязань, а иньші заплатили тільки половину суми, яку мали дати. Тут на поміч конґресови прийшла Вірґінська палата, яка ухвалила таку постанову: Вірґінія приймає на себе видатки федерального правительства пропорціонально до числа її білої й чорної людности, при чому з загального числа чорної людности в рахубу входить не більше трьох пятих.

Потреба збільшити власть федерального правительства зробила ся пекучою ще й через таку обставину. Протягом війни, як ми вже казали, держави випустили богато асіґнації; але вони мали силу тільки в межах тої держави, яка їх випустила. Таким чином ріжні фінансові, торговельні і взагалї маєткові уклади, зроблені між мешканцями окремих держав, не мали серіозного забезпечення. З сеї причини між инь-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

шим також почала ширити ся думка про потребу передати виключно до федерального правительства право не тільки бити монету, але й випускати паперові гроші з обовязковим курсом.

Нарештї в липнї й серпнї 1786 року конґрес на повних засїданнях обговорює питаннє про збільшеннє своєї власти. Конґрес завідує зовнїшньою торговлею і встановлює цлові оплати; але сю постанову зведено на нїщо, бо він має се робити з тою невикональною умовою, щоб від сього не потерпіла свобода окремих держав. Право накладати цлові оплати не є жерелом доходу для федерального правительства; зібрані гроші йдуть, після проєкту, до правительств окремих держав. Конґрес, як і давнїйше, змушений стояти о їх ласку. Коли держави не виплатять в належнім часї грошей конґресови, він має право вимагати від них крім цїлої суми ще 10 річних процентів. Тільки в тім випадку, коли протягом 10 місяцїв більшість держав поробить виплати, конґрес має право безпосередно розкладати й побирати податки з тих держав, які не виконали супроти нього своїх грошевих зобовязань. Зрозуміла цїла непрактичність сих постанов. Тому не диво, що вони не війшли в житє.

Натомість 14 вересня 1786 р., на підставі проєкту, виробленнє якого доручено Гамільтонови, Вірґінська палата рішила запросити иньші держави унїї, щоб вони прислали своїх делеґатів на спеціяльну конференцію в Філядельфії. Задачею конфедерації було дослїдити сучасне становище Сполучених Держав і виготовити проєкт нової конституції. Сей проєкт мав потім піти на обговореннє й затвердженнє палат окремих держав. Иньші держави приняли прихильно пропозицію Верґінської держави. Ся конфедерація й виробила проєкт, який майже в цїлости лїг в основу конституції 1787 року, яка з ріжними поправками і доповненнями й досї є федеральною конституцією сучасних Сполучених Держав Північної Америки. До історії вироблення сього проєкту й до характеристики конституції 1787 року ми й переходимо тепер.

(Далї буде).

Generated on 2015-08-05 19:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ШОЛОМ АЛЕЙХЕМ.

Німець.

Я собі, як вам вже відомо, дронзинський — то значить родом я з Дронзина. Се, треба вам знати, маленьке містечко в Подільській ґубернії — таки цілком маленьке. Зрештою, тепер Дронзино наче місто — з зелїзною дорогою, стацією, з вокзалом.

Коли наше містечко — Дронзино, себ-то — нараз завело власну стацію, так цілий світ позаздрив: жарт сказати, зелїзна дорога. Почали думати, от-то настане добро, от де буде можливість поживити ся, тепер всї почнуть загрібать гроші лопатами. Всї зроблять ся щасливими!

Жидів наїхало — з всеї околиці, що називаєть ся! Домовласники почали перебудовувати свої доми, почали відкривати нові крамнички, ціну на мясо відразу піднесли, почали підшукувати нового шейхода (різника себ-то). Подумували навіть про нову сінаґоґу і швидко порішили докупити землї, щоб побільшити кладовище.

Коротко кажучи, цїла метушня знялась. Зелїзна дорога! Стація! Вокзал! Ви собі жартуєте з сим?

Візники і балагули, правда троха збунтовались. Вони були собі міцно невдоволені, лиця їх зробились досить таки кислі, але хто з ними рахуєть ся? Хто їх питає? Взяли поклали рельси, навезли ваґонів, збудували вокзал, повісили дзвіночок, прибили дощечку з надписом „Стація Дрозино“ — і йди, будь ласка, коли тобі не подобаєть ся!

Коли почала тільки ходить зелїзна дорога, звертаєть ся домене „моя“ (жінка себ-то) і каже менї:

— Ну, що ж ти тепер думаєш робити Іойка?

Іойка — се так звуть мене. Імя моє таке.

— Ну, що я можу, — кажу я, — робить? Буду робить то, що всї Жиди роблять; всї дронзинські Жиди крутять ся коло зелїзної дороги, буду я також крутитись коло зелїзної дороги!..

— Взяв се я палицю в руки і пішов собі на стацію, де при божій помочі, зробив ся „відправителем“.

Ну, що значить „відправитель“ — цікавить вас?

„Відправитель“ значить, коли купець або хто инший купив, наприклад ваґон зерна, ну то чей же треба ще сей ваґон навантажити, і відправити де треба. Се і значить „відправитель“. Ну

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 19:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

але так як в Донзині майже всї Жиди відразу зробились „відправителями“, то стало таки погано. Всїм погано, всї терплять, крутять ся. Часом наприклад, мішок зерна купиш і перепродаси. Часом заробиш на тім що небудь, а иншим разом і своїх докладеш. Часом переловиш на боцї який небудь заробіток, добро, є такі — то се. Взагалї погано, нема інтересу, що називаєть ся, зовсїм нема ґешефту. Властиво, можна сказати, що і перше то не було нїякого заробітку, але тодї у всякім разї не було зелїзної дороги. Що ви собі гадаєте — тодї і злість не була така велика! До чого справдї, що дала нам отся стація, і вокзал і сей дзвінок, і взагалї все се тарарам?

І ось трапись же таке: Стою осе собі раз на стації, задумав ся я собі трошка і дивлюсь на почтовий поїзд. Вже по третім дзвінку, локомотива що називаєть ся собі прокричала, з комина йде густий дим.

Поглянув я тут на перон, бачу стоїть собі якийсь-то пан, високий, худий, в клїткованих штанах, і з високим капелюхом, а побіч його багато клунків; стоїть він собі, витягнув шию, і озиряєть ся лячно по боках, як виновний.

Тому добродїєви що-сь певно треба — погадав я собі і почув відразу, як мене наче хто підштовхнув: йди, Жиде, йди..

— Підійди до його і спитай — чи не треба йому чого.

Не встиг я ще добре з місця рушишитись, бачу він прямує до мене, піднимає капелюх і нараз сам звертаєть ся до мене по нїмецьки, наче приспівуючи

— Guten Morgen, mein Herr!

Я відразу зрозумів, що се він менї доброго дня бажає.

— Доброго року, щоби і вам було, — відповідаю я йому, троха по жидівськи, трошка по нїмецьки, а решту руками, але я все таки питаю його, відкіля він їде.

— Чи не знаєте — каже він менї, — де можна найти порядне помешканнє, де можна перенучувати, себто.

— О, так, — кажу я, — чому нї? Чомуб менї і не знати?

А в души я собі гадаю, яка шкода, що у мене нема власного постоялого двора. Яби тепер міг завести його до себе на постояле; такий гарний Нїмець — можна було би так таки що небудь заробити на нїм...

Але тут знов промайнула у мене думка.

— Ша? — думаю я собі, — чи у тебе на голові написано, що у тебе нема постоялого двора? А нехай тобі гадаєть ся, що у тебе та є постоялий двір!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І тут я відразу звертаю ся до його — троха по жидівськи, трошка по німецьки, а решту помагаю собі руками, але пояснюю йому:

— Коли ви бажаєте собі, добродію, покличте візника, і я відвезу вас на самий найкращий постоялий двір. Помешканнє, себто перший сорт, що називаєть ся.

Почувши від мене таке, мій Німець тут таки прояснів, і каже мені, показуючи руками на рот:

— А чи не найдеть ся у вас, що небудь закусити? Провізія там є?

— Сама найліпша провізія, — кажу я йому. — Ви матимете велике вдоволеннє пане Німець, бо „моя“ (жінка себ то) просто рідка хозяйка. Її куґелї, її потрави — се чистий цімис. Її рибу (що вона приготовляє себ-то) може сам Цар на святах їсти.

Чудово! — закричав з радістю Німець і очи його в сю мінуту засяли, і все лице просяло, як сонце.

Так він собі мудрий сей Німець, — гадаю я собі, і не трачу багато часу, вже беру візника і везу його просто таки до себе до хати.

Приїхали до хати, переказую я своїй жінцї все, як було: так і так післав менї Бог клієнта — Німця, чудо який Німець. Та жінка, чи вона що небудь розуміє. Вона тут таки з місця починає мене варить; до того, треба вам знати, попав я собі до хати як раз в погану хвилину, колу в хатї робили порядок.

— Що за клієнти таки ще? Що за гостї нї з того, нї з сього?

— Дурна бабо! — кажу я їй, — не говори на нашім жарґонї — сей Німець чудово все розуміє.

Ну, та чи „вона“ (жінка себ-то) слухає, раз вона вже попала на смак порядку. Вимахує мітлою просто таки в лице, і кричить і бурмочить. Вона собі бурмоче, а ми з Німцем стоїмо в дверях — нї туди, нї сюди, що називаєть ся, з бідою удалось менї умовити її, переконати, що се ж не безплатний постоялець, що се за гроші, і навіть, навпаки, можна буде коло його заробити.

Здаєть ся вже готове? Я її досить переконував, і наче умовив. І нараз по всїм, вона знов звертаєть ся до мене:

— А де я його спать покладу, де, в землю, менї його покласти, що?

— Ша, — кажу я їй, — дурна ти бабо така. Кажуть тобі, щоби ти не говорила на жарґонї — він все розуміє!

Тодї аж вона, накінець, зрозуміла, що треба робити.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Відпустили ми йому нашу „алькову“ — ціле ліжко з бебехами, широке, а „моя“ (жінка себто) почала завзято роздувати самовара і взялась таки, нарешті, варити вечерю.

Між нами кажучи, коли мій Німець побачив нашу алькову, то він трошки скривив ся: моглоб бути трохи краще.

Ну, та що він разуміє в ґешефті, сей дурний Німець?

Як тільки внесли самовара і „запарили“ чай (він ще при сім добув гарненьку пляшку рому, випив сам чарку і мені дав випити чарочку) він почув себе чудесно, розложив се з своїми пакунками, як у власного батька в хаті, і ми з ним відразу стали друзями.

Після чаю я завів з ним балачку. То та се, що він тут робить, наприклад.

Він, показуєть ся, торгує. Чи не треба йому в такім разї що купити, або продати? Виходить, ніби то, що йому нічого не треба.

Якісь то машини, — каже він, — повинні тут пройти. Чи знаю я се? Вчорашній день, торішній сніг, як кажуть.

Відповідає він се на мої питання, а сам безперестанку підіймає голову і зазирає в піч, і що хвилини питає: чи вже вечера готова? Здаєть ся, — кажу я йому, — пане Німець, що ви таки чимало уваги даєте їжі, га?

Відповів він щось то не цілком гаразд. Та чи Німець розуміє, про що з ним говорять? Ну, словом, багато чи мало пройшло часу, але накрили таки нарешті на стіл, і подали йому вечерю: суп свіжий — смаковина — з міґдалом, з цілою куркою, з манною крупою, з морквою, з петрушкою, і чи мало ще з чим. „Моя“ (жінка себто), коли тільки захоче, так вона таки може!

— Доброго апетіту, — кажу я йому, — він хоч би що — ні слова.

— Доброго апетіту, їжте на здоровє, — кажу я йому ще раз. А він все своє, з апетітом їсть собі суп, і хоч би тобі слово, не то, що б мене почастувати. — хоч би „дякую“ сказав!

Де там! Груба істота, великий еґоїст, — гадаю я собі.

Попоївши, закурив він велику люльку, сидить і усміхаєть ся і шукає місце, де-б можна вигідно розложитись. А очі у його так і заплющують ся. Я підморгнув „моїй“ (жінці себто). — Деб йому дати постіль? — каже вона мені.

— Ну, що значить — де? Розумієть ся, в нашім ліжку!

І так не довго роздумуючи, підійшла вона до ліжка і почала стелити постіль, збивати подушки, словом робити все, як треба. „Моя“ (жінка себто), коли вона хоче, так вона може. Поглянув

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

я — мій Німець, щось невдоволений, як наче йому не подобаєть ся як видко, що від старання жінки, піря почали на всї сторони лїтати. Зморщив ся він, покрутив носом і почав довго чихати.

— Ростїть великий, пане Німець, — кажу я йому.

— Ви гадаєте, він відповів менї „дякую“! Де там?

— Груба істота, — думаю я собі, — дикий чоловік якийсь...

Йому приготовили постіл на вдивовиж. Сам Цар міг би лягти, „моя“ (жінка себто), коли вона тільки захоче, так вона може не постіль, а цїлий трон, а він наче невдолений. Кінець кінців, ми з ним попрощали ся, побажали один одному спокійної ночи і пішли спати.

Скоро, потім, як ми лягли спати, чую, мій Німець спить — не наврочити б, як говорить ся — з великим апетітом: хропе якимсь модним тоном —і сопе він як локомотива, і свище і храпе як зарізаний бик... то він нараз прокидаєть ся, крехтить, ойкає, фиркає, чухаєть ся, плює і бурмоче, а то повертаєть ся на другий бік і знова на довго захропе, засопить, засвище і зафиркає, то знов проснеть ся. І так кілька разів, аж, розлютувавшись він як зіскочить Чую я, як летить постіль на землю, — одна подушка за другою; кидає все з якоюсь лютістю, з дикою лайкою, цїлком як божевільний який: „До дїдька Сакрамента! Доннер-ветер!“

Піднимаюсь я, заглядаю в щілинку в дверях — бачу, мій Німець стоїть на долївцї в костюмі Адама, що називаєть ся, кидає подушки з ліжка, плює і лаєть ся по свойому — по німецьки — але все таки прости Господи як!

— Що трапилось, пане Німець? — питаю я, відчинивши двері. Розсердив ся він тут неімовірно. Надбіг на мене з кулаками, просто таки бити мене хотїв.

Потягнув мене Німець за руку, повів до вікна і показує, як у його все дїло покусане. Потім прогнав він мене з кімнати і навіть двері замкнув.

— Мишиґіне якийсь сей Німець, — переказую я „моїй“ (жінцї себто), — великий капризник, йому здало ся, що його кусає. Погадай собі, овва яке нещасте!

— Ну, як се може бути? Се мене дивує! — каже жінка. — Тільки що на Паску всї подушки і все ліжко нафтою поливала.

Гадав я, що мій Німець, на другий день цїлком розгнїваєть ся і втече від нас за тисячу миль. В кінцї-кінців — де там? По давньому ми стали добрими приятелями, знов усміхаєть ся, знов папакає люльку, як і перше прохає приготовити йому обід, а поки

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

що, на швидку, прохає „мою“ (жінку себто) зварити йому яєць на мягко.

Скільки ви-б думали яєць? Майже десяток — не більше, не менше. А перед тим, він таки порядно випив і мене трішечки почастував, і знов ми з ним жили!

Прийшла ніч і нараз знов та же сама музика: з початку він собі хропів, сопів, свистав, а потім почав крехкати, охати, фиркати і чухати ся, плювати і бурмотіти. Прокинув ся нараз і покидав по одній всї подушки. І ще він до того гнїваєть ся і лаєть ся — і на своїй мові.

— Сакрамента! Доннер-ветер! До дїдька, себто. А ранком вставши, він знов говорить „ґут-морґен“ і знов пакає свою люльку, і знов усміхаєть ся і знов поїв, і знов порядно випив і мене трошечки почастував. Ну, так прожили, один за другим кілька днїв, і от прийшов, врештї, той час, що ваґани його прийшли і треба було йому нїби їхати.

Коли прийшов час відїзду, і почав Нїмець збирати ся в дорогу, попрохав він мене дати йому рахунок. Я йому кажу:

— Ну, для чого нам тут рахувати ся? Рахунок, кажу я, короткий, пане Нїмець. Менї належить ся з вас одержати за все двадцять пять рублїв.

Тут Нїмець робить великі очи, наче говорить:

— Що? Я нїчого не розумію!

Тодї я поясняю йому, як умію по нїмецьки:

— Потурбуйтесь, — кажу, — заплатити 25 рублевий папрець. Двадрять пять карбованцїв, зрозуміли? Двадцять пять рублїв, себто.

І на пальцях показую йому: десять, десять і пять.

— Ви, певно, думаєте, що він розгнївав ся?

Де там! Він пакає свою люльку, усміхаєть ся і каже менї, що йому хотїлось би знати лише, за що з його береть ся 25 рублїв. Бере він оловець, клапточок паперу і прохає мене вирахувати йому цїну на все осібно.

— Ну, так ти-ж таки досить розумний Нїмець, — гадаю собі. Але у мене все таки розуму більше твойого — то що у мене в пятї того у тебе в голові нема...

— Потурбуйтесь, кажу я йому, пане Нїмець, порахувати за готель, за помешканнє, себто, шість днїв. Шість разів по півтора рубля — буде девять рублїв. Два рази по шість, буде 12 самоварів, себто девядесять копійок. Далї: шість разів майже по десять яєць ранком, і майже по десять на ніч, вийде 120 яєць. Дві копи

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

яєць, рубель за копу — 2 рублї... А шість супів де? Шість кур по пять разів по пятнадцять за курку, не рахуючи крупок, міґдалю, петрушки, того та сього — лапши, мучки, цибульки. Загально для рівного рахунку — шість рублїв. А потім ще шість ночий, шість лямп — шістьдесять копійок. Горілку ви пили свою — два рублї. Чаю і цукру ви не брали — рубельчик. Разом три рублї. Вина ви не брали — один рубель. Всього чотири; пива не було — сімдесять копійок. Разом ви маєте розходу майже на пять рублїв, але для рівного рахунка поставте пять рублїв пядесять копійок. Ну, а тепер, пане Німець, чи-ж всього не набереть ся двадцять пять рублїв?

Кажу я йому все се цїлком спокійно. Гадаєте ви, він може менї що небудь грубе сказав або неприємне що небудь. Сохрани Господи. Курить свою люльку, усміхаєть ся, виймає гаманець, викинув двадцять пять рублїв, наче трьох рублевий папірець який, дуже гарно попрощав ся і поїхяв з Богом.

— Ну, що ти на се скажеш жінко, про такого дивака Німця?

— Пошли Господи кожний тиждень такого Німця, було-б цїлком не шкідливо.

Добре, поїхав собі Німець.

Не пройшло і трьох днїв, приходить почтар і дає менї листа, але перед тим прохає заплатити йому 14 копійок. За що, треба-б знати, 14 копійок?

— Забули, — говорить він, — марку налїпити.

Заплатив я 14 копійок, розпечатав листа — по нїмецьки написано. Я тут нї слова не розумію. Начинаю я носити сього листа то до одного, то до другого — нїхто не уміє читати по нїмецьки. От горе! Пооббігав я майже цїле містечко, ще ледви найшов провізора із аптеки, який з бідою читає по нїмецьки. Прочитав він менї сього листа і переклав: пише, як виходить, менї Німець, дякує мене дуже за гарне і чисте помешканнє, яке він найшов у мене, за нашу гостинність і принятє, про котре він нїколи не забуде...

Дуже приємно, — думаю я собі. — Дуже приємно, мене тїшить, коли ти ще лишив ся вдоволений. Прийшов я до хати і кажу „моїй“ (жінцї себто).

— Ну, що ти скажеш про того Нїмця — не наврочить би — дурень він таки виходить порядний?

— Коли-б Бог послав кожний тиждень таких, булоб таки цїлком не зле. Пройшов ще один тиждень. Прихожу я, раз з стації до дому „моя“ (жінка себто) несе менї назустріч листа, каже, що почтар казав заплати за його 28 копійок.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Що ще за 28 копійок?

— Так він казав — инакше він не хотів листа віддати.

Розпечатую я листа — знов по німецьки. Біжу швидко до свойого провізора, прохаю щоби він прочитав листа; читає він — той самий Німець, виходить; тільки що він переїхав границю, і так як він їде до дому на свою батьківщину, то він знов, від всеї душі дякує менї за миле і чисте приміщеннє, яке він мав у мене, за нашу гостинність і щире відношеннє, яке він по вік не забуде!...

— А щоб все моє горе на твою голову! — думаю собі. Пішов ото я собі до дому. В хатї „моя“ (жінка себ-то) причепляєть ся до мене:

— Що то за лист був?

— Знов поздоровленнє від Німця. Він бачиш не може забути сеї услуги, яку ми йому зробили. Се якийсь мишіґіне Німець!

— Колиб-Бог посилав кождий тиждень, — каже вона, — таких дурних Німців, було-б таки цїлком не зле...

Пройшло ще два тижнї. Приносять менї нараз з почти великий пакет і прохають доплатити 56 копійок. Я не хочу. Почтар каже:

— Як хочете, — і вже бере назад пакет.

Стає троха злісно. Хочеть ся розумієть ся, довідати ся, відкіля сей пакет — може ґешефт який.

Заплатив я 56 копійок, розпечатую листа, дивлюсь — знов по німецьки. Знов біжу до провізора, прошу вибачення, що турбую його так часто, ну та що поробиш, коли біда така, що сам не умієш читати по німецьки. Провізор бере і читає цїле оповіданнє. Для того, що Німець вже приїхав до себе, в свій край, на батьківщину себ-то, і стрітив ся з дорогими своїми, з милою жінкою своєю і дїтками, то він їм все розповів. Як він попав до нас в Дронзино, як він на стації познаоймив ся зі мною, як я його до себе завів і дав йому таке чудове, чисте помешканнє, як він нам дуже і дуже вдячний за нашу сердечність і гостинність, яку він не забуде нїколи, поки жити буде і т. д., і т. д.

— Тьфу, щоб ти здох! — кричу я тут таки, кличу всї нещастя на його голову, а „своїй“ (жінцї себ-то) не хочу навіть і казати про листи і вдаю, що нїчого не знаю.

Пройшло ще три тижнї. Одержую з почти повідомленнє на рубль 12 копійок, гадаю я собі — біди-б менї не знати, як я просе не знаю.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Біжу я на почту і починаю розпитувати, від когоб се було 1 р. 12 к., а мені нараз кажуть, що се не я повинен одержати 1 руб. 12 коп., а навіть навпаки, я ще повинен заплатити 1 р. 12 коп.

— Я?

— За віщо се, хотілоб ся знати.

— За лист, — кажуть мені.

— За який лист, чи не від Німця часом?

На се мені не відповідають. Ніяка просьба не помогла. Заплатив я 1 р. 12 копівок, взяв листа — цілий пакунок. Вийшло, розпечатую пакет — знов від його, від Німця.

Приходжу я до провізора. Вибачте, кажу, на милость Божу, пане провізор, у мене знова нещасте: німецького листа одержав. Сей провізор не грубіян який небудь — кинув свою роботу і знов прочитав мені довгу історію від того самого Німця. Пропасти-б йому! Що він тенер пише.

Він пише, що так як свято у його, бачите сидять гості, вся рідня зібралась у його, і він розумієте, розповів їм всю історію від початку до кінця.

„Як він приїхав в маленьке, цілком маленьке містечко Дронзино, як він в той час лишив ся один на пероні, в чужій стороні, що називаєть ся, навіть мови не розуміючи, як він стрітив ся зі мною, як я завіз його до себе, відпустив йому таку гарну, чисту кімнату, як ми приязно його приняли, дали йому ліпше місце, дали йому пити й їсти, як честно і совісно обійшлись, що він просто не всилї здержатись, щоби ще раз не подякувати за нашу гостинність і сердечне принятє, що він сього нам до віку не забуде і все таке“.

— Так він же таки худоба сей Німець, мстить, — гадаю собі. — Ну-ну. Більше вже листів з почти викупляти не буду, нехай будуть навіть з золотом. Кінець.

Пройшов місяць, два, нема більше листів, кінець!

Я вже майже почав забувати про Німця, як нараз, неочікувано дістаю я повіломленнє з зелїзної дороги, повідомленнє на пакунок, оцінений на двадцять пять рублїв.

— Що се за двадцятипяти рублевий пакунок, гадаю собі я?

Сиджу і ломаю собі голову і „моя“ жінка (себ-то) також ломить собі годову. Нічого не можемо вигадати. Нараз менї прийшло на розум; так, як у мене є кревні в Америцї, то можливо, що се який небудь гостинець від них — шіфкарта або білєт який, або лотерійний білєт. Не будучи лїнивим, я-таки відразу пішов на стацію і хотів

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

взяти пакунок. Так щож ви собі думаєте, там прохають потурбувати ся заплатити 2 руб. 24 коп.; тоді аж, бачите, мені видадуть пакунок. Нічого не зробиш — треба дістати 2 руб. 24 копійки і викупити пакунок. Дістав дуже гарненький ящичок, гарно запакований. Прибігаю я до дому, починаю розпаковувати, випадає відтіля, що ж би ви гадали? Портрет. Подивились собі ми... А, холера! Всі погані сни, що мені снились вчора і нині і за цілий рік, на його голову! Се він, Німець отой, біда моя! Він ввесь тут з довгою шиєю своєю і високим ковніром, і з люлькою в зубах. І тут до портрета додано листа — німецьке розумієть ся — знов, певно, та сама історія, знов дякує нам за приняттє і гостинність, яких він до віку не забуде.

— Уїдливий Німець!.. Господи! Коли-б хоч половина сього що ми йому з жінкою побажали... хоч-би половина наших прокльонів дійшла до його!

Пройшло ще кілька місяців. Кінець, врешті з Німцем.

Слава Господу, позбулись напасти. В землю головою нехай йде — туди йому і дорога! Я просто радів... Ви гадаєте, скінчилось? Слухайте далі — се ще не кінець. Раз в ночі одержую я нараз телеґраму:

— „Щоб там небулс, приїзджайте в Одесу і як можна скорше зверніть ся до одного чоловіка, комерсанта, по прозвищу Ґорґельштейна. Він спинив ся в готелі „Вікторія“ і я йому дуже потрібний до ґешефту.

— Одеса? Ґорґельштей? Готель Вікторія? Гарний ґешефт!

Що-б се могло значити? „Моя“ (жінко себ-то) починає мене гнати. Конче їдь. Мало що на світі буває. Може бути, се справді, що небудь важне, вигідне дорученнє яке, комерційний інтерес.

Легко сказати, зрештою, їхати в Одесу. Поїзд в Одесу, ви жартуєте, потребує видатків. Ну, але раз показуєть ся важне діло, то всі причини — не причини, треба поїхати йому, коли діло. Словом, дістав я кілька рублів, сів в поїзд і їду, нарешті в Одесу.

Приїхав в Одессу, починаю шукати готель „Вікторія“. Знайшов готель „Вікторія“.

— Тут, питаю я, — є п. Ґорґельштейн?

— Тут, — кажуть Ґорґельштейн, — а тільки нащо вам? Його, бачите, зараз нема в дома. — Потурбуйтесь прийти в 10 годин вечера.

Прихожу я в десять годин вечера — нема Ґорґельштей-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

на. Прохають прийти в 10 годині рано тоді я його напевно застану.

Прихожу рано.

— Де Ґорґельштей? Нема Ґорґельштейна. Тільки що ще був і дуже прохав, коли прийде Жид з містечка Дронзино, переказати йому, щоби він потурбував ся прийти або о третій годині в день, або в 10 годині вечером.

Прихожу я в три години в день, приходжу, врешті в 10 годині вечером — нема Ґорґельштейна. Що мені тут робити.

Пробув я в Одесі 6 днів і шість ночий, камені, як говорить ся, їв, а нещастє на мене, заразу на мене! Ледве, ледве з бідою дістав ся я все ж таки до сього Ґорґельштейна. Дивлюсь я, Горґельштейн, виходить ніби, з Литви родом — чоловік з гарною чорною бородою. Дуже чемно приняв мене, прохає сідати.

— Се ви, — звертаєть ся до мене, троха по жидівськи, а троха по німеньки, — се ви і є той самий Жид з Дронзина.

— Се я, — кажу, — і є той Жид із Дронзина. В чім річ, скажіть на милість Божу.

— У вас, скажіть прохаю, минулого року, зимою, спиняв ся Німець?

— У мене, — кажу я, — у мене! Ну, а що таке?

— Нічого надзвичайного. Сей Німець — він мій компаніон в продажі машин, бачите. Я дістав від його недавно листа з Лондона, Пише він, між иншим, що коли ви будете у мене в Одесі, щоби я передав вам від його сердечне поздоровленнє і від щирости подякувати вам за милий і чистий ночліг, за все, що він мав від вас, і за вашу щирість, за ваше чесне, і передувсім совісне відношеннє, яке він ніколи не забуде.

Нещастє на мою голову впало. Я роздумував, коли Бог мені попоже, то по святах, дай Господи здоровля, треба буде виїхати з Дронзина в яке небудь инше місто. Требаж втікти куди-небудь, де очи дивлять ся — до дідька, до чорта, щоби лише позбутись нарешті, від сього нещастя мойого, від клятого Німця отого! Нехай буде стерте імя його з спису живих на віки віків!

Переклав *Л. Будай.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

М. ГЕХТЕР.

Українське життє в 1911 р.

I.

Здаєть ся, небагато часу минуло з того моменту, як ми дописували останні рядки торішнього огляду українського життя — всього рік. А як багато змінило ся з того часу! Наче не рік, а принаймні, десятилітте прожило українство за сї короткі 365 днів, що загально називають ся 1911-м роком. І се не дивно. Коли велика нація тільки-що прокидаєть ся до свідомого життя, коли нація, яка досї істнувала тільки в потенції, починає істнувати реально, словом, коли нація переживає свій Sturmund Drang-Periode, — її живчик бєть ся далеко швидче й інтесивнїйше, ніж у націй „старих", давно урівноважених. Таким швидком темпом розвивалось життє в Італії зараз по її обєднанню, в Ґерманії після 1871 року, в Норвеґії після зірвання унії, в Трансвалї по осягненню автономії. Маштаб того розвитку у нас розмірно менший, бо й ситуація у нас не така, як у згаданих країнах, але річ по сути зостаєть ся такою ж самою. На наших очах відбуваєть ся високо-знаменний процес перетворення українського громадянства в українську націю, процес єдиний в своїм роді й неповторний — і через се так швидко бив ся в минулім році пульс нашого громадського й національного життя, через се ми зазнали стільки поражок і перемог, через се ми так далеко відійшли наперед од тої точки, на якій стояли в попереднім році, — словом, через се ми пережили за минулий рік більш, ніж усї инші національности Росії, взяті вкупі. Для них минулий рік був тільки звичайним повтореннєм минулого, тоді як нам кожен новий день приносив щось нового — однаково, злого чи доброго. Бо ми тепер у такій стадії, що навіть зле виходить нам на добре. „Тяжкій млатъ, дробя стекло, куетъ булатъ". А ми, коли ще не зовсїм подібні до криці, то, у всякім разї, маємо вже право не вважати себе шклом.

Багатьом читачам наш оптимізм може показатись трохи пересадним. Та не субєктивні міркування, а обєктивні факти настроюють нас на оптимістичний тон. Хай ті факти, взяті поодинцї, будуть занадто дрібні: взяті в масї — вони творять імпозантну й переконуючу картину. Хай вага тих фактів зменшуєть ся низкою фактів протилежного характеру: від того вона зменшуєть ся, але не знищуєть ся. Коли звести до-купи всї плюси й мінуси українського національного руху за минулий рік, то в результатї нам усе-таки лишить ся дуже поважний плюс.

Та й не всї оптимізми однакові. Є оптимізм що веде до байдужости

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

й неробства: „у нас, мовляв, усе „обстоїть благополучно“ — отже можна спочити й нічим себе більше не турбувати“. Розумість ся само собою, що до прихильників такого оптимізму ні в якім разї не належимо й до таких висновків не кличемо. Але є ще оптимізм творчий, громадський, підбадьорюючий, кличучий до нової працї, ще більш упертої й завзятої, ніж попередня. Оттакий оптимизм і лежить в основі наших висновків. Не треба на нашу думку, зменшувати значіння зроблених придбань і збільшувати значіння понесених втрат. Хай свідомість недаремности покладеної працї надасть бадьорости до покладання ще більшої кількости працї. Се й є основа творчого, а разом з тим і нашого оптимізму.

Тяжкі загально-полїтичні обставини причинились до того, що навіть ті ніжні парости української „полїтичної“ полїтики, які були розцвіли в р.р. 1905 і 1906, безслїдно зникли й поховали ся. У російських законодатних палатах 3-ої ґенерації Українцї своїх представників не мають. Полїтика приватна тим менше могла розвиватись на українсько-російськім ґрунтї при сучасних обставинах. Тим-то хронїка суто-українського полїтичного життя в минулім роцї, як, зрештою, й за попереднїх років, виявлялась тільки в фактах, так би мовити, неґативних. Під сим треба розуміти підставне чи безпідставне переслїдуваннє осіб ріжного стану за належність до українських партій. Одначе, й випадків такого переслїдування було не дуже-то багато. Тільки київська судова палата засудила одного Українця на 6 місяців до кріпости за переховуваннє української нелеґальної лїтератури (видання укр. радик. та укр. демократ.-радик. партій) та ще виїздна сесія харківської судової палати в Полтаві засудила одного студента на 1 рік до кріпости за належність до укр. с.-д. партії. Був ще випадок арешту в Київі „конференції укр. с.-д.“, але належність арештованих осіб до інкрімінованої партії напевне не була установлена, через те де-кого з арештованих випущено на волю, а де-кого вислано адмінїстративно в місця „не столь“ і „столь отдаленныя“. В числї инших вислано й бувш. редактора нашого журналу С. Веселовського й бувш. редактора „Ради“ В. Галєвича.

Се, розумість ся, сумно, що українство не виступає як реальна полїтична сила, але разом з тим се цїлком природно. Звідки українству було надбати полїтичних сил, коли протягом віків українство систематично нищилось не тільки як полїтична, але й як культурно-національна цїлість? Наше громадянство en masse ще не дійшло навіть до повної свідомости свого окремішного культурно-національного буття, а тим паче наш нарід, розуміючи під останнїм словом ширші верстви укр. селянства й робітництва. Тепер у нас саме відбуваєть ся процес початкового надбання сил, і в сїм напрямі останнї роки дали цїлком помітні наслїдки.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Сей процес ще не дійшов до своєї кінцевої точки і в минулім році. Але зроблено значний крок наперед. Колись ми були низкою атомів, нічим між собою не обєднаних і не звязаних. Тепер з атомів вже поробились клїточки — сей етап ми вже пройшли. Зосталось звязати поодинокі українські клїточки в один суцільний орґанїзм з єдиними функціями й почуваннями. Отся звязуюча робота в минулім році посувалась наперед дуже інтенсивно й незвичайно успішно, як на теперішнїй час.

Перша й наймогутнїйша українська артерія — письменство — функціонувала в минулім році з силою далеко більшою проти звичайної. І се не зважаючи на цїлу низку перешкод, завсїди тяжких і часом непереможних. Найбільше таких перешкод зазнала укр. періодична преса. Адмінїстративні штрафи й конфіскати сипались на укр. періодичні видання дуже рясно. Популярне „Село“ мусїло припинитись, не мавши змоги далї бороти ся з штрафами. Популярний „Засїв“, що заступив місце „Села“, тричі був оштрафований на суму 1.100 карб., причім ґазету штрафовано навіть за „тенденційний склад хронїки“. „Раду“ оштрафовано на 300 карб. адмінїстративно і на 20 карб. по суду. Наш журнал конфісковано двічі — кн. 12 за 1910 р. і кн. 7 — 8 за рік минулий; в обох випадках редакторів потягнено до судової відповідальности. Педаґоґічного „Світла“ сконфісковано кн. 2, „Української Хати“ — кн. 8 — 9; в обох випадках редакторів потягнено до відповідальности, а в однім — до відповідальности потягнено також і автора статтї (д-ку С. Русову). Редактора колишньої „Вільної України“ в минулім році за старі гріхи присуджено на рік до кріпости. Не дано також дозволу на виданнє двох нових укр. часописей — тижневиків „Струмок“ у Житомірі й „Кубанець“ у Катеринодарі. Нарештї, наказом київського ґубернатора укр. часописам цїлком припинено дорогу в селянські кооперативні товариства Київщини. „Познайомившись з тими виданнями, що надсилались торік у селянські кооперативні товариства, — писав губернатор у відповіднім циркулярі, — я побачив, що де-які з тих видань допускають на своїх сторінках пропаґанду ідей українського національного сепаратизму, друкуючи статтї новоутвореною так званою „українською мовою“, з новим українським правописом, з метою привчити грамотну сїльську людність і робітників до сих нових мови й правопису й прищеплювати їм фікцію якоїсь окремішної з національного й культурного боків України, а де-які по своєму змістови, являють ся явно-революційними, закликаючи нарід єднатись для знищення істнуючого державного ладу“ („Рѣчь“, № 160, 1911 р.). Виключно на підставі сих, так би мовити, теоретичних міркувань заборонено було селянським кооперативним товариствам Київщини виписувати всяку періодичну лїтературу, а в тім числї й українську. Коли для російської преси сей удар пройшов непомітно, то на українській він одбив ся зо всїх боків дуже болючо.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Проте укр. періодична преса і перебула минулий рік і вступила в 1912 рік не тільки без чисельних страт, а навіть з де-якими придбаннями. З тих часописей, що видавались у початку минулого року (щоденна „Рада“, тижневики „Село“ й „Світова Зірниця“, двохтижневики „Рілля“ й „Дніпрові Хвилї“, щомісячники „Літ.-Наук. Вістник“, „Українська Хата“ і „Світло“, неперіодичний „Рідний Край“ з додатком „Молода Україна“ і Записки українського наукового товариства в Київі) — всї, за виїмком „Села“, благополучно вступили в новий рік. Місце покійного „Села“ заступив тижневик „Засїв“, який видаєть ся по тій самій проґрамі й при тім самім складї співробітників, що й „Село“. Опріч того незабаром мають зявитись на світ де-які нові укр. часописи: щомісячники „Українська Жизнь“ у Москві й „Хвилї“ в Київі, щотижневики „Сніп“ у Харькові й „Струмок“ у Житомірі та де-які инші, імен яких не називаємо, бо не знаємо напевне, чи вони виходитимуть.

Про зріст числа читачів укр. періодичної преси можна a priori судити вже на підставі наведених фактів. Коли число укр. періодичних видань, не зважаючи на безперестанне хожденіє наших часописей „сквозь строй“ ріжних репресалїй, не тільки не зменшуєть ся, а ще з кожним роком збільшуєть ся — значить, читач ними цікавить ся й по мірі сил підтримує їх, бо нї в одного мецената не вистачить терпіння, все докладати й докладати, не бачучи ніякого поступу й не маючи надії на те, що колись він перестане докладати. І обєктивні факти потвержують, що число читачів і передплатників укр. преси справдї зростає. На сих фактах докладнїйше зупинимо ся, коли говоритимемо далї про ідейний вплив укр. письменства.

Неперіодичне письменство також зазнало в минулім роцї багато офіціальних і неофіціальних переслїдувань. Найбільш заборон упало на твори Шевченка. Всї три видання „Кобзаря“ сконфісковано, а їх видавців оддано під суд по 73, 74 і 128 ст. карного кодексу. Один з видавців, д. В. Яковенко, видав „Кобзаря“ другим виданиєм з викресленими окремими місцями й цїлими віршами, які, як сказано в передмові, „викликають сумнїви з погляду сучасного карного права“. Всї викреслені місця позначені або точками, або примітками. Цїлком викреслено такі твори: „Бували войни“, „Гимн чернечий“, „І Архимед і Галилей“, „Марія“, „Молитви“, „О люди, люди, небораки“, Осії глава XIV“, „Саул“, „Світе ясний“, „Хоча лежачого й не бють“, „Царі“, „Юродивий“, „Якось-то йду я у-ночі“, „Я нездужаю“. Потім заборонено ввозити в Росію „Кобзаря“, виданого Львівськім Науковим Товароством, хоч те виданнє по змісту нічим не відріжняєть ся від російських. По „асоціації сумежности“ наложено арешт і на кантату М. В. Лисенка, присвячену Шевченкови. Опріч того, сконфісковано третє виданнє книжки „Як жив

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

український народ"; брошуру Гр. Сьогобочнього „З часів поривів і надій", українські деклямаційні збірники „Досвітні Огні" й „Розвага", які до минулого року встигли розійтись у кількох виданнях. Не дозволено ввозити в Росію брошуру А—евської „Мужицька дитина — Василь Стефаник", хоч перший транспорт був пройшов вільно. У Харькові сконфісковано книжку Х. Алчевської „Сьогочасне й минуле". У Київі не дано дозволу зикласти видавниче товариство імени Грінченка. З сумних, але характеристичних куріозів нашої дійсности згадаємо про відбиранне сільською поліцією книжки Чикаленка „Про чорний пар" (с. Теснівка на Київщині) та про трус, що відбув ся в одного з Оріховських Українців, у Таврії; під час сього трусу забрано всї українські книжки, бо дано було наказ — „забрать все на малорусскомъ языкѣ, легальное и нелегальное". Сей наказ добре характеризує правове становище українського письменства в Росії.

Не зважаючи на сї перешкоди неперіодичне укр. письменство досягло в минулім роцї досить значного розвитку. З тих статистичних відомостей про наше книжне видавництво, які досї опубліковано, ми бачимо, що українське письменство зросло й абсолютно й зглядно. З восьмого місця серед усїх російських національних лїтератур укр. письменство в минулім роцї зсунулось на сьоме місце. Що до кількости наше видавництво досягло коло 200 назв. у 400.000 прим. Поруч з сим, у минулім роцї видано кілька капітальних укр. книг (Ілюстрована історія України проф. М. Грушевського, Історія укр. письменства С. Єфремова, 4-ий том творів В. Винниченка, 3-й том творів О. Олеся, 1-й том творів Л. Українки), які розійшлись у дуже великім числї примірників, не зважаючи на їх розмірно високу цїну.

Народилось у минулім роцї й кілька нових укр. видавництв — „Криниця" у Київі, „Струмок" у Житомірі. Відродилось і давнє видавництво „Дзвін". Старі видавництва розвивали досить жваву діяльність. „Лан" видав кілька популярних і дитячих книжок, серед них — капітальну „Ґеографію України" Рудницького. Видавництва „Український Учитель" і „Час" працювали також інтенсивно; останнє, між иншим, випустило багато укр. листовних карток, які успішно конкурують з російськими й закордонними. Відкрилось також чимало нових українських книгарень: у Київі, („Час") в Одесї („Дїло"), Житомірі, містечку Воронькові (на Полтавщинї), в Охтирцї та по де-яких инших містах.

Найкращим показчиком чисельного зросту укр. періодичного й неперіодичного письменства могли б служити статистичні відомости про число передплатників на укр. часописи й про обороти укр. книгарень в останнїх роках. Приватно ми знаємо, що сї числа малюють картину нешвидкого, але невпинного зросту. В окремих випадках зріст помічаєть

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ся і невпинний і дуже швидкий. Та поки-що сї числа не публїкують ся до загальної відомости, й ми позбавлені змоги подїлитись ними з читачами. Досить, одначе, й того, що бачимо, щоб прийти до висновку, що число прихильників „вигаданої мови“ зростає досить помітно, а людям які пишуть сею „вигаданою мовою“, не доводить ся сумувати, що їх писання йдуть марно. Зростає і українське письменство, і число українських читачів, а одночасно зростає й жива звязь між письменством і читачами.

Дїяльність українських „Просвіт“ — сього найсильнїйшого після письменства провідника української національної ідеї — була в минулім роцї трохи жвавійша проти дїяльности попереднього року, хоч утисків, заборон і всяких переслїдувань і в минулім роцї не бракувало. Особливо багато репресій довелось зазнати Мануйлівській „Просвітї“ — наймолодшій і найбільш дїяльній серед усїх инших: їй заборонено впорядити лекції про Запоріжже, про Марка Вовчка, про кріпацтво, навіть про хлїборобство й сїльське господарство; опріч того, приїздила поліція й вимагала, щоб їй показано дозвіл на просвітянську бібліотеку. Чимало репресій зазнала й Чернигівська „Просвіта“: їй заборонено влаштувати Шевченківський вечір, в її бібліотецї-читальнї, яка, за браком коштів на помешканнє, містилась у кватирі скарбника, зроблено трус; коли нїчого недозволеного не знайдено, то хоч забрано дві книжки цїлком невинного змісту. Нарештї, постановою адмінїстрації чернигівську „Просвіту“ закрито — за „бездїяльність“, хоч адмінїстрація сама поставила товариство в таке становище, що нїякої дїяльности воно проявляти не могло. Зазнали репресій і инші „Просвіти“. Подільській „Просвітї“ заборонено улаштувати українську гулянку, причім адмінїстрація заявила, що й на далї не дозволятиме „Просвітї“ влаштовувати більше одної гулянки в місяць. Афіші на просвітянські гулянки й вистави адмінїстрація не дозволяла друкувати одною тільки українською мовою, а вимагала, щоб вони друкувались і по-російському. Мелїтопольську „Просвіту“ адмінїстрація свідомо поставила в таке становище, що фактично вона позбавлена була змоги влаштувати Шевченківський вечір. Бакинська „Просвіта“ після улаштованого нею Шевченківського вечера дістала від адмінїстрації „внушеніє“ за „развращающее вліяніе на молодежь“, яке виникало, на слова адмінїстрації, з факту присутности на вечері учнїв місцевої технїчної школи. Житомірській „Просвітї“ довелось зазнати чимало прикростей. поки адмінїстрація дозволила якийсь просвітянський вечір; адмінїстрація вимагала цензурованих примірників усїх віршів, що мали читатись на вечорі, та нот, по яких мали співати. Миколаївській „Просвітї“ заборонено було читати на Шевченківськім вечорі реферата про Шевченка українською мовою, через що реферат зовсїм не читав ся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Атмосфера загальної безправности, в якій доводить ся істнувати українству й зокрема „Просвітам“, виявлялась і в таких фактах, які за инших обставин були б цілком неможливі. Усякі „добровольці“ й собі докладали заходів, щоб хоч чим-небудь дошкулити „Просвітам“. Так, Камянецька телеґрафна контора відмовилась переслати Мануйлівській „Просвіті“ телеґрафне привітаннє Подільської „Просвіти“, хоч се цілком незаконно, бо статутом телеґрафним установлено й міністерськими циркулярами потвержено, що телеґрами українською мовою повинні пересилатись. З миколаївською „Просвітою“ знов став ся такий випадок. Відкриваючи минулий сезон, товариство мало впорядити ся по християнському звичаю, відслуживши на-перше молебня у новому помешканні. І тому то. призначивши для сього день, звернуло ся воно до місцевих пан-отців з відповідним проханнєм. На се з початку пан-отці згодили ся, але в призначений день сами не прибули, приславши дячка з повідомленнєм, що батюшки „без дозволу архирея“ служити молебня у новій оселї не мають права. Звичайно, проти таких арґументів, що можна було сказати?! Зоставалось почать зразу свою діяльність звичайною літературно-музичною вечіркою. Житомірській „Просвіті“ багато пошкодила ворожа аґітація місцевої чорносотенної „Жизни Волыни“. Наслідком того на перші загальні збори минулого року з 169 членів т-ва прибуло тільки 17 чоловіка. На тих зборах не обрано ні одного нового члена, а зате кілька членів одреклись од свого товариства, подавши про се офіціальні заяви.

У таких-то несприяючих обставинах довелось у минулім році працювати нашим „Просвітам“. Не диво, що наслідки їх праці не дуже великі. Але рік марно не пропав. Українське громадянство показало, що воно вже в силї боротись навіть з такими великими перешкодами, й актив просвітянської діяльности все ж більший од її пасиву.

Як і попереднього року, найбільш діяльною була Мануйлівська „Просвіта“. Вона улаштовувала вистави („Безталанна“, „Розумний і Дурень“, „Мартин Боруля“, „Степовий гість“, „Крути та не перекручуй“. „Наймичка“, „Зімовий вечір“, „Нахмарило“), читання з демонстряцією картин власного чарівного лихтаря, семйові вечори, ялинки для дітей, зорґанізувала власний хор, шанувала перші роковини смерти Грінченка панахидою, рефератом і виставою, улаштувала концерт кобзарів з рефератом, відкрила в селї Мануйлівці кооперативну споживчу крамницю, видала фотоґрафії свого будинку. З усього видно, що товариство має великий вплив на життє місцевої людности й в великій мірі причиняєть ся до розвитку серед неї української національної свідомости.

Дуже оживилась у минулім році діяльність подільської „Просвіти“. На початок 1911 р. т-во мало 147 членів, 5 бібліотек-читалень (у Камянці, Печері, Куничу, Щурівцях та Іванківцях) і на 706 карб. власного

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

майна. Заснована в попереднім році бібліотечна комісія порядкувала бібліотекою й читальнею, виписувала книжки й часописи, улаштовувала літературні вечірки, визначала кому читати реферати то-що. Протягом року прочитано реферати про паралелї між славянськими мовами, про народні пісні та инші, улаштовано чимало вечорниць і гулянок, ужито заходів до проведення свого делеґата на загальноземський просвітний зїзд у Москві, послано телеґраму з подякою священикови-подолянинови Сендеркови за його виступ у Державній Думі в обороні української мови й загалом помаленьку робила своє просвітне діло. З філїальних бібліотек-читалень подільської „Просвіти“ найбільше відомостей про своє життє подала бібліотека-читальня, що від трьох років істнує в містечку Печері. Власне, печерську бібліотеку-читальню можна вважати за самостійну „Просвіту“ — так корисна її діяльність і так великий її вплив на околишню людність. Наводимо один уступ з допису, свого часу уміщеного в „Раді“, про сю „Просвіту“ „Вже два роки, — пише кореспондент, — місцева читальня-бібліотека веде свою невеличку, але дуже корисну працю. Два роки вже вся місцева більш інтеліґентна людність гуртуєть ся біля сієї читальнї, як коло єдиного культурного осередку, і веде справу освіти народу через рідну книжку. Крім інтеліґенції, біля читальнї зєднали ся й всї кращі сили селянські. Гурток селянських дївчат та хлопців два роки час од часу дає вистави на користь читальнї, яку звуть вони „наша Просвіта“. Ся постійна робота для читальнї, її культурний вплив, витворили серед дївчат та хлопців бажаннє, охоту до читання, до освіти, до знання. Серед загалу селян старих і молодих вона придбала собі багато сталих прихильників, які розуміють її значіннє і дорожать нею. А єврейська людність містечка одверто заявляє, що, відколи читальня, то в місті стало менше бійки, пустощів, непотрібних жартів. Раніше було зберуть ся хлопці в свято на місті і од нудьги пустують, не знаючи, куди себе подїти, а тепер рідко кого з них побачиш на вулиці. Більшість сидить біля читальнї і мирно, тихо бесїдує або читає. Взагалї за два роки вже визначило ся важне значіннє читальнї. Навіть на загальному самоповаженню селян відбило ся те значіннє. Печерські хлопці з погордою величають ся перед иншими тим, що вони не абихто, у них є „Просвіта“, чого нїгде навкруги немає“. В минулім році печерська „Просвіта“ урочисто святкувала виставою з концертним оддїлом двохлїттє свого істнування. У день перших роковин смерти Грінченка просвітяне впорядкували літературну вечірку, присвячену письменникови.

Діяльність Миколаївської „Просвіти“ в минулім році виявлялась переважно в улаштуванню українських вистав. Досить зазначити, що за перший місяць минулого року улаштовано 11 вистав. Артистична комі-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

сія „Просвіти“ виявляла не дуже-то тонкий смак у виборі пєс, але поруч з пєсами порожніми й беззмістовними виставлялись і пєси цілком літературні. Ось короткий реєстр виставлених пєс: „Дячиха“, „Панна-Штукарка“, „Недолюдки“, „Жидівка-вихрестка“, „Розумний та дурень“, „Доки сонце зійде“, „Борці за мрії“, „Дай серцю волю“, „Хатня революція“, „Бондарівна“, „Мати-наймичка“, „Безталанна“, „По ревизії“, „Наймичка“, „Запорожець за Дунаєм“, „Мартин Боруля“, „Катерина“, „Царицині черевички“. Заробляла „Просвіта“ з своїх вистав од 35 до 140 карб. за вечір, хоч може бути, що публіка збіралась не стільки задля вистав, скільки за-для танців, що відбувались по виставах. Справедливість вимагає зазначити, що миколаївська „Просвіта“ так наполягає на вистави й танці, будучи примушена до того скрутними матеріальними обставинами. Прибутки з вистав повертають ся на виплату просвітянських боргів і на стипендії 14 учням ріжних місцевих шкіл. Досі т-во вже виплатило більшу частину своїх боргів і витратило більше 400 карб. на стипендії. Коли т-во зовсім увільнить ся від боргів, тоді воно матиме змогу вільні з прибутків од вечорів гроші повертати цілком на просвітню справу, наприклад хоч би на побільшеннє своєї книгозбірні, у сей час не досить великої (більш 350 книжок). Зазначимо, між иншим, що в минулім році миколаївська „Просвіта“ урочисто вшанувала другі роковини смерти свого фундатора Миколи Аркаса.

Инші „Просвіти“ по змозі також робили своє просвітне діло. Житомірська „Просвіта“ впорядкувала власну книгарню, розіслала по селах та містечках біля 500 книжок невеличкими бібліотеками, взяла широку участь у святкуванню Шевченківського ювілею, улаштувала кілька вистав. Ожила в минулім році й Новочеркаська „Просвіта“. Становище товариства останніми часами було безнадійне. У т-ві було дуже мало енерґійних інтеліґентних робітників, були де-які непорядки, т-во приупало. Діяльність „Просвіти“ виявлялась тільки драматичними та літературно-музичними виставами для поліпшення грошового становища. Грошове ж становище, в свою чергу, ні як не кращало, а через те доводило ся блукати з хати в хату, а по більшости бути зовсім без хати. Члени по малу тікали, і становище т-ва було зовсім не відрадне. Але зявили ся нові енерґійні члени, між ними й студенти - Українці місцевого політехничного інституту, які гуртом і взяли ся рятувати т-во. Закликали багато нових членів, і з свіжими силами надумали розпочати просвітню працю на нових підставах. Се в значній мірі й пощастило зробити. Протягом року „Просвіта“ взяла участь у шануванню памяти Шевченка, збирала гроші на памятник поетови, улаштувала кілька українських вистав— вже без традиційних танців і горілки, як раніше, а пєс цілком ідейних, як „Нахмарило“, „Зімовий вечір“, „Мартин Боруля“. Катеринославська

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Просвіта“, опріч звичайної просвітянської діяльности, улаштовувала концерти — між ними ґрандіозний концерт кобзарів 21 падолиста, й трудилась над розвитком своїх філій — Мануйлївської й Діївської (про останню див. низче). Бакинська „Просвіта“ переживала в останнім році тяжкі часи. Просвітянська бібліотека стояла забута, книжками вона не збільшувалась, та й тим, що були, майже ніхто не користував ся. Членські вкладки вносились дуже мляво. Про реферати й семйові вечірки не було й розмови. За браком коштів, т-во не мало змоги наняти відповідне помешканнє й мусіло шукати для себе хоч одну невеличку кімнату, де можна було б поставити шафочку з книжками та перекинути ся словом з земляками. Проте й ся убога „Просвіта“ спромоглась улаштувати 4 січня літературно-музичний вечір з танцями, а трохи згодом — семйову вечірку, присвячену памяти Шевченка. Опріч того, т-во ухвалило постанову: „Глибоко поважаючи вельми цінну діяльність проф. М. С. Грушевського і його невпинну працю на користь рідного краю і українського громадянства, — просити високошановного професора бути першим почесним членом бакинської „Просвіти“. Одна тільки Мелітопольська „Просвіта“ фактично нічого не зробила, хоч вона й намагалась де-що робити. Вона жваво готувалась до шевченківського ювілею, лагодячись ушанувати його виставою та концертом. Звернулась також „Просвіта“ до місцевих земської й городської управ з пропозиціями що до участи сих управ у вшануванню памяти Шевченка. Не вина „Просвіти“, що її заходи загинули марно, й їй довелось обмежити свою діяльність продажем книжок та ґазет українських. Навіть чернигівська „Просвіта“ до самого моменту своєї передчасної смерти намагалась щось робити. Між иншим, у місяці лютім рада товариства улаштувала виставу картин місцевих художників. Крім картин виставлено нові українські видання. Картин було більше сотні, і чернігівці дуже охоче йшли на виставку, особливо молодь. В виставці взяли участь: д.д. Рашевський, Тарловський, Циганко, Баколо, Ясинська. Народу перебувало більш пів-тисячі. Товариство мало більш 30 руб. чистого заробітку.

Наприкінці року громадка українських „Просвіт“ збогатилась ще одною сестрою — Діївською селянською „Просвітою“. Варто подиву, з яким запалом заходились нові просвітяне коло роботи. Як і мануйлївська, діївська „Просвіта“ першим своїм завданнєм постановила збудувати власну хату. Нові просвітяне почали відривати від свого злиденного заробітку що-місяця по три карб., щоб скласти суму, з якою можна буде розпочати будуваннє „власної хати“. На відірвані од що-денного зарібку копійки купують діївські просвітяне 110 кв. сажнів ґрунту, за які заплатити треба 440 карб. Але грошей в них всього є 200 карб. Тоді кожний член вступає в кредітове т-во, в якому бере на своє імя 50 карбі.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

віддає на будуваннє. Навіть хто почав будувати собі власну хату, той припинив будуваннє, а всї гроші свої несе на будову просвітянського будинку. Будинок має бути розміром 30 × 15 кв. арш. будований в українському стілї, стїни мають бути бетонні.

Філїя катеринославської „Просвіти“ відкрилась також у містечку Перещепеній, Новомосковського повіту, але з причин внутрішнього характеру ся філїя до кінця року не зорґанїзувалась як-слїд і не виявила нїякої дїяльности, через що й не заводимо її до нашого реєстру.

Таким чином, у новий 1912-й рік українське громадянство вступило з 10 „Просвітами“, кожна з яких у минулім роцї виявила таку чи инакшу дїяльність. Відрадо зазначити, що за нечисленними виїмками в бракови добрих намірів їх не можна було запідозрити. І коли ще далеко до того „ясного дня“, коли зогріють, як дитину, „Просвіти“ наші весь народ“ (О. Олесь), — то істнуючі „Просвіти“ робили в минулім роцї все можливе, щоб наблизити сей день. І далеко не всї їх заходи в сїм напрямі були марні.

Число „Просвіт“, як ми бачили вище, зросло проти попереднього року на 2, не зважаючи на те, що померла чернигівська „Просвіта“. Власне, цїлком новою треба вважати одну тільки дїївську „Просвіту“, але до життя ще повернулись де-які з старих „Просвіт“ (Мелїтопольська, Новочеркаська), що має таке саме значіннє, наче вони наново народились на світ Божий. Не те бачимо, коли переходимо до огляду дїяльности українських клюбів. Число їх не змінилось проти попереднього року. Як було їх 5, так 5 і зосталось. Помер тільки природньою смертю харбинський клюб, який ще в попереднім роцї подавав усї ознаки близької смерти. На його місце народив ся український клюб у Ризї, який одразу заняв тверде становище. Таким чином з боку кількости справа укр. клюбів не змінилась. Зате вона помітно змінилась з боку якости. Ще в торішнїм оглядї ми констатували, що укр. клюби трохи пересаджують у своїй тенденції бути закладами тільки „увеселительними“. За минулий рік наші клюби в значній мірі відступили від „увеселительної“ позиції, все більше підходячи до позиції культурно-просвітної й національної.

Як і на всїх инших постатях укр. життя, славнозвісні російські „незалежні обставини“ й тут ставали на перешкодї більш-менш широкій дїяльности, а як часами, то гальмувались навіть найменші прояви дїяльности клюбів, незалежно від їх характеру. Так, київському клюбови заборонено було впорядити гуртову подорож на могилу Шевченка, хоч за попереднїх років сї подорожи обходились без жадних „ексцесів“. У справі святкування Шевченкового ювілею клюб був поставлений адмінїстрацією в такі умови, що мусїв зовсїм зректи ся впоряжати прилюдне

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

святкуваннє. Зазнав клюб і дрібнійших причіпок, як арешту його конторщика й перегляду поліцією всіх його ділових книг та паперів. Одеському клюбови місцева адміністрація заборонила впорядити вечір славянських народів, добачивши в сім культурно просвітну діяльність. А та „культурно-просвітна“ діяльність мала виявитись у тім, що за кращі славянські убори було б видано нагороди! Петербурзькому клюбови чотирі рази під-ряд заборонено улаштовувати українські вечори, в тім числі, розумієть ся, й вечір, присвячений памяти Шевченка.

Але і в сих тяжких обставинах укр. клюби працювали досить інтенсивно. Найбільшу діяльність, як і попереднього року, виявив київський клюб, найкраще поставлений що до числа членів, суми коштів і забезпечености інтеліґентними силами. Протягом цілого року — виключаючи 4 літніх місяці — клюб функціонував неперервно, улаштовуючи що-суботи танцювальні вечори, що-неділї концерти й що-середи літературні вечори. У концертах брали участь кращі місцеві артистичні сили, на літературних вечорах читались і обговорювались як реферати на більш пекучі питання українського й світового життя, так і нові твори укр. письменства—переважно в рукописах. Улаштовувались і спеціальні вечори по вибраній проґрамі, присвячені окремим українським діячам. Загалом клюб служив справжнім обєднуючим осередком не тільки для місцевого, але й для околишнього українського громадянства. Се була та „власна хата“, якої так бракує Українцям більшости инших міст України й Росії.

Досить значною з культурно-національного боку була діяльність одеського клюбу в минулім році. Клюб одсвяткував 50-літній ювилей скасування кріпацтва, улаштував концерти кобзарський і колядок з відповідними рефератами, придбав для себе багато річей з галицько-українського відділу, що був на торішній одеській виставці, призначивши на се 500 карб., прикрасив стіни свого помешкання портретами видатнійших українських діячів. Звичайна, так би мовити, буденна діяльність клюбу виявлялась у тім, що кожної суботи улаштовувались концертні вечори, а що-неділї вистави власного драматичного гуртка.

Петербурзький клюб добре працював тільки в початку минулого року. Так, 20 січня в клюбі був концерт з танцями, 30 січня прочитано реферати про українське переселеннє та про волинське Поліссє, 5 лютого була знов вечірка з танцями, 6 лютого прочитано реферата про українську інтеліґенцію, 12 лютого відбулась ще одна вечірка, 13 лютого прочитано 2 реферати про Драгоманова. Але приблизно з того часу життє клюбу почало потроху занепадати. Став помірнійше проявлятись славнозвісний український абсентеїзм. Ходили навіть, та ходять ще й досі, уперті чутки про неминучу смерть клюбу, як що й далі не буде

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

допомоги з боку членів. Невпинно працювала тільки педаґоґічна секція що істнує при клюбі, а фактично уявляє з себе самостійну інституцію. Гурток людий, що згуртував ся в тій секції, ввесь рік щиро працював над розвитком власної освіти й над виясненнєм більш цікавих проблєм української педаґоґії. Не маючи змоги докладнійше зупинитись на праці секції, перечисляємо лише теми рефератів, прочитаних її членами „Естетика й її роля в вихованню дитини“, „Мова і думка“, „Навчаннє чужою мовою з погляду основних прінціпів педаґоґіки й псіхольоґії“, „Щирі Українці й народня освіта“, „Розумова робота дитини при навчанню чужою мовою“, „Популярна українська література по природознавству“ й т. инш. За літо секція мала на думці переглянути всю українську популярну літературу й дати про кожну книжку докладну рецензію.

Варшавський укр. клюб з кожним роком здобуває все ширшу популярність серед ріжних верств місцевого громадянства — навіть серед Поляків, не кажучи вже про більш інтеліґентних Росіян. Часто клюб улаштовував концерти з танцями; на концертах завжди виступав власний хор клюбу — як пишуть, дуже гарний по складу і добре діріґований. Улаштовує клюб і укр. вистави, на жаль, ударяючи більше на сміховину („Панна-Штукарка“, „Кум-Мірошник“, „Освідчини“), хоча виставлено й „Суєту“ й другий акт Лисенкової „Різдвяної ночи“. З чисто-культурних виступів клюбу треба зазначити улаштовану нею вечірку в память скасування кріпацтва. З минулого року клюб передплачує також де-що з рідної преси: „ЛН. Вістник“, „Світло“ й „Записки“ Київск. Наук. Т-ва. Наприкінці року призначено окремий день для читання рефератів і впорядковано власну бібліотеку, яку ще не відкрито за браком помешкання. Клюб також збираєть ся видати книжку - реферат про Шевченка, читаного в російськім університетськім художнім товаристві.

Наймолодший з усіх укр. клюбів — Ризький — за перший рік свого життя показав себе живучим і працьовитим товариством. 16 січня минулого року відбулись перші загальні здоби клюбу, на яких обрано раду старшин постановлено святкувати 50-ті роковин смерти Шевченка, заснувати українську бібліотеку при клюбі, виписати де-які українські часописи й надрукувати статут клюбу українською мовою. Перед закриттєм зборів проспівано кілька українських пісень. Після перших місяців свого істнування клюб мав вже більше 50 членів і збирав на свої вечірки так багато народу, як доти не збирала ні одна з місцевих вистав. Клюб поширив свій вплив не тільки на місцевих Українців, але й на представників инших націй. Дякуючи діяльности клюбу, місцеве громадянство почало робити ріжницю між „малоросійством“ і „українством“, місцеві Великороси, Німці й Латиші зацікавились нашим рухом і почали

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

уважнійше до нього придивляючись. Звичайна діяльність клюбу виявляєть ся в улаштуванню вечірок по двічі на місяць; на тих вечірках виступає власний хор клюбу, виставляють ся укр. песи, читають ся укр. твори то-що. Опріч того, клюб у минулім році допоміг матеріально одній укр. трупі, що опинилась у скрутнім становищу (200 руб. „на виїзд"), відгукував ся на всякі події загально-українського життя, як ювілей Шашкевича, смерть Шерстюка, брав діяльну участь у святкуванню 25 літнього ювілею діяльности одного з видатнійших місцевих Українців — Ю. А. Галабужського. Подаємо нарештї „для історії" перший склад уряду ризького укр. клюбу: А. С. Маршинський (голова ради старшини), П. М. Полтарев (писар), Ів. Ів. Васильченко (скарбник). Члени ради старшини: М. Аболенський, М. Бабенкова, Ол. Бапман, Юр. Галабужський, В. Грошовий, Єф. Думанський, Р. Корженевський, В. Косолап, Гр. Сазонів, Ол. Форсюк. Кандидати: Ів. Кушнеренко, Н. Маршинська й Г. Цуринов. Ревизійна комісія: Гр. Голоскевич, Ол. Крат, П. Мінаков, В. Рустейко й Ол. Семинин.

Може пильнійший дослїдник знайде в діяльности наших клюбів і де-які менш світлі точки. З нашого погляду, найбільшої уваги вартий отой абсентеїзм нашого громадянства, від якого терплять і клюби. Не може бути сумнїву, що коли б усї київські, одеські, петербурзькі, варшавські й ризькі Українцї записались у члени своїх клюбів, акуратно сплачуючи свої внески й беручи посильну участь у спільній роботї — наслїдки діяльности клюбів були б далеко рясніїші. Але при теперішнім станї річей, коли зовнї гнїтять загально-полїтичні обставини, а з середини розїдає байдужість власного громадянства — від клюбів більше того, що вони роблять, вимагати трудно. Вони вносять свою лепту в загально-український національний доробок — і в тім їх велика заслуга.

З инших українських товариств і сталих орґанїзацій найбільшу й найкориснїйшу дїяльність виявило в минулім роцї Київське Українське Наукове Товариство. У секціях і комісіях товариства, при близчій участи кращих наукових сил російської України, помалу посувалась на перед трудна справа розроблення й утворення ріжних галузей української чистої й „прикладної" науки. Найбільш цїкаві доклади й реферати читались у публичних засїданнях, які збирали чимало слухачів. Далї виходили „Записки" товариства. Опріч того, орґанїзована сього року природничо-технїчна секція товариства видала в мин. роцї свій перший науковий збірник, ріжноманїтно складений і уміло зредаґований. Ся перша орґанїзація українських учених технїків і їх виданнє факт дуже помітний і втїшний.

Функціонувало також Товариство для підмоги науцї, лїтературі й

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

штуці, судячи з звістки про річне загальне зібраннє членів, на котрім вислухано справозданнє з діяльности ради за минулий і обрахунок на будучий рік, а також справозданнє ревізійної комісії, стан товариства добрий.

З инших українських товариств, діяльність яких носила більш місцевий, ніж загальноукраїнський характер, варто згадати про музично-драматичне т-во „Українська Хата“, засноване в минулім році в Одесі. Початок діяльности т-ва відзнаменував ся вже згаданим, досить звичайним для життя укр. т-в інцідентом. Розпочинаючи свою діяльність у новім помешканню, т-во хотіло відправити молебня, якого й було призначено на 25 вересня. Було запрошено священика, який згодив ся правити молебінь, але за якусь годину перед початком прислав записку: чи має товариство дозвіл од архиєрея, бо без дозволу він не має права служити молебня. Поїхали представники ради товариства до архиєрея, але там сказали, що треба подавати проханнє, щоб мати дозвіл, та до архиєрея не пустили, бо не прийомний день. Так і не служили молебня. Голова О. Німченко вітала членів в своїй промові сказала про завдання „Української Хати“. Після сього присутні записували ся до співочої, драматичної та музичної секції та зфотоґрафували ся гуртом. Свою дальшу діяльність товариство почало виставою „Наталки Полтавки“. Ся вистава, одначе, відріжнялась од инших тим, що на початку її прочитано було реферат про Котляревського. Товариство й надалї мало на думці уряжати укр. вистави з рефератами, присвяченими авторам тих пєс, що будуть виставляти.

У Москві в минулому році функціонувало двоє українських товариств: одне давнє — Українська секція при т-ві славянської культури — й друге нове, музично-драматичний гурток „Кобзарь“. Українська секція протягом року брала участь у вшануванню памяти Шевченка, Ганни Барвінок, Маркіяна Шашкевича, мала на думці впорядкувати лекції про українське письменство, історію, язикознавство й мистецтво, для чого запрошено відомих учених Сперанського, Кримського, Пічету, Філянського й Новицького. Гурток „Кобзарь“ одкрив ся дуже урочисто й приступив до праці дуже енерґійно. Улаштовано кілька вечорів і українських вистав, які мали серед московського громадянства величезний успіх. Популярности гуртка дуже сприяла участь в його роботі відомих і люблених у Москві артистів — Алчевського, Донця, Овчинникова та инших. Був момент, коли життє гуртка, через непорозуміння серед його керманчів, висіло на волоску, але згодом усе заспокоїлось, і тепер гурток функціонує без перешкод. З кінцем року обидва товариства — Укр. секція й „Кобзарь“ — перейшли в спільне помешканнє, й тепер московські Українці мають і свою „власну хату“, де вони можуть зустрічатись поміж собою й єднатись на ріднім ґрунті.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Нові українські товариства такого ж типу, як і згадані, заснувались і в Полтаві й Тифлісї. У Полтаві відкрилось аж двоє товариств: Український музично-драматичний гурток і українське товариство „Боян". Перше має своїм завданнєм допомагати розвиткови українського музично-драматичного мистецтва, улаштовувати дешеві народні вистави й концерти й помагати просвітним та добродійним товариствам і інституціям. „Боян" має на метї розвивати українську умілість, для чого буде влаштовувати концерти й вистави, гуртовати аматорські хори то-що. Перше т-во поки ще не подало ніяких звісток про свою діяльність. Зате життє „Бояна" вже йде швидким темпом: відбулось кілька зібрань, на яких принято багато нових членів, прочитано доклад про український стиль, ушановано память Шашкевича, улаштовано власний хор.

Тифлїський український драматичний гурток одкрив ся в початку минулого року при тифлїськім народнім домі імени Зубалова. На початку року гурток улаштував дві вистави, з яких виставу 15 лютого присвячено було памяти Шевченка. Виставлено „Назара Стодолю". Перед виставою проспівано „Заповіт" перед портретом Шевченка, обвішаним квітками, а один з членів гуртка прочитав про життє поета. 26 лютого гурток одправив у народнім домі панахиду по Шевченкови. Протягом року гурток виставив „Невольника", „Наталку Полтавку", „Циганку Азу", „Дорогою ціною", „Смерть Мазепи", „Куплену славу", „Степового гостя", „Надзвичайного косаря", „Ревизора" та инші пєси. Про успіх гуртка серед місцевої людности можна судити з того, як пройшла його перша вистава в минулім осіннім сезонї („Невольник"). Ще задовго до підняття завіси над касою висїв аншлаг. Багато людей, що прийшли на виставу, після довгої лїтньої перерви, вернулись до-дому, бо всї білєти, як оповіщав аншлаг були вже продані. Коли піднялась завіса, бурею оплесків зустрінули глядачі своїх улюблених артистів-аматорів.

По де-яких инших містах також були спроби заснувати нові українські товариства й гуртки. Так, гурток аматорів українського драматичного мистецтва в Бахмутї подав проханнє, щоб йому дозволено відкрити лїтературно-артистичний гурток імени Марка Кропивницького. До харьківського ґубернського присутствія в справах товариств і спілок знов подано на затверженнє статут українського музично-драматичного гуртка імени Квітки; гурток мав улаштовувати вечори української музики, співу й драматичної умілости. Не знаємо, зрештою, чи почали функціонувати сї товариства, але факт стремлїння українського громадянства до орґанізації своїх сил, чому потверженнєм являють ся зазначені прохання, сам по собі досить цїкавий і заслуговуючий на увагу.

Окремо треба поставити факт одкриття в селї Любови, на Поділлю, селянського просвітно-економічного товариства під назвою „Товариство

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ремесленной молодежи имени Шевченка". Наскільки відомо, се перше таке явище в історії українського відродження останніх часів.

Одним з видатних чинників нашого орґанізованого національно-громадського життя безперечно являють ся орґанізації української студентської молоди. Сї орґанізації відограють подвійну ролю. Безпосередно вони впливають на самих студентів, повертаючи їх з „малоросів" в Українців. Посередно ж вони впливають на ширші верстви нашого народу, бо студент Українець дійшовши до національної свідомости під впливом своєї шкільної орґанізації, розносить потім промінні національної свідомости всюди, куди тільки закидає його доля: на село, в службове товариство, в сїмю.

У минулім році продуктивности роботи українських гуртків по вищих школах дуже пошкодили загально-політичні події. В першім півріччі все відбувались страйки та розрухи, а друге півріччє пройшло під знаком чистого академизму: молодь захоплювалась одною думкою — як би швидче надолужити те, що було пропущено за перше півріччє. До того ж на діяльности українських шкільних орґанізацій дуже шкодливо відбивались урядові циркуляри, які забороняли студентам гуртувати ся в „політичні" орґанізації. Спеціально — українські виступи шкільної молоди викликали до себе тим більшу ворожнечу з боку представників уряду і тих новітніх „професорів", яких попризначав міністр Кассо на пустуючі університетські катедри. Навіть такі невинні виступи, як виконаннє студентами українських пісень, зустрічало ся з катеґоричними заборонами. Так, гродненський ґубернатор заборонив у Брест-Литовську концерт студентам-гродненцям і холмщакам Варшавського університету, через те, що в проґрамі було поставлено українські пісні: „Закувала та сива зозуля", „Реве та стогне"... і „Віють вітри", а також українську декламацію „Студент" Руданського і „Поклик до братів Славян" Старицького. Ґубернатор висловив здивуваннє, що „русскіе студенты русскаго университета" хочуть співати українських пісень і деклямувати українські вірші в „русской губерніи, гдѣ нѣтъ никакихъ малороссовъ".

При таких обставинах дуже рясних наслідків діяльність орґанізацій української шкільної молоди не могла дати. Проте де-що було зроблено. У Петербурзї істнувало 5 українських гуртків при вищих школах: в університетї (гурток „Українознавство"), в технольоґічнім, псіхо-неврольоґічнім, і політехнічнім інститутах та при інститутї цівільних інженерів. Найпродуктивнійшою була праця гуртка „Українознавство". У першім півріччі, через згадані причини, гурток не зробив нічого; функціонувала тільки гурткова бібліотека, яка передплачує всї (за винятком одної) часописи й журнали російської України й де-які з галицької України.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Зате з другого півріччя діяльність гуртка оживилась. На зборах 29 вересня вибрано раду гуртка й виголошено дві промови про померших П. Житецького й Г. Барвінок. На зборах 14 жовтня прочитано реферат про пєсу Винниченка „Співочі товариства“ й вироблено плян діяльности гуртка, а потім ухвалено завести при гуртку бібліоґрафічний оддїл, що зараз і здійснено. На зборах 27 жовтня прочитано реферат про „Гадин у розумінню люду українського й науковім“. 11 падолиста прочитано реферат про книжку Товкачевського „Утопія й дійсність“, а потім ухвалено, щоб члени гуртка написали реферати про українську інтеліґенцією й народ, про найблизчі завдання українскої інтеліґенції і про український театр. Нарештї, на останнїх зборах 2 грудня прочитано реферат про українські популярно-наукові книжки по природознавству. За рік до гуртка вступило де кілька нових членів.

Український гурток при інституті цівільних інжєнерів збирав ся в першім півріччі минулого року 5 разів (про друге півріччє відомостей нема). Прочитано 3 реферати. Троє членів гуртка робили проєкти каплиці в українському стилю на конкурс, оповіщений полтавським земством, причім один дістав другу премію. На лїто 5 членів гуртка згодились, пробуваючи на Україні, збирати матеріяли по орнаментації й термінольоґії нашої архітектури. Вирішено також зробити виставку художнїх праць членів гуртка, головним чином по орнаментації й архітектурі, щоб звернути увагу й зацікавити загал інституту. На Великодні свята члени гуртка розібрали значну частину книжок з своєї української бібліотеки, а на лїто розібрано й решту книжок — усього числом до 250. Гурток передплачував де-які українські часописи.

Гурток псіхо-неврольоґічного інституту з початком року налічував більше 30 членів. На самостійне істнуваннє гуртка інститутський уряд дозволу не дав, тому гурткови довелось упрохатись у підсекції української лїтератури при лїтературній секції російського Історично-філософського гуртка. Підсекція передплачувала „Раду“ й „Лїтер.-Наук. Вістник“, улаштовувала реферати, що-тижня впоряжала читання кращих творів українського письменства.

Студентський гурток при технольоґічнім інституті й гурток політехнїчного інституту працювали трохи млявійше. Перший улаштував кілька лїтературних вечірок і вечірок-концертів, а також заснував секцію для розповсюдження українських книжок та часописей. Минулого року до гуртка принято 12 нових членів, що для інституту досить багато, бо за попереднїх років записувалось нових ченів 3—5 душ. Гурток політехнїчного інституту головнїйше дбав про українську освіту своїх членів, для чого улаштовував що два тижнї загальні збори, на яких читались книжки по історії українского письменста й обмірковувались видатнїйші

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

події біжучого українського життя. Перед кінцем року гурток улаштував вечірку для збільшення своїх коштів.

По вищих школах инших російських і українських міст діяльність українських гуртків розвивалась не так добре, як у Петербурзї. Про діяльність укр. молоди в Одесї, Київі, Харькові й Томську зовсїм нема відомостей. Українське земляцтво московського університету тільки й зробило, що перевело анкету поміж студентами-Українцями всїх московських вищих шкіл. Головною метою анкети було довідатись, який був багаж національної свідомости студентів-Українців до вступу їх у студентські орґанїзації. Опріч того, наскільки відомо, московські укр. студенти брали досить діяльну участь у місцевих укр. товариствах і орґанїзаціях—„Кобзарі“ та Секції при т-ві славянської культури. Загалом, студенти всюди, де тільки істнували загально-українські орґанїзації, охоче брали участь в їх діяльности, часом дуже активну. Так, педаґоґічна секція при петерб. укр. клюбі обслужувалась майже виключно сила укр. шкільної молоди. Те саме треба сказати й про варшавський та одеський українські клюби.

Товариство студентів-Українців у Дорпатї мало з кінцем року всього 18 дійсних членів і 6 членів-співробітників. Життє товариства було дуже сумне. Як писало ся в „Радї“ -- „у товариства немає власного помешкання, читальнї, нїде зібрати громаду, обміркувати де-які справи, улаштовувати реферати; через те все й нові члени не входять у товариство, а Українців тут набереть ся не один десяток. Членські вкладки не поступають, бо товариші відмовляють ся тим, що немає помешкання, а платити гроші за те тільки, щоб числитись десь там, на папері—шкода“.

26 лютого гурток святкував Шевченкові роковини. Зібрали на памятник і сумно розійшлись. Членів товариства всїх було повідомлено, але зібралось усього 13 душ... Лекція на користь товариства в місцевім театрі, прочитана проф. Михайловським на тему: „Біблїя та ґеольоґія“ — була дуже цікава, але зібрала мало слухачів і прибуток був зовсїм невеличкий. Отсе й вся діяльність гуртка.

Варшавське українське студентство дуже захоплювалось місцевою укр. „Громадою“ (клюб) і самостійних шкільних орґанїзацій, очевидно не мало. Зате мало не всї успіх „Громади“ треба по справедливости поставити на карб працї студентів. Опріч того, варшавські студенти-Українцї не раз виступали й в справах загальноукраїнських: вони чутливо відгукались на всї видатнїйші події загальноукраїнського життя. Між иншим, вони оголосили протест проти несправедливого польського суду над львівськими українськими студентами; під протестом зібрано 115 підписів.

Загалом треба зазначити, що українське студентство дуже уважно стежило за українським громадським життєм і користувалось кожною на-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

годою, щоб підкреслити факт свого істнування, як передового кадру національного руху. Шевченкове свято, ювилей Шашквича, смерть визначнійших Українців — викликали цілий дощ телеграм од українських студентів, закинутих у найдальші кутки російської держави. Навіть там, де не було сталих студентських орґанізацій, наші студенти при кожній нагоді виступали, як одне національне ціле, й нагадували громадянству про своє істнуваннє. І се свідчить, що занепад орґанізованого життя укр. шкільної молоди, який помічав ся в минулім році, є продуктом випадкових обставин і має характер тимчасовий. Та й занепад був не абсолютний, а тільки зглядний: подекуди праця все-таки провадилась. Очевидно, що як тільки минуть ся теперішні несприяючі обставини, так і орґанізації укр. шкільної молоди знову заживуть повним життєм.

До найбільш могутніх двигунів української національної ідеї належить і орґанізований український театр. Будучи щиро-демократичним по складу свого репертуару й по своїй приступности для широких мас, він безпосередно й посередно в великій мірі причиняєть ся до розвитку української національної свідомости. Значіннє такого чинника, як напр., трупа М. Садовського, в активнім балансі українського життя — неоцінime. Добрим виконаннєм ідейних українських пєс театр будить у глядачах приспане почуттє національної свідомости, а за його прикладом українська ідейна пєса прокладає собі дорогу й в такі кутки, куди книжка й не могла б пройти.

У минулім році укр. театр зробив значний крок наперед. Перешкоди були й тут, як і на всїх инших постатях укр. життя. Кращі з нових укр. пєс забороняла драматична цензура. Так, заборонеро до вистави пєси: „Чорна пантера і білий медвідь“ Винниченка, „Апій Клявдій“ Л. Старицької-Черняхівської, „Чарівний сон“ М. Старицькото, „Сон“ В. Товстоноса та де-які инші. На поміч драматичній цензурі ставала місцева адміністрація, яка в своїм усердії не по розуму не знала границь. Так, напр., у Лубнях повітовий справник заборонив трупі Дукельського виставляти... відому оперету Ніщинського „Вечорниці“, посилаючись на те, що в його реєстрах немає такої пєси й він уперше її чує! Дійшло до того, в якімсь сібірськім місті заборонено виставляти навіть... „Наталку-Полтавку“!.. Дальше, здавало ся б, іти нікуди, але адміністрація умудрялась вигадувату ще дивнійші заборони. Так, у Миколаїві адміністрація заборонила трупі Колесниченка друкувати афіжі українською мовою й називатись українською трупою; тільки по довгих змаганнях трупі дозволено було іменуватись українською, але афіши так і довелось друкувати російською мовою.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Не зважаючи, одначе, на сї перешкоди, орґанїзований наш театр у минулім роцї розростав ся й ширив ся. Трупа М. Садовського міцно осїлась у Київі, де д. Садовському віддано на пять років міський народнїй театр — не зважаючи навіть на те, що його конкуренти на торгах давали більшу цїну. Репертуар і артистичні сили трупи в минулім роцї збогатились новими цїнними придбаннями. Гостинні (гастрольні) виїзди трупи в Петербург і Катеринослав принесли їй повний артистичний і матеріальний успіх. Петербурзькі виступи були для трупи одним суцїльним тріюмфом.

Решта українських труп, за добрим прикладом трупи Садовського й під нариском вимог часу, все більше відходять од традиційних „гопака“ й „витівки“ й повертають ся в ідейний бік. Відповідно до сього зростає й їх успіх. Трупа Гайдамаки останньої зими грала в Московськім театрі „Ермітаж“ цїлий сезон, мавши добрий успіх. Виступи М. Заньковецької викликали у московської публїки великий ентузіазм. Трупи Дукельського, Колесниченка, Сабінїна, Прохоровича по-старому мандрували по ріжних містах, але зоставались у кожнім містї вже на довший час. По всьому помітно, що циганський характер укр. труп раз-у-раз міняєть ся на щось краще, й може недалекий вже той час, коли кожне українске місто матиме свою власну українську трупу. Приклад трупи Садовського показує, що се цїлком можливо.

Поруч з сим цїкаво зазначити пробудженнє інтересу до кобзарів і їх мистецтва. З погляду національного се має велике значіннє. Кобзарі — найкращі й найблизчі до народу носителї наших історичних традицій. Дорога до народньої душі кобзарям одкрита ще в більшій мірі, нїж укр. письменству й театрови. До того ж, кобзарь може пробратись і туди, куди книжцї, а тим більше орґанїзованому театрови — дорога закрита. Не можна отже не вітати відродження кобзарства, яке з особливою силою прокинулось у минулім роцї й має, очевидно, що далї то більше розвиватись.

На жаль, і тут на перешкодї стають „незалежні обставини“. Нюхом чуючи „крамолу“ й „сепаратизм“ навіть там, де їх і слїду немає, місцева адмінїстрація дуже підозріло ставилась до кобзарів і на кожнім кроцї чинила їм ріжні перешкоди. У Київі розпорядчиком вечора укр. народньої музики в виконанню кобзарів, лїрників та инш. укр. народнїх музик, заборонено було друкувати афіши укр. мовою; зразу вимагалось, щоб і назви дум, пісень та псальм теж друкувались по-російському, але потім сю заборону знято. У Хоролї на ярмарку буки випадки, що городові й стражники забороняли кобзареви Кравченкови співати думу про Морозенка. В Острі справник не дав дозволу кобзареви Ткаченкови улаштувати вечір українських дум та пісень. У Кременчуцї місцева ад-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

мінїстрація довго не давала дозволу на концерт кобзаря Кучеренка, а давши згодом дозвіл — викреслила з проґрами концерту більшість пісень. В Охтирцї дозвіл на концерт кобзаря Кучеренка пощастило добути лише по довгій тяганинї.

Розумієть ся, що сї перешкоди могли тільки дратувати, але не в силї були зупинити відродженє кобзарства. По багатьох містах, містечках та селах одбулись кобзарські концерти, а то просто кобзарі ходили поміж людьми й співали, що знали. Всюди співи кобзарів робили велике вражіннє й будили давно приспані почування. На ярмарках та базарах прості люде часто плакали, слухаючи кобзарських співів.

Не тільки інтелїґенція, але й нарід український добре розуміє кобзарів. Се видно з богатьох фактів. Так, члени родіонівського сїльсько-господарського товариства, на Полтавщинї, зібравшись у справі влаштування в своїм селї сїльсько-господарської виставки, постановами, між иншим, запросити з Чернигівщини одного з кобзарів — Ткаченка, або Кучеренка, або з Полтавщини Кравченка, щоб грав на протязї всього часу виставки. Коли, знов, помер кобзарь Терешко Пархоменко — на його похорон, у село Волосківцї, на Чернигівщинї, зібралось більше 1.500 людей місцевих та сусїднїх. Похорон був надзвичайно урочистий і в нїм брали участь самі тільки селяне. Співав гарний хор—щось коло 40 чоловіка, і всї селяне один перед другим товпились, щоб нести труну свого кобзаря. Коли спустили труну та закидали яму, слїпа вдова обняла могилу руками й страшенно кричала. Щоб заплатити за похорони батюшцї, селяне зробили між собою складку, по копійцї, й зібрали 11 карб. Дві жменї копійок оддали попови, а решту дали вдові на хлїб. На допомогу семї помершого кобзаря українське громадянство з копійок та гривеників склало більше 100 карб.

Так стояла в минулім роцї справа з більш або менш орґанїзованними чинниками українського життя й провідниками української національної ідеї. Письменство періодичне й непереодичне, „Просвіти“, клюби, ріжні инші товариства й орґанїзації, гуртки шкільної молоди, театр і кобзарі — ось головнїйші з сих чинників і провідників. Як розвивалось їх внутрішнї життє — ми по змозї показали. Але оцїнити в повній мірі їх вплив і значіннє можна тільки в звязку з оглядом усїх инших проявів укр. життя, що показались у минулім роцї — бо ті прояви були в повній мірі продуктом і наслїдком впливу сих нечисленних, але могутнїх чинників. Такий огляд ми посилкуємо ся дати в слїдуючій статтї.

(Докінченнє буде).

Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

SPECTATOR.

Епільоґ мароканської справи.

Дня 4 падолиста підписано в Берлїнї по кількамісячних переговорах угоду поміж Нїмеччиною і Францією в справі Мароко. Зміст тої угоди накривала ся в головному з тими постулятами, які поклала Нїмеччина в часї переговорів. Отже Франція запевняла Нїмеччинї в Мароко економічну свободу — се найважнїйша точка. В детайлях дістає Нїмеччина такі уступки: Франція зобовязуєть ся не назначати вивозового мита від залїза та мінералів продукованих в Мароко; Нїмеччина дістає одного мужа довіря в презідії, а другого в дирекції мароканського банку: муж довіря в дирекції банка має також право контролї над зарядом мароканської зелїзницї. Нїмецькі промисловцї в Мароко мають право будувати малї елїзницї і лучити їх з головними зелїзничними лїніями. Про спори поміж Нїмцем і Французом в Мароко рішає мировий суд, який має складати ся з конзулїв обох держав і мароканського урядника. Апелецїйною інстанцією єсть мировий судія, назначений післаниками обох держав. В заміну за ті всї концесії запевняє Нїмеччина протекторат Франції над Мароко. Що до угодив справі Конґо, то Нїмеччина дістає вільний доступ до рік Конґо і Убанґі; але простір, який дотикає обох рік дуже малий, всього 10 кільометрів; рух французьких пароплавів може відбувати ся свобідно, без нїяких перепон з боку Нїмеччини. Нїмеччина знов відступає Франції маленький шматок поміж ріками Шарі та Моґоно. Одначе Франція стратила доступ до озера Чад, яке лежить по-за тим простором і має лиш право будувати зелїзницю через нїмецькі посїлости. В цїлому відступає Франція 300.000 клм² Нїмеччинї, Нїмеччина Франції 16.000 клм².

Щоби поставити в відповідне освітлене цїну тих рекомпензат, які дістала Нїмеччина по довгих трудах, вистане тільки згадати факт, що зараз по підисаню договору секретар кольонїяльного урядлу в Нїмеччинї Лїндеквіст попросив увільнити його від служби, бо не хотїв брати на себе одвічальність за те, чому сам противив ся: як фаховий знавець кольонїяльних справ він власне не бачив для Нїмеччини нїякої користи з тих 300.000 клм² і весь час опонував канцлерови. В публичній опінїї зявили ся також великі кваси і почули ся голоси не то розчарування, але й негодування на всю заграничну нїмецьку полїтику після такого залагодженя мароканської справи. Невдоволенне дійшло до того, що навіть консервативно-клерикальні круги, на яких нїмецький канцлер Бетман-Гольвеґ опираєть ся, покинули його в рішучий момент, а навіть найбільше на його напали.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

З тих всїх фактів маємо зовсїм просту консеквенцію, що цїла мароканська афера не варта була того крику, і того розденервовання, яке вона принесла в лїтї, коли мало що не довела до европейської різнї. Нїяких користий остаточно Нїмечинна не винесла, а ради ефектовного жесту готова була захитати рівновагу Европи внести кольосальний розлад в дипльоматичні відносини держав.

А всеж таки варто ще раз взяти на увагу мароканьску справу тепер, коли зроблено її обрахунок. Вона ще не належить мимо всього до минувшини і хто знає, чи не вирине ще і знов не наробить гамору. Не сама справа Мароко тут важна, а те, що від ряду лїт стоїть по-за її кулїсами і спинює її розвязку. Недавно тільки покінчили ся дебати в трьох парляментах, нїмецкім, французькім та анґлїйськім, які відслонили весь позакулїсовий механїзм тої справи і дають певного рода психольоґічну розвязку цїлого питаня. Покористувавшись фактами та ревеляціями в тих дебатах, ревеляціями, які збудили найбільшу сензацію в Европі, можемо розуміти тепер всї тайні мотори і весь нерв тої справи, яка обертала ся довкола Мароко. Се один з найцїкавійших роздїлів сучасної і, можна сказати, будучої полїтичної історії Европи.

Я вже вище назвав акцію Нїмеччини в мароканській справі жестом, який міг мати тільки ефект демонстраційний, але не міг принести їй реальних користий. Нїмецький канцлер, як сам пізнїйше заявив, не мав дальше йдучих плянів, коли розпочинав акцію. В своїй промові підчас мароканської дебати, яка почала ся в нїмецкім парляментї 9 падолиста минулого року він говорив: „Наша програма була від початку: признанє більшого полїтичного впливу Франції взаміну за більше забезпеченє наших господарських інтересів в Мароко, і кольонїяльні набутки. Здобути Мароко ми нїколи не намагали ся. Переговори лиш поміж нами і Францією, а не перед інтернаціональним конґресом, не в присутности третього“. Така була проґрама нїмецького правительства. По укінченю переговорів канцлер потїшав себе, що мети, визначеної в тій проґрамі таки досягнув. Досягнув дорогого мирного полагодженя з Францією. „Перший раз удало ся дорогого переговорів прийти з своїм західним сусїдом до порозуміня в такій поважній і тяжкій полїтичній справі, яка могла крити в собі зерно великого нещастя“.

Повірмо на слово канцлера, що дійсно удало ся „прийти до порозуміня“, що він досягнув цїли, виложеної ним в програмі. Але з другого боку стає дуже різкий факт: чому Нїмеччина, „дух народу“ чи радше опінїя публична, а що найважнїйше: люди, які йдуть з правительством та скріпляють його силу, — чому вони не утїшали ся тим мирним полагодженєм справи? Чим вони невдоволені були, коли лаяли канцлера і одні тільки знайшли ся соціялїсти, які обороняли Бетмана-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Гольвеґа і правительство поред нападами націоналїстів та клерикалів?— Отже сама собою насуваєть ся потреба контролї тої заяви правительства. За словами треба пошукати ще чогось не досказаного, що сказали власне посли з консервативних кругів. Може й щирими були пляни нїмецького правительства, може дійсно воно хотїло тільки мирного полагодженя з своїм сусїдом. Але сама його акція, переведене того пляну було крайно нещасливим. Нїмеччина вислала для мирного розвязаня справи воєнний корабель в Аґадір. Чи се не contradictio in adiecto?! Як тут собі уявити смиренні думки поза провокаторським поступком. А нїчим иньшим як провокацією не можна сього назвати. Провокацією, яка мусїла далеко фатальнїйше відбити ся на самій Нїмеччинї, як вона того сподївала ся. Бо очевидна річ, — Франція мусїла бачити тут не крок до зближеня а визов, який вимагає відповідної реакції. З другого боку домашня, значить нїмецька опінїя публична мусить взяти аферу з висланем „Пантери“ за бажане правительства показати кулак ворогови „рідного краю“. Тому прямим наслїдком мусїло бути те велике розгорячене умів у Франції та Нїмеччинї, той патріотичний шал, який скоро почав проявляти свою волю а навіть тиранію і вів до катастрофи. Висилаючи воєнний корабль, нїмецьке правительство не думало в своїй необережности, які шкоди можуть з того вийти; забуло, що будить тим не потрібно національні антаґонїзми і горячку опінїї, яка відтак може стати перепоною його мирним намірам. Бо правительства можуть прийти до порозуміня в дорозї дипльоматичній, їх вяжуть сильно всякі етикети, але нїколи не погодять ся дві опінїї. І раз само правительство викликало націоналїстичну горячку, мусїло зїсти гіркий плід свого учинку. По підписаню договору почали оден за другим кричати нїмецькі патріоти, що правительство нїчого не досягло, що не здобуло для Нїмеччини Мароко, що воно ледаче і так далї — і був момент, коли доля нїмецького канцлера здавало ся була рішена. Чому ми такі податливі супроти Франції? — Кричали у відповідь на промову Бетмана-Гольвеґа. „Через податливість ми незабезпечимо собі спокою, а тільки нїмецьким мечем — вигукував посол Гайдебранд, а наслїдник престола приплескував в долонї на ті бадьорі визови ворога. То був запал патріотичний і готовість сейчас жертвувати навіть своє житє для добра вітчини. Навіть деклямовано з Шіллера:

„Nichts würdig ist die Nation, die nicht ihr alles setzt
an die Erhaltung ihrer Ehre!“...

Відгрожували ся нїмецькі патріоти ворогам, специяльно Франції, яка в кольонїяльній полїтицї зайшла дальше чим Нїмеччина, мимо того, що Нїмцї дали Франції таку „школу“ в 1871 роцї! Болїло їх очевидно і болить ще, що їх власне правительство таке слабе і мало енерґічне і

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тепер ще раз не дало Французам „школи“! Але ще иньший біль, дуже дошкульний чуємо в тих грізних голосах: чуємо образу та жадобу мести за упокорене від Анґлії. Ми знаємо, яку промову виголосив в літї в анґлійськім парляментї Ґрей та Льойд-Джордж, і знаємо як вплинула вона на німецьку опінїю публичну. Але то не все що так роздратувало Німеччину. Головним моментом, децидуючим в відносинах обох держав— се довголїтня ривалїзація за перше місце поміж державами світа, ривалїзація, яка з часом перейшла в слїпу ненависть і підставлюване ноги. Від якогось часу Анґлія з великим непокоєм глядить на німецьку фльоту, а мілїтарна її сила спати не дає. Правда, вона не дає себе випередити так скоро Німеччинї; коли „ворог“ будує оден новий корабель, то вона два, але все таки єсть страх на будуче і ненависть тої зростаючої сили. І тому Анґлія на кождім кроцї готова підставляти Німеччинї ногу. Справа Мороканська дала до того найкращу нагоду. Бо зовсїм не трудно вмішати ся в чужу справу, арґументуючи конвенціональним викрутом, що „тут зачіплені також і наші інтереси“. Анґлія могла так само як Німеччина вислати воєнний корабель в Аґадір „для забезпеченя своїх підданих“. То раз. А друге те, що Анґлія союзниця Франції. Ми знаємо, як взяла вона Францію неначе в куратель в часї переговорів Камбона та Кідерлен-Вехтера і застерегла собі сказати останнє слово по скінченю тих переговорів. Що більше тут Анґлії розходило ся о Німеччину як Францію, більше о підставлене ноги як обовязки приязни — річ очевидна. Німеччина се відчула зараз і опінїя публична відповідно зареаґувала. Про ті настрої анґлійсько-німецькі з літа минучого року ми знаємо досить. Досї ходить наприклад верзія, що анґлійський секретар справ заграничних при стрічі з німецьким післанником в Льондонї ґр. Меттернїхом, казав йому наперед вернути до дому і заспокоїти ся, а тодї прийти на розмову з ним. Така була бесїда дипльоматів. Не диво, що дїйсність була далеко грубша і брутальнїйша.

Ревеляції про конфлїкт німецько-анґлійський вийшли тільки недавно на сїтло дня. Після Мароканської дискусії в німецькім парляментї потім в анґлійській низшій палатї. 27 грудня — европейська преса була просто переповнена сензаційними відкритями про конфлїкт, який грозив лїтом европейською війною. Ревеляції ті на стільки нераз сензаційні та фантастичні, що можна-би їх уважати за сон, за привид крівавої війни, — як-би вони не відповідали дїйсному станови річей. Анґлійський капітан Фабер подав до відомости, що в липнї анґлійська фльота вже „розпустила вітрила“ і готова була ударити на ворога, що сто пятьдесять тисяч пішого війська мало переїхати через канал на поміч Франції. З другого боку ходили в Анґлії найбільше неймовірні звістки про воєнні зброєня Німеччини. Анґлійські торпедовцї не могли знай-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ти німецької балтийської фльоти, і кождої хвилї бояли ся її нападу, поки не знайшли її десь далеко на півночи. На злодїю шапка горить! І готова була загоріти ся полумям війни Европа, ради смішної ривалїзації та смішних турбот про те, що хтось сильнїйший від мене. Анґлїя накинула ся навіть на друга Франції, взяла її в опіку, щоб тільки провчити Німеччину.

Слава Богу до війни таки не прийшло, і ми пройшли тільки, самі того не знаючи понад пропасть, пробудившись аж на другому її березї. Не відважила ся таки Анґлїя на транспорт свого війська. Може побачила в останнїй хвилї, що за далеко зайшла в своїй пристрасти, що може себе скомпромітувати тільки. Але не допустила до війни здаєть ся сама Франція. Курателя приятельки не дуже приємна найбільше, коли приязнь використовуєть ся для особистих цїлий. Отже по двох тижнях перерви навязано їх знов, і критична хвиля промайнула. Анґлїя прийшла також до опамятання. Сам Едвард Ґрей прирівняв пізнїйше той період горячки в опінії европейській до алкоголїчного опяненя. Він тепер крізь затиснені зуби стараєть ся говорити про Німеччину спокійно, хоч болить його новий німенький плян на скріплене фльоти. Обі держави чемні з собою; тільки лицарі ala Гайдебранд жадають пімсти за зневагу і торочать про силу німецького меча.

Але мароканські дебати в трьох парляментах принесли не лиш ревеяції про грозу анґлїйсько-німецької війни, але ще й иньші наслїдки. Дотичить се головно Франції. Річ в тім, що договір викликав у Франції таке саме незадоволеннє як і в Німеччинї; що більше: цїлий ряд передових людий між тим бувший мінїстр Клємансо, були противні з гори заграничній полїтицї теперішнього правительства. І як з одного боку певним було, що німецько-французький договір буде ратифікований і принятий сенатом, так з другого боку з гори можна бути певним, що мимо того викличе непорозуміннє в парляментарних кругах. І дійсно. З початком грудня, в часї коли мароканська справа була найбільше обговорювана в Европі, над головою французького кабінету почали збирати ся хмари. Становище його було тим більше незавидним, що прийшло ся йому покутувати не так за свої, як за гріхи своїх попередників.

Лихо почало ся з того, що оден з членів сенату поставив проєкт виданя „жовтої книги“ німецко-французьких переговорів, що би кождий міг докладно пізнати справу, коли вона прийде на обради. Се вже був дуже злосливий проєкт. Премєр мусїв йому спротивити ся як найбільше рішучо не тільки тому, що за для технїчних трудностий робота ся вимагає довшого часу, але ще з иньших причин. Власне причин, що крім офіціальних договорів, загально відомих французьке правительство поробило цїлий ряд договорів тайних, нераз навіть заперечуючих явні. Так було з Іспанїєю

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

з Анґлією, а то й Німеччиною. Отже й угода альжисарська у 1909 р. мала всякі приватні додатки, які, пороблені поза плечима держав, що підписали той самий договір, викривлювали тільки прямий змисл угоди. І так, ще в 1909 році йшли з Франції до Німеччини приватною дорогою, без відома Камбона, пропозиції теріторіяльних рекомпензат в Конґо за зреченє ся політичного впливу Німеччини в Мароко і тоді ще Німеччина була на се пристала. Супроти того теперішній договір не був-би нічим новим і, очевидна річ, Франція немоглаб допустити до війни за справу, яка властиво була давно порішена. Але факт тайних умов не був тайною ані в Німеччині ані у Франції і справа виринула і в часї дебати в німецькім парляменті і французькім сенаті. Клемансо ждав тільки, щоб підставити теперішньому кабінетови ногу. З реляцій преси відома та сцена, яка привела безпосередно до уступлення цілого кабінету. Клемансо запитав президента міністрів Кальо, чи знає він про переговори з Німеччиною, які вели ся без відома правительства і французького післанника в Берлїні Камбона. Той відповів рішучо: ні! Але коли звернено те саме питанє до міністра справ заграничних де Сельва, той замняв ся і відразу видно було, що правда. Кріза стала неминуча і в кілька день пізнійше цілий кабінет демісіонував.

Прозидент французької республіки віддав справу утворення нового кабінету сенаторови Poincare, який з початком лютого й обняв провід міністерства. З кінцем лютого затверджено остаточно в сенаті французько-німецьку угоду і справу закінчено. Скінчив ся разом з тим і епільоґ мароканської справи, яка довгі роки трівожила дипльоматію і була запальним матеріялом в міжнародній політиці. Але напруженнє, спричинене нею не пройшло і прокидаєть ся в нових подіях — в новім англо-російськім зближеню, в справі Перській, і хто зна де ще ми їх побачимо.

Бібліоґрафія.

Записки Українського Наукового товариства у Київі, *під редкцією Мих. Грушевського, Вол. Перетца і Мик. Василенка*, книга IX, Київ, 1911, ст. 156.

Остання книжка київських „Записок“ визначаєть ся ріжнородним і інтересним змістом. Центральною статею по величині і змісту являєть ся праця М. Василенка під заголовком „Г. Н. Теплов і його записка о непорядкахъ въ Малороссіи“. Статя ся складаєть ся з двох частин. В першій автор, М. Василенко подає біоґрафічні дані про Г. Н. Теплова, в другій подана словнозвісна записка Теплова під заголовком „Секретнѣйшія примѣчанія нынѣшняго состоянія Малороссіи“. Записку сю опублікував в 1857 р. П. Куліш в другому томі „Записок о Южной

Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Руси“, але подав тілько другу частину сієї записки, замовчавши цілком про першу, яку в сьому томі вперше подає нам М. Василенко, з копії спорядженої для М. Судієнка. Дуже докладно в першій частині спиняєть ся М. Василенко на виясненю постаті автора „Примѣчаній“. З біоґрафічних даних довідуємо ся що Теплова вважали сином архієпископа Феофана Прокоповича, і хоча не доведено, що Теплов був дійсно сином Ф. Прокоповича, але у всякому разї в житї його сей архієпископ грав дуже велику ролю. Завдяки йому Теплов здобув вищу освіту в Росії, а потім і за кордоном в Німеччині. Як людина розумна і неперебірчива, Теплов увіходить в довірє Ол. Розумовського, став учителем його брата Кирила, а потім, коли К. Розумовського послано гетьманувати на Україну, стає правителем гетьманської канцелярії, в дійсности — фактичним правителєм України. Але його-ж уважали й головною пружиною в скасованню гетьманства і відставленню К. Розумовського, і в сім акті не послідню ролю відограли його „Примѣчанія“.

Уже пок. Соловйов висловив думку, що записка Теплова мала характер офіціозний. „До його, як каже С. М. Соловйов, просто звернув ся уряд, як до особи, що знає Україну і просив скласти записку про непорядки в нїй“, як привід до скасовання гетьманства, — і сю гадку поділяє і д. Василенко, в оцінці самої записки пристаючи до осуду Максимовича: викликана бажаннєм догодити сильним людям того часу вона „дає тенденційне освітленнє фактів, часто неправдивих і продиктованих зовсїм не любовію до України“.

В своїй записцї Теплов виступає ярим централїстом, доводить, що „народ малороссійський єсть издревле прямо россійській й по слабости только тогдашнихъ силъ великихъ князей кіевскихъ отщетівшійся“. Щоб підтримати сей погляд, Теплов дає тенденційний перегляд історії України, потім малює картину дезорґанізації тодїшнього українського ладу і упадку українського народа. Записка мала на метї посунути державну полїтику в напрямі знищення українського автономного ладу і справдї „в історії знищення на Українї автономного ладу вона відограла свою ролю“.

Друга історична статя сеї книжки — О. Левицького: „Листи лебединського ігумена Філотея Контаровського (1765—1767)“ дає матеріал більш побутовий: про утиски уніятів на православних на правім побережу Дніпра, безладє тутешнього монастирського житя, і т. и. З статей історично-лїтературних, в невеличкій статї „Український список „сказанія про індійське царство“ подав проф. В. Перетц список XVIII в. бібл. Народн. Дома у Львові № 102, як репрезентанта третьої редакції „сказанія“. Ів. Стешенко в статї „Енеїда Котляревського і Котельницькогов порівнянні з иньшими текстами“ продовжує студії на сю тему, котру автор умістив в „Київській Старинї“ за 1898 р. Показує, що Котляревський в своїй працї по тім як уриваєть ся пародія Осіпова, держав ся тексту Котельницького, але не дивлячись на сю зовнїшню несамостійність Енеїда являєть ся дуже оріґінальною і в нїй Котляревський зумів показати справжнє українське житє, намальоване реальними фарбами. Нарештї маємо докінченнє статї Мик. Стасюка „Економичні відносини України до Великоросії і Польщі“. Вона до певної міри носить характер полємічний і викликана статєю М. Гехтера на ту ж тему

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

(Значіннє України в економічнім житю Росії, ЛНВістник 1909, XI). Д. Стасюк вважає, що „залежність Великоросії від України зовсім не в тому, що Україна постачає їй продукти добуваючої і обробляючої промисловости, як се думає д. Гехтер, а головно в тім, що Україна є найбільший і найвигіднійший ринок для продуктів великоросійської обробляючої промисловости, що Україна не „житниця“ Великоросії, а скорше головний ринок для її обробляючої промисловости.

До сеї книжки додано ще „Хроніку Українського Наукового товариства у Київі за р. 1910“. З неї видно, що з кождим роком Київське Наукове товариство все більш і більш інтензивно провадить свою працю і обіймає нові галузи науки, невважаючи на скромні свої засоби і трудні обставини нинішнього українського житя в Росії. *Юр. Сїрий.*

Михайло Коцюбинський. *Дебют*, Оповідання, 1911 (Української Видавничої Спілки I серія ч. 133), ст. 194.

Прочитавши збірку, хочу поділити ся враженнями і поміченнями, як малими причинками до усталеної вже оцінки творчости їх автора. Передусім впадає в око ся здібність, сей талан творити життє, викликати ілюзію справжньої дійсности і змальовувати живих людей з їх маркантними індівідуальними рисами а до того подавати найпрепишнійші та найвлучнійші порівнання при описах природи і в модельованню виведених осіб. Сї описи таки насильно беруть у полон наше око, серце й нашу уяву. Перед нами просувають ся виразні, плястичні образи. Вони поворушують ся, мигтять, тремтять, живуть. „Хмари залягли на крайнебі, як розбійники по ровах“. „Сміх сипавсь їй з горла, як лїсові горіхи у кришталеву вазу“. „Його займали хмари — ся неспокійна небесна людність, за якою він стежив; вічно жива, вічно рухлива. Часом здіймались там бучі, народні повстання. Мчали обурені юрми, чорні од гніву, грізні, з риком, з громом рушниць, з вогнями бомб, з червоними прапорами. Точились небесні війни, падали трупи, а їм толочили груди все нові лави. І невідомо, хто переміг. Або знов було спокійно — і людність гуляла, як на бульварах. Радісно й легко пливли веселі громади в білих та синих серпанках, ніжні дївчата, пишні жінки, рожеві діти — і скрізь було радощів, сміху. Часом зявлялись блїді хмаринки, довгі, худі, прозорі, немов сухотники прохожались десь на курорті, понад блакитним морем. Або пасли ся вівцї — цїлі отари білих ягнят — і як пастух — золоте сонце“. Прочитайте теж опис божевільного сміху на ст. 46, а будете мати характеристику талану автора в тому напрямі. Таких чудових описів і порівнань повно у сїй збірцї, що блистять і манять своєю красою, мов справжні, дорогі перли.

Се були б найзамітнійші прикмети поданих оповідань. Правда й се, що автор стоїть иноді на небезпечній дорозї попасти при сих описах у маніру Нечуя Левицького, Крашевського і ин. Подекуди стрічаємо таки забагато сих описів, що самі для себе гарні, але не стоять у тїсному звязку з розвитком подій. Я прихильник тільки таких описів, що нерозривно зливають ся з внїшнїми і внутрішнїми хвильованнями змальовуваного життя.

На перше місце у сїй збірцї висувають ся „Сміх“ і „Невідомий“. Оба сї оповідання мають високу лїтературну вартість; вони, так сказати б, писані sub specie aeternitatis. „Сміх“ подає нам майстерний ма-

Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

люнок страху чоловіка й жінки перед находом хуліґанів. Просувають ся страшні тремтіння й хвильовання і своєю виразністю та невмолимими подробицями поражають читача. Гуляють хуліґани по вулицях, увіходять до домів і вбивають запідозрених. Жінка йде простим шляхом, не закриває страху, тим то не хоче одчиняти віконниць. „Для мого спокою... для наших дітей“... Її чоловік теж страхаєть ся, але намагаєть ся не виявляти сього. Кількома штрихами подано влучний образ його душевного стану. Пан Валерян сердив ся. Що за вигадки! Однаково нікуди не втічеш! Але в глибині душі він чув, що жінка зробила добре.

— От бачиш... Чи-ж я не казала, чи-ж я не благала його, поїдьмо куди, заберім діти... мало не плакала пані Наталя, притискаючи руки до грудей та дивлячись на гостя благаючим поглядом, як тоді на чоловіка.

— Ет, що тепер про се говорити, роздратовано скрикнув пан Валерян і далі бігав по хаті. Він курив папіроску за папіроскою і розбивав головою хмари синього диму, що повзли за ним довгими хвилями, як туман у горах“. Яке те все вірне, яке людське, яке правдиве... Хочуть відвернути страшну грозу від себе, мучать ся, як свіжо зловлений птах у клітці, та посеред сеї заверюхи і внутрішньої борні намагають ся спинити втомлену уяву на чомусь яснійшому. Таким ясним пунктом, такою світляною оазою являють ся добрі прикмети служниці. Хто вміє підбирати такі середники — сей справжній артист. Відгравається ся важка драма. Степенованнє напруження зростає з кождою хвилею. Входять щораз нові особи і повідомлюють про острашні сцени. Страх доходить до краю... Залунав божевільний сміх служниці, він спровадив катастрофу...

Аби з так грубого й поганого матеріялу виковати високо-артистичну річ, до сього треба мати належне долотце. І в автора воно найшло ся... Змальовані пюанси людського болю і страху потрясають вельми глибинами нутра. І не може бути инакше, бо зображені вони вмілою рукою артиста. Провадити читача по духових нетрях — дуже небезпечно, але автор вивязав ся гарно з поставленого завдання.

З сеї самої породи і друга визначна річ — „Невідомий“. В сьому етюді прямує автор до психольоґічної сінтези, подає яркий образ душі засудженого на смерть. Сидить у тюрмі. Смерть біля його. За стіною життє... Збентежена уява працює... вона проводить усе з давнього світа, зринають мотиви страшного вчинку і його оправданнє, промайне жаль за світом, життєм і його приманами; рознервована, розгорячкована уява переживає перед часом сам акт страчення... Вельми потрясаючі сцени й образи... Автор ходить по гущавинах душі, викликає зі скритків важні конечности, малює їх міцно, безмилосерно, натягає струну до найвисшого вершка, здаєть ся, що порветь ся, що пролетить поза можливі межі, але завертає з шляхів тьмавої висоти, иноді поволи, незамітно, иноді знову напрасно. Все завершуєть ся в належну артистичну повноту...

По мойому, сї два нариси — се найкрасший літературний дорібок автора взагалї, а зокрема у збірці.

До замітнійших річей можна теж зарахувати „Intermezzo“. „Я не можу бути самотним“ — се був би головний зміст нарису. І з погляду пластичного і психольоґічного маємо тут образ, а радше тип, перетом-

Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

леного, рознервованого, перекультиризованого, модерного чоловіка, що бодай на хвилину хоче визволити ся від людей і бути самотним. Дарма...

„Хмари“, „Утома“ і „Самотний — се рефлексийно-настроєві поезії в прозі, де епічно-лїричні чинники зливають ся в гармонїйну цїлість.

„Дебют“, „Fata morgana“, „Як ми їздили до Криниці“ і „В дорозї“ не дорівнюють обговоренним оповіданням; не мають вони відповідної пропорції та належної гармонії в оконечному завершенню і частному розвиткови. Є тут гарні, відокремлені картини, чудові описи, порівнання, але часто немає між виведеними особами і подіями внутрішньої сполуки. Авторови найкрасше вдали ся оповідання, що мають у собі багато психольоґічних нюансів і тонкостей, що вимагають великої артистичної зручности, вправи і вражливости та естетичного урівноважнення... *Ю. Кміт.*

Микола Вороний. *Лїричні поезії.* Том I, 144 стр., цїна 80 коп., Київ, Видавництво „Дзвін“.

Видавництво „Дзвін“ завдало ся гарною метою видавати повні зібрання творів наших кращих письменників. Розсипані на протязї довгих лїт по ріжних збірниках і періодичних виданнях, вони гублять ся з уяви і пильного чатача, а зібрані в одному виданнї, дають нам одзвук души письменника. Перед нами 1-ий том творів Вороного — підрахунок 17 лїт лїтературної творчости. В сїм томі уміщено лише лїричні поезії, драматичні-ж етюди і инші твори мають, як зазначено на обгортцї книжки, скласти зміст 2-го тому. Але й з сього першого тому виростає перед нами автор, як один з кращих, сучасних лїричних поетів.

Зміст поезії Вороного переважно почуття кохання, захват, зневірре, розрада, — а тако-ж краса природи. Чиста лїрика. Але серед сих лїричних віршів повних то гнїву, то роспачи, то бадорої віри, в кожнім разї щирого безпосереднього почуття, замішало ся кілька віршів, писаних par occasion на визначні теми. Серед иньших поезій шановного автора вони відріжняють ся і важкою формою і відсутністю поетичного образу. Такі „Вірш на свято Котляревського“, „Епіталама“, а почасти й „Мерцї“. Я навмисно спиняюсь на розглядї сїх віршів, бо в нашій лїтературі утворив ся цїлий ряд таких vers d'occasion. Дивні сї вірші: — не маючи сили епосу, не мають вони і патосу лїрики, хоч і як дзвінко віршовані сї поетичні міркування не переконують думки і не запалюють серця. Проте майже кожен з наших поетів віддав данину сьому родови поетичньої творчости. Візьмемо наприклад, вірш Вороного на Свято Котляревського. Після лїтературно-історичнього огляду подій, які стали ся від руйновання Сїчи до народження Котляревського, автор переходить до самого моменту свята і завважає навіть такі конкретні подробицї, що не всї земляки прибули на свято.

Та не всї вирушали, відкинувши страх,
Як ті лицарі, славні завзяті —
Ще багато їх спить, поховавшись в норах,
Ми не бачимо їх на сїм святї.

І звертаючись до них він виголошує:

День на дворі! Нас кличе новий наш гетьман,
Не гетьман військовий, а культурний.
Тим гетьманом у нас тепер батько Іван,
Що вказав нам шлях лїтературний. (Стор. 116).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Розумієть ся, сім рядкам далеко до поезії; в ніх автор, такий майстер форми, навіть втрачує музичність віршу. Останній рядок віршу, а власне „Що вказав нам шлях літературний навіть виголосити одразу незручно. Тако-ж далеко слабша від иньших віршів й вірш Еніталама. Починаєть ся вона широкою, прекрасною картиною, що малює нам в образі човна, пливучого в незнану синю далечінь, життє людини у всесвітньому просторі.

Людський вік — недовгий вік.
У всесвітньому просторі
Лине в безвість чоловік,
Як дараба в синім морі.

На дарабі тій — пісні,
Танці, жарти, сміховини
Так ідуть за днями дні
За хвилинами хвилини.

Ми пливем у далечінь
Таємничу і незнану,
Круг нас неба глибочінь
І безодня океану.

І чудово. Вражіннє повне. Вся безодня траґедії людського істновання. Образ глибокий, безмежний. Щире почуттє. „Круг нас неба глибочінь і безодня океану“.

Але автору здало ся того за мало, він надумав ся на підставі швидкобіжности людського істновання доводити потребу... „вільного шлюбу“.

Вільна спілка, вільний шлюб,
Ставте справу ясно, руба:

„Будь же мій мені ти люб,
Будь моя мені ти люба“.

Перш за все треба завважати, що і вільний шлюб не гарантує щирости почуття, як і церковний шлюб не знищує його; можна і вільний шлюб закласти з ріжних далеких від щирого почуття мотівів і навпаки, в церковному шлюбі заховати всю щирість безпосереднього почуття. Та й річ не в тих, або инших умовних формах людського життя, а в тій траґедії яку заложено самою природою в ґрунт нашого істновання. Хто засвітив розумом тепле сердце людське і кинув його в холодку порожняву світової безодні? Хто поставив перед ним сонце життя і вічню ніч смерти? Хто утворив сю траґедію? І чи такій траґедії може зарадити та чи инша зовнішня форма людських відносин? Як зменшив, як звузив мотів своєї поезії д. Вороний сією меркантільною згадкою про „вільну спілку“ й „вільний шлюб“.

Не випада якось на сторінках журналу розводити всім відомі думки про те, що складає зерно ліричного твору.

Річ відома. Що ж до форми, то ліричний вірш визначаєть ся завжде стислою формою в якій зєднуєть ся і глибина образу й сила почуття. Поетичний образ якось ще більш розростаєть ся від недомовленности: два, три бліки, дві три риси і малюнок розростаєть ся і стає ще глибшим. Так і в сьому вірші: Ефект досягаєть ся двома художніми рисами — вгорі — неба глибочінь, — внизу безодня океану, — і виростає вражіннє безмежної просторі. Так вміли малювати брати Гонкури.

Гайне дав нам зразкову форму ліричнього віршу. Єсть якесь відворотно-пропорціальне відношеннє сили ліричнього віршу до його довжени; чим кращий вірш, тим більш сконцентрована його форма, в нім як в фокусі переломлюють ся всї проміннї краси поезії. Vers d'occasion завжде непомірно довгі, такіж довгі й сї два вірші д. Вороного. Та й взагалї ввесь сей еллїнський реквізіт: тімпани, бренькети лїр амфори. Помічники Ероти і Псіхеї — якось цілком не підходить до розуміння „віль-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ного шлюбу", — а через те і звучить се все фальшиво. Не гарно звучить сей вираз, „Щоб шукали губи губ." Ma foie! Але образ, „шукаючих губ" має в собі щось комічне.

Єсть велика ріжниця між словами „губи" і „вуста", і не завжде можна підміняти одне другим. В слові „вуста" єсть щось духовне, а слово губи дає тільки матеріальний анатомічний образ. Напр. у д. Вороного єсть вірш

І ти кляла! Твої уста,
Що про кохання говорили,
Посіла чорна клевета
І ті уста... мене ганьбили.

Прегарно. А підставте в сї рядки замість слова уста, слово губи і вірш одразу втеряє свою красу.

До слабших річей відносять ся також і посвята Гр. Чупринцї: занадто багато нагороїжено слів і епітетів, за ними губить ся й думка автора. „Жертвеник світобудови", „Нетрі світознання", „дух, що пасе мрій отари". Вирази не гарні.

Ми навмисне спинились довше над сїми віршами, бо вони творять діссонанс в творчости д. Вороного. Д. Вороний цілком володіє таїною ліричнього віршу. Многогранна, музичня форма і краса образу ознака його талану. У д. Вороного переважно панує елеґічний настрій, але се позбавлює його вірш і великої сили драматичної експресії. До таких віршів відносять ся „Нічого", „На Тарасовій панахиді", „Ти не моя" і др. Повні глибокого почуття вірші: „Нудьга гнітить", „Хмари", „Одпочинь", „До краю". Але з найбільшою повнотою і силою і оригінальністю вилив ся талант д. Вороного у віршах: „Палімпсест", „Дві хмари", „Хмара", „Сонце заходить цілуючи гай" і др. Останнїй вірш ми вважаємо просто chef d'oleuvre в поезії д. Вороного. В сім вірші сполучились і ніжно сумовита мелодія віршу і краса образу і тепле, щире почуттє.

Сонце заходить, цілуючи гай;
Квіті кивають йому на добраніч,
Шепчуть, листочки звиваючи на ніч:
„Не покидай, не покидай"!
В рідному краї нам долї нема:
Бурі нас нищуть, пригноблює тьма,
Студять морози...
Цвіт наш, красу нашу — гублять усе!
З півночи вітер з собою несе
Люті погрози...

Два перші речення малюють усю картину тихого, лїтнього вечора, — ясне небо й золоте сонце, що повагом схиляєть ся до обрію. Надзвичайно вдатний вираз „цілуючи гай", двома словами оживляє автор весь малюнок: сї косі, золоті, останнї проміння сонця, що злегка торкають ся верховиння дерев, справдї нагадують легкий, ніжний поцілунок. Скільки тепла і чулости в сїй покірній драмі північних квіток, які розцвілись так невчасно; ніжно-сумовита музика віршу доповнює враження і дає відповідний настрій. Такий же граціозний і вірш „Хмара". Образ хорошої дївочої душі, що лине на зустріч сонцю кохання так гармонїзує з образом білої хмарини, яка полетїла на зустріч сонцю, і мети не досягши розстанула в яснім проміннї.

До збірника війшли і відомі вже раніще,—прекрасна поема „Євшан зілля", і „Леґенда", а також жартовливі вірші: Поезія і Проза, Мушка, „Мишача сварка", й др.

Легка іронія дуже вдаєть ся д. Вороному. З наведенних віршів „Мишача сварка" слабше других, але в де яких віршах з сього роду д. Вороний цілком підіймаєть ся до Гайнівської іронії.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Промінь твій, мов промінь ясний
Сонця на весні,
Так голубить пригріває
Серденько мені.

З того часу як у перше
Він на мене впав,
Ні в ночі ні в день спокою
Я собі не мав.,.

Та кінець прийшов би певно
Тій моїй журбі,
Коли б в серденько заглянуть
Зміг і я тобі!

Золота стрілка, тоненька, легенька, але гостра.

Що до форми віршу д. Вороного, то мусимо зазначити, що він не йде утертими шляхами, він шукає і знаходить нові музичні форми. Настрій д. Вороного переважно елеґічний; музичний темп і тон його віршу цілком одповідають йому, вони справляють вражіннє сумовитої, мінорної музики. Досягає сього поет мнягкими музичними інтервалами: звукові хвилї коротчають, коротчають і нарештї завмирають і віддають ся віддаля тихім музичнім refrain, мов води водоспаду, що падають з камня на камінь все коротчою і коротчою хвилею і нарештї росплиають ся тихим струмком і звучать вже з далекої долини, мов тихий одзвук, мов стогін, мов згадка колишньої боротьби.

„Разок намиста“, „Хмара“, „Fiat“, „Одпочинь“.

Але й сій самій формі поет вміє надати силу й енерґію виразу, даючи довгий останній рядок з цезурою посередині і наголосом на останньому складі. Звук набуває мажорний тон і силу удара міді. Напр.

Тільки-ж в серця з панахидними співами
Бьють переливами
Инші бажання
Инші надії.
Груди тремтять і паляють в огні.
Думка лїтає над рідними нивами
Жити ми хочем і бути щасливими!
Всї поривання
Думи і мрії
Вилити грізно в діла голосні! (127).

Менш мельодичности у вірші Мавзолей, і власне через те що музичні інтервали занадто різкі, втрачуєть ся музичний рітм. Напр.

Богинї дар
Горить там жар
Не згаса,
А назва їй
Богинї тій
Краса.

Там з небуття
Встає життя
Таємниць,
І лине спів
І світ огнів
З божниць.

На нашу думку, як би трохи змнягчити третій рядок вірш став-би музикальнїйшим. Напр.

Богинї дар
Горить там жар
І не згаса,
А назва їй Богинї тій
Краса.

Там з небуття
Встає життя
Рій таємниць...
І лине спів,
І світ огнів
З божниць.

Взагалї лїричні поезії д. Вороного лишають хороші і глибокі враження. Ми радо вітаємо книжку нашого поета і чекаємо другого тому його творів, нагадуючи шановному авторови його-ж слова:

Душу вільну, молоду
Я намарне не розвію —

Я кохаю ясну мрію,
Я назустріч сонцю йду!

Але на скільки хороший зміст книжки, настільки невдатна й груба обгортка її, власне віньєтка.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Святий Боже! Яка зрадлива муза спокусила безщасного художника дати сю алляпувату аллеґорію. З першого погляду здаєть ся що малюнок уявляє залю Парижського Міргу, або якого-небудь анатомочнього театру, але ростріпане пірря і situs viscerum inversus сього голого „молодца“ показує нам, що маємо діло не з екземпляром homo sapiensa, а з якоюсь надлюдиною. Але уява художника, не піднялась в надлюдські сфери. Які утерті сімволи! Традиціонне юнкерське серце у вигляді медового пірника, або туза червового, з тим самим традіційним полумєм, що вилітає з серця, тільки на сей раз одміна в тім, що замість полумя вириваєть ся з серця якесь бадилле. Забуто тільки стрілку, що на таких малюнках мусить проймати серце нещасного коханця і уміщено се серце чомусь на тому місці де в кожної нормальної людини буває селезінка.

„Почему сіє важно?“ *Л. Старицька-Черняхівська.*

Олекса Коваленко: *„Срібні роси“. 1910. „Спів Соловья“. 1911.*

Скільки скарг та прокльонів і лайки йде у нас на голову бідних критиків та рецензентів з боку поетів! скільки раз вони названі були катами, які вбивають молоді таланти, не уміючи їх оцінити, та вибивають не раз на ціле життє перо з рук! І скільки все таки помимо катів розвело ся в останні часи тих, що звуть себе служителями мистецтва і в найогіднійше багно заводять нашу поезію, прикриваючи свою глупу та злочинну роботу високими словами! І не поможуть їм таки нічого вдіяти кровожадні кати. Помимо нарікання на кровожадність критики число „поетів“ росте і росте, і з призирством дивлячись на поетів простає свій шлях. В крайнім випадку вони потішать себе теорією одного сучасного російського письменника, загально уживаною в свою оборону, що мовляв, критик — се невдалий художник, який мстить за свою неудачу дійсному художникови, і з величезним самозадоволеннєм „зазначують шлях пророкам“.

І от ходить собі по світі „поет“. Так само як кожда иньша людина, переживає те саме горе і радість, бачить ті самі предмети, що кожда иньша людина, упиваючись ароматом того самого повітря. З маленькою тільки ріжницею: людина „звичайна“ перейде собі, налюбуєть ся красою природи і задержить в памяти той радісний момент. Або й ні: просто перейде собі, кинувши оком на краєвид: заховає для себе свої почування й думки. А от „поет“ побачивши гарний краєвид сейчас наробить галасу, поки не збіжуть ся люди, а знаємо хто збігаєть ся найскорше на всяку сенсацію, і упоєним голосом починає „співати“ про красу краєвиду. Побачить на полі березу, зараз про березу почне декламувати, жайворонка — то зараз і про його „заспіває“; так само „співає“ про всі стрічні предмети, людий, житєві факти. І так далі в безконечність. І не кажіть, що в його устах той краєвид, та береза, жайворонок стають зараз чимсь містичним, що його „спів“ відкриває зовсім нові перспективи, яких око звичайної людини ніколи само не побачило-би. Він називає тільки по імені ті предмети, які кождий бачить. На березу такий „поет“ так і скаже, що се береза і нічого більше. Він тільки додасть до тої назви schmückendes Beiwort, щось таке високе та патетичне, що дає йому поетичний самообман. Кождий наприклад, побачивши, що паде сніг так і скаже: паде сніг. Але поет співає“:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Білий, білий, білий, білий,
Пада, пада, пада сніг“.

Я не жартую, а ні не видумую куріозного прикладу, щоб осмішити поета. У О. Коваленка [1]) єсть дійсно цілих чотири строфи таких, вони мають заголовок „Біла симфонія“, а епіґафом служить цитата з Луцького: „Сипле, сипле, сипле сніг“. Отсе єсть зразок „творчости“ тих „поетів“. Кажу поетів, бо не оден Коваленко так „співає“. Багато тепер розвело ся на співучій Україні таких поетів, і тому власне поезії немає. Очевидно, не всі так пишуть свої „симфонії“ не всі констатують тільки факт. Вони возять з собою багатий арсенал поетичних фраз, полишених в спадщині дійсними поетами, люблять бути маґами, трибунами, психольоґами. І не тільки психольґами людської душі, але й цілої природи. С. Чарнецький станувши наприклад перед одною з гір Чорногори так і кличе до неї на весь голос: горо! я твій смуток розумію! — Се очевидно робить тих „поетів“ дуже важними у власних очах: вони чують в собі якесь післаництво, якусь волю і силу серед людий і природи. Коваленко „співає“:

„Я веселий, я смію ся;
Цілий мир мені вторує;
Тільки струн я доторкну ся, —
Місяць з зорами танцює“.

А в який захват попадає він від своєї власної чарівної істоти у всіх своїх „прольоґах“ до збірок, у які високі, піднебесні сфери підносить щоб тим більше величньою та божественною вийшла його „пісня“! „В опівнічну годину — читаємо в „інтродукції“ до „Срібних рос“ — коли настає мент всесвітнього мовчання, коли все засипляє мертвим спокійним сном, розкриваєть ся блакить небесна для очей чистих криштальних душ: тоді херувими і серахвими на тиходзвоних лірах і арфах ведуть мелодію одвічної надземної музики; тоді апостоли і пророки кидають на невгасимий жертовник ідеї, краси і правди свої змучені страдницькі серця, і в небі займають ся нові огнисті кріваві зорі; тоді поет і співець складають гімни таємній вабливій, непереможній силі життя; тоді сходять ся теурґи і ворожбити і ворожать, чи довго ще триватиме царство темряви, неправди і ворожнечі; чи довго ще люди мучитимуть душі братів своїх і руйнуватимуть оселі натхнення і радощів; тоді всі небесні сили і духи плачуть гіркими сльозами, а ті сльози падають на землю чистими Срібними росами, дрібними теплими дощами, змивають плями кріваві, куряву смертельну і намул віків, загоюють рани сердечні і міцно скроплюють „Золотий Засів“ [2]) надій і думок променистих, благоговійно посіяних для щастя всесвітнього“. — Ви бачите, яке космічне значіннє має поезія Коваленка в його власних очах? Ви бачите яке велике післанництво взяв він на свої плечі? Післанництво теурґа, ворожбита, апостола, співця, херувимів і серахвимів і всіх божеських сил!..

І нічого дивувати ся, коли він думає, що дійсно знаходить ся в обіймах творчости. Від тої самопевности чи самообману його вже нічого не вилічить, хиба смерть! Їй богу, я остаточно готовий не вірить в злу волю автора. Хибаж мало єсть людий опутаних, які живуть самообманом. Я зовсім вірю „поетови“, який в одному місці сповідаєть ся:

---

[1]) О. Коваленко. Срібні роси. ст. 30—31.
[2]) Перша збірка О. Коваленка вийшла під таким титулом.

Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Хто я? де я? Що зі мною? —
Я не можу розібрать...
Хтось таємною струною
Кличе грать і грать і грать“.

І Коваленки в нашій поезії грають, грають, грають... Зайшла на них духова епідемія, божевільний шал грати і грати і грати... Вони не визволяють ся від неї так само як не можуть визволити ся від фатума. Отже слухаймо! Чому не слухати мужика, який в перший раз побачив золоті банї соборів і виливає свій святий восторг? Адже він не може инакше. Мусимо обійти його, не можучи слухати „телячого восторгу“.

М. Євшан.

„Сборникъ памяти Л. М. Мацієвича“ (1 Января 1877 г. — 24 Сентября 1910 г.). Біографическій очеркъ, воспомоминанія, газетныя статьи, телеграммы и т. д.). С.-Петербугъ 1912 года стр. 172. Цѣна 1 руб.

Збірник сей, як каже його редакція, то — „літературний вінок од друзів і товаришів на могилу“ Льва Мацієвича, Українця-авіатора, що так траґічно загинув 25 вересня 1910 р. в Петербурзї.

Не тільки як талановитий лїтун, що чарував людність столиці красою і сміливістю своїх польотів, не тількя, як широко освічений інженер, спеціаліст, а ще більше, як прекрасної душі людина, як справжній громадянин з поступовим світоглядом і міцним характером, як свідомий син українського народу, Левко Мацієвич має повне право на пошану громадянства. Се найкраще і доводить збірник.

Одкриваєть ся він статею К. Н-д-лі, в котрій даєть ся в загальних рисах огляд життя й діяльности покійного. Теплими і яскравими фарбами малює нам К. Н-д-ля привабливу постать Мацієнича, сю, по вислову автора, „зреалїзовану можливість“ нового типу людей в Росії: активних, гармонїйних, сміливих своїми пориваннями і дужих творчими ділами. Автор статї ясно показує нам, під впливом яких чинників склав ся сильний характером і розумом науковий і громадянський діяч. Трудова атмосфера родини Мацієвича, прекрасна природа України, товаришуваннє з дїтьми селянами, дивовижна для дитини технїка цукроварної промисловости все се провело глибокі борозни в дитячій душі, напоїло її стіхійним демократизмом, любовю до впертої працї та сильним інтересом де технїчної науки. За часів шкільної науки всї сї риси зміцнили ся, війшли в плоть і кров Мацієвича, перетворивши ся з одного боку в характер, з другого боку в ідеолоґію робітничої демократії. Таж сама доля спіткала й етноґрафічні сімпатії покійного. Стихійні й невиразні за дитячої доби, вони, за студенських років, під впливом харківської студенської громади, стають глибоким і свідомим переконаннєм в справедливости і непереможности українського. На небагатьох можливих прикладах К. Н-д-ля і тут малює нам Мацієвича, як енергійного і ініціативного українського діяча, словом і ділом спонукав він своїх товаришів і всїх, з ким зводила його доля, кидати національну фразу і брати ся за національне діло.

Після сього автор статї дає загальний огляд службової і наукової технїчної діяльности Мацієвича, кінчаючи свій гарний біоґрафічний нарис авіаційними святами в Петербурзї, в 1910 р. і траґічною смертю Ма-

Generated on 2015-08-05 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

цієвича під час польоту. Друга стаття М. И. О. „Мацієвич как инженер“, як показує вже сама назва, має на оці зясувати значіннє Мацієвича, як вченого інженера. Як інженер Мацієвич завше прагнув до оріґінальної творчости, шукав нових шляхів, нових проблєм, де міг би знайти простір для творчої ініціативи, випробувати свої сили. Був він не тільки практик, але і теоретик... з широкою загальною і спеціальною освітою. Головне, в чому кохав ся, Мацієвич се було конструюваннє нових машин, аппаратів і т. п. винаходів. Огляд діяльности його, яко інженера-конструктора, його проєктів ріжних винаходів в сфері корабельної справи (підводові човни і т. и.) переконує нас в тому, що в особі Мацієвича техніка втратила не аби-якого діяча. Але не тільки прикладна наука вабила його до себе. Заповідною мрією його була професура, до котрої він мав всї потрібні дані і до котрої його не раз закликав петербурський Політехничний Інстітут.

Відома вже українським читачам статя К. Арабажина „Джентльмен-громадянин“, друкована в „Раді“ в сім році, малює нам риси особистої і громадянської вдачі покійного.

Статя Бориса Лазаревського „Левко Мацієвич“ змістом своїм має головне спогади автора про Мацієвича за часів перебування останнього в Севастополї. Написано надзвичайно живо і тепло, вона малює нам один із фактів участи покійного в українських справах (впорядкування роковин Шевченка). З особливою силою написана стаття українського поета Сумського. „Гибель и похороны Л. М. Мацієвича“.

З більших статей треба ще згадати цікаву статю інженера Сотника „Л. М. Мацієвич за границей“, присвячену спогадам про перебуваннє покійного за кордоном під час авіаційної його командіровки. Просто і непретенціозно написана, вона дає чимало характерного фактичного матеріялу, котрий далеко більш виясняє нам постать Мацієвича ніж цілї сторінки міркуваннів. Опріч сїх статів в збірнику уміщено ще такі речиі — спогади проф. Зернова і Миколи Могилянського, висновки слїдчої комісії про причини катастрофи, замітку О. Білоусенка про урочисті збори петербурського українського клюбу „Громада“ присвячені памяти Л. М. Мацієвіча, вірші Сумського, Морозова, Трофимова, Івака.

Нарештї, чимале місце в збірнику займає виддїл „Преса про смерть Л. М. Мацієвича“, в котрому передруковано головне з статей ґазет і журналів про покійного: телеґрами і, нарештї, спис вінків, покладених на могилу покійного. Все виданнє богато ілюстроване, має 14 малюнків; до збірника додано портрет покійного і його автоґраф.

М. Порш.

Generated on 2015-08-05 18:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990035
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN